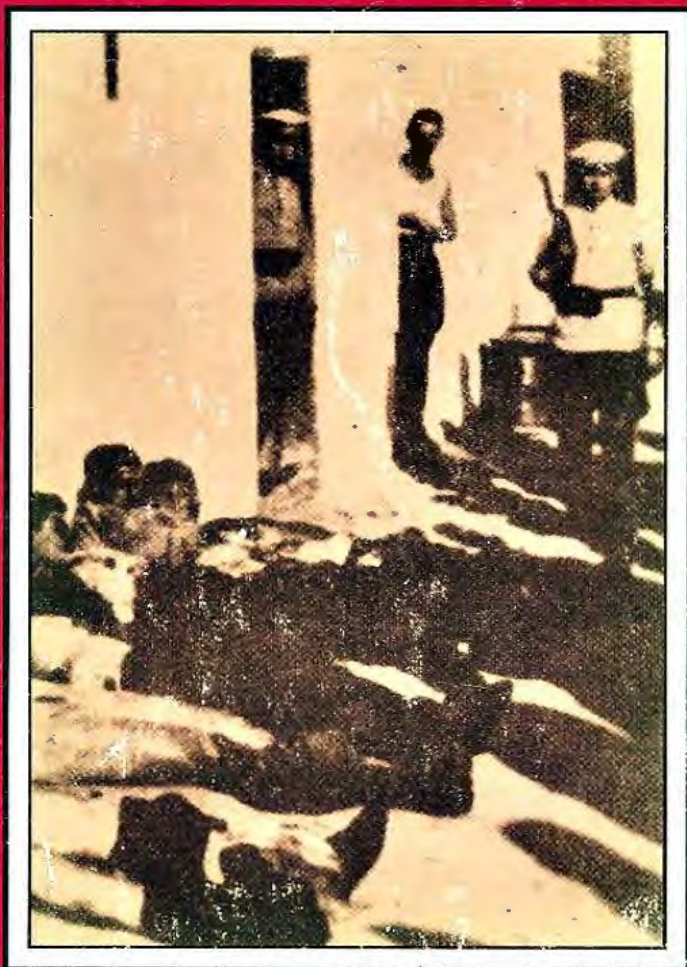

СИМОН ДРАКУЛ

ЖЕДНА МЕСЕЧИНА

Симон Дракул

ЖЕДНА МЕСЕЧИНА

ПРВ ДЕЛ

1.

Не ќе зажалее ли бездната македонска ноќ по волкот-самотник, што Ы се извлекол бесчувствен од под родната пола спрема неверни посоки? Не ќе замилее ли, барем како коравата пустина по нејзината најотровна чкрапја?

Дека беа за бесповратни патишта испреварени овие мутри Гоно Златков знаеше како што се знае дека И е судено да заврши еднаш сечија самота. За *порот* и за *бекството* не си дозволи ни да мисли. Имаше и во овие зборови само толку вистина, колку и што ја немаше неа. Но, имаше и една грутка в грло. Еднаш капнуваат и свездите...

Најмалку беше миг за глодање по заветрините сомненија. Заглувнал задниот просвон на добро почувствуваниот суден час - кога мораше да се оди. - А Гоно Златков му ја знаеше коравоста барем на тоа дно, како што во животот не знаел ништо друго. Доколку не ќе треба и таквата можност уште еднаш да се заслужи, со најгорчливиот потсмев, помисли. И тоа беше единственото, на кое до разденување вредеше да се мисли.

Здрава топлина со штипкава миризба на гумно, заборава од попладнињата на едно суво јужно лето, му ги исполнуваше градите. Здивот на нашите есени, воздивна. Трае дури низ прореавеноста не зеле со копринеста подмолност да просребруваат нишките студови. Октомври, а од такво нешто ни најдалечен усет.

Долга ќе биде есента по моите мегдани без мене. Нема ни овде, на вршкава, си рече веќе искачен на најостриот шилец над сите само за него видливи во мастилавите темнини

околни чукари. Со топлина на стелна јуничка му дишеа црните мугри в лице.

Беше тоа најскришното и најсигурното демналиште од сите, што ги имаше. Му лежеше. И токму при овој повеќе полн усет, отколку помисла, се почувствува првпат начнат. Не беше потребно многу за да се најде веќе и обраснат во само сожаливиот повит од разделбите, на чија копнежливост овојпат тешко ќе И се отскубне. Мале, си рече, по што ли уште не ќе зацимулка човекот?

Му лежеше навистина овој вис изутринава, и сега Гоно Златков со таква полнота го чувствуваше тоа, како што се чувствуваше и сиот себеси.

Како што му лежеше впрочем и снагата, што само во редок миг ја осознаваше во еден опфат целата.

Предавничка е оваа далга тегаво лабавеење, знаеше, со слатката бол на единствено во детствата заборавениот миг будеење. Немаше потреба, сепак, додека одвај се рути темнината.од присилно враќање кон жестокостите каменење. И на душата има спрема некои нешта трошка повеќе топлинка...

Му лежеа до студен трепет в гради плавните беспредели на мугрите, што раздразнуваа со предизвиците на првпат почувствуваната отрова таинственост. Поинакви тие нему не можеа ни да му бидат, сфати, веќе и со првичните подмолни проломи на проштевањата. А дека токму тоа и ја потресуваше целата негова телесност, сосредоточувајќи се во усетот за некаква зрела и безимена, скоро покосна бол, што трмее и само го изострува, почувствува уште веднаш, преку експлозивната воздишка, со палежен штипеж во очите. Тоа мигновено сеопшто одврзување и беше, што всушност во сето и му лежеше. Таа вроденост на првпат скорнатото од себе и безименото; пречекореноста од себе, со душегубната

неизвесност на отчерупувањето, на која првнат и со докрај смирена жестокост И се чувствуваше решен и дораснат.

Тогаш и добро ве најдовме, далечини. Незвесни исто, колку и неизбежни. Оеднаш и вака проклето примамливи, со сите подмолности и искушенија, по кои толку многу би сакал открај - вкрај да ве проникнам; а негде во сето тоа и самиов да се најдам. Сѝ што ми преостана, од себе и со себе, сѝ е ветено. Оеднаш така се закатанчи овде и простор и време, што не остана мегдан ни за чекор потаму... Каква разлика, впрочем, дома, или во туѓина? Од свои, или од туѓи? И кои се своите, а кои туѓите, во вителов црни крви, преку кои истекува по плочниците Делото наше народно..? Ефтино не ќе се дадам; ни на едните, ни на другите. Мерката бесповратност, со која сум сраснатсо мојата самота, можно е само да се прифати каква што е и со неа што може да се стори; секое посигање по што и да е друго, заначи однемување. Со тоа веднаш можете да бидете начисто. Иако од поодамна најмалку знам: кои сте едните, а кои другите. Но, затоа се знам добро и на вистинскиот начин, се надевам, себе си. Овој еднонасочен сосредоток, кој сум и во кој што сум, не доаѓа да ви се даде; за тоа му треба многу - да поверува. Такво нешто вие, ни едни ни други, немате. Но, тој мож сѝ уште, со негова согласност, да биде употребен...

Тоа и беше сознанието за себе, привлечено по дното од него и тука врзано, кое и го исфрлаше првпат толку далеку понапред од себе. Вистински беспредел околу неговата самота. Од неа и се подлипнува; но не без усет и за нејзината божественост. Чувството за еден таков конечен сосредоток правеше како ниеднаш да му лежи дури и мекиот износен мешин на старите скорни околу потколенците; фатот околу кундакот на скусената малихерка, што ја нацбара со

едно посигање меѓу двата камна во процепот, скриена сношти на минување.

Единствено оваа лева чкулка, се понадева само патем помислил. И овој нож бол, како забоден така заклучен во глуждот од плешкава.

Гоно Златков му се подаде на поттикот да мине и со поглед по обезбоената на припечите и ветриштата. некогаш црвена шамија на градите. Таму, зад невидливоста, како од тоа сосем не помала негова тага и обезоружувачка кроткост, мируваше, одвај со некој усет за неа, левата.

Ништо не виде; себе си сиот се здогледа.

Стрчеше, високо под сивите небеса, сам и еднорак, спремен секоја друга слабост, освен таа, за себе си да признае.

На ова не мислел никогаш; особено не со ваква побуда

Имаше и нешто проклето добро, сепак, што не ја заборава ни неа изутринава, додека го очекува провиделувањето. Нешто такво тој нејзе секогаш и должеше. Беше исто така дел од него, што, можеби подзабораван, но на секаде и во сѝ го придружуваше. Зарем би бил овој што сум - од денот на мојот војвода Пејчина Шарениот - без тебе, сега тој и Ы се обрнуваше на својата тага и на својата кроткост на градите, како неговата сопствена рака да беше суштество одделно од него.

Навистина никој не беше виновен, што единствено таа во сѝ со него беше, од тој пеколен ден, барем толку привидно *безучесна*, за поеднипати и да се подзаборава на неа. Овој збор Гоно Златков, меѓутоа, ни изутринава не си дозволи да го изустуи. Самиот најдобро го знаеше нејзиното учество, токму со безучесноста, во сѝ со него, сите овие години. Работата беше, според тоа, и потаму само во

зборот. Така што овојпат тој токму од мака со зборот и почувствува како го полазе за миг повејот разнежнување. Мојата амајлија, помисли. Мојата бол и мојата сакатница. Но, и токму таквиот мој чувар, што досега со ништо не ме изневери. Мојата непрошка.

И тој, во некоја средишност на усетот за себе, без и просенка сожалување, сети како под наполно изедначената со првите одвајосетни провиделувања обезбоеност на шамијата, полазе по едни прсти, ситно разискрена, свездената грпка на одзивот.

...Сй, што сме, што претставуваме, е само ова со нас, не и без определено чувство за празнина, ниедновременно потоа помислил. И токму нејзе, на тоа свое чувство за празнината, наспроти. Цели и голи, како извлечена сабја; споредливи единствено со нејзината впвнатост...

Знаењето е нешто сосем друго; и тоа само како еден дел од сето, пак згуснувачки. Зеницата на сите вселенски сочетанија, што со нашиов малечок живот ја претставуваме; но, не и тој самиот.

Ова повеќе не беше ни само помисла. Беше стапица. А тој и неа си ја знаеше. Имаше и такви што знаеја многу за животот; само не да го живеат.

Беа ли тоа навистина единствениге предмети на неговата како од кремен пролиштена, но конечно и пролигавена расчувствуваност..?

Оф, јас сепак не ќе ти се дадам во тоа мочуриште, мораше еднаш и да пресече.

Тоа беа само нештата од мене и со мене...

...Беа. Како да не биле.

Гоно Златков беше уште веднаш далеку отаде сиот тој утеж во себе, кога, со провиделувањето, со тих лебдечки лет, погледот беше почнал да му се спушта накај

низините. Беше тоа сосем бргу поглед дотаму изострен, чунким низ тесниот процеп меѓу клепките, од ниеден бодеж неповредлив, полетал тој самиот. До мигновена спремностна највртоглавиотможен скок си ја чувствува божествената јаснота во демнежот, додека кружи, со добро знајната студенинка во градите.

И тоа беше тој. И тој беше спроти сѐ подалечниот беспредел на недогледот, сиот во едно.

2.

...Подножје и голи, како од месечината, висови. До метално-зелено проблеснување на првите виделини спечена хаотичност на геолошките формации. Расписната жолтевина стрништа во низините; агол, каде зографот ги мешал боите. Ретко зеленце, во долго и мачително гаснење есени. Отровен прнар. Истрчано моминско оро со златножолти шамии по рамената, ред литијасички. Оскоруша, црвеникаволиста. Шипјак. Од миг до миг се буди во највоздушестиот свој вид сето зад пајажинестосиниот превез провиделувања.

Јастреб на спржен голган. Сосем исто своето го демне.

Чунким од погледот допрен, полетал.

Се чини тука сме...

Гоно Златков го спушта погледотнад самото тло, лази во спротивна насока од арамискиотлет на остроклуниот.

Не му треба многу да ги здогледа најпрвин иив, своите.

Чета се и потаму од единаесетмина.

Со глава покрената од перницата, и *оној* од Белград би можел да ги изброи.

Чиниш од самото непостоење, се извлекуваат еден по друг од загон сушни ченки на работ од полето. И кој вели дека *си* дотука не е добро? Само, на кој *ѓавол* потаму?! - одвај што не сврескал. А од некое претчувство за најподмолната можна затекнатост го *јанси* поребрица.

Знае за иив повеќе, отколку што си знаат самите; тие за него ни дека постои. Месец и нешто откако се пристигнати од Бугарија; број нема колкупати го имаат доведено преку работ од избежуменоста. Недоследноста и несмасноста, со која талкаат и се вејат низ пространствата, најубиствено и вџашува со заумната распатност во самите нив, што тој ја чувствува. А сите тукашни. И сите до едно се сметаат комити...

По суводолицата, по која се кончат, со веднати глави и со прибрани пушки, чиниш полазил незнаен влекач, со главата од *оној* напред, што повремено единствена стрчи - ништо не им помага да не заприлегаат на сватови.

Глави корави, мајчурникот, кога еднаш ќе сфатите, дека при ваквите премини обично и *ни* начекуваат? Росни заеци... И дека токму на *огрејсонцата*, *стропјаци*, *трупови*, *мајчурникот*, како *ангелски благослов*, *опоганет* и *исмејан*, *најмиризливо* *пурави* *нашата* *крв* *под* *нозете* *на* *самозадоволните* *ноќници* *од* *пусиите*...

Отровниот потсмев, што му ја набрчкува ситно зачу-дувачки тенката кожичка околу очите, се сосредоточува сиот во уште помалку очекуваната за сувиот лик просенка на некаков многу грд и многу болен плач. Плач како состојба; како подлога на *си* друго во овој лик. Но, и како основа при ткаењето, што *ниеднаш* не се покажува. Како скриениот

просвон на коравоста, спротивен одзив на размекнувањето, својствено за таквиот израз. Трае секавичен миг.

Јато полски еребнци, можеби само додека помислил. До просолзување питоми и беспомошни...- одвај уште толку. Потем е можеби и гнев, можеби и бес; но повеќе ни пред себе таков гол и беззаштитен.

Како ниедно барем за себе не сфативте - во еден миг речиси им протепкавел молбено - дека токму штом помислиме оти некој и ги создал примамливите длапки за ние по нив да проструиме, нѝ чека нишанот..?

Кога еднаш ќе осознаете дека е кај нас сѝ уште можно така уште во преданијата и во песните. Одамна не оди таквиот господ по земјава наша разбоздисана. Од туѓи поганин и од поганци свои и од самата поган попогана.

Ја следи од Макавеите соголената како од мајка родена чета пред него, за, со одминувањето на миговите, и на оваа нејзина несмасност да не погледне како на недостатокно претпазливо учениче. На кое, како во единствената неполна учителска година, со најголемо задоволство можеби би му ги истргал ушите. Не ми е првпат, сега со таков глас и им зборува во себе. Најлошо е само што не знам кога ќе ми биде последен, со вашата безумност и со моево самозалажување со шегите.

...На неговиот поглед, меѓутоа, најмалку овој од сите посоки до искреж наежовен миг, му е до разлабавување. Од најпрвата појава на претпотопскиот влекач по долката, сѝ пониско кружи и пошти тој над недалечното парче од подножјето. И најскржавата растителност тука би го притаила адот, знае, до најневиниот рогат жител од него. Доколку ова не е исто така и час за намамување. Час на недостојување. На покажување...

Секнал неверен усет.

Јастребовиот летстреловито зануркал по низините.

Јансата, што од црни мугри и го доведе овде, ни овојпат не го излага.

Тоа и беше оној стог слама, отаде редот јасички.

И тоа е оној ноќник, шго среде стогот веќе и се исправил, како да е сѝ наоколу негово.

Само тој и само миг И го знае чемерестиот вкус иа воздишката олеснување.

А оној таму истоборен во својот занес на самиот врв од стогот, ги набљудува со дурбин - незамисливо грамаден - своите бајчиња во змијолико прокрадување. И им се посмева, во исто време не помалку кобно забиравајќи на себе. Не го дава, сепак, Оној Озгора создаденото дури и поколеници да се влече, но да преживее, помислил сега и со некаква конечност во уверувањето. И да го прави притоа своето, за што го има божјиот благослов, по проклетава голет, што непрокажано ни пиле се чини не ја прелетува.

Недалеку, крај стеблото од ретко чикереста оскоруша, бездруго врзан, подмавнува со опашката коњ. Сѝ е тука, како во приказните.

Погледот од Гоно Златков само уште еднаш минал по неопфатот разгрнатост на светлинските фанфари на доаѓањето на денот над знајните пространства.

Се вратил врз кошарите всреде, сѝ уште летни и пустошни.

Го сторил тоа, зашто и средиштето на сето е веќе од поодамна оној прост како трупка селанец, што, предизвикувајќи преостер звук со двата камења во рацете, ја домамува четата кон нејзиното само за влакно задно скривалиште. Ни врагот не ќе го разбере, макар и во својата

нема клетва не мислејќи ли Ы го и самиот истото, што и оној пупунец на стогон.

На камениот чукот, високо од чукарите, му се одзива горска еребица.

И уште сочно некое небо, од кое само што не прокапало крв, дрпнал со клунот погледот во мигновено повлекување.

Што било за демнење, беше издезнето.

Ветерничавиот чекор по отровните стрмнини на голетот ја размрешкал лутата коравост.

Извлечена предвреме од под каменот, со покрената глава студено демнење, осојницата само миг подоцна го сети бесшумното стрелкање прудолу, и тоа беше кобно за неа. Посекавичен од нејзината будност, со тежината на сето небо топукот и се урнисал врз главата.

По мигновено свртување само еднаш во полукруг, топукот отскокнал потаму. Обеспатената секавица останала јазлесто да се камшикува, покажувајќи Ы ги првпат на виделината сребрените крлушки од стомакот.

Сакам да ве гледам со скршен рбет посреде, помисли бегло во истапалченоста на струежот спуштање; кога побеспошtedно од кого и да е си ја излеват отровата во себе. Немав за мојата почит кон тоа време овојпат.

...Додека се прошмугнува меѓу стеблата од јасичките, го здогледал уште еднаш човекотсо дурбин на врвотод стогот. Во иста положба, во која беше го видел озгора, застрашувачки појадор, оној таму стрчи вистиски неподвижен. Или почнаа да ни местат страшила по премините, наведувајќи нИ на нивните пусии; или е клапчо, каков што уште не видов, помислил.

Беше шушумиго. Опој таму беше некој вистински бувни - бука. Но, итаков, не ја дочека мислата на Гоно Златков докрај да му доструи. Го тргна дурбинот од очите и

уште истиот миг сообрази на која гола ведрина е исцуцулен. Бргу-бргу се ведна во некаков грч и се притаи. Нешто предоцна, пријателче...

Дека оној таму не беше никакво пријателче, туку црна душа од најцрните сомневања; дека беше токму таков проклетник, барем со тоа Гоно Златков беше начисто. Како што бил толкупати; и како што без тоа во животот ништо не преземал. Како со змијата, со творот...

Еднаш засекогаш и до задна подробност нештата меѓу него и оној таму беа дотаму предрешени, што Гоно Златков не се ни обидуваше во тоа да навлегува. Го живееше такво откако се паметувеаше; и тоа му беше предоста за да му претставува сѐ и од самиот живот. Така и се трудеше тој сега спрема таквата предрешеност ни со помисла да не се огреши; а тоа од него не можеше да не му биде доста секому. Во прашање беше тој, самиот; во задно време единствено значаен.

Оној таму очигледно последен пат проверуваше не го излагале ли во нешто очите, и тоа беше единственото сфатливо за него. Секогаш и сме такви, кога ќе се најдеме вчудовидени од ловот, што ни е веќе в торба, добога. Ништо чудно што тогаш се сметаме многу силни и многу важни, па почнуваме да пребаруваме нешто повеќе од нашите заслуги.

Тоа е со сите нас, веќе и му зборуваше на оној таму. И ти во тоа не си со ништо повеќе несамоуверен грешник и проклетник. Така му зборуваше Гоно Златков и додека одбираше каде и што; и тоа сосем набргу. Потоа и додека се прикрадуваше, внимавајќи да не го растревожи коњот, сѐ повнатре во неговата веќе и добро чувствувана близина.

Капината, што се протегнуваше по меѓата, му овозможи коњот отаде да го привикне без ржнување на

своето присуство; а потем и да му пријде до близок отаден усет за штипкавата миризба на коњска лепешка и на пот, до непритајување на стенкавиот коњски здив низ групаето на јачменот од новата струнена зобница, што животното отаде очигледно со задоволство го споделуваше. Му ја има наврено пред провиделување; да биде мирен и да не го открива. А и во кое поинакво соучесништво би очекувал да те вовлече еден како него, се обиде и да го утеши коњот, приклекнат зад капината.

Спружен врз стогот, оној таму се пресега по некакво веленце. Без и да се обспне, тој веќе и се сползнува од стогот наземи. Подведнат, бргу потоа тој и напрстечки зачекорил со поттрчнување.

Гопо Златков обично одбегнувал да им ги гледа лицата.

Следејќи му секој чекор на овој незнаен делија, не може по нешто и од физиономијата да не забележи; а извесни поединости притоа и да не сообрази. Првото, што го знае веднаш, е дека оној зашеметен од возбуда никаквик, што вака бес повратно му се приближуваше, ниту беше од колонистите, што и потаму придоаѓаа по селата од нивниот крај, ниту што и да е туѓинско имаше во себе. Дури уште повеќе домашен го правеше него токму видливоста на неговото несакање и потаму само тоа да биде.

Сознание, да го нема поневесело; само што и Гоно Златков беше на него однемајкаде веќе привикнат. Отровната морничка е и овојпат само предавнички преостра, со предизвикот бес во неа; но тој знае дека сѝ од тој вид ќе се потруди да задржи... Најповеќе беше сепак беспомошност, чувството, во кое се престори сето при неизбежниот од кон најповршните сведувања. Сѝ си беше наместо и со овој добро за вакви пригоди потпроменат

нашинец; тој и во ликата имаше некоја купечка самоувереност, и повеќе со посакуваната, отколку придобиена непрепознајноста во оттуѓеноста.

Латица наша смрдена, си рече. Но, и на која мораше да и се признае дека добро си ја врши работата, штом знаела да одбере со онаква точност каде да пребее ноќеска. А тоа и беше, што најповеќе болеше. Болеше за еден свој проклетник, како што болеше и за местата прокажани; не поинаку болеше и за коњот. Болеше за денот, конечно, како што болеше за неговата последна утрина... дома.

Влечкајќи го своето веленце, оној таму повеќе се прпелкаше, проколнувајќи си го чекорот распафтан, а кус и зајазлен, отколку што придоаѓаше. Но, тоа и беше единственото, на кое Гоно Златков мораше добро и до последниот миг да внимава. Крај дурбинот, шапката и за еден крај грабнатото веленце, што се влечкаше по него, на оној таму му се мафташе и потемнетата од носење врз потна снага футрола од нагантиот, очигледно непразна. Таа најупорно и го удираше по коленицата, доколку не се судреше патем со грамадниот црн корпус на дурбинот.

Но, најтешко можеше незабележана да мине, крај уплатот, и тенката лисичја отрова во заборавената најверно уште од мигот на откривањето насмевка, во каква му беа престорени, освен ликот, и сите движења, севкупната појава на човекот во приближување.

Од неа очигледно и самиот тешко се препознаваше.

И неговиот коњ, миг потоа, брефна, и не го препозна.

Коњот во недофат ја исправи главата, додека распаф-таниот човек со едната рака се пресегнуваше по оглаводот, отпуштајќи ги сите работи од другата, видливо растреперен.

А кога конечно и коњот беше дофатен и, со едно здржано „*тпrrrrrrrr...*“ донекаде присмирен, тогаш ни Гоно Златков немаше повеќе зошто да го здржува нагнетен подготвениот скок во нозете.

Се отфрли со леснина на поглед, и петицитете веќе му беа вкопани во тлото, изгазено ноќта од коњот. Беа лице в лице со човекот, кого што го имаше со првиот заграб вчекнато за врвот од двата ревера на светкавото од новата црна волна палто на него. Беа толку лице в лице, и толку добро го знаеја секој меѓу себе и со себе си, па и со другиот спроти себе, сето, та се ветроса се, што би имало некоја смисла да се изустии.. Зборовите и не беа за меѓу едни двајца, какви што беа Гоно Златков и овој до пролигавување подзинат ококоравен човек, што му е в раце. Прфна лиотеста врз збувнатиот лик, од кој само што не штркнало крв, насмевката. За миг недообесмислена, змијолико се повлече во аглите од очите и од усните, демнејќи пајажинка надеж за исповед. Миг-два по кожата стратореста сипаничаво се поштркува водурливо пребледнување. И Гоно Златков веднаш сфаќа, дека, заради обајцата, тука и треба да се прекине сето.

Внимаваше на секоја можна наврапитост, пред уште да има повтеж за нешто такво во сѝ позагубено воомјазениот силен човек спроти себе, додека неусетно му го разлабавуваше стисокот.

Потем и просекавиче сѝ, крајно едноставно. Како ниеднаш лефтерно... - се прокраде и несвоја помисла. Сјанси...

И ја остави, тенка и злокобна, чунки од мртвовечки некаков о’д, трагата. Не само за овој миг, туку за самиот него, дури се зрачи задно сознанието за себе.

Но, и за ниеднаш ни пред себе си да се не знае - ниту токму во кој миг - откако меѓу прстите го почувствува знајниот

допир на дршката од ножот, што мигновено го позеде од подмишката на сакатницата - ниту од кои темни предели од него - таквата неверна леснина во сопствената помисла.

Во неа Гоно Златков и до крајот на животот, на кого му беше судено да му стави точка токму со својата сакатница, по усвитениот допир на цевката врз слепоочницата, не му успеа ни нешто свое да изнајде, ни пак тајната на туѓото во себе да му ја допроникне.

Останатсо до натегнатост исправен врат, каков што го затекна при ловењето на неговиот коњ, со човекот сѐ и навистина како да произлезе самото од себе.

Чунким помисла-јуда, само што овојпат целата негова, се испревари себе си.

А јадрото мажиште спроти него, до пред миг за сѐ меѓу нив и самото сознајно, а од тоа спремно дури и да заплаче, сморничавувачки прокроре и стежна.

Истиот миг тоа и се стропошта врз тлото со сета грамадна тучна тежина

3.

...Ококоравен беше оној поглед таму и некое време потоа, откако stomachниот грч се исфрли со зеленожолтата и до усвит палежна бол во грлото.

Жолч.

Еднаш, на крајот, барем во животот на ваквите како нас, сѐ и се сведува на неа, дури кога можеше да по земе здив му успева да помисли.

Струполен наплешти, оној таму, зачудувачки бргу смирен со превисоко напрчен мев, чиниш му потврдуваше. Пукната. Тука. Го помисли уште ова, додека крвта, што и потаму, само со помалку пена, се излеваше, го натопуваше

смолесто прашливото тло во круг, а кругот повеќе не се прошируваше. Бездруго од раѓање, дорече. Од наречниците. И тебе; како и мене... За веднаш по ова да се почувствува и како нешто од себе си да осквернил, прибирајќи еден ваков подмолник во кледевите од своите верувања.

Што ни се виновни мајките, што нѝ раѓаат секакви? Така и сказните...

Кон ликот, сепак, не се приобсрпа. Се повртка уште колку да го потисне ножот, што го избриша од полата на новото црно палто, какви што никогаш не носеле луѓето од нивните села, во чизмата. Со веленцето му ја покри со едно замавнување на оној главата.

Грчеше, недосмирен, јазелот во утробата. Додека не се збра во еден миг сето во гримасата немоќ на проклет должник, ни еднаш неотплатлив. За такво и да се искамчи со штипкав шепнеж, чиниш прожугал жугален:

„Ни палтото не те скри, виде? Не еднаш и незнаен ти зарачував, за да не стаса до тебе... Поинакви ни носеа дедовците.”

...Најпрвото, сепак, што душата по една вечност му го виде, го виде огрејсонцето.

И некој неизмерлив миг го снема, замајан.

Пулсирачки, со сеопфатна некоја плавностжив, со маглено-огнена плтна просирност на дробна женска града во неговата единственост, надоаѓаше овој далечен, а најблизок свидетел, наднесен над светот од својата извечност и довечноста. Надоаѓаше тој и со ветување на крајот сѝ да прости и сѝ да досреди, со тоа што ќе му ја покаже на сето горчливата дробност и уште погорчливата минливост. Негде на крајот, меѓутоа, сѝ, што со мислата досегна меѓу себе си и грамадното божество, беше, дека не почувствува потреба да бара прошка ни од него. Ако е оној, што е, тој ќе разбере...

Незамисливо нова и сочна беше штотуку долебдената сончева руменина врз редот јасики, под оскорушата, по ридовите .

И, со некој првпат јасен усет за неа, тој Ы се подаваше да му го огрева лицето и да се полева по него...

Со посовземен и поразлабавен чекор, откако огрејсонцето беше се устоличило, прибрано во секојдневниот вид на сончевиот ден, Гоно Златков му се доближи на недалеку стаписаниот, сѝ уште со покрената глава, коњ.

Животното не се ни помрдна. Ни додека Гоно Златков, со посмируван трепет во прстите, најпрвин му го одврзуваше попрагот; ни кога, со свикнат дофат, му го спушти на земјата самарот, опитно извлекувајќи ја подопашницата. Мутавот му го симна без коњот и да почувствува.

Се откри рамен како риба чилко; заболела мигум јајцевидните облини, што можат само уште кај младите женски тела со слична жестокост да растревожат.

Му ја дофати зобницата, сега и со злорадосточекувајќи да се открие глава на коњ, што ќе мора со нешто и на оној во праот да заприлега; за барем малку да го подотпушти маѓепсаноста, што веќе и со некоја лепливост го преплавуваше низ допирите и ночнуваше да му струи во се погусти бранови под кожата.

Се откри глава на коњ, чунким и испловен од несмирениот селански копнеж низ кумитските осами.

Оттука потаму секој пофат на Гоно Златков до овој тукушто созреан чилко, со неземно влакно меѓу снежнобелото и жужелцрното, со нешто и вистински самовилско во тоа како му се згуснуваа и како му оретчуваа црните капки по неговите рамнини и плтни прелевања во ирепоните, секој негов допир до божем во едно замавнување слејаната

коњска става, што со зачудувачка согласност и питомина веќе и му се одзиваше, не можеше ни да мине без отровата сознание, дека во рацете држи птица небесна, заради која, меѓутоа, и небото се проколнува, до кај што стасува небо, со безучесноста на празните синевини.

Коњот докрај не даде знак дека е пренапнат. Се подаде мирно тој да биде, не без ненужни допири, и изоглавен; потоа го исчека овој чуден еднорак човек крај себе, со бавен чекор и со раката постојано врз рбетот, открај-вкрај да го обиколи. И дури кога човекот ја крена раката од него, очигледно спремен од милост и нешто непромислено да стори, коњот одвај брефна и сиот се разгрна. А кога дланката се спуш ги, не и без неочекувана жестокост, врз мигум извиениот врат во обрнување, коњот дури тогаш, и ни сега не само од таа сува бол, отскокна. И, ослободен, замавнувајќи со глава и свртувајќи се само уште еднаш назад со вчудовидувачко некое разбирање, се изви во една таква избодинатост, со подадена опашка на ветриштата и со пламена грива, кон полето, што изгледаше повистинито и поволшебено од летот на која и да е најнезнајна птица по огрејсонцето.

Коњот најде начин и прп најдалечниот круг иа својот волен самозаборав да се обспне кон местото крај оскорушата.

Таму повеќе го немаше живиот.

...До невидливост се растајуваа луѓето во мигот на извивањата помешечки - некои со прекутарувања - од недалеchnата долка до подотворената вратничка на влезот во ко- шарата, најприкрајната и иајнезабележителната. Ни стрка- лано камче им се чу, ни некој направи погрешно движење. Можеше и од тоа да се заклучи нешто; а што, тоа најмалку изутринава на Гоно Златков му беше сеедно. Четата имаше навистина добар војвода; а тоа не беше малку како сознание.

Макар што беше и далеку од сѝ , што Гоно Златков мораше, но и што повеќе на овој начин не можеше да го знае.

Беше единствениот виновник, шго онака бесмислено се мајмунисуваше изморената и папсана чета; но барем тоа овојпат мораа да му го простат.

На сосем друго место му беше, и не од сега, меѓутоа, на Гоно Златков болката. А изутринава му беше заден час - конечно и да пречекори. Или да не го стори тоа есенва. Најверно никогаш.

Четата тој и од сѝ досега ја знаеше добро. Најмалку во сето се знаеше себе си; и во тоа беше сета бездна на неговата обеспатеност.

Го пуштивме да одбодина оној коњ - не првпат немоќна сѝ на исто му се враќаше мислата. Лесна ногата.што велиш..? - не првпат тој и прашуваше некого од себе за најубавото нешто од оваа утрина, какво што одвај другпат ќе имаат.

Во сѝ беа овие двајца од него согласни. Но, ни во немоќта Да се избега од овој јазол не беа поинакви. Белким ќе има еднаш и за нас пуштање. Ама ајде, кај се видело пуштење од себе..?

Може да биде како миризлив мајкин леб добар војводана, мислеше уште Гоно Златков, веќе и земен на себе. Доста е само еден глушец да има со себе. А те пуштаат - сега да те прашам јас тебе - барем без еден стаорец, со толкава чета, по овие времиња?

Онаму веќе и војводата, заден, беше се доприбрал.

По некое време и вратничката, неусетно, беше дозатоворена.

Пред и да помислил дека му е и нему време, Гоно Златков веќе се прикрадуваше кон сосем спротивните котари од кругот на овчото зимувалиште.

4.

Секој новопристигнат во миризливата внатрешност на кошарата се ути миг-два, заслепен од полутемнината. На пред- тоа веќе потпривикнатите би требало да им изгледа смешно гоа шуткање, што со секој новодотркалан како под конец се повторува.

Ни просенка од шега. На лицето од ниеден.

Првото, што го прави секој, веднаш со исправањето, е да се пребара со раце по градите и по стомакот, најпрвин очигледно проверувајќи да не се загубил себе си. Некои минуваат и по натколениците, се начепкува главата. Дури потоа се фаќа пушката, каскетот, реденикот. Се допираат торбата, пазуварката.

Потем и прилегнуваатво новосоздавана редица. Никој за никого не сака да знае; не се ни погледнуваат. Единственото што им ги исполнува не само погледите, туку душите, е изгледот на јачменовата слама, на допирот сончев од која со задното делче од снагата му се подаваат. Со ова лизгаво од тоилина бесценето богагство е битевија послан преминот, меѓу снопјето ржаница, настискани дотаван по внатрешниот дел од кошарата. Ни причинка за истурен гнев, крај сета волја и сета спремност единствено за него; место колку ти душа сака за секого, и уште толку помеѓу.

Зрчат воеденопул во гредите. Превртени овчи кожи, чифтови овнешки рогови, клопотарки со лубови, ведра, самар, тагарчик. Ретко ќе се подаде рака кон новодотетеравениот, сочејќи му, без да се гледа, место до себе.

Единствен задниот, единаесеттиот, не се одзвал на неколкуте такви повикувања. Нему му треба и најмалку

време да прогледа; еднаш-двапати тој веќе минал по редицата спечени и секое само на негов начин зли лица со погледот. Се повратил и неусетно ја повлекол вратничката од груби пардии. Ја затворил нажапка. Потоа се вртка, местејќи го однадвор катинарот. Сирка меѓу плетот, од кој е испаѓана мажаницата од лепешки.

Некое време крај влезот приседнал; подолго, притивнат, нешто набљудува.

„Јанси, Војводо. Јанси...” - Се огласил првиот, кому што и од тоа му е премногу. Предизвик е полн горчина, засега безразличен дали не и кон себеси.

„Занем бре, труп!” - Тивко прекорил друг.

„Коњот, војводо, самовилскиот. Тој не дава мир, збитакот Веќе прашува трет.

„Само од кај излезе гој ветрогон, стопанкина му..?” - Прословил Војводата, очигледно водејќи сметка само за својот дел од грижата. И притоа ич не сакајќи да знае кој каков змијарник носи в душа.

„Тогаш и нека јанси, наксиби мајката. и што? Да не бидеме први, што ги истребиле како глувци по голетов озабен! Така де...” - Истурил некој темен та спечен глас одвај дел горчина. - „Туку, де види оставил ли оној ахмак таму нешто да се процвакне. Зашто мириса сламава ...уф! Кога не јансело за нас, пак сега!”

„Ептен на гола ведрина сме,” - подрекол сега Војводата и приседнал.

Одвај поглед-два се свртеле кон него.

Му се штипе и самиот да се издолжи; едноставно да заборава на сѐ, со себе заедно. Дури некого и сам без врска оддалеку да прекори. Го глочка. Не му дава.

„Раска на тапан. Друго и не била никогаш по ова суво поле четата. И уште тој коњ... И уште тој рзак! Токму да се помрднеш.”

„Море што би го јавнал, пени да расфрла од ципите.”

„И право во она твое размирисано на пресни лепешки селиште. А таму, млада вдовица в племна, карта вино, погача...”

„А ти... Да не имаш нешто, на што да ти завидам..?” - Одвратил подмолен глас, како од подолго од ова, што го вели, да немал друго во мислата.

Од молкот што завладеал се завива утеж.

„Ако не беше пак Ангелот сечете ме кај што сум нај-тенок,” - со вчудовидувачки спокој го пропеал ова глас страотно моќен и уште постраотно бестелесен.

„Ум да ти штукне ни е ден из ден среќава. Само два истрела, несна...а напладне од долот двајца жандари си ги кренаа.”

„А потерата? Молчиш за неа...”

„А оној цган од војски, од жандармерии, од колонисти и од наши кучиња продадени? Ни број им знаеш, ни кои ги има повеќе?”

„Ги збра по себе, песот, и не им даде кон нас ни да се обрнат. Им бевме в раце, потполошки.”

„Ни даде мегдан, мајчиниот, од средината на обрачот да им изветрееме.”

„Ни за оф ни за леле во тој котел не ќе ни текнеше.”

„Ми иде денски одовде нагоре, по чукарине. Имаш барем кај да фатиш пусија. Да не нешто овој плет те засолне? Или го знаеш од кај те демне..?”

А некоја немоќ, некоја слабост, ако не и умилкување, прозвучело при ова во гласот од Војводата.

„Мазала.”- Уште веднаш се јавил од горчливост спечениот. - „Не мрдам одовде биволи севгар да впрегнеш, Војводо.”

...Итокму овој миг, кога и искратае веќе фрлена, за потоа повеќемина да се прашуваат нели токму тогаш и намерно одбрано, од добро згуснатата темничинка во дното на кошарата се појавил некој за ниеден од единаесеттемина исто незнаен и исто неочекуван, уште на невиден начин неусетен и бесшумен.

Таа бесшумност најповеќе и ги натера да се подисправат и во ист миг да го имаат оној таму сосем исто во замајаните погледи, сите единаесетмина. И, сите како еден, ни на пушката до себе, ни на што и да било такво, затекнати, ни да си припомнат.

Така воомјазувачки делува смиреноста на оној таму и додека го досогледуваат.

Штркнат е, како да е тогаш паднат од небо, тенок и исправен. Во истовреме е и сосем разлабавен, како да е со нив отсекогаш. Скусената малихерка, со прстот на чкрапецот, двај климната; таа е и единственото од него, што оддалеку со нешто и опоменува. Обесена во шамија на градите, другата рака му е за сите единаесетмина само толку постоечка, колку што на оној таму чиниш и не му недостасува.

„Мене можеш да ми веруваш, Војводо,”- е првото , што оној го прословил. - „Чисто е цам, барем за денес, на сите сграни.” Зборот му е одмерен, но не и спокоен. Кон крајот прозвучела и нотка подбив, зад призвукот близина.

„А кој си пак ти таков, пријателе?” - На Војводата пе му успева да здржи и некаква незнајна чкрткавост во токму дотаму сувиот глас, одеднаш. Обидот за подбив се престорил токму во сопствена спротивност.

„Глава сечам, ако не е тој... Ангелот!” - Ова го подрекол оној, што овде првпат на тој начин некого и го именувал.

„Така ли веќе и ме завикавте?” - Оној таму при ова како со гласот да се поднасмевнал. Инаку е се останато непомирдно, како со нив, така и со него.- „Сеедно. Човекон погоди.”

„Ако си тој, создравје да си го носиш именцето. Да бев поп и ќе те благословев.” - Со некој горчлив восхит се под- исправил аскетски обраснат лик на става од сув строен маж, изненадувачки стокмен во облеката. - „Мене ме викаат Јансата.”

„Само што и тоа би, и сега помнна. Довде.”- Небаре низ воздишка прословил оној отаде.

„А одовде? - Прашал Војводата.

„Одовде - со нас! И ти ми се правиш како да ти е првпат со ваквите, војводо! Прашај го сам, ако не веруваш. Ајде, што чекаш?”

Тоа е пак оној горчливиот. Сега е и гневен; а н предме гот за тоа го смета изнајден.

„Токму така.” - Оној таму не се двоуми и спроти еден таков матно распенет гнев да се согласи. - „Одовде, кај вие единаесетмина, таму јас дванаесетти.”

„Па така, дружино, веќе и чергарска тајфа станавме. Тхе! Тешко да се погоди..! Овој овде ни со тој таму Арангела ваш нема ништо заедничко. Се сомневам... Сам човек сите оние чуда, и јас сум некаде пресечен!”

„Кај заака ти, комито!”

„Знам јас кај заакав. Сега ти сечи потаму.”

И овој би се рекло невисок, постар комита, со до наказност широки подгрбавени плешти слејани со искосените мамутски раменици, од кои, без врат, му израснува накриво

главата, почнувајќи со трепките обраснат во четинеста црнина, неколкупати проблеснал со ореова накрвавеност во белките, обсрнувајќи се кон ниеден посебно околу себе. Кога не изнашол ни поглед за сретнување, тој приседнал со пушката меѓу коленици и дури таков жестоко воздивнал.

„Спушти пушката. Дојди поваму...”- Ова му го рекол на оној таму Војводата. Но, гласотму е сега многу посмекнат, со што преминува тој со нескриена безучесност и преку предизвикот.

„Зборот твој, Војводо. Сѝ друго потоа.”

Колку оној таму да не сака ова да му прозвучи како услов, тешко се прикрива и решеноста во тоа пред ништо да не се отстапи.

„Не те знам,”- вели Војводата.

„Јас те знам. Ви ја знам барем толку добро четава, за и тоа да го побарам.”

„Што најде во четава... та токму со нас посака?”

„Мое знаење, Војводо.”

„Ти ли го збодна оној коњ изутринава?”

„Јавачот му е во праон кај јасичкине.”

„Ама ви реков јас! Кој можеше таков нишан да ни даде, ако не Ангелот...”- И овој стропјак веќе станал, восхитен од себе.

„Тогаш дојди со нас, ако е така со тебе. Толку, што е до мене. Нека си каже, ако некој и потаму мисли поинаку.”

Војводата го изрекол ова со нагласен призвук на студено потргнување. Предизвик, или само одговор во некој за него незнаен спор, за кој останатите под нискиот покрив на кошарата беа секој на свој начин сознајни; но, по овие навидум голи и бели зборови на Војводата, остана молк. Отната бездна, на која И се чувствува и студениот смрдлив здив со подмолна бучава.

Најден во средиштето на овој провев, независно што на јасната согласноста од Војводата, не без сопствени причини очигледно искрена, ниеден и со ништо поинакво не се огласил, на Гоно Златков му е полут усетот, што го има, и од што можеше необично силната поган од изутринава да го изгори. Не вели дека не се чувствувааш веќе и достапно спржен; опечен по сета внатрешност, си рекол. А се чувствувааш уште и до безизлез скован и сметен, одеднаш и нерешителен. На работ пред да оставиш само уште еднаш сѝ, какво што е, и да му се препуштиш на овој твој ветер одвнатре, до некој ценом со него.

Најдобро од се е, признавам, што на ништо од тоа не му даваш да излезе навидело. Тоа и е овде највистинското, твоето. Стисни овојпат, синдраку. Најнакрај, ти вети ли некој да те одведе во рајот? И кој е таквиот ценом, на кој не му ја знаеме задната раска на газерот? Тоа не ни гине...

Сѝ и навистина прилега како во најодзадниот миг да се фатил себе си загуша. - Овде е, како сакаш речи, нешто поинаку од се што знаеш досега. И има, ќе признаеш, просирка надеж со еден ваков војвода. Помисли само до каде ќе ја имавте доведено, ако на негово место беше оној црниот...

Одвај веднувајќи ја пушката, со од ниедна внатрешна усилба нерасколебана смиреност, Гоно Златков сега пречекорил. Не ќе му дозволи - откако беше голтнал сѝ догде - на ниедно од отровните прашања да му се замеша ни со просенка во изразот; ни во само за него знајно со колкав напор самоналожуваната разлабавеност на движењата, под која жевари мравјаник. Имаше и премногу време за бекства и за самоти. Единственото, за што е, меѓутоа, сѝ поупорно сознаен, е убиствената рамнотежа меѓу она, што со ваквата

самоизнудена согласност се губеше, и она што се добиваше. Можен ли беше воопшто излез..?

Проклета некоја безволност, ако не веќе и препуштеност До самонавреда е, сепак, на која одвај му успева да не му проникне во гласот, кога, застанат кон средината од редицата поседнати комнти, прословил:

„Се викам Гоно Златков. Комитував одамна во четата од Пејчина Шарениот. Оттогаш волк-самотник... Лицемерија не поднесувам. Како ни навреди, без зад нив да се застане јуначки.,,

„Се слушаш ли ти што зборуваш, човеку..? Седум години има оттогаш!”

„Есенва ја затерува осмата,”- тивко одговорил.

„Е, толкупати ја имам слушано оваа... Убијте ако сакате, само јас ова повеќе не можам!”

И тоа е сега навистина и крик, и скок, поизбезумувачки отколку некое диво нерезиште да се покренеше од под златестата јачменица.

Цевката на силното црно човечиште му е до усет за бодеж во подребрицата. На сите останати, меѓутоа, не им треба ниту миг повеќе за да го видат дулецот и од неговата скусена малихерка во градите од Војводата. Единствено накриво израснатото главиште, со нешто како лепешка место каскет на темето, сѝ уште од тоа ништо не гледа, како што му е застанато на Гоно Златков одзади. Па тоа такво сега и прирекло:

„Пушката долу, или те скинав нетрепнат...”

Тогаш и самиот, преку погледите од другите, видел сѝ .

Чунким од некој само за него сфатлив зазор да не биде запаметен подолго во таква положба, црниот човек со

некоја наврапитост ја оборила пушката и нога-занога се повлекол. Притоа уште и плукнал, просаскувајќи:

„Пес!”

„Реков волк-самотник.”

„Само, запомни едно. Ниеден како мене не ве знае вас таквите...”

„Тогаш е ред,”- вели на ова, здржувајќи со краен напор секаква пренагласеност, Гоно Златков; и гоа прилега кај него како да е збор само за некоја вообичаена игра на среќавање. -”Ред е, нели, и ние *ваквите* да знаеме барем со кого имаме работа.”

„За Црн Коло ниту не може да немаш чуено...”- пробучел по некој миг повеќе и не толку диво, дури и со призвук на некое шеговито проштевање, гласот на црниот човек; а Гоно Златков е првпат затекнат на половина здив.

„Го имам и гледано,”- вели. - „Повеќе насоне, признавам... Ама, некогаш многу одамна и најаве.”

„Ти приспомнува со нешто на овој пред тебе?”

„Ама, човеку..?Ти нели беше со Шарениот само што бев дојден есента, детиште?”

„Даскалчето. Ми текна. Татко ти Страил те донесе. Раката не ти ја познав, сакатурата...”

„Отиде и таа курбан, со војводата.”

„Змија на припек, видовте? Сојлија, на Шарениот. Уште дватројца задни сме од неговите.”

„Да те сумев, жими леб, не ќе се решев. Дур да се разбереш, отиде...”- Вели на ова Гоно Златков.

„Саде таквите и останавме.”

И сега црниот човек е станат и веќе е нојден кон излезот. „Нека дојде уште некој со мене,” - вели тој.

„Јас сум Динката,” - се иснречил нред Гоно Златков оној добродушен стропјак, од кого првпат и си го чу

нивното име за себе. За тоа уште не можеше да каже што мисли; но со Динката веќе и се ракувал, пред овој да се упати кон црниот човек на вратата.

„Еј, старо! Каде, наеднаш?“- Дури кога го стасал, прашува.

„Треба некој и оној проклетник га му да го запрета? Оглав, самар да се приберат..?“

„Одете,“- му климнал на Динката Војводата.

Очите на сите се некое време со оние двајца. Со претпазливост што не поднесува прекори, тие првин неусетно ја отвораат потребната мерка вратничката; потем се извлекуваат еден по друг поребречки и веднаш без шум исчезнуваат.

Војводата пошол сам и, откако на оние им се загубил заден усет по нечујноста, ја притворил вратничката.

„Како да се од два света по карактер...“ - ја вели уште отаде Војводата за Гоно Златков во најпрвиот миг зачудувачки преслободно, чиниш од сите еднаш прифатената вистина. За, вратен и приседнувајќи, тој неа и да ја дорече: - „Како еднион Да го има задојано на самиот натемаго невестата; другион некоја крава, премлечна и пребела. А еден без друг никаде не мрднуваат.“

„Еднион, демек, како лебон прост, а завејан, разбираш? А на другион му е шубе ако катаутро не му го протарашка на даескраја седелото... „

Ова беа само заклучните зборови, што, по подолги шегувања за сметка на отидените, во кои учествуваа сите, му ги велеше Јансата. Војводата знаеше и кај да чепне, а и како да помине незабележан. Но, и Гоно Златков ја имаше можноста некои интересни работи и да чуе и да насети, а да не даде вид дека што и да било посебно заушил.

Некој сознајно, а не и некој сам, што требаше исто така да се знае, уште при првите зачекорувања по незнајните животни врвиците, кон кои беа го дотласкале струите, му подаваше рака. Тоа не можеше да не значи нешто многу и за луѓето, што го правеа тоа, и за самите врвици.

Посебно значење придобиваа за Гоно Златков овие по толку одамна првпат со таква чистота почувствувани близини, посегнати преку којзнае колку за него сѐ уште незнајни опасности, колку што стануваше сознаен за нив. Беше највистинскиот душевен допир, што го чувствуваше по сета внатрешност; им се радуваше тајум на сите овие сѐ уште незнајни луѓе под нискиот сламен покрив на колибата; независно што беше буден и за сите оние други нешта, со кои беше преполна тишината. Оние од меѓу нив, кои се чувствуваа должни да го опоменат како што знаеја и умееја неопитниот новак од предверјата за сите бездни на царството на даескраја, кон кое беше веќе појден, беа сепак само неколкумина. Други беа оние, што, секој според некоја своја мерка - меѓу премолчената наклоност, страот, до двај зджжаниот роптеж на темно спротивставување - му ја даваа на мигот севкупната распатност, но и некоја големина. На секого му беше признателен за неговото; неочекувано бргу стануваше дел од сето околу, дури и со оние, кои само што не крцкотеа со заби. Судбината сакаше да биде и овде дел токму така предизвикувачки, веќе и вотнат во срцевината на владеечаката цврсто востановена логика...

Според тоа почнуваше и да ги распознава. Освен оние, што наивно, или барем трудејќи се тоа така да изгледа, се осмелуваа некои навидум исто така наивни нешта јасно да му ги довикнат; и таквите, кои се трудеа

макар и само со стрелнат поглед по нешто слично да му потврдат, или уште посилно да подвлечат; на дватројца веќе и нескриено означени и едното и другото им носеше срчен болскот во очите, со кој напоречки упорно ги бодеа погледите и на едните и на другите.

Гоно Златков сосем добро и до овој свој чекор знаеше - иако најпрвин тоа и требаше да остане негова и повеќе од ниеден друг работа - зошто конечно беше се решил за нешто, на кое седум години му се опираше. На ниеден жив не мораа да му значат ништо причините за неговото кораво и бесконечно самување, кога и покрај сите нив, тој е тука. И прави сѐ тука да остане; независно што толку многу за неговите опачини знае, а во уште повеќе се сомнева... Тогаш, можеше ли и овој живот овде да биде спрема него, конечно прибран блуден син, со исто право, без свои подозренија, прекори, па и... казни? Кому му е овде битно, колку малку беше само своеглавоста, што го држеше по неговите ридишта до сега; кога е кај него најмалку самата таа вака непразна. Дури напротив, луто се лаже ако мисли сѐ не се знае. Според ниедно подруго предзнаење, всушност, тој и самиот овде веќе и распознава секого; како што секој и од овие единаесетмина го распознаваа него...

Имаат ли нешто да побараат од мене овие луѓе, меѓутоа, макар и по сето само од изутринава? И зарем не е така со целиот мој живот доведе...?

Не им го сакаше редот на своите соборци; се морничавеше од помислата на неповратните расколи што им ја расчерекуваа одвнатре Организацијата. Не еднаш беше го почувствувал и сам отровното ползување на крвавото пијанство, што го носеа со себе луѓето отаде, како да им беше в срце. Мислеше дека е маѓосништво; некаков навеј;

дека некој - а таков секогаш ќе се најде - им ги нафрлаше во сонот предизвиците и соблазните, околу кои ќе ги гложат. Не сакаше да оди потаму по вистинските причини, иако и од тоа сѐ потешко се исчувуваше. Не Ы ја знаеше само мерката со која учествуваше оваа црна загатка и во чекорот, што го правеше; но, дека не беше мала од многу нешта и довде можеше да насетува.

А сепак, и потаму беше уверен дека се еден обичен, како сите други, сѐ уште ропски народ; дека се станати токму од тоа да побараат излез, или да умрат. И потаму знаеше точно, дека беа виновни само зашто не успеваа туѓото и коварното да го проспрат. Да се распознаваат во еден волшебен миг и да сфатат колку многу секој од нив едноставно од разнебитеноста страда; колку трагично не можат еден без друг. Да се здушат и еднаш по вистинскиот божји пат да појдат...

Гоно Златков ретко се доведуваше до овој раб на покренати размисли. Макаршто не беше во состојба ништо да мени тие да не бидат секогаш решавачки за него. Заради нив тој се присилуваше понекои од опомените и сега да пречуе, правејќи од себе сѐ своите нови добромислици да ги зачува од лошо сомневање. Доколку и самиот ризик нив да му ги довикнуваат не зборуваше, освен за решителноста на секој поодделно од луѓето, веќе и за некој раб на подносливоста, на кој и на еден таков начин овие му се опираа.

А веќе и од тоа можеше да се сфати до која мерка беа корава вистина сите оние од него не од сега претчувствувани гребеништа, под бранот, на волјата на кој од овие мигови тој му се препушташе.

Во овој свет секој беше и од него по ридиштаа уште повеќе сам. Сам среде цганот, што ја правеше поплукана

грдо и самата самота. Но, тоа беше овде и беспрекословен закон; неговото слово свртуваше секого против секого. Само уште злото ги држеше во едно. Никој никому ни раска не му проштеваше; тука секој и беше во истовреме - и огрешеник, и судија, и извршител, и жртва...

Знаејќи го однапред, а сега чувствувајќи го и со кожата, тој и потаму без секое сомневање на тоа му доаѓаше. Уште и се мачеше, не пожалувајќи ништо од себе, да го стори тоа колку што се може побесповратно.

Навистина беше невозможен неговиот предизвик, и спрема едните, и спрема другите, па и спрема третите од овие луѓе околу.

Тој грешен со нив, тие грешни со него.

Што ли го чекаше уште таму некаде допрва... ?

...Се изнаоѓа приседнат врз некаква трупка спроти сите, во полукруг, подисправени или и потаму прилегнати по сламата, околу него.

Привидна причина за неизбежната потамошна стапалка на здушувањето и меѓу нив, како и меѓу секој вид жива дијанија, беше неговата скусена малихерка. Неа секој од овие наеднаш всушност крајно едноставни луѓе посакал да ја погледа.

„Капаклија. Одамна со куршум пе ќе ги најдеш,” - рекол, разгледувајќи ја последен, Војводата.

„Татева,” - вели на ова Гоно Златков. - „Јатак му беше на Тодора.”

И токму ири сномнувањето на ова име, со истиот црн проблесок кај обајцата, меѓу погледите на Гоно Златков и Војводата - вкрстени ниту миг потрајно од секое обично среќавање - секнало немото разбирање.

Знаев дека е сѐ со четава во тебе, првпат вистински пркнат од убиствената рамнотежа, што сѐ доведе свенуваше

секоја жива иомисла, каковгоде повтеж за подавање од черупката себесовладување, му вели Гоно Златков на Војводата.

Само еден, кого болката не го испушта од својот глужд, можеше и да ни биде онаков закрилник, помислил истиот миг другиот. Тебе може да ти биде сеедно, но јас ти признавам, дека не ќе бев ни јас никаков успешен војвода, а повеќемина од нас, ако не сиве, не ќе бевме ни живи, без твојата закрила, комито.

За Тодора никој не нрирече збор.

Понеедноставни од што можеле да бидат воопшто замислено во самота, беа уште појдовните посоки спрема подземјата на молкот и на притаеноста.

Единственото добро во сето, чувствуваше, беше оној чудесен лесен повеј на споделената осама.

Во тој одвајосетен трепет, во кој се чувствуваше се побесповратно навлезен, независно од се друго, што го придружуваше, изнаоѓаше сѝ помалку право да се сомнева.

5.

...Истоштувачки распатено на семожни настроенија, им минува пладнето.

Следејќи ја од ниедно чудо нерасколебливата рамнотежа на својот од, денот е одамна престорен во општ усет за непоместива букагија.

Тегобноста немилосрдно ја тенчи пренапнатоста под илузорната невидимка на кошарата. Се крчкаат, како на црепна, врз голиот недоглед на полето. Сѝ понаежено заканувачка е набрчканоста на низата чукари врз сето. На секој можен агол од к'шлата Војводата веќе наместил стражари.

Сознаен за уделот на присуството на новакот во гом-арните настроенија, кога и од оваа страна се чини нарушено окоравеното секојдневје на дрзосните осаменици во предверјето на адот, сѝ што спроти тоа Гоно Златков може е да се зачува нерасколебан барем во себе. Во тоа свое настојување тој и се наоѓа беспомошно сам врз сечилото на некое проклето двојство во самиот органски состав на моштвото, на кое е уште и најпредавнички непривикнат. Тоа му го тенчи вниманието до подмолен трепет на мембрана...

Колку самите да не го сакаат тоа, во по некој миг чувствува како се што прават, и прават заради него, од Војводата до последниот. За пак така неочекувано и се низ подмолни пролomuвања, врз гривата од неизбежната спротивна далга веднаш потоа да се најде исфрлен на голиот припек на најповеќе навредливиот преднамерен пренебрег.

Осаменикот во него се обидува да си ја олеснува положбата со упорно поддржуваната сознајност за конечно изнајдената каква-таква посока. За веќе да се развее истрчан далеку понапред, отколку што му дозволуваат и најкрајните способности за вообразување.

Има затоа дел вистина, и тоа најелементарниот дел, во зборовите на неговата исповед, кога, запрашан не од еден и од двајца за времетраењето на спротивната амплитуда како се чувствува со нив, одговара:

„Како истрчан направо од моите волчи беспака со врзани очи на незнаен друм... И сега само се царам, збркан и угул-гол.”

Тоа тласкање меѓу приливот и одливот останува темелна релација на настроенијата, независно од сѝ што во меѓувреме со сите нив и околу нив се случува.

По една таква вечност нн пред себе непризнати а сечии притаени и се попренапнувани ребрења, се вратиле Црниот и Динката.

Влегле, молчеливи. Некое време упорно ја затвораат зад себе портичката. Потем секој се прибрал на своето старо место; а збор ниеден не откасал.

Црниот го има врз себе новото и од Гоно Златков предобро знајно палто од црна волна, светкава од здравина. Не докрај застругана, со сеннино жив ирозрак на исто така знајните места, се јавува крвта. Се зрачи жива од зад цврстината на самата ткаенина. Не малу и други нешта донесол тој во торбата, што, кога заминуваа, видоа сите, му висеше, како бесмисленен дел од облеката, прилепена за огромните плешти до крстот. Подуена до бели конци по шевовите, тој сега неа постојано ја подместува под зглавјето.

Дури по ова Гоно Златков престанал да си префрла, што, на ништо иосебно не мислејќи, беше ги засолнал нагантот и големиот дурбин под добро знајната капина. Овој не само џебовите, туку до задно парталче му има испревртено, не успева јасно и со сосем определено чувство да не помисли.

Од некои свои причини камено молчи Динката. Од Гоно Златков тој и најупорно си го бега погледот; а тоа него, се гледа, страотно го измачува.

Сите по малку вграшени, ниеден ништо не прашал.

Тогаш и ги извлекуваат двете бурдени вреќи од договорен прикрај под сламата. Истураат од нив две цели печени козји мрши, фурна селски сомун, кромиди, пиперки, лукови. Задни во кругот се прибираат Гоно Златков и Динката.

Врз вреќиштата Црниот веќе ја растргнува едната јаловица; другото го засолнале за патнина. Гоно Златков не го

вчудвидува ни опитноста, ни ракофатноста, со која овој се расправа со здрвеното силно печено; воомјазен е пред наостреноста на сечилото.

Потоа се хранат.

Го праваттоа дрчни, со нездржан гнев на осаменици во сурово мноштво. Одново молчеливи и одново застрашувачки диви, водат за другиот сметка само ако тој со нешто ги загрозува. Уште што не р'жат.

Не наоѓајќи патека до нешто такво од себе, без кое веројатно н самиот не е, на Гоно Златков му се посфатливи такви, заборавени, на сѐ друго, освен на себе. Препуштеи некој миг на усетот на осаменик од поинаков род, такви му се одеднаш и поблиски. Тоа чувство за нив поеднипати нараснува во него и до неочекуваи повеј смеа. Дури оддрпнат од првиот впечаток, може да ги гледа посмирен и притоа по малку од самиот себеси да се ежи.

Своето настроение, освен кај Динката, го открива по извесно време, во доста поотрпнат вид, уште и кај Војводата. Тој поеднипати и се замешува без збор во правењето некаков ред при делењето на храната. Едноставно ќе земе колчка од пред еден и ќе ја префрли, не гледајќи во ниеден, пред друг. Збор никој притоа не изустува; а тој и не води сметка за понекои погледи.

„Треба ведрење одовде уште квечерум, среде нај-големиот занес на хранењето подрекол молчеливец. За него дури при ова Гоно Златков дознал дека се вика Иле Чемерот.

„Е не може човек од вас ни залакот да го попраати раат... Кај ти дојде, бре натемате, токму сега?“

„Оној коњ,“ - вели без трошка да е помрднат од текот на мислата, што стои и во неизменетиот спокој во гласот, Иле Чемерот. - „Кај да оди-оди, ми појде умов, еднаш

некаде ќе стаса. А гол коњ, без такам, истоборен во дворот без стопан, се знае што абер носи...”

„И на тоа се мисли навреме.”

Ова подвлечено отровно го изустил Црниот, притоа чувајќи ги внимателно двете печени глави пред себе. Веќе неколкупати беше му се загледал со упорен предизвик на Гоно Златков в очи. Не полошо од кој и да било друг ги знае таквите, што, место да се срачат, се озабуваат. Само позадоволен е што дурбинот и нагантиот не ги остави на мегдан.

„Побргу змијата ќе покаже нога, дури потоа таквите посока...” - сепак подрекол. - „Ни дома. Збор да не стане пред оние, што ги плаќаат.”

Најмалку, сепак, на еден од видот на овој спроти него Гоно Златков и во поматежни состојби би му останал должен. Најмалку на еден ваков крлеж, си рекол, не без извесна угодност задоволството со тукушто искажаните зборови на не толку заинтересирано спротивставување.

„Засекот ти е пеколен, ти признавам,” - продолжувајќи ја пргаво својата игра, подрекол сега и самиот мирно, Црниот. Небоцкав, но и неподомекнат, само добро натопен во некоја се чини дури непреправена кривоглештинка, гласот му гребе со изнасилен потсмев.

Суетен. А и што друго би можел да очекуваш од него, со нагорчлива трпкост помислил. Колку и да се чини неверојатно, тука и ти е најслаба петелката, веќе и заклучил при мигум тврдо опрени погледи. За мене не многу утешно, си рекол Гоно Златков нешто потоа, особено кога и правото на тоа ти е однапред и меѓу сите околу одамна признато. Недоразбирањето е сепак на друго место; а јас ни во тоа, како впрочем ни во што и да било друго, најмалку сум со намера да се натпреварувам со тебе.

„Насофра кај нас за извесни нешта не зборуваат,”- со недоздржан призив на поостро возразување, излегувајќи му во пресрет на оној спроти себе, сепак возвратил.

Црниот на тоа веднаш и со подвлечено задоволство рекол назидателно:

„Дурбиноти нагантот ги скри под капинана... А патрони заборава да побараш.”

Црниот продолжува да предизвикува, веројатно сознаен и колку успешно овојпат.

„Ни трагите не стаса да си ги заметеш .”

„Другите обично надоаѓаат во сурија...” - привидно незасегнат, Гоно Златков отстојува на своето рамниште, но сега веќе не барајќи ничие соучесништво. - „Тие и без тоа ни еднаш сѐ не пронаоѓаат. А својот, што и да најде, знае чие е.”

„На тој, што ќе го прекрие последен. Таков беше, помниш, и судот на Шарениот.”

„Немој. Седум години единствено со присеќавањето на него кумитувам...”

Гоно Златков овојпат навистина со последни сили се здржал да не се доиспушти.

Продолжил затоа дури откако ја почувствувал стапицата добро пречекорена зад себе. Продолжил со спокојство, што не е присилен ни да си го наметнува.

„Ни ти не можеш да не паметуваш,”- само прирекол, - „дека тоа важеше кога отидениот по таква задача не се вратил. Јас сум тука.”

„Ептен тенко ја предеш, побратимче.”

„Сакав само тоа, дека дурбинот и нагантот на некои веќе им ги ветив во себе.”

„Кажи на кои, овде, на софрара? Тогаш ќе видиме што потаму.”

„Дурбиотна Војводава. Нагантот на Динката. Како ти стои?“

„За себе, значи, ништо? Или за стар другар, да речеме, за спомен од заеднички четникувања...“

„За мене, ако ме прашаш, сето таму побргу да го заборавам ... За и по некој залак да каснам благословено.“

Во признанието на Гоно Златков овојпат секој околу поверувал.

А тој..?Тој со најголемо задоволство би те видел спружен на обете, по една ваква престрелка. Нам ни е доста оваа доверба, помислил. Можеме малку и да ја разлабавиме.

„Што се однесува до моите стари овдешни другари, тие, верните и најпоследните, најмалку таква потреба имаат од мене... И мојот последен збор кон нив е со нивните имиња само во гробот.“

Молкот по ова е нодолго до растрештување камен пренапнат.

Некои од луѓето, најповеќе заради таквиот усет, по нешто и свое искажуваат.

„Седум години, жими леб..! Како издржа, стопанкина му..? “

„Сега, како да не биле,“- им признава.- „И мене дека се толку не ми се верува.“

„Сепак, кандиса...“- Со подбивно задоволство начекал и одваму Црниот. Не само што не му е доста, туку го чека на сите можни пусии.

„Еднаш и тоа се случува.“

„Што е со раката не кажа? „- Се обидел од некои свои причини да се придружи Војводата.

Кај него, веќе и очигледно, се има престорено во навик - секоја натегнатост да ја сведе на најбезопасни делнични рамништа. Се вмешал и сега, како и сето доведе да

било само неизбежно чешкање при машките кумитски среќавања. При што тој не сака ни да знае дури и колку тоа му успева, или не му успева. А сепак, на таквиот начин тој најдобро сета магија му ја знае; притоа и најзагрижено врз успешноста на тоа и се ребри. Но, најголем е во тоа, што ништо такво не покажува. Со најголемо задоволство би си дозволил да испадне и смешен, во сета своја наивност, отколку просрен во својата сознајност.

Гоно Златков само си потврдува со секоја негова постапка еден далечен заклучок, дека четата има навистина редок војвода; а и дека за еден војвода во негова кожа го има одбрано единствениот начин. Не беше ли тоа далечно сознание, што сега вака уверливо се потврдува, првата причина и за неговата појдовна помисла да им се придружи..? -

„А што...?„ - се опсекнал кон него Гоно Златков преднамерено грубо.

„Јас само така... Како се служиш со здравата, човек ќе помисли таков си роден.“ - Војводата и не може без да упорствува.

„Куршум в плешка,“ - велн кон него помирливо на ова Гоно Златков - „Од кремен да си ќе кандисаш.“

„Без тоа, сакаш да кажеш, ќе продолжеше и потаму да акаш на своја глава? Ајмана, без куманда...“ - една по една ги открива своите пусии Црниот. - „Бездруго и со Организацијата не паметиш од кога имаш загубено секоја врска. Уште како за сениште луѓето зборуваат за тебе. Ноќник. Никне од кај не го сееш... А ваму врз некои и од нашите некакви свои правдини дели.“

Црниот сега и изгледа како настрвено загнат по својот плен гонич. Денес тој очигледно не мисли ни катче непротарашкано да остави.

Тоа и е магијата на најпрвиот миг. Таа е за овој веднат над двете расчленети козји глави, стар со орлите манаф, со поглед секавично стрелнат, инаку бескрај повлечен во своето демнење, најнерасколебливо единствената, за која тој со него воопшто сака да знае. Сепак, а и тоа може по сосем кусо време точно да се види, оној таму не толку дека верува во некој свој опит со тоа; туку е се поочигледно како само упорно поддржува некого, што во тоа го подучувал. Уште посигурно, при средбите со ваквите, како него, на тоа и го обврзувал.

Додека си сам меѓу сеуште туѓите, а тогаш и си најсам, неспорно и најровит си; и тие тоа го осознале сосем добро,

лесно го разгатнува. Само ден потаму веќе е потешко со тебе. По најпрвиот дослук со сличните на себе, како пред малку меѓу нас, и ваквиот Мурго не ќе те најде на гола чистина.

А дека е зајадливоста дел од занаетот, и тоа очигледно најуверливиот за оној отаде, одамна се виде. Што се однесува пак до неговите врски со Организацијата и до се друго околу неа, со кои тој се обидува да го наоглави, веројатно сметајќи веќе и на својот опит со нивната беспрекословност, онаа што ги зашеметува луѓето, уште со првиот збор сковувајќи им ги вилиците, луто се лажеше овој твор спроти него, дека сега и овде, и најмалку со него, Гоно Златков ќе земе да се впушта во тие не од сега меѓу нив најтемни *свети* работи. Преку чија *светост* некои *темни* луѓе за утробата во покорност те држат... Но, и работи дотаму проклето лепливи, за да ти биде доста и во најтенкото крајче од нив да се заплеткаш, глава жива повеќе да не изнесеш. И ако ја изнесеш, мајка ти родена да не те препознае...

Знаејќи многу повеќе од тоа, но и ни еднаш од опитот врз сопствената кожа, на Гоно Златков сѐ потешко му успева да се излекува од врашките сопки и јамки, со кои оној без трошка шега веќе и го притерува до пред челуста на најнезнајната, ни еднаш до крај недопроникната од него сила, на која еднаш беше страотно горд, што **И** припаѓа. Во името на која не еднаш самиот бил оној што судел и што осудувал; но од ни едни други, освен од нејзините **свети** страни. До изутринава. За години со ред, ни пред себе непризнато, еве го кај по најнедофатливите осами и мегдани пак од неа **нивната**, се подалеку бега...

Можеше ли, според тоа, сега него, можеби најверниот, но заедно со тоа и најтврдокорниот отстапник - молчеливо најнепослушниот одметник - оваа сила да го пречекува поинаку, од како што го пречекуваше? Бргу мораше да признае, дека не би можело да биде дури ни повисокото, попоказателно, но и попоучно, па и најлесно совладливо, ништо друго, од тоа што таа му го испраќаше во пресретна првиот чекор ваквиот тврд, во некои други нешта несомнено поопитен претставник. Кога веќе останало толку малку од неговата сила, на која од најрана младост и тој, како и сето негово колено, како целиот народ, **И** сѐ колнеа на верност. Сега во нејзините темни раце, како кај овој отаде, беа останати нивните свети клетви и обврски, за да им бидат најподлото можно оправдание за неотстапната завладеаност со волјата и со силата на обречените на саможртва пародни синови. Беше тоа најдушегубниот скапец, низ кој им минуваše текот на народната судбина...

Така и стоеја преку нив двајца лице в лице под овој вршник обете страни на нивниот раскол, со тие иотиснати и испревртени значења, при што, проникнувајќи го змискиот сплет на големиот неповратен костец, Гоно Златков веро-

јатно првпат не чувствуваше ни просенка од предрасудок. Беше една таква олеснетост, ослободеност од себе, спроти оној твор отаде, што се чувствуваше првпат вистински господар на се свое. Сознаен за сите потајни молби за повлекување, или барем пожелби да не се подаде кон бездната, кон која го примамуваше Црниот, во погледите на оние, што веќе му ја дошепнаа својата наклоност, новакотво него, меѓутоа, побргу би ја употребил најопасната до кршиврат и своја сопка и престапка, отколку што би се согласил на прифаќање на поразот.

Уште едно бајче во канарката, што друго би сакал оној таму да очекува? - си се посмева горчливо. Послушен, или нежив; толкупати и во твоите осами со тоа ти доаѓаа. Во беспредрасудноста, што си го земаше правото заради некои забошоткани значења да ги убива редум и сите оние здрави и чисти луѓе, што нему му беа знајни, единствено зашто не се согласуваа со нив, и токму заради саможртвената верност на Делото... трето навистина немаше. Во рацете и на овој спроти него беа и чеканот и наковалната.

Сега можеше да гледа, со една таква трпка бол врз себе и да чувствува, како изгледаше таа ниєднаш недопроникната, или барем сѐ уште од него непризнасна, неприфатена, но сѐ потешко превидувана последувателност во кошмарноста на секогаш обратните од очекуваните доследности, каде и знакот за распознавање беше веќе - кој не е со нас, тој е против нас.

- Додека, напоредно паѓаа главите на легендите на Делото за македонската слобода... за чиешто жртвување потоа така проклето се лажеше и се лицемереше.

Знаев неколкумина од нив, на кои честа и образот им значеа се, за да ја знам мерката на светоста и на подмолноста.

Тие Впрочем и самите беа излезени со својот живот во секој за тоа достоин миг за нашава проклетница да умрат; но, ниеднаш умирајќи самите да умира со нив и нејзината надеж. Тоа, што не можеше да им го стори ниеден непријател, преку вакви обесчовечени измеќари на злата коб си го правеа самите. Некои беа комитувани и по триесет години; тоа и самиот го знаеш - му вели на овој ноќник спроти себе - а едни како тебе ги убиваа тајум, гробот да не им се знае...

Трето можеби и навистина нема, му вели сега, но ти не ќе ме имаш мене на ниеден твој валкан суд, заби толкави да пуштиш. И не зашто си сб уште кај мене дома; ни зошто ми е дотаму сеедно за мојов живот. Туку зашто ти и твоите сте заборавиле на најтенкото и најголемо нешто во народното Дело. Во него луѓето, сите тие илјадници, целиот народ, не ги држеше студениот синџир на страот; некои други нешта ги здушуваа мноштвата, за кои сите вие очигледно не сте родени да знаете. И ако сте ги знаеле, ги имате фрлено во некој одамна заборавен зад вас дол...

Доаѓајќи сознаен и сам во оваа колиба, Гоно Златков и при најдобра желба беше немоќен да ја одбегне простата споредба меѓу двете средби само од претпладнето зад себе. И не таму, сега и под чепнежот на прстите да сеќава, не под оскорушата, туку еве го кај токму овде го начекува најглувиот безизлез на искушенијата. И не толку него, колку она неспоредливо посеопфатното од него, за чие што зачувување со неговата чистота в душа беше и потаму спремен на се.

Но, зошто толку жолч? - си вели во еден миг. Што бараш ти? Не знаеше кај кои доаѓаш? Што е тоа, што сакаш со својата утробна бол да го потврдиш? И потаму некаква верба? Верба во... изневерата; што ли? Тогаш одваму што

би очекувал друго, освен ваквото истоборено со сета застрашувачка грамадност еднооко чудовиште, кое и не може друго - та тоа и постои во секого најпрвин од своите да гледа виновник. Тоа и е единствениот начин меѓу своите да биде наложуван олукот, по кој безропотно ќе течат сите размисли; ни лево, ни десно; ни ти, ни јас. Единствениот суд: - За морничавоста на злосторот, како и за душевните длабини на самопожртвуваноста за идеалот. Во тој скаменет тек е веќе и прикештен добро самиот поим на определбата, заради која се раѓа и се умира. Главата пред олтарот. Самопочитта според старите клетви за народ и за слобода. *Самиот крвта си ја пролеја... Жив на душманот не се предаде... Се!*

Ти имаш во тоа дури врашка среќа, си рекол еден миг. Не можеше да биде ни измислено посоодветно олициетворение на сѝ, од што толку долго се ребриш, а не се решаваш да го именуваш. На првиот чекор р'ѓосан катанец. Знамение, на кое сиве му повладуваме; независно што во себе и неговите го презираат. Тој може, меѓутоа, и добро да послужи. Токму овој, што сега само си придава значење; а се обидува зад тоа да ја забошотка својата ситна кражбичка...

Посоката е таа. Ако не бајче, тогаш молчеливец. Упорно и во сѝ наругушен по карактер. Таков роден; таков и самуван години седум по тие клети мегдани. Го прави тоа некој токму во лејката? Откога најопитните војводи еден по друг напуштија вековни присии? Но, во даден час, таков, и исклучително полезен. По природа со муви, да; а има некој што вреди без нив..? Со засекпоколен..! И уште со таква седумгодишна приказна зад себе? Конечно - сам дојде. Дури и присилно настојуваше да биде примен. Накрајкраишта, не е ли сеедно што има во пиперницата, кога сам ни се стави в раце?

И ќе сториме, да; сѝ ќе сториме во тоа тој и да поверува. Од имање, или од немање друго. Но, сѝ со нас и потаму само наше. Ни глутница верни, ни сенка неверна. Како и доведе, седум години... Збрано е отаде доста; за секого по нешто ќе има. Трепетка, бескрај длабоко негде, нешто жесоко болно и уште пожестко свое. Вреди и сопствен поткожник да му се биде...

5.

„Самотата е чудна волчица...”- воопшто не заради некого, туку заради сите исцело, сега веќе и за себе, па и со оној таму само како еден од меѓу нив, не издржува ни со толкупати во осамен час срочуваната, но и од сѝ друго, по што оној отаде и потаму упорно грепка, неизмерно посамопредавничка исповед. Така чиниш и му влетала во зборот од некаков инает, дури од презир, за напуксебе си, од најнезнајните беспосоки од себе, и самиот штрекнувајќи го.

Ја пригрнал само по миг-два како дофатен брег. Доаѓа, конечно, да го донесе него жив и непреправен, и не само спроти оној отаде. Ни само спроти глутницата од сите нив. Спроти животот, мисли. И ред беше нештата да почнеме да ги именуваме.

„Таа е секогаш гладна; и секогаш по тебе, што самата те окотила. И тоа не го крие, напротив.”- Само го продолжува веќе и сосем определено чувство на исповед, велејќи го колку може поедноставно.

„Но, и каде,” - вели - „кога ти е таа задната преостаната? Кога, до кај што ти гледа око, ништо ни поблиско, ни подалечно? До мајка ти родена. Тоа за неа секогаш мораш да го имаш во рогот. Како кога некој одненадеж умре, а жените, од немање друго - *Што е*

човекот - велат - си ја носи смртта поблиску од кошулата... И токму во мигот кога ја откриваш и од кошулката од мајка ти поблиска, првпат си вистински цел. И сфакаш, дека, дури имаш за тоа волја и отрова, проклетија; дури имаш самодоверба, или гнев; скапи борчови за враќање; дури соништата за народни правдини како длабока рана болат, таа е тука. И е со мошне силно чувство за послушност, па и за присила. Можеш самиот да завлекуваш, да зрееш во неа, да оддолжуваш; ти губиш. Не живееш. Дури не завладеала еднаш докрај со тебе, лесно залажувајќи те дека ти си тој што завладеал со неа. А ваму ти си што ги прифаќаш нејзините закони. Дури кога ќе привикнеш на неа да почнеш и да сфаќаш, дека може да ти биде најполезното и најспасително нешто, што си го знаел, само кога од тоа не правиш проблем. Нешто и од снагата, од мислата сопствена попослушно. Сам, со сите ветришта в гради...

„Изучувајќи ги преку неа своите сетила,” - вели - „следејќи ја изостреноста на сопствените штрекнувања и нејзините недвоумења спроти премрежијата, телесно создаваш - сѐ што тргнало на тебе да те смаже, не успевајќи, ти остава дел од својата отрова. Правејќи те само повеќе достатен самиот на себе. Исцело повинувајќи им се на нејзините начини на прифаќање и на одбегнување на опасностите, конечно и си се разбудил една утрина, вдашен, дека ти е безразлично ти ли си во неа, или е таа во тебе. Повеќе едно без друго ве нема”

Молкнал. Не дури ни со предизвик.

Со забележлива засегнатост во некои длабоко зафрлени предзнаења во него, и Црниоти е веќе поведен. Дури и не цвакајќи, првпат е со пооддалечен поглед. Првпат гледа во некого, кај кого има и од што да се ребри. Најмалку

прилега на приближеност. Разбирање. Напротив. Најповеќе е довикнување од два брега; утешно, или лажовно, изедначувачко во рамносилноста. Но, и да се знае истотака неопходно. Тој е и првиот, што не издржал. „Верно. И поучно до анасана. За секого...” - Вели скоро без горчина Црниот. - „Само што на моето јасно прашање чудни работи кажуваш. „

И потаму не мирува, прочитан. Веројатно сознаен за својата полза од многу што и од започнатата исповед; нешто во него сепак се бунува. Насетува, што ли..? Во прашање е условот, на кој еден како него најтешко ќе го присилиш. Но, поттикнувајќи ја кон некои свои посоки, тој неа за ниедна цена не би сакал ни да ја загуби.

„Кажуваш работи, братче,” - вели уште, - „само за ретките и за одбраните. Без некој пример, кој од овие ќе те разбере?”

„На пример...” - се одзива сега и самиот со некоја насмевка на помирливост, - „...таа никогаш не бега. Од себе, и каде? Што и да доаѓа на тебе, осуден си да му одиш во пресрет. Низ најгустото незабележан и ќе минеш. Посреде. Во секој миг самиот колку те има се проверуваш. На највидливото си најневидлив; тука ниеден не ќе те побара. Наблиску до најгорешното си и најдалеку од огнот. Тоа се само некои од уките нејзини. Конечно, ништо излишно на себе и со себе. Во она што прво ќе ти го дофати раката веруваш. И во најпогрешно одбраната посока, мислата сета! Излезоте само напред. Сј е друго стапица за тебе. Поблиска, или подалечна...

„Но, едно е нејзините уки да ги знаеш, ѓаволски е друго да ги можеш. Живототво нејзини раце ти е најсигурен, мораш. Што да ти потскаже почнуваш како слеп да го

прифакаш... А сепак, и тоа само до еден миг, за кој очите треба да ти бидат четиринаесет.”

Ниеднаш не мислел дека во овие нешта се крие толкава сила. Во молкот, што се продолжува додека дојал; додека се оддалечил до стомните со вода и додека не се прибрал конечно врз празно место од сламата, ниеден не се замешал. Затоа пак, кога го предизвикуваат сѝ поотворено да продолжи, тој и започнува од сосем спротивни страни.

„Впрочем,” - вели - „зборуваме и само за еден вид присила. Прифатена своеволно, или наложена, сеедно. Докрај своеволна ниеднаш и не е, или барем не е онаа вистинската. Вистинската и ти сте само мигновено нешто еднствено. Кога ќе земеш така и најголемите нешта човекот ги направил... сам. Сепак, ти треба време да откриеш, дека сам си ја прибрал змијата в пазува. Само штом помислиш сѝ знаеш за неа; сѝ можеш со неа; кога ќе ти се стори тука е и нема повеќе што да мислиш на неа; дека си тоа ти самиот; нити си, ни арно ти се пишува. Како секој, и ти си роден да не си сам; и таа тоа не го заборава ниеднаш. Не можеш ни да ѝ одречеш колку е во тоа права. Бидејќи тоа дека си и ти роден да не бидеш сам е во секој миг во тебе посилено од неа; и таа на тоа ниеднаш не заборава. Ти забораваш; таа не, ни дека е тоа најслабото од тебе во неа. И таа тоа уште никогаш и никому не му го простила. Оттука потаму и се започнува тој танец со овој костур со коса, како што го изобразуваат по весниците, бидејќи оттука потаму меѓу самотата и смртта нема разлика...”

„Луѓе, вакви зборови имате чуено..?”

Тоа е сега оној строен маж со аскетски лик, Јансата, врз чија става, од опинците до каскетот на глава, сеедно колку носени, чиниш и токму со износеноста, му стојат како слејани. Секое влакно од неговата руса кадрава

брадичка чиниш и му се свило по ликот за да ја подвлече во изразот своевидната виша обреченост. Гоно Златков овој миг чувствува одамира недоживеано задоволство, што, мислејќи уште на два-тројца со него, зад чији погледи недоприкриено демне размислувањето, сето на овој начин го раскажал. Ја насетил таму мигум и својата стапица и, првпат мислејќи на неа, продолжил:

„...Меѓу тоа каков си роден, и тоа за што си роден, во годините на животот, судено ти е да се најдеш еднаш во лице со твојата волчица. А кога-тогаш таа и ќе те наведе сѝ можеш сам да помислиш... кога ни Господ горе сѝ сам не може. Самиот од себе на тој начин предаден, сам си тука да си го бараш и чарето.

„И дури тогаш трето нема: - Или по ребрата нејзини на припекот, што труе, зелени муви ќе се ројат. Или ги чекај се бргу... не и без нејзина од самиот тебе припомош, на првата пусија, што и во најкошмарните сништа не си можел да ја всониш.”

„Тоа ти мене и околу Организацијата нешто ми маткаш...” - сепак и потпрашал, со некаков сматен потсмев во очите, Црниот.

„Зошто не..?” - Одговара мирно на ова Гоно Златков. - „Кога најпрвата нејзина клетва, и не велејќи, вели: *Поневерно е тајната на најверниот сам да му ја признаеш, отколку од присилата на најневерниот да не ја притаиш.* ”

„Е ова си го испекол..!” - Се замешал одново со сета недоветност Војводата.

„Здраво речено, нема што...” - Првпат се осмелил да подрече нешто и Динката. Во Гоно Златков тој првпат сега и погледнал, а во големите очи со уште поголема раздалечина меѓу нив, тлее питомина. Проклета.

„Зошто би криел,” - вели Гоно Златков извесно време потоа. - „Вашето доаѓање се јави како предизвик меѓу задниот обид за излез, и помирувањето со беспогрешната јанса на нејзината осуда. Не се состоеше во тоа ни дел од причината ден и ноќ да бдејам над вашата сигурност, не. Тоа го правев со сите чети досега. Тогаш единс гвено и ја чувствував како што треба жива папочната врвка на... Организацијата. А притоа уште врз живата мамка секогаш најбеспогрешно ги начекував на дело вистинските подмолници. Тоа ми беше, впрочем, животот; и него не ми го одбра никој. Па така и гледав да го живеам праведно и со неизневерена цел. Вашево несмасно мноштво, инаку, и сите работи, што ги вршевте по селави, станаа предизвик и за поганиот накотна мојата волчица, сега веќе сиот во потрага по мене. Јас на вас нив; таа мене на вас ме демне ноќ и ден. Сте доживеале некогаш секоја постапка да ја правите во најкрајната можна спротивност од себе..? Последниов месец јас наспроти себе и го преживеав. Зашто и самата помисла за прифаќање на стоглавиот предизвик поинаку би прозвучела како лудост. Овојпат тоа со мене беше танец по сечилото на најпогано наострениот нож... Не очекував да му се покажам дораснат. Меѓутоа, не бевме во прашање веќе ни само јас, ни само вие. Туку и најпоследните преостанати обречени осаменици, дење тутунари, афионари, исполции кај колонистите; ноќе демначи, јатаци. Сѝ обречени, што првин ќе појдат курбан самите, потоа нешто да изневерат. И не од што мораат; од што сакаат. Тие задните, само уште по два- тројца на по петсела; напрсти да ги изброиш, што ми успеаваше да ги научам првин како ни со десиото на левото, а потем и како секој од нив со сопствената волчица... Од тоа прашањето - таа, или јас? - само до беспредел се изоструваше. Го

прифатив костецот, согласен да одам жртва. Ѕ згазнав на вратот и ја присилив и против своите да ми служи. За доживеаното последниве недели не ќе најдам бргу збор. Од устата на илјадаглава ламја ве имаме вадено, еден по еден, сиве единаесетмина; за да ви ги прикриваме посоките сознајно нагазувавме на пусии; за да ги привлечеме појдените на вас крај жандарите и две чети војска, мостот на пругана го кренавме; среде касарни пукаа наши бомби... до овој од изутринава. Се надевам беше последен. Душата ми ја испи. За ниеден од вас невидлива, сб поблиску со здивот смрдлив во петициве ми душка...”

„Самуван сум и јас година.” - подрекол по една вечност општо немеење, Црниот.- „Ѕ’ верно си кажа човекот.”

...Ѕ’ што правеа и потаму, меѓутоа, и на тоа Гоно Златков ниту миг не забораваше, беше до бесконечност да се ловат и да се демнат.

Не му значи ништо сознајноста дека барем овие мигови го има во својата пусија. Најмалку очекуван, го имаше на рамништата од своите размисли. Се покажуваше попревејан отколку што можеше да претпостави. Но, тоа и беа тие знаења, за нивниот живот воопшто можни. Толку потенка му беше утехата макар во редок миг барем во размислите да му по утече. Го затекнуваше од најнеочекувани страни на својата трага; пеколно.

Освен што не се знае кој чија дира дири, помалку се знае кој кого на што навлекува.

А стануваше збор, само за измеќарот; стопанот беше се уште далеку. Но, дека и тука беа еден спрема друг не беше тешко да се погоди. Некој токму од тој вид оловен прекор забележал како со неопитност, од која таквите

обично поцрвенуваат, му го веднал неколкупати на Динката погледот.

„А седум еднаподруга? И сѝ низ иглени уши? Тоа ни змија под камен, човеку..! Од сите, што ги знам, тоа уште ниеден.” Тоа е сѝ, што на исповедта од Гоно Златков прирекле неколкумина. Недораспознати, речиси со ист глас, дури и со ист напев, на растојанија, звучат по малку безлично. Сепак најглавно е, се утешува, што е сеништето откриено; и што е сторено тоа со недоприкриена припомош. Неочекувано бргу половината работа беше свршена...

Тоа е последното, што го помислил Гоно Златков, пред да се осознае веќе и понесен врз усетот златест на миризбата на јачменица.

6.

...На најпрвиот допир по рамото - се осознал со Војводата под себе, раката крената. Во неа потреперува соголено сечилото од ножот.

Во очите на Војводата ни крик. Само подлипнатост.

Поразен, го враќа стрвниот проблесок во десната скорна.

Откако се паметува првпат не е во состојба раката да си ја смири.

Седнал врз сламата со главата в земи; Војводата се повлекол без збор; вцашениот молк околу само што не испушил брмтеж на раскормушен осарник.

Најдолго, сепак, тој нема за кон никого поглед; дури и откако се пошавнало од понекои, немее.

Навици, глутница, ум немаат да се смират; луто завивање во крвта што никогаш не ќе се спитоми. Најлуто и

е изострена во сонот спремноста на штрек, кај нас, стрвниве накоти на проклетството, со чувство на докрајна снисходливост помислил. Тогаш и си И не посигурно од пеленаче препуштен на подмолноста од секој вид душкало; доста е да се движи и да шмуга...

Ги погледнал.

Тој виновен пред нив; тие пред него. Ниеден уште вечност не изустува збор. Со избегани погледи, одново се на некој прапочеток. И најмалку е осамен оној што не знае им има ли наваквите надеж.

Војводата, со неговата откорен раскорната обноска, не само со збор, туку и во изразот со детинска едноставност веќе неколкупати ја признава винатата. Дебелиот пласт молк поненачат од што бил.

Недосфаќа, зошто..?

Пак ги погледнал.

„Вода,” - му рекоа дури откаго сообразија што бара да разбере. - „Да знаеш негде во близинава... Вода!”

Јатакот, за кој самите беа начисто дека уште од страв служи, беше им оставил две големи стомни, излушкани по устинките и со неповторливо зрачење, престорено во миризба на влага врз печена глина. Лад.

Беа дванаесетмина. Уште со ручекот едниот бардак го испразнија; другиот го втераа од половина подолу. Кога зеле еден по друг да се будат од оловното предремување со оросени чела и со спечени усти, надигнат сила-сила од петтиот, и вториот бардак испуштил беспределно мек прозвон на најпустошната можна празнина. Здив, жеден и благ, до беспомошност, заглувува тонејки во крајна безнадеж.

„Вода?“- Ги праша сѝ уште со стегнати вилици, со главата в земи. - „Има вода,” - вели. - „Ебаго, како немало... вода!”

Се обидува со една од своите осаменички шеги; а ни сам не знае од каде и зошто му доаѓа. Знае дека е нечовечка; но исто така и дека извесно време му годи. Го оддалечува од скованоста од она што само за мигновен трепнеж можеше со својата рака пред очите на сите нив да го стори...

„Изгоревме”, - велат.

„Еве, види...” - ги превртуваат пред него стомните, обете.

- „Капка.”

„Ќе кажеш еднаш кај ја има таа твоја...вода?! - Веќе и озверено прашуваат со усти што им се лепат.

„Насекаде...” - шегата сепак им ја докажува. - „Толкави реки течат на сонцено... Бликаат, никому непотребни... води. Многу.”

Дури по некое време, откако го погледале со ококоравен презир сите, дорекол:

„Ама не се шегувам. Кога не можам да не мислам, мислам така на неа. Де, обидете се... Таму ја има. Помага.”

„Ама ајде..!” - се лутат. - „Не начекал и сега си ... игра со нас.

„Остави шаката,” - велат со молба. - „Извор некаде близу... не знаеш..? Бунар? Кладенец?”

„Вас некој лудобилје да не ве најал?”- Ги дразни. - „Комити!”

Дури по ова им ги гледа подоко лицата. Само во молкот од Војводата одвај е некое колебање. Другите, рисови. Речејќи ги едноподруго, секое на свој начин свртено со најподгорената и најбрадосана, со најгрдата и

најнеотстапна во спечената беспомошност страна кон него, токму во несакањето да го погледнат, на највистинскиот и најосаменички начин проклети, им ги открива ликовите, што најповеќе и ќе му требаат. Делничните.

За бргу по оваа прва вистинита средба со секого насамо, Гоно Златков и да сфати, дека е, независно колку горчлива и заслужена, излезот најмалку во шегата.

Беше домашен. Беа најлошите можни туѓинци, нашинци. Одвикнати и тридни капка да не видат; во него им беше надешта и од тоа враќање немаше. Нешто мораше да преземе.

Ги погледна за миг и за себе поинаку; виде маченици. Така е со лицата само уште по фреските.

Тогаш и го одбра.

Беше како да не е од меѓу нив. Валчест лик на момче; од носот надолу во некоја блага ноќ, притаеност. А веќе и сам отаде му го подал погледот, за повеќе да не го повлече. Оф, колку добро ги сфаќа таквите. Не знае само ја почувствувал ли оној момчак болката на откритието во него. Љубопитен, со подзинати, чунким расцутени усни, капинови од спеченоста; од нив се започнува и никому овде ненужната убавинка; најнесознајната бездруго и највистинската. А нешто од зад сето тоа го навира копнежливиот поглед, колку и одбегнувано, секогаш одново да преплави со невината спремност сѐ веднаш да прифати. Бездруго веќе и поцрвенеал од едно вакво првично среќавање. Неокоравен млекарец, тој уште долго ќе се мачи со најубавото од себе, со чувствителноста. Ќе бидеме пријатели, ако ни успее да си поверуваме.

Невината насмевка веќе и го прославува задоволството што е согледана; но таа е на крајот и од трпението прва да се

одзвие. Може да биде и неудобна глупоста, што знае обично во ваквите мигови да се истресе.

„Ти,” - му вели. - „Како ти беше името?”

Гоно Златков можеби уште некој миг само би го погледал, изнаоѓајќи во подаденоста до безостаток отаде нешто многу горчливо и во ниеден миг незаборавено. Еднаш одамна, не толку според времето, колку според мерките од неговиот живот, таков во четата беше годовел таткому... Дали не повеќе од немоќта со отворени очи да се донавлезе во тоа, отколку од сè друго, не побрзал да запраша - му остануваше сам да го каже одговорот.

„Јас сум Митка Стојков”, - со поизразена и од онаа на неговиот лик спремност во гласот, во кој јасна се чувствува и некоја смеа, живо одвратил момчакот. - „Овие моиве ме викаат Ведата. Се шегуваат...”

„Сопаши го реденкот. Слечи го гунчето. Онде горе има тагарчик, префрли го преку рамо. И земај стомнине. Овие твоиве до вечер ќе запекаат.”

Додека ги извршува работите со едноставност иста како што тие беа и побарувани од него, Митката бргу изгледа поуверлив како овчарче, отколку миг пред тоа како комита. За ременот тој има и опутка, чијшто друг крај се крие во џебот, најверојатно со ноже со рокче, какви што носатовчарите. На Гоно Златков, но не и само нему, сè потешко му е да си ја здржува насмевката.

„Фрли го каскетот,” - е последното, што тој го побарал од Митка Стојков Ведата.

А кога овој мигум го сторил и тоа, а потем самиот си ја разбушавува цврстата подолга коса на главата, некои од лицата, самите несознајни, се вртат настрана.

„Онаа патека ја гледаш?” - Го прашува, кога се двајцата веднати на просирките. - „Не по првана, по вторана долка отаде.”

„Их, не сум ја гледал!”

„Ќе одиш сѝ по неа до превалецот над лозјана. Одонде ќе видиш на другата страна отаде, лака. Среде поле кладенец.” „Добро е што е сред поле. Мислам, лесно се наоѓа.”

„Ќе го видиш уште озгора. Зеленце. Неколку стари трепетлики. Пладнува стока. Врви народ. Право в очи ќе му се пулиш секому.”

„Еј, ама бела...”

„Голема е. Под овој вршникобично молчи секој. Молчи и ти. Дури ако некој нешто те препраша, тогаш лажи. Сам најди како и што. Лажи, суши. Не долго. Збор-два и бегај да те нема.” „На враќање..?”

„Ќе застанеш под кленон долу да почиваш. Јас ќе те поземам. А сега, татни.”

„Ќе се оди...”-Тоа е последното, што го вели од вратничката Митка Ведата.

Прострелкал надолу како невестулка; дури не ја управил по патот што му го посочи. Уверлив е и отповеќе со двата бардака.

„Да бре, вистина!” - се удира по чело Црниот. - „Сега добро си спомнувам на тој кладенец.”

Добар знак, помислил Гоно Златков, а обидот не го прифатил. Одовде потаму единствено според она, што самиот си, и ќе се подаваш. И само колку што би се почувствувал еден своеглав молчеливец должен.

...Му успева самонаметнатата здржаност до кај што во еден миг самиот не изнашол дека е доста.

Неколкунати си ја почувствувал како се востановува во некој недобар вид изнасилената рамнотежа, препознајна

како своја, а прифаќана со некој гаделичкав молк, од повеќемина под неверната невидимка на припекот. Најмалку има желба некого да казнува...

Не му поминуваат невидени лицата на понекои, цртите на кои чиниш првпат по подолго оживеале од притаениот дослух, што претпазливо проискрил на некоја негова постапка, збор; како што му успева да проникне и во нивниот спор со понекои, на кои отворено стои немиот израз скептичко одмавнување - бреј, чудо големо.

Само неколкумина би сакале да останат вон од сето; но и во таквиот стремеж, направо од нејзината изнасиленост, се вири оловна тежина, што најчесто и претставува измачување, на кое сѐ потешко му успева да се прикрива зад дремливоста. Дури ни на Црниот, на чиј до некоја модрина оттуѓен лик овој израз е постојано на границата пред избувнување, не му успева да улови можност уште еднаш сѐ и од оваа од него и предизвикана игра да строши на парампарчиња.

Во меѓувреме, со полни стомни, се вратил Митка Ведата.

Гоно Златков го прокрадува по само за него знајните премини од најдалечниототаден крај на к'шлата до нивната кошара во прикрајот. До кај нив го нушта Ведата со стомните, а сам се поврткал да поразгледа низ отворот на највисокиот од нокривите. Место исто така свое и добро знајно; а веќе осетно начнато од неумоливите усети на проштевањето.

Со стомаци, во кои при најмало покревање им шкљумка тешката полска вода, ги затекнува по половина час полегнати, со Војводата в среде. Она, што само по извесно време му паѓа в очи, меѓутоа, е некаков упорен молк меѓу сите за него се уште двај распознајни луѓе. Така обично се молчи по договор, донесен во отсуство на оној, на кој се однесува. Освен

Војводата и Динката ниеден кон него не покренал ни поглед. Единствен што станал и му принесол една од стомните е Митка Ведата, Приспомнувајќи дека само тој останал ненапиен. Приседнат, и самиот се налева; неудобно му е од голтките, што сите му ги слушаат.

Надвор клони кон ужина, му одговорил на прашањето од Војводата. Черга Цигани со мечка, тоа е целото движење.

На местото, што овој му го посочил крај себе, и самиот прилегнал. Од негде на неговата друга страна се добрал и Митка Ведата; тој веќе и го присвоил.

Тогаш и им успева, на еден божем случаен наговор од Војводата, кон кој спремно се покренуваат со своите настојувања Јансата, Динката, па и еден број од оние сѐ уште притаените во недооткриеноста, да ја расчепкаат следната и, дај боже последна, си вели, исповед. Го прават тоа посредно, разгатнувајќи ја притоа и тајната на својот молк. Виновникот за сето се покажа Митка Ведата, чијшто веднат поглед тоа и го признава.

Долу, носејќи ја едната стомна в рака по лавиринтот, се обиде со лактотод чкулката да отвори некаков премин; не му успеа. Присилен да ја остави стомната па да отвори, со својата немоќ тој вообичаено горчливо и се пошегува. Некој збор за тоа веројатно и со придружникотсподели. Но, овој кажал; и со тоа сѐ започнало.

Единствени се во неотстапниот договор да му ја погледаат раната. На крајот, безволно веќе и соблекувајќи дел по дел од облеката, може само да прослави кон никого:

„Во ред, штом ви е тоа толку важно..“

Не остана ниеден што над неговата рана не се наднесе; неколкумнна постојаа подолго. Последен, без препрашување, првин се добрал, а потоа веќе и приседнал

сосема блиску, Црниот. Отпрвин исто така отиодалеку, а потоа веќе и се поблиску начепкувајќи де со едната, де со обете раце, сосема надвиснат, молчи и днше тешко.

„И ова го носиш... седум години.!?” - Вели дури откогo се исправил, со призвук на некаков само за него сфатлив потсмев во горчината, веќе и гледајќи му в очи.

„Седум.”

„Ова ни куче.”

„Знам.”

„Си имал среќа. Сето се задржало во глуждот. Другото... ти си знаеш.”

„Те нашло, ќе го тргаш.”

„И зарем навистина толку...многу?”

„А што тоа толку многу?”

„Па, ете... Не ти се доаѓаше таму. Таму е град. Софија. Има и доктори, наши. Само тоа ме чуди.”

„Свикнуваш.”

„Имав овде малку мевлемче...”- рекол Црниот сега со чудно уверлива благодушност на видар, бркајќи длабоко во некакви внатрешни џебови од абата. - „Ако не да исцелее, барем да омекне.”

Додека го мачка и му ја средува раната, од негде извадил и чиста преврска; допирот му е груб, а лековит.

Ова беше само другата страна - не забораваше Гоно Златков - од која овој човек си создаваше можност да почне да му приоѓа. Беше неспоредливо попогана од секоја друга, особено со тоа што посвојуваше одблиску. На таква најтешко ќе ѝ се откинеш.

На злото му изнајдувавме секојдневно илјадници начини да го оттурнуваме; како со доброто..?

Со божествен усетолеснетост врз запечениот глужд бол, ниеднаш недоотрпната; но и со првпат доживувана згрченост спроти сепреплавувачкото чувство за туѓата грижа околу неговата бол - му треба време, здив.

Но, ништо не му треба толку, бргу потоа, колку што му требаат зборови. Понорница ни за себе незнајни зборови, што единствени и би привеле до она, кон кое така-речи веднаш потоа, а се чини и со некое право, веќе и го предизвикуваат, сите околу.

Молчи. Самиотси е кон тоа, сепак, најтешко пренебреглив предизвик. Црниот можел да ја поттикне кај останатите желбата да чујат за крајот на четата од Шарениот и за куршумот во неговата плешка; но, не и да ги наведе на вакво настојување. А и тоа беше доста да му каже дека должникот беше тој.

И надоаѓаат, пред уште да е сознаен за нив; се катат од некакви тукушто отнати бездни, спечени од молчења зборови. Негови. Повеќе и не мисли на нив; освен што ги пушта да му се ронат. Само му отвора пат на секој - да стрчи и да боде, присоен глогов трн, по миризливата тишина.

Се јавило и некое колку позаумно, само толку пожестокото совпаѓање, што и неискажано соголува; си одеше од овие мегдани последниот тој. Од негде отаде по седум години и беше во состојба да прослови за тоа. А веќе и се востановил бранливиот трепет на сѝ погусто насетуваниот одзвук; тоа уште посоголувачки открива. Тогаш и нека открива, си вели. За овие вистини единствено и го живееме. Во мене за тоа нема ни трепет поинаков. А би сакал и за мене некогаш и по седум години... некој.

Боли. И сам до сковани вилици еве кај се ежам. Но, дај го таквиот, што би ја изоставил оваа црна бол, а нешто

и од вистината за нас да каже. Нити сум дотаму превејан во кажувањата; нити би сакал некому да угодам. Ете му го сосе крвта од рѓестиот брут ова распетие; на душа му секому што и од него би осквернил раска и би изопачил.

...Дрчни дождови, есени. Пустошни мегдани.

Најобезнадежената жива дијанија си, исфрлен по маглите и по калиштата, обреченику на народните правдини. И од најкоравиот клетвен збор ископнеало задно значење; низ срцевината од коските завиваат глутници невери, братонредавства, соблазни...

Пустош и ништожност, кога се заборава и на Бога, доколку не си ти, таков, сѝ уште на тоа дно, и најблискиот до него, а Тој и потаму најдалеку од тебе.

Чета га од Пејчина Шарениот е по скришни задачи во несвој крај.

Втора недела се разделени; две тројки на две страни, натеруваат; тие четворица со војводата начекуваат по ноќни пусии и требат.

А и натеруваат и начекуваат тие, не од сега, и требат, сѝ довчерашни другари, комити. Соборци. Крвни. Меѓу нив и прославени војводи, зад нив и со по некоја песна. А сега обезверени отстапници; се купени и се поокрвавени грешници. Всушност, делнични плодови на големата неправда. Удрени од неа и зашеметени в глава, изневерата ја сфатија како единствена вселенска - тогаш зошто не и своја? - вистина и животна мудрост.

На тој раб од безбожноста на поразот, крај урнатните на соништата, за кои десетилетија се крвавело и се другарувало по горите, животот, сиот околи, станал до бесцена ефтин. Со него, зарем не и твојот? Па сепак, велат, тој, преостанатиот, и со некаква цена.

Новите господари на овие делии најнрвни им проштеваат сѝ, што и против нив имаат низ војните во нивната заблуда сторено. Во она, за што тие самите ќе се потрудат допрва, натрапникот нема што не би им допуштил.

Во нивната македонска земја, со нивните македонски луѓе - во замена за нивното зло, независно од кој вид и врз какво потекло, само според тоа колку попустошен ќе биде учинокот на повеќе од ниедна вера и закон неограничуваните темни страсти- толку поголема наградата. Почестите. Власта. По светот се купувала змиска отрова. Во Македонија е на продажба човековата. Еден таков на својот новоприфатен крал во Белград му испратил чинија топазови македонски очи...

Долгогодишниот мегданциски опите само занает, што ја зголемува цената. Сѝ, што ќе успеете да извлечете од своите, ваше е. Наши заштитата, оружјето, службата, униформата, патронот.

Македонија, впрочем, ја нема, сами гледате. Ваше е да ги ослободите од споменот заден од неа главите на заблудените, ако треба заедно со нив. Таа е на овој дел српска. На оној долу, сѝ до морето, Македонија е грчка. Парчето преостанато кон Бугарија, бугарско. Кој како заслужил...Еден ширит на запад Европа великодушно Ы го подари на ново- создаваната под закрилата на Австрија и на Италија држава Албанија; а и со тоа, како и со сѝ друго, се согласи и големата славјанска закрилничка Русија. И повеќе ниеден тоа не ќе го измени. Така реши Европа. Светов. Бог. Кој вели - проповедаат Неговите земни претставници - не го вршите ли и најголемото добро дело спрема истиот тој сретен-сметен и недоквакан народ, ослободувајќи ги од чувството за крвав долг и за патриотска обврска генерациите, што ќе доаѓаат? Дивото се калемисо нож!

...Не постои зло, ја нематаа подлост, подмолничка проникливост, суровост, со колена коравеана делничка злоба и кривоглештина, соседска пизма, во црвоточноста бублени столетија од кутра немаштија и сиромаштија одмазди, на кои наеднаш Сполајсиму им навртел и самите да се продаваат. И тоа за цена дотаму нечуено висока, што одвај дека, при едни испоснати до виолетови свитки предочи, изребрени времиња, не ќе го соблазни нивниот и не докрај за Бога загубен имател. Еднаш да биде и неговата сермија извадена на пазарот; ако сака тој и од самиот натемаго нека е.

Колку се повеќе домородни легионите војни и за таквиот поредок, а нивната настрвеност понесита, толку е проникнатос га на предизвикот на злото кон срцевината од народното битие побезмилосно опустошувачка. И само толку поотровно билје ботее по обезверената душевност. Кој е тој што ќе му префрли на сејачот и на плевачот? Тој и си го сее само она, што нему му е потребно; го плеви пакосното за него. Прашајте го затоа оној, што правото на тоа нему му го додели. Прашајте го Бога. Кај него единствен е одговорот. Кога тој, што треба да биде прашан, е целиот бел свет, дај го тогаш таквиотсвѐт, зад кого што не стои Тој...

И во сонот подронува расколот. Врз сѝ преостанато човечно и домаќинско се гаври родоотстапникот. Крваво се подбива тој со направо од душата откинуваните копнежи, свештени имиња во песните. Го скверни светецот, млекото мајчино, честа на катот роден, гробовите од предедовци. Ножот дели кој од која страна и со каква купечка, а од тоа само уште пожестока, заблуда - брат од брат, син од татко, род од род, село од село, крај од крај. И уште какви истории при едно пеколно распаѓање не ќе изнајде злото,

да соблазни, да се накоти и по најскриените заветрини од потсознајноста; да пресламчи.

Во рацете му се и каменот и оревот.

...Пред крајот на денот, што го доживува до горчливо нагризување на совеста разлабавен врз сончевиот допир на сламата, единственото, кое и потаму го изостава настрана и од најбезволниот повтеж за осознавање, е пак тој, темниот предизвик - оној истиот што од најпрвиот ден, заедно со усетот за лепливоста на крвта, повеќе отколку со болката, пустошеше и во сонот со јансите... Не плати ли тој ден и војводата негов, Пејчин Шарениот, само некоја своја заблуда?

Можеше ли воошто, смееше ли, знаеше ли самиот колку и до каде од сиот тој црн вител на сомневањата од себе да изрече..? А, не, си рече потоа уште веднаш. Беше само спомен, што сам со себе достатно обврзваше . Затоа и го остави црниот предизвик одовде потаму сал да лебди и да приспомнува како постојано тревожна заднина. Небо од веќе и од татнежи; на Шарениот друго и не му прилега. Како што не беше ни до зборовите; многу попелинова му беше цената...

Денес конечно и тој паѓаше. Си одеше од својот живот од кој во редок очаен миг мислел дека жив и здрав, ќе замине Се губеше, ако и догде веќе не беше загубен. Сеедно кои бе; и колку беа за тоа вредни причините. Крај сите предзнаења, сѝ што правеше беше со сопствена согласност. Се дотука беше негово. Она, што притоа не беше негово, а со кое во него и се запечатуваше клетвата, на тој единствен начин и обврзуваше.

При ваквите испрекрстатувања на суровите земни причини, и на некои независно ни колку заумни прозачувања, од кои честопати најбесповратно и се

сосредоточуваатат многу посудбински од неговите решенија - Гоно Златков и според некоја виша повелба, беше се изнашол, со сиот досегашен животистеран на чистина.

Проколнат да живее, за да паметува. Според самото тоа, проколнат и да каже. И нема од тоа ништо потаму.

...Го има отпрвин единствено Сенеска.

Предзори, од лито засолниште, под косиот дожд што саној ги јаде, го пракаат четвртиот свој човек Сенеска, до јатакот в село, што му е рода крвна и најверна.

Се провиделило, Сенеско не се вратил.

Место него, од зад секоја ричка, стоглави, се покренале со провиделувањето далгите на потерата.

Ене го дури сега и нивниот човек Сенеско; отскокнува кутор и жилав сѝ по празнините меѓу толпите, заек среде глутница.

Оф.мале! - вели Пејчин Шарениот. - Пишано курбан во туѓа присија...

Без збор повеќе, ги фатиле трите вршки околу. Му прават пат на Сенеска. Куткаат неколкумина. Се остава свој човектака, иуште Сенеско...

Одвај го прибрале, со душата в заби, со себе, за некое чудо неначнат. Но, веќе и виделе добро со што целиот ден пред нив ќе си имаатработа. И виделе, и самите се видени, и избројани. Сиот оној цган, им кажува подлипнат Сенеско, сета онаа посрана глутница, во дворот и по сето село од јатакот само тој да се јави чекале. Сосе опутка од нас сме предадени, вели. И сосе сева наша премаленост, вели. Сосе лајното смрзнато во нас, предадени сме та опеани...

Сѝ вели овојпат Сенеско; во тоа му е и плачот и смеата. Од тоа што кажува не се ниту огорчени, ниту онеправдени. Сами ги прогонат оние отаде; оние отаде нив.

Кој те праша што се оние илјадници, а тие четворица. И мокри. И папсани скостени. Гладни. Уште ирешени. Почисто на Велигден...

Кијаметов, - вели Шарениот, - колку што е за нас, за нив е стотолку, за оние посерковци. Тогаш сами нека си видат колку ќе ги чини кожава наша на плот.

Барем тоа можеме, - велат и Сенеско, и Запро, а и тој, Гоно Златков, со него. - Ако не друго, тоа нека повелат.

Да не нешто друго ни иреостана, си мислатсекој во себе.

Ќе го скокаме до вечер ова оро, да му го наврам... Таква пишана, - вели Шарениот. - А ќе го кршиме ем заедно, ем бодеш на сите страни, - вели уште тој. - И ќе го трчаеме уште по најголото, кај што ни натемаго не игра. И уште по најачикот, по самиот срт меѓу далгите, што на нас од сите страни цел ден ќе надоаѓаат. Куршум по нас да фрлат да не им дадеме, а тој кај нивните отспротива да не појде. Сѝ зад нас брановите да им се затвораат. Само така до планињено наши, стоианкина им, лита надеж е да се добереме.

Уште ниеднаш ни Гоно Златков ни другите не го имаат чуено војводата свој Пејчина Шарениот толку да зборува. Не од некое сакање, туку од што му е зборот таков, скротен и близок, тоа и им паѓа в очи, па се погледнуваат. Којзнае поинаку и може ли, кога е какво што е, сево со нас и сѝ друго околу, си велатсосем исто. Како што истиотмиг трите погледи им се веднат и ниеден ништо не вели.

Мигот го почувствуваа четворицата одеднаш. Сенеско беше здивнал; далгите отаде појдени. И веќе се пуштиле, сами, а наострени, како да се од некој поинаков, див и силен род, спрема онне отаде; токму таков им е брз и лесен чекорот.

Голината пред нив ридеста, со дериња, само што ни дрвце, ни ричка, да излаже око да се подзасолнеш. По некое ќелаво лозјенце, бели и изреавени од ветриштата ченкоици, лажовна утеха на жолти трсјаци по лаките до кај што стасува погледот. Подобро што е така, се утешуваш за напук на себе.

Ни нешто послабо и покревко, го рекле; ама ни поне- уништимо од човекот.

Цел ден у Бога, чунким самиот Тој озгора се мачи со нив тоа да го докаже. Аждер со илјада глави се има загнато по нив, со недобројни нокти, заби, огнени здивови. Размавнува со грамадните црни крилја по сиот мегдан и отаде; а тие малечки. Малечки, а недофатни, заколнати; сѝ му се протнуваат меѓу прешироките ветерничави павеве. И се низ прсти, се од меѓу ноктите. Постојано му се на дофат, а секогаш се напред и со некоја чистинка за нови залетувања во танецот уште неигран по ниедни вакви ветровити пространства.

Касаат. Каде да фрлат, им фаќа куршумот. Јадор е и несоодветен спрема малечките нив и исплашените гневот на аждарот, Господ гледа. Протни му се чинат и меѓу забите.

Цел ден и се препуштаат сѝ спрема посоката, што со душкање ја насетува за нив Шарениот. И место тие еднаш да запискотат, ветриштата носат пискотници на немоќ и на бес, до кај што им стасува куршумот фрлен потамина.

Но, и врзани се запустени со онаа ламја еднозадруго; обречени се до премалувачка да се јадат, а бргу и лесно да се неизедат. Токму им просенила ним за излез лажовна посока, а веќе се задале од зад ридиштата нови далги од црни поцрни, од бројни понедобројни. Токму овие мноштва ги всукале кон некои долишта, спрема безизлезот, пукнале

посоки нови и неочекувани, по кои тие лесно се провираат, а свертот стенка зајазлен со обесен јазик во скапците...

Бодат со палежен усет на 'рѓеста брана косите дождови. Корнат ветриштата и занесуваат, однесувајќи им ги до загубено чувство за нив, лицата. Дробна шега е пеколниот тресок од истрелите, спроти писокотна загиначката господова; бескрај повисоко врва г свирежите на зрната од јадрите налети на дождот смрзнат, што им ги разресува ушите.

Божем за некој нишан, знамение, цели се до пладне четворицата; најгустиот пукот е секогаш повтор оставен одзади.

Веќе се подале отаде... И за некое чудо им се с' поблиску на ветените подножја.

Битисан чиниш од нив, и денот зел да преклонува.

Недалечни и со местенца попрепознајни, мамат првите висови. И повеќе нема таков, што ќе претпостави, дека и она илјадно мноштво од војски, од жандари, од колонисти, од соселани, ќе биде во состојба нешто смислено да стори спроти едни како нив маѓепсаници. И натемаго ќе крне рака, пред и да помнсли да им мести стапици.

Отаде ништо и не доболува толку, отпосле, како знаењето, дека тие и најкобната самите си ја наместија.

Отпрвин е еден шилец. Тој се извишува од овие страни на самото предверје од нивните планини. Висок, во еден миг им се сторил и од нив поосамен и понедостижен. Му се ближеа предолго за да имаат време с' да му согледаат. Не само што ништо кобно не ги проморничави од кон неговата голота, туку секој од четворицата веќе и спасот си го видел во него.

Си е поопределен чекорот и на Шарениот кон таа посока. А Шарениот знае си за тие работи.

Тројцата цел ден го следат, за да имаат и помисла со нешто да му ја пресретнат управеноста. Чудно е, ќе си речеш, тоа со човекот; доверувајќи му се некому да го води низ пространствата, знаците ни најнепревидливи не ќе ги забележи...

Не се и без јадежот јанса ниеден; но и тоа е со нив нешто од севезден; од цел живот. И јазиците магли, што лазат по странките, ги гледаат сосем исто; исто му се привсенуваат секому и знајните скапци и глуви премини отаде. Се претчувствуваат веќе и први засенчувања, ако не и замрачувања. Ужина одамна врви, знаатисто четворицата.

На секој чекор, при секое прострелкување, недоизреавена на вртиштата уште сознајноста за со ништо неизмерливата тежина од си позгуснуваните толпишта одзади е единствената, што ги држи. Без неа би се стропоштале на рамна рамнина; така и ја влечкаат до скин, како од натемаго трбушката.

Се валкаатдокајшто око гледа и тие матни далги си накај оној вис и самите. Но, и тоа е веќе везден со нив, за во нешто, што на вратата од излезот ги демне, да се посомневаат.

Се насобираат поеднипати, есени - си помни помисла - си позгуснувани во придоаѓањата од сите страни и си повиорни во препуштеноста на вртиштата, јага сכולורанци. Не знаеш не ги завиоруваат побргу тие самите толку лудо ветриштата, отколку ветриштата нив...

Но, има ли некаде другаде и Шарениот, кога и целта по сиот тој пеколен ден им беше единствено конваму? Имаат ли од вгорештените пешни место усти макар преку еден да нададат некој подруг глас тројцата со него?

Ниеден. Ниеден и за пред Бога немаа тие мигови ни во себе ништо подруго. Како што немаа ни со себе, освен да се пуштат, како кон веќе и достасани благословени предели, чунким со нови крилја, од подножјата спрема вишините. Пиле не ги стасува по нагорнините. Нема таков Господ што ќе им ја згасне насмевката од лицата, исто безумна и исто одмаздничка кај четворицата.

Но, ни далгите од онаа полазија, прс и плева, долу, не забават да почнат да се удираат од сите страни вдоль по целото подножје. За по некое кусо време нивната верига, двај само за некои сознајно, да го затвори кобниот прстен околу секоја земна посока, освен спрема дрчните небеса. Некоја небесна стапица; таа токму така отпрвин и не ги плаши...

Од згуснатите гласови на потерата потреперува, кревка, божјата вишинка Трештат и фртунат, првпат со посока, илјадни истрели. Чадат спилите од роеви куршуми; пискот огничав е по странките, проорани и опечени. Почнуваат и сами во последователни бранови, со свирепост што дотогаш можеше само да се вреска, да се валкаат нагоре и сѝ погоре; имаат посока. Во матната далга распенавен гнев учествува доброволно, овојпат знаеш, и најодзадната мравка од тој мравјаник.

И родениот брат го имаат спроти себе. Дури сега - што е право, навистина дури сега - но, тоа го знаат четворицата. И го знаат одеднаш. И го знаат засекогаш. Тоа секој секому и си го рекле со по стрелнат поглед, наврапит.

Во поинаков миг карпите, што почнуваат од средината на странките, можеби некого и би скриле. На оние оздола овојпат им е сѝ со нив пред очи. Ни дубравка да загуби дира, ни што да е друго, освен дробак од прнар и драч. Негде на

самиот вис литолисти коривка офтикаво габерје. Крваво огничаџи јавор.

Стократно по душегубни и од самите што се, молсиати и отскокнати од спилишиштата, испиштуваат куршумите. Припек е во здивот, горчливо гори каменот. Според оваа морница, која ни врнеж ни ветер не ја гасне, се следи и како лази сѝ погоре бесповратноста. И ги држи овојпат со тежина на смок во дострелот, изврзувајќи им се околу чекорот. Небаре некој врач го завива со црна чалма од сите страни, истерувајќи злodusи, осамениот одзив на планинскиот венец веднаш отаде. Атолку проклето веќе и ограден од нив, и бескрај недостиген.

Од тие страни веќе сѝ знаат; и ништо повеќе за себе не можат.

Единствената тенка надеж им е уште во ноќта; а и од неа и потаму ни најнеусетна нишка во наидување. Постои ли воопшто и по еден ваков ден, ноќ..?

Од своја страна прават сѝ да ѝ овозможат макар за чекор пред оној цган да додојде; од поодамна како сѝ за неа и да прават. Фрлаат бомби; фаќаат и некое време отстојуваат најнезамисливи пусии; да беа барем тринаесет...

Тогаш и им го погодија Сенеска. Гласот му се чу, веќе и исчеперен врз карпата, чекор пред да префрли отаде. Мигновено отскитаниот поглед очекува нешто такво и да види во овој волшебен ден на нивната недофатливост. Место барем за некое време загубениот за подлечките нишани оздола Сенеска, Гоно Златков може одвај миг-два да го следи неговото од ветрушка полефтерно неживо тело, што така и отскокнува од една ричка до друга спрема низните. Дури не се доисцедило со некакво сползнување меѓу спилите кон пропаста.

Не минува многу, а некоја нова улетнатост го зајазлила во секавичен миг сето одеднаш. Засечка е во самиот тек на времето.

Пресечен посреде од скаменетоста глува на сѝ околу, Гоно Златков така и гледа, како што прогледале и спилите студени, како што потреперице лесно мртвечките габери.

Погоден врз остра од скржаво шицје наежена змиска голинка, повеќе од дробен чакал, отколку од лединка, вториот другар, Запро Илојчин комитата, се превиткува ранет и негде и потаму се чепери на сите четири, не се дава. Се чипчи со нокти, со заби - живот мила - а ни се отпушта ни бидува. Само што откриен сосем, и премален за секој смислен обид повеќе. Само што е устрелен лошо и е одвнатре негде бесповратно одврзан. Само што е кобно и ненадоместиво загубен... И сите го гледаат тоа со него; единствен тој гледа, а не признава.

Зашто токму во тие мигови, а барем Гоно Златков може тоа сосем одблиску да го следи, и се случува чудото. По миговите засечка, од која нечуено глуп молк завладеал по падините, кај оние долу небаре се отнал ураган. Некаква бездна се распакала, зграгорело; како сето илјадно мноштво да нанишанило и веќе фрлило. Погодуван е Запро Илојчин комитата барем од седум-осум зрна за едно мигнување; и сѝ така едноподруго. Куршумите му го парталават грбот, го грчат и го превиткуваат, додека има што задно од него да се превиткува. Потоа тие и го покренуваат, испразнет. И можат, се чини, да прават со него што ќе им се посака, повеќе нежив и лесен како черупка.

Но, тие, сите заедно, со Запро Илојчин, комигата, едно сепак не можат.

Можат да бидат и стопати по толкумина, можат да пукаат дури од него онаму не остане ни трошка, освен

ноктите, забите, душата, вчипчени - но, тие отаде него нема да го отпуштат. Зашто задната мисла на Запро Илојчин комитата и му беше, и тоа сите го видоа, да остане впиен во тлото со пожестокото од се што постои жестоко од себе. И тој остануваше. Зашто од сите нив долу, од сиот нивен цган, тој единствен такво нешто имаше. Нему таков, вчиичен за невозможното, но и непрепуштен никому во својот недостап, повеќе никој ништо не му можеше. Нивно е што оние долу единствено тоа не беа согласни да го прифатат. Тогаш и нека буфтаат, додека буфтаат, избежумени од бесот во себе. Запро Илојчин комитата тие в раце не ќе го добијат.

Не го правеше ли, сепак, Запро Илојчин комитата, и тоа со себе веќе и нежив, сал со таквиот иредизвик нив колку што може подолго таму долу да ги задржи..?

Го правеше; Гоно Златков го виде и тоа. Со последната пцоста тој и тоа го чу. Како и сѝ друго, што за Запро Илојчин комитата тој знае; беа комитски врсници.

До какво дно во темните низини стасал крикот, со кој Гоно Златков му оддал на другарот верен задно признание, тој не знае; знае само дека отаде допрел пожесток од плотуните одзивот.

Преостанати уште со Шарениот, погледите мигум им се нашле. Некој усет за допир им стои во тоа, чунким се дофатиле со врвовите од простите. Се понесле по лизгавите нагорнини, со сѝ за секој следен миг молкома веќе и договорено.

Шарениот е и потаму таков, што одвај ти се дава и на некаков крај да помислиш.

На врвот, сѝ поблиски, мамат бакаресто-црвени јаворите.

Не му се ли со тоа само поблиску до предверјата на Бога?

Косиот дожд добива мразов бодеж в очи. Стократно таков е тој за оние оздола, знае и како утеха. Жежок нека не биде...

Споулавен и темен од крикови, со тапи, глуви одзив, сѝ погуст, од сите страни, надоаѓа лаежот.

Со јазик магла ненадеен бог ја полижал странката; позел за некое време во себе. Истата божја помисла е и на лицето од Шарениот; пепелничат по невидливоста.

Испловиле напоредно и само на десетина чекори. Не се довиделе, а веќе се загнале нагоре.

Ненадејно, ни цел миг потоа, пропиштел залп од неочекувано и сосем недалеку. Ги пресретнуваат, префрлени отаде...

Ревнала бомба; зднвотсе сронил на парампарчиња .

Им го знае звукотна бомбите од Шарениот; како во сон се мернале исфрлени од зад карпата неколку тела, увиснати во паѓањето над провалијата. Со што го видел тоа, кога може да се обспне единствено откако ја има зад себе најдушегубната од сиоттој ден стрмнина... ни има,нибара одговор.

Се обсрнал дури откако се чул отаде некаков тап истрел, заглувнат сосем и без одзив; откако допрело, тивко и само за себе, превлебено, некакво:

Ах..! Или повеќе - 'х!

Како кога се коси, глас не од измореност, туку од некоја друга потреба на самата снага при замавнувањата.

Погледот истиот миг, искачен на полицата, му го побарал Шарениот, најверно да се пошегува со него за ноќта, што веќе и паѓа околу, првпатне како привидение.

Како што го најде, здола, кај што го остави, така и му остана стаписан тој негов одглужен, чиниш налетан на

некаков шилец и прободен поглед, така итго некое време не е во состојба со него ништо да стори.

За еднаш конечно и да сфати, дека нити се работи за погледот, ни пак е во прашање стемнувањето. Таму долу нешто беше најмалу како што треба со неговиот војвода Пејчина Шарениот; а тој првпат нештото, какво што е пред него самото, не беше во состојба да го види.

Војводата и самиот, и тоа беше најпрвото всушност што во сето вистински се виде, тешко го сфаќаше, а уште помалку беше во состојба она со него да го прифати.

Тоа нешто, што го имаше најдено, и од кое не избегал уште ниеден, и го тераше Шарениот сега да се пренапнува за да се понесе по неголемата стрмнинка пред себе; за потоа да ја подбере оваа големата да го стасува, како и што се договорија.

Но, тој неколкупати едноподруго и се отпушта од сосем неголемата и на сите четири скоро и достасана вишинка, назад- газечки, скршен.

Непризнато склештен под некоја до овој миг незнајна, а сета негова тежина; не успевајќи најпоследното и најкусо пречекорување да го донправи, Шарениот тонеше.

Одново вратен во зглапката, од која што појдува, спружен помешечки и по третиот обид, тој дури сега начепкува нешто со пресегната рака по слабините одзади.

Дланката, што потоа си ја принесол пред очи, утоп му е од густа земјосана црвенина; сморничавувачки слична на лисјата од пламнатите јавори, сега веќе и сосем недалечни. Тоа и е само лист, само еден одронет проклет јаворов лист, битевија е од нив наоколу, сака и да му довикне...

Место тоа самиот веќе се стропоштал пред секоја друга помисла по најстрмниот скапец кон длабините.

Некакво чудо само по миг-два го довиорило в лице со војводата. Вчипчен за гуната на неговите рамена, веќе вреска:

Проклет да си, што се утиш..!

Гоно Златков и му се наднесол в лице, го дрмасти да го врати негде, кај што не смее да отиде.

Војводо..! Кај бегаш, кучко..? - Токму така не одбира ни зборови.

Сам бегаш, боботко... Ја удривме секирата в камен... не гледаш..?

И Шарениот, од окото на некаков вртоглаво успорувачки вител, во кој од миг до миг се тоне, во некакво прогонење меѓу сознанието и себеси веќе понесен, само му ја покажува дланката. Со истата зашеметувачка успореност во погледот, во еден миг опрен во неговиот, двај го изнашол зборот, да се поткрепи:

Вслабина...

А толку малку ни остана... Два чекора догоре... - Дорекол потоа, макар што сега тие и обајцата с' одеднаш знаат.

И уште веднаш потоа, и најверојатно токму заради признанието, со некаков несвој глас, се развивал:

Ќе те носам, оштурот, светов да се ничкоса... Небоно не може сено озгора..! Стисни гас, војводо... На врвот сме!

И Гоно Златков во еден заgrab веќе и го понел не толку големото, колку густото како туч човечиште, а некоја најмалку за него знајна сила ги повела, и него, и сета најповеќе на тутун и на пресна утроба засмрдена тежина од Шарениот. Недозавршена, чиниш само се продолжува, сега веќе со обајцата, некоја морничава шега од пред малу, а тие без трошка колебање се влечкаат спрема вишините. Чунким и стрмнините се поулегнуваат и ги пропуштаат, а

тие се за некое чудо сѝ погоре. Најсилна при сето тоа му доаѓа некоја пеколна смеа; некаков скокоткав крик му бушува по сета внатрешност. Тој ќе го изнесе Шарениот... војводата... Само уште малку и тој него в заби ќе го изнесе...

Достискај, си вели, ти кучкина петелко. За кога ќе бидеме горе, си вреска, барем до кајшто бевме. Барем до кај што бевме еднаш, настојува, ти стопанкина, бесмислено празни и лесни. Сега достискај да те видам, мајчурникот... Отаде и ќе му бинеме едно такво смеење, си вели... а и самиот знае, луда е. Луда е улав, си вели, но не прекинува. Упорно продолжува, како сѝ и со сиот покренат врз нив свет да се состои во тоа единственото: - Едно такво смеење... горава да се цепи...

Р'скоти и молска сето време, и тој и тоа сосем јасно, но веќе и свикнато, соживеано и помирено, го следи. Трескоти некаков споулавен осарник од сите страни. Не е ни шега, знае, од него му гори и лицето, пред очи му се заматува.

Дури не му заиграле, со неземна секавичност, свитки некакви отсекаде, божемсе запалиле квечерините. Пламнати, тие и се завиориле во некакви кругови, во душегубно сѐ подалечни виорночудесни цветови, како одживи, а со нив и тој... си оди.

Се нашле стрпоштани, еднооддруго неотпуштени, во зглапката од кај што појдоа.

Гоно Златков потешко се зема на себе.

Ама ти вистински за влакно ме однесе..! - Сега со глас најверно библиски спокоен и восхитен, тивко прословил Шарениот, лесно потресувајќи го.

Што е, јунаку?! - сега веќе тој неочекувано диво сврескал.

В плешка... - му велн Гоно Златков и самиот за некој заумен свет како нешто најобично да кажува. Веќе и крајот си го гледа, а не се плаши. Како да се во некој сон, што заедно го сонуваат. Така и дорекол:

Ништо де... Ќе си бидеме сите еднородруго.

Сврти се да те видам, шутрак! - р'жнува на ова лут Шарениот. Да се чудиш од каде му сила за таква лутина.

На Гоно Златков му успева неочекувано одеднаш да се сврти. Му ги чувствува некое време допирите по сиот грб, а грбот не е негов. Здивот, горешт и стенкав, му го има во вратот. Гнете партали тутун таму, во неговиот грб; притиска. Да не помислиш колку беше тоа и потаму нивниот војвода, Пејчин Шарениот.

Слушни ме сега, - рекол, откако му помогнал да се најдат одново и отсекогаш најблиску лице в лице, со својот старечки, и овојпат подвлчено таков и смирен глас. - Ова е идено од три дни далеку, за да ти се запре тебе во глуждов од плешкава. Токму така, од немајкаде. Од с' подруго ќе беше веќе кај Сенеско и кај Запро. Веднаш одзади е срцето...

А сега? - запрашал со глас на дете; и за самиот себе вчудовидувачки кроток и послушен.

Со ова можеш до Стамбол, разбираш?

Каде сам, да му го наврам, војводо? - Пожесток од што воопшто некогаш се знае, се побунил. - Каде без вас..?

Станувај, дурн си топол, другариште. Можеш. Тутунот с' ќе исуши... Дури сум овде, пиле по долкава не ќе прелета. Ќе можам и јас за тебе... Манзеров уште здраво го држам; а и по некоја бумба ќе се најде.

Војводо!

Биди тој што ќе преживееш. За сите нас, разбираш!

Уште да знаев како... Боже!

Притај се во габерине. Ќе свиткаш некое од нив во темичиштево... Гледај го, само за тебе какво наидува. Облечи нешто негово и меѓу нив исчезни...

На кој неврат, сам-еден, војводо..?

Ќе бидеш проклет, ако не преживееш..! Разбра? Од мене и од сите, што ги знаеш. И од сите што ги не знаеш... Живеј место сите нас и не заборавај... Ништо и...никого! Сега оди.

Гоно Златков е сега и навистина исправен на нозе и нозете го држат. Сам знае дека тие и ќе го однесат. Не воопшто заради клетвите од ова кутнато човечиште, од кое кучешки не му се дели; туку заради некоја вистински преостаната сила во самите нозе. Има и некаков липтеж, како оној напен на заборавената смеа конечно да се дозбрал, и сега и се отнал. Има и страотен прекор во повлекувањето, во бегањето од тоа кај него. Го има и во грубиот, во отсекогаш посуровиот лик на Шарениот најповеќе тоа; од тоа е сега сиот во молскавично обрнување.

Само миг потоа тој таму веќе и нишани, прикривајќи се како опитна лиотка од некого здола. И повеќе ништо друго за него не постои. Своего го кажал; на што се обврзал сега го прави; а тоа е повеќе и од да заборавил на него. Дури и му годи што е Шарениот оној што отсекогаш бил.

Шарениот пред него двапати едноподруго и пукнал.

Беа два света, со најдушегубната провалија меѓу нив. Тој всреде; а и на оној отаде, и на овој одваму, нешто големо со клетва должен. Можеше; а тоа овој тука единствено го знаеше. Тој за тоа единствено и правеше сѐ, што правеше, не успевајќи да го здржи стенкањето од болката, што тоа правење му ја причинуваше.

Дури во некаков налет не почувствувал: - Заден миг е и за мојот дел од нештата, што се за да се чинат.

Крадешкум од себе, пречекорил. Не сетил кога, но веќе е заитан. Страмнината влече; ако не нагоре, надолу. Господ му е сведок, не бега. Само тој знае со колку поголема радост би се смешал меѓу тројцата зад себе. Тој тоа најтешко го забораваше...

Шарениот здола фрлил и окарал. Подива пцоста ни чул, ни ќе причуе. Од козинавиот примрак му се одзвале уште попогано; потем е грагор пукотница. Дури тапиот грофнеж на бомбата не збришал сѝ и не отворил пат нешто таму да се започне одново.

Лази нагоре н како пес знае, дека оној скршен силен човек на карпата, проколнувајќи го, ништо и не побара од него, што во поинаква состојба не би го сторил самиот. А со тоа е уште понеумоливо сознанието, дека, изневерувајќи го она, со што го задолжи тој, не ќе биде во состојба ниедиаш да се откупи. Освен сега...

Се чепери со сѝ што може по стрмнината. И сето време знае, дека најодзадната нишка внимание, што оној страотно силен самјак таму и окрвавен можеше да го има, беше свртено кон него.

Така послушно и се нашол на еднаш веќе достасаната полица на врвот; во црвенавицата си ги начепкал трагите. Веќе е сосем мрак; од саѓите е поцрн, во далгите со кои надоаѓа. Му треба силно да го пренапне видот, за од она црно свере, надвиснато над карпата, уште еднаш нешто барем да си вообрази. Не ќе прелета пиле, помислил, не успевајќи меѓу грагорот да му ги распознае истрелите... Зошто токму тоа одеднаш толку проклето го држи за гуша?

Ревнала бомба. Еве го одговорот, помислил вистина знае. На втората само одблесоците и ги видел.

Ги имаше по две од обете страни; додека го влечкаше нагоре сите нив му ги виде. До последната, си вели, кај него не може поинаку. Тогаш до неа и јас; ако сака оној цган сиот на мене да се набеси.

Гола некоја бол го спекла по зениците.

Не мигнал дури она таму не се разгрнало до опфат на пламен облак по непостоечко небо. Со широко расперени прсти, грамадна, се покренала дланката од Шарениот... огнена и јаворова.

Мигум згаснала; мигот уште долго се огни незгаснат во зениците.

...Илјадниот цган преплавил со несвршливоста на своите далги по исчезнатоста на самиот свет.

Во некаква задна плоха со студен допир, што гребе веднаш пред зениците, е престорено секакво јаве.

Како во ноќите на светулките, Гоно Златков е во состојба да следи во роеви некакви плоснати сеништа со преслаби жишки. Не знаеш ни од каде ќе се појават ни кон каде ќе појдат при некакво секогаш одново секое за себе протарашкување до најнезабележливата нерамнинка од рапавоста на скршен челик... пред да се изгубат.

Виорот со некој брмтеж пред него, зад него, под него, над него; провпоруваат низ него, надојдени во најгустиот рој; опомената им е застрашувачка. Веќе и го одминуваат; уште некои од последните упорни тарашкаат.

Допирот од прстите на оној уште не го ни почувствува врз коленото; а веќе го има зграпчено право за него недосторен.

Обидот за крик се испразнил низ некои други отвори. Само додека можеше да го отпушти во невидливоста на длабочините.

Дури нагрнувајќи ја шинелата, од која го истресол, чувствува: му ја нема раката.

Како без дружина, без војвода, без нигде никого, самеден утален до кајшто е свет и век, си рече јасно и бесповратно.

Со светилката од оној, што лесно ја нацбара, продолжува да тарашка не полесно и понедофатно од мноштвото други околу...

8.

...Гласови што одеднаш нешто сосем определено значат:

Јесте ли ишта нашли од њега?

Една нога, нареднику. Опинок потен да простиш смрди...

Оде човек чист пред Богом.

Седморицу је бомбама, пас..!

Змиско је ово племе, кажем теби ја.

Све сељаци. И то све наши...

Мани.

Шта би с оним другим, људи.. ?

Све ми се чини неко је и њег а...

Да можда није од обојице, та једна нога?

Уу мајку му, ни трага...

Сместа одреди патроле! И купи ми ову руљу испред очију, док ми крв не удари у главу..! Сви у подножје!

Само нешто подолу; откако зас гранил, сам:

Ете го и Шарениот...Оде, оде, дооде.
Море ќе поодеше тојуште долго, ако не го чепнеше
оној наш незаситник.

Што е право, и сѝ за селанско добро.
Кој гледа денес добро. .. И уште селанско. Дрпни
што ти се дава... Ти се чудам на умот!

Дрпни де!

Блазе си му кој може.

Кој не може, како нас, Гледа и се блазни...

Тие што можеле, пак можат. Гледаш?

Не само што гледаме, туку им помагаме.

Тоа да видиш....

А она младото, куртули.

Кој неврат сам по овој загин.

Го знам и чие е момчето.

Молчи не кажувај, жити Бога. Денес поарлија си ни
себе си да се не знаеш.

И уште чепнат, завалијата.

Чепнат. Добро видов.

Ќе олади, ќе падне.

Шарениот со тоа бумбите поснопица, рекоа,
стори...

Молчи. Сѝ нивни.

Ајде, дур не нѝ начуло некое...наше.

Останало до збор втиснато во паметувањето.

Другото сето ноќ.

И само толпишта патем, од една позастрани, во друга
далдисај. Чуму им е тој недоброј ако самите знаат...

Не мора ни да внимава многу за да се извлече и да
загуби дира. Бегаат и други; боса куманда.

Не е токму со него, чувствува сето време, сиот во некој маглив утеж. Не си верува. Мисли, уште можам.

Добро сѝ со себеси виде дури кога се најде до натколеници загазен в река. Ноќта е ноќ; ама в река..? И уште до бессознание наголтан густо од матежот крцкави меѓу забите водишта...

Капини, стог. Легало од јадра дивинка в среде.

Под високи бели облаци бесконечен смирен ден. Од обете страни патишта; едни ваму други таму се точкаат по нив везден потержиски толпишта од војници, селани, жандари, некакви комори минат. Офицери на коњи се расправаат и прегласно караат мајки-шајки; или молчат гневни.

Алал да му е... - повторува во себе ден ли, два ли. - На здрава жила капнало мајкино му млеко... Толкав народ да го брка...цела војна да се отвори по него...и сеедно да продолжува да го брка... значи не го имаат фатено. Ногата да му цути, си вели, не достасувајќи со мислата за кого.

Потем е веднаш внатрешност на плитка спила. Меѓу отровната миризба на волчешкиот брлог и студениот допир на излижаните белутраци по подот на крај речното подземје, безживотни далги празнина.

Стасан е но реката, ноќе; и потаму размислува како за друг. До половина е жива вода; отполу нагоре сув барут. Некој поумен во него сѝ смислил добро.

Пред спилата плавен тек на река; врз реката зајдисонце. Во далечините истрел. Втор. Трет. Таму сѝ уште некого гонат. Се обидел да црпи со грст од синикавите води; како најнеузнаен, негде далеку зад себе дел, виси безживотно левата. Отрпната е трат; се чуди што е уште тука. Дури негде во нејзиниот корен огничапи плешката.

До спилата само преку река и се може, заклучува во некоја од приквечерините, притаен, со тивкиот тек на реката пред неговите нозе.

На отадниот брег, бавчи. Во црни квечерини довлечкал отаде полна шинела повеќе кочани, од зелки; полу исколвани класје пченка: неколку заборавени дунки; врвоинки неосланети пиперки; ираз.

Еден господ знае од каде, одеднаш син како шумски свонче, ден. Исушил од себе сѝ што имал; подврзал, запнал, само со едната и со заб. Отпарал од шинелата ширит; ја обесил левата преку вратот; како да погребал некого близок...

Огничавоста од плешката му е сѝ подлабоко в утроба. В душа. Го повлекла така, за да не знае ни кога ѝ се отнал. Да не погоди ни каде е, прогледан едно пладне.

Подот на спилата е од мазни јажцевидни камчиња сиот; некој очигледно ги одбирал, сѝ се со иста големина. Во аголот некакви штички, скршено весло, изронета слама. Парталки од облека; остатоци од рибарска мрежа; коски.

Ни кој ден е тука знае; нн пред себе посока гледа. Огничавоста како да се повлекува; се приспособа сѝ околу плешката, назад. Како црна свиена в колач дивинка отаде демне. Од утро довечер ја нема; ноќе едно време почнува да трмее и пак задремува. Неколкупати збеснува и го дробѝ; како да сака да му покаже што сѝ со него може; и повеќе со неа шегување да нема... Дури не се повлекла во притаеноста за да почне и да се подзаборава.

Месечина над тивко заструени води. Шумор; студен. Толку е лито чувството за себе, што водите би можеле и да го однесат, без да го натопат. По прврнината, како еден од сувите лисја.

Плаши самовилска леснина; семне. Ако не најде друго, ова не бега.

Повеќе од никаде не се пука; а тој доведе ни трага остави, ни глас некаде прати - макар еден за него да знае. И скукален меѓу каменот и водата да го најде. Целата од парталки, мислата глочка везден; дури конечно и не го повела.

Зад рамниот отаден брег се врби; зад врбите поле. По бавчичките помеѓу сѐ поретко нешто ќе се најде.

Зад полето - ни чета повеќе, ни јатак. Ни село со човек знаен, што би прибрал.

Од сегде попрвин... дома.

Четири години откако си излезен. Таму и кучето те има заборавено.

Мајка не, знае.

Ноќва е наша.

Месечината заоѓа нешто по полноќ. Има време да наближи.

...Се прикрадува, притивнат ноќник. Одвај некогаш некој со таква бесшумност, чунким лебди, ги прекосил полето, ноќта, судбината сама.

Ниеднаш не си го замисли враќањето дома.

Месечината, кришка лубеница, капнала сочно зад далечни гори; стасан е навреме и тој.

Наеднаш така не се почувствувал загубен, кај што очекуваше да се најде.

Се мае една вечност мислејќи ја грешил долката, кога не ги здогледал неколкуте куќи од крајното маало на селото, сето здола, племните и сите други околни градби од неговата сточарска фамилија. Невозможно му беше сѐ што

останало од домаќинските дворови да бидат само неколкуте кошари скрајум.

Си друго би згрешил; долката на детството не.

Веќе се прикрадува, бесшумен како сениште, до влезот на крајната колиба. Или не си приспомнил веднаш, или се изменети жапките и резињата ; притропал. Од подалечното трло се пуштиле глутница кучиња, лаат кинат; во последен миг му успеало да затвори зад себе, влезен. По време кучињата прелаале; полегнале околу колибата; внатре е, знаат. Дури на сосем другиот крај не се разлаале полуто други; сега сите се пуштиле кон таму.

Низ просирката на отадната колиба, присветнува.

Добран напрстечки, тропнал.

Кој и да си.злодоба не отвораме. Неврат оттука, ноќник!

Гласот мајкин.

Твој сум, - Ы вели со греблив шепот; од некој напен неочекувано се гуши.

Кој рече си..?

Отвори, ќе видиш.

Срце мајкино знае кога не може да биде камен. Но, не простила:

Кај дојде, кај се запусти..? Малку да не ни беше што ни сторија си заради таа проклета...

Му ја допрела главата на градите и тука липнала суво.

Тој е! - рекла некому внатре. - Сонот.

Кој има таму! - просаскал.

Наши сме. Влези.

Таму некаква млада жена; молчи. Мајка му го гасне виделничето; огнот го поштркува со вода. Чади.

Приседнал крајогон. Младата жена му се доближила и се поклонила; му ја позела раката и му ја бакнала. Рекла притоа неочекувано јасно и чисто:

Добро ни дошол, девере. Ракава ти е мраз.

Снаа ти е, за братти, - рекла мајка му. - Што е со другата, синко?

Другава не е моја.

Како бре нетвоја? - Писнала. - Нели те родив со две?!

Но, тоа е сепак само миг, кога не си ја препознал мајка си. Веднаш потоа таа е двојно повеќе таа, отколку и што е. Молчејќи, сега и го покренала; го соблекла и го легнала помешечки врз миндерот. Му ја изнашла раната веднаш. Откако порасчепкала таму и подолго нешто гледа, со некоја крајна отсутност рекла:

Невесто. Шишето првапротока. Страк борина. Од платното седум лакти. И лојца заечка, имаше негде.

Знам, - рекла снаата и исчезнала; се вратила бргу, тивка.

Цврчи на бориново пламенче, лој. Горејќи, капе.

Капнува сосе пламенче негде долу и таму цврчи.

Со брутот темна бол всреде се раскатмерува на сите страни бездна; одвнатре чади. Избива одвај црвен морничав пламен, знаен. Сѝ подлабок, кратерот го позема во себе со сета бол, со сѝ што памети, со сѝ што знае. А таа немилосрдно капе. Со секоја капка пробива сѝ потаму, сѝ потаму... но да далдиса докрај не го пушта. Како одамна во детството, кога одеа на реката во пладнињата жетварски.

Предзори, пресоблечен, со левата во шамија, дар од снааму, преку вратот, приседнале кусо крај огнот.

Железото ќе си го поносиш, рекла без да го гледа.

Како бре, мамо?

Имаш месо на дивинка. Не гнои, само се суши.
Така и боли.

Што бараше, си имаш. Земи.

Му подава скорни кожени, кремен. Му подава
кожена кесија, ѓуздан предедовски, подврзан со кожена
врвка. Кутија за тутун. Скусената малихерка; торбачка
патрони.

Во ѓузданот, - вели, - има два аманета од таткати за
тебе. И скорните се од него, здрав да ги искинеш. И да не
го споменаш по зло; во тебе му е, рече, големата надеш.

Што стана како стана со татета, мамо?

Ти биди за него жив. Него го испи месечината; така
велите за тоа сите вие. Нема полгодина; зарачав да ти
кажат. Ти кажале, разбрав. И тоа е доста.

Речи нешто повеќе за тоа, мамо. Го сакав, многу.

Таа сѐ знае, - му вели сега снаата со нејзиниот чист а
несвонлив глас. - Кому, ако не нему? - Ова сега ѝ го вели
како на многу блиска, нејзе.

Некого си морала да познаеш... - Ја прашува
Кого? Тоа, аконе друго.

Не прашува како му гн виеја... мадињата, овде, пред
нас, како на ајгир. Не прашува како ржеше тој, полево да се
цепи... Не прашува колку лири им потскажа самиот, првпат
на обете кутнат... Седуммина да го држат, да не го
додржат...! Не прашува како им ги бацуваше нозете да го
остават жив...! Пците, и го оставија, само тоа повеќе не
беше тој. Не додржа ни три дни. Не можеше поруган.
Третата ноќ се... обеси.

Кои, мамо? Кои?!

Едниот е од селово. Ме бараше, девојка; појдов за
татка ти. Што среќа му донесов, се виде.

Тој спомнува некое име. Таа ни потврдила, ни одрекла.

Отворај, Страиле..! - еве го кај уште од сокак вика, а ние во новата кука, тогај прибрани. - ...Отворај, вели, зарем од самиот шеф на полицијата Мика Жуниќ имам со личен негов потпис писмо. Таму црно на бело стои ако решам јас да ти ја запалам кукава сесе с'ј живо внатре... Епа јас решавам, Страиле. И кому си му јатак знам, а и синот во чија чета е кумита...

Уште со влегувањето во тремот, го кутнаа... Нему му ги виеја...а мене крвникот ме наднесуваше за коси да гледам.

Оскернет во најскришното в душа, не е во состојба да причуе збор. Станал.

Втори петли се, - вели. - Одам.

Не прашаш за братти.

Во потерата е по мене, знам.

Да не се видовте..?

Има невеста убава и... грудна.

И потаму ти сече, како на натемаго.

Не му се лутам, - вели. - Подобар брат не си можела да ми родиш.

Исчекорени се по дворот; две кучиња се пуштиле лавнале.

Сус, пустински..! - им подрекла. Не се приогласилеле, оддалечувајќи се со свиткани опашки.

Имав силен татко, - Ы вели. - Имам мајка посилна и од него. Од мене не чекајте од зло друго.

Најтешко Ы е на земјава, расчеречена жива, велеше тој. Не ви се лутам ни нему, ни тебе. Боли... А и за што сме друго? Ти ќе издржиш долго.

Првпат нешто вакво велиш.

Префрли преку јазиков. Ако не беше така, би ја тргале оваа бол..? Секогаш бев зад вас со татка ти и во тоа. А за двата аманета таму, сам гледај...Радосна сум што скорните ти се токму. Од куќиге што сторија гледаш..?

Сй е...заради мене.

Кука се прави, - му вели со чуден некој убиен спокој сега. - Не се враќа човек.

На брат ми...Му дадоа шинела, кога го збраа?

Зошто прашуваш?

Видов еден како него.

Оди, - му вели сама сега. - Овие пред сами зори пеат.

Простевај, мајко.

Ништо за јадење не зеде. Каде да ти донесам?

Кај Митрова Чука. Дојди...

Ни рака И бацил. Ни се прегрнале. Само отишол.

„...Си ја излагав мајка ми родена,” - вели, чувствувајќи го не побезболно отсекогаш касањето на оваа изневера,- „Фатив пустина по најспротивни посоки. Седма година сй спротивно од помислата сопствена правам. Дошла со многу храна и со многу чемер, знам. Им оставила што донела на дивинките, за душа татева.”

„Што стана со брат ти, жити леб,” - потпрашал некој. - „Ми појде мислата.”

„А мене?” - Го прашува оној го, приседнувајќи. - „Недај Боже што ќе ти помисли блискиот. Се врати. Орач е добар; шесто дете чека. На татета е; стоката му се близни. Мора и некого што ќе остави залак-два за нас на некој камен по селави да има.”

„Ти беше, значи, тој, што ја требеше упорно најстрвната и најбезбожната од сите шајки?” - Дури и сега,

по сѝ , се присторило и потаму не мирува Црниот. - „Едно овде, друго потаму... Како да молкнеш ог гнила уста заби.”

„На твоите, жити лебон, им имаш број...?” - Така и му одговара.

„Прав си,” - со некоја непрепознајна расколебаност во гласот и со избеган, чиниш е подгонета дивинка , поглед, прословил Црниот. - „Ми го претстави Шарениот повистински отколку да бев таму. Не ќе ти го заборавам.”

Црниот, по извесно време, без да го погледне, само ги оставил грамадниот дурбин и нагантот во футрола врз сламата пред него. Гоно Златков исто така без збор дурбинот му го подал на Војводата, а нагантот го оставил пред Динката.

До темни квечерини, до само тргнување, во кошарата владее растрган и спрема секоја посока ресколебан молк.

9.

Полегнала ноќта, сина. И скротила во себе таа сѝ мачно и сѝ неверно, дробно и невредно спроти неа. Миризлива и топла, нема отровен раскол што не ќе го смири. Сребриста и разјадена до лелеав лебдеж, сунѝ месечината со гласот на штурците. И стега за гуша разделбен липнеж.

Ноќ од кумитска тага сета.

Војводата ја иовел четата по носоки дури ни за Гоно Златков непретноставуваии. А, добри.

При првиот обид на Црниот во тоа да му се замеша, Војводата значително помолчел. Но и продолжил да отстојува на своите тенки, вохитувачки точно провлечени и прикриени патеки, нему очигледно мошне добро знајни. Ги

одатсо пот трчнување; ретко е угорничка кога мораат да застанат и да здивнат. Црниот и потаму роптае в брада, свикнат да биде слушан. Но и Војводата е чудесен со недоветната упориост.

Дури не се нашле негде кон полноќ н произделени од четата само тие тројца.

Војводата и тоа го стори мошне умешно, а за повеќемина од четата и неусетно. Наближени до село, во кое *имаа работа*, како што обично го именуваа тоа, Војводата ги повика Црниот и Гоно Златков понапред, божем да произвидат и да направат план. На четата И заповеда да остане на работ од ноќната сѝ уште лисната дубрава.

„Слушни, Коло,” - вели Војводата, откако приседнале тројцата на највисоката вршка од ридот над самото село, потонато во отровномиризливиот со здив на тутун што се суши, полноќен сон. - „Верувам го знаеш моето уважение кон тебе. Јас исто така знам дека сум со четава тука заради нечија висока доверба, што не сакам да ја изневерам. Должноста ми е да те доведам до местото, заради *задачите по селав*, што ти се доверени; а потоа и да те изведам. Со еден збор, работата да се сврши, а тебе и сиве други живи и здрави да ве вратам назад. Како-така јас тоа некако и досега го правев; како што си го вршеше своето и ти. Значи, ние двајца со тебе имаме строго определени и една од друга различни задачи. Така?” „А како инаку..!” - Тропнал Црниот, имајќи на ум веројатно сето да го префрли на шега.

„Мое е, значи, како што знам и умеам да те доведам до местото. Што и како ќе сториш внатре ти, твоја работа. Така?” „И луѓе. Колку што ќе ми треба.”

„Се разбира, и луѓе,” - вели Војводата.

„Има уште нешто, ама за тоа ќе видиме...” - подрекол Црниот, а потем прашал: - „И, на крајот..?”

„Де не мешај ми се аман ти се молам пред луѓено во мојава работа...Ни остана уште сосем малу. Тоа.” - Очигледно првпат докоснат до дното на сите привиди од својот спокој, тивко и со растреперен глас прословил Војводата. - „Ги знам местава, верувај ми; и роден сум, а и дваесет години сум комитуван по нив. Задутре рано сакам сиве, што сме, да ве префрлам насигурно отаде...”

„Човеков. За тоа ли го собра и него ..?” - Прашува сега Црниот.

„Тој е повеќе твој, отколку мој. Сакав некој да пресуди,”- со нагорчлив призив на остатоците од неговиот спокој, рекол сега Војводата. - „Може и не сум прав.”

„Некој го запира? Нека пресуди.”

„Никој не ме запира,” - вели Гоно Златков, наполно незасегнат. - „Само што задниве година-две, колку што се поблизу до границата, толку помалу има човече да му се верува, по селава. Тоа и го платија некои скапо.”

„А некој ти се чини забајкушен? Не слуша, не гледа, не знае?

„Не тоа!” - Пресекол.

И потоа е, барем за овој злодобен час, за сѐ друго доцна.

Некој беше далеку поопитен во нештата, што секој-дневието меѓу некои мноштва ги плете.

Место на тоа разговорот да заврши, чиниш за напук на самиот себе - дури и сосем сознајно, што е и најнесфатливото во сето - само нешто поздржано продолжил, не несакајќи ни да знае за предизвикот во она што го вели:

„Кај да се свртиш двојството... Тоа ќе нѝ досотре. Со четава тоа изгледа како брод, препуштен на бурата да го тласка. И од она на што бев присилен по нешто ви кажав... Не од што сакам да си го зголемувам значењето; само повеќе никој не бдее над нашава трага.”

„Во ред!” - вели на ова студено Црниот. - „Ти си војводата. Јас еден четник. Отсега секој ќе си ја гледаме својата. Решено.”

„А ова од тебе ќе го запаметам,” - простенкал спрема Гоно Златков, станувајќи. - „На некои ќе им биде интересно да го чујат.”

Кога се вратиле кај четата, Црниот нагласено студено н со некоја покорност му рекол на Војводата:

„Ќе земам тројца. Четворица доста сме.”

„Чекање?” - Прашал Војводата.

„На чаталон отаде.”

„Кај дабон.”

„Дозволувааш..?” - Ја тера и потаму црната шега Црниот.

„Одете.” - Повладувајќи присилно, рекол Војводата.

Некои од луѓето останале воомјазени. Веднаш потоа четворицата се шмугнуваат меѓу недалечните огради на селото.

Заобиколувајќи далеку отаде ридот, четата продолжила спрема темномодрите во ноќта вишини на планините.

Откога го одминале селото, Војводата и Гоно Златков се нашле по подолго пак сами, обајцата заради своите мисли, зад опашот на четата.

„Сфати ме како сакаш...” - Откако почекореле подолго, подрекол со полуглас Војводата.

„Да..?”

„Години такви...Сам е, сепак, најлесно.”

„Сй ми е појасно и мене,” - тивко одговорил и Гоно Златкоа - „Не си сигурен, гледам, не те наслушнува ли и овде, некој.” „Сигурен? Во ништо, разбра?” - Сега е Војводата застанат и му е наднесен на Гоно Златков до усетна здив в лице. - „И во ниеден.”

„Значи, може некој и да нй слуша..?”

„Доста е да каже дека сме изостанале без причина. Дека сме шепотеле.”

„Немаш ли ти барем еден свој..?”

„Против кого? За што? Веднаш се знае.”

„Штом е таквиот раскол помеѓу...?”

„Четава јас ја одбирав... би требало сите да сте мои. На секое судбината му ја знам; гледам да му се најдам. А пак, најблискиот еден ден го гледаш и не го познаваш. Како владеешето и злото да станале едно. Колку побргу се поткасах, има некоја надеж да не те касне.”

„Чувствувам нешто би ми рекол... Слободно кажи.”

„Не мораш сй што знаеш, барем пред него. Голема сверка е.”

„Толку е малку од сй што знам ...”

„Ме прашувашмене? Сето време... всреде..?”

Војводата застанал нак и овојпат дури навистииа се обсрнал наоколу.

„Ти реков, години,” - рекол со воздишка на дете овој јадор над четириесетгодишен човек. - „Сега ќе ти речам и... туѓина. Лесно е и самотник волк, дома. Таму со такви муви најтешко и се преживува. Од мене подобро никој не го знае тоа. Не им остана војвода. Едни ги пронсурија по меани, други ги испотепаа... Ова јас и заради себе.... Сретнав

некого кому по нешто би му кажал ...Впрочем, одбирај сам!”

Одговор не дочекал, избрзал.

Гоно Златков дури во дабовата корија *на чаталот* ја стасал четата.

Војводата веќе подрекол таму дека нешто не е во ред со глуждот од неговата нога. Додека чекаат Гоно Златков дури и се собул и му ја подал на Јансата да му го потрие глуждот. „Времето ноќе стои,” - подрекол некој.

„И тоа спие.”

Дури по подолго, од отадниот крај на чистинката пред нив се задале шесмина. Двајцата пред Црниот и пред тројцата нивни се со шамии преку устите; рацете им се врзани одзади со јажиња, краишта од кои ги држат по двајца. Селански лица. Во очите семне страв и покорност.

„Ние ги доведовме луѓево, војводо,” - вели Црниот со глас горчлив од оттуѓеност. - „Имаш нешто да ги прашаш?”

„Е?” - прашува сега со растреперен глас Војводата. - „Што е со вас двајца..?”

„Инаку просто е како грав...” - вели сега снисходливо Црниот. - „Луѓето сѐ си признаа. Згрешиле. Така..?”

Во очите селански семожно признание. И молба. И солза. И крик, нем.

„Клетвата пред Организацијата самите ја дадовте..?” - сега веќе и со докрај несвој глас ги прашува двајцата врзани Војводата.

Се веднаточите; се колнат.

„Тогаш ние сме само раката нејзина...тоест на Организацијата!” - изговорил одеднаш и со кремена жестокост Војводата.

„Ајде.” - И Црниот ги поведува небаре се севгар сите петмина, едноздруго сега и со најбеспрекословниот суд врзани.

„Враќајте се побргу...Горе!” - Подвикнал по нив со несма- лена жестокост Војводата.

„Ниеднаш уште не ги доведувал кај мене...Што му е..?”- Приближен до Гоно Златков небаре да провери како е со ногата, Војводата нашол начин да ја искаже вчудовиденоста.

„Биди си мирен,”- му успеало и на Гоно Златков да му дошепне..

Од негде пришол Митка Ведата. Приседнал. Раскажал:

„*Не плаши се*, им вели на сите вакви, кога ги одведува. *Дедо Коле*, им вели, *кратко коле....*Бев еднаш со него, го чув.”

Војводата станал и зачекорил без збор меѓу темните стебла.

Еден по еден четата го последува.

Недораснат до сознавање на она многу мачното и уште повеќе грдото во она што го кажал, а пречувствителен за да не забележи дека нешто не е со самиот него како што треба, со Гоно Златков, подостанат да се дообуе, се задржал Митка Ведата. Чекорат подолго еден по друг. Момчето уште неколку пати се обидува да го заговори, раскажувајќи ги веројатно најзначајните од нештата, што ги знае. И колку повеќе чувствува дека заради нешто пак негово зборот му останува непоземен, толку пожестоки му се и приказните...

Дури некаков јазел одвнатре не го прежилил Митка Ведата првин да поизбрза, а потоа, уште неодамалечен, во немоќта да се здржи, да липне диво и да отскокне,

веројатно со уште постраотно чувство на загубеност. И да потрча по темнината, самиот најмалку знаејќи од каде толку гнев во сопствените еленски скокови, уште помалку спрема кого. И да трча до папсувачка со вгорен горчлив здив од солзите по ноќната шума, се повеќе и со некаква среќна насмевка од тоа што има мегдан макар и на тој начин нешто од себе да истатне...

Бесповратно обречен на судбината на слепо зрно во нечији раце, веќе попарен од првите слани на таквите претчувства, би имал толку многу се црни нешта да каже; кому..?

Гоно Златков како на дланка сето тоа во оној истрчан по ноќта момчак го гледа. Него тој токму со тоа што е таков, најповеќе го радува. Но, и со змиски студена јаснота ја осознава немоќта, што, наспроти сѐ подмолно и испревртено насекаде околу, ќе мора да ја прифати како судбина. Неговата наклоност спрема оние, што ги чувствува блиски и кои го радуваат со тоа што се, какви што се, може за нив да се покаже кобна; а тој најмалку ним нешто такво би им посакал. - На оној момчак, во кого првпат си препознава многу сопствени и непризнати горешни солзи, не е во состојба да му се одзвие ни со збор.

Го има ли таквиот за себе..?

...Со силина на поместување на мекото шумско тло го почувствувал и под стапалата клучниот миг.

Подолго не е сознанен ни дека стои.

Преполовен посреде заумен межник, за кого тукушто помислил дека го заобиколил. Нагазен врз папокот по одвај само за него бездруго просирната темнина меѓу стеблата, знакот приспомнува и овојпат на пукната земја во исто така некаде таму зад умот предвиден час; морничави се усет за пречекорен гроб...

Му треба време да се врати на себе. И таму да го изнајде единственото свое толкување на ваквите заумности, каде веќе и го признава како клуч секојдневниот збор - *распаке*.

Распаке - ти и илјадници посоки. Која? Распаке - судбина. Среќа. Зол час. Распаке - ти и само една од сите посоки пред тебе. Распаке конечно - ти.

А нему и Војводата, единствениот кому што во овој свет би му поверувал, на заминување му рече:

Впрочем, одбирај сам...

Тоа не можеше да не значи исто така и: - Настрана сѐ довде, тебе сѐ уште најблиска на дофатти е твојата самота. А како волк-самотник, рече уште тој, дома сѐ уште се може; кај што сме појдени не. Поточно, таквите најтешко преживуваат, рече. Не е сета несреќа на неверниве години во крвавиот вител на избезумувачкиот раскол, што, врз бесповратно загубената надеж и вера, го приведува овој народ кон пределите на самоистребувањето. Неспоредливо е пожестоко, рече, со сето тоа - в туѓина... Дома имаш крила, небо имаш, макар и за ноќен лет. В туѓина нн едно ни друго. Јас ова не би ти го ни признал тебе, водејќи и најмалечка сметка за себе, рече уште тој. Во средишниот круг на со десетилетија крвавата арена, каде во мојата, очигледно иста како и твојата, осама, еден како тебе би ми значел и татковина, над неа и со парче небо... би молчел камен. Но, братот треба да знае што го чека таму.

Туѓина.

Единствено за овој збор ништо не знае. Сѐ што за него знае е всушност некоја одбивност, што не му допушташе до скоро ни подлабоко во сето тоа да се обиде да вникне.

Доаѓаа и до него отаде сето изминато време секакви и кржави и избежувачкии опомени, што, во сплет со се друго, и го држеа непоместиво маѓепсан за своите мегдани.

Она, што со Македонската Револуционерна Организација се случуваше овие години во пределите на Бугарија, го одбиваше Гоно Златков како приспомнувањето на некаков тешко прониклив и премногу кошмарен за неговите сѝ поосаменички, а секогаш јасни размисли, незнајно дури од каде на него навејан сон. Сон, кој можеше да се однесува на секого Друг, само не на него. Сон, дури и сонуван од некој друг. Но, и сон за кој колку што остануваше помалку надеж дека ќе се заврши, пред на бојното поле да не остане повеќе ниеден, што би бил жртвуван... или конечно неодроден, само толку понеизбежно и поогорчено мораше да биде признаван како свој. Да. Сето тоа таму им се случуваше ним и нивна беше сета таа крв...

Можеби ниеден на начинотод Гоно Златков не ја знаеше таа потајна бол, додека искрвавуваша по плочниците подмолно устрелените обреченици на слободата и на татковнага... Додека неговата родна Организација, на која и имаше посветено и младост, и семејство, и чувство за доблест и чест, заради обреченоста на која самуваше со високо исправено чело и делеше правда меѓу луѓето од својот крај, крепејќи ја нивната верба... додека таа таму им се престоруваше во котило на унгте неизмислени видови убијци и жртви.

Ореолот на маченици на изневерената револуција од востаничките колена веќе се валкаше во нозете на ни за својот народ некадарните поразени несвои царски и политички големини; се зануркуваше со водвилска театралност во лавиринтите на агентурните тајни; со бартоломејски усет за кржави спектакли се насрчуваше и во

очајанието останатата чиста младешка спремност за одмазднички херојства, достоини на еп; но веќе и со добро прошупливена срцевина на идеалот... Пред очите на неколкупати добро разнишканата рамнодушност на Европа, најскапото од раскасапената од неа Маке- донија - правото на револт и на бес, спременоста на саможртва за нејзината осквернета вистина и погазениот сон, се крчмеше на најподлечкиот битпазар на страстите... Со свети кумири за ситни подлечки суети.

И сѝ под името на Македонија.

Но, се состоеше ли сето во овој шумен но и сѝ повеќе излитуван од секоја внатрешна смисла, спектакл, чиј површен привид со толкава упорност се одржува?

Кој беше тој, кому крвавиот вертеп му беше неопходен?

Ој, не! Фарсата е само по балкански комплетна. До смешност плитко под овој сенишен карневал врз маченичката антагонизирана енергија на роботсамо уше еднаш се преднабележува одот кон неговиот сопствен досотрувачки крај...?

Во туѓина и пред тоа со нивната Организација, со Делото македонско, сѝ беше можно.

Ребрења, јуди. Бессоиници, со кои не можеше да се останува и потаму осаменик по ридиштата, додека негде отаде се крчмеше задниот остаток од смислата на неговиот живот.

Сѝ што знаеше, сепак, беше она, од кое одеше. Па и од него не си одеше тој исклучиво заради самото него. Не беше ни многу одамна, кога, со ненарушен спокој ја прифаќаше судбината животот докрај да го доискине делејќи правда по своите мегдани...

Но, тој одеше.

На што?

Кому?

Со што?

Знаеше ли..?

Не знаеше.

Гоно Златков, меѓутоа, најтешко можеше пред себеси да каже, беше ли само од гоа невидливата рака, што и оваа злодоба му го спрепна чекорот?

Ќе И се откине ли и овојнат на решеноста, што со таква бесповратност беше го повела? - се прашува тој ниеднаш поверно и правејќи го тоа како да прашува друг.

Бидејќи последнава година ова му беше на Гоно Златков трето поаѓање со четите. Тоа тој најмалку пред себе имаше желба да си го признава. Но, и првиот и вториот пат сгасуваше, со сосем истата како пред малу стаписаност, дотука, веднаш пред него... До уште недостореното следно пречекорување.

Острата испрекрстатеност на посоките и првиот и вториот пат, до усет за избезумувачка некоја бол, го отргнуваше од сопствените заблуди. И не му го дозволи чекорот потаму.

Да, тој се враќаше. Уште и му се радуваше на тоа, додека брзаше назад, кон своите чукари, како првпат нив и да ги откриваше.

Е ли овојпат таму навистина до еден ваков трпнеж, празно?

Празно е.

Од посока своја; од ветер в гради во самота е празно.

Од многу, стоговн чиста тага; од убавини што болат; од зрачок предизвик кон невозможното е празно... Празно е од смисла. Макар и од секогаш обратна, своја цел. Кој

гледа повеќе надеж? Празно од небо за сон. За умора и за полн здив.

И за да се умре со усет за најглув камбанен прозвон во по некоја душа... сепак празно.

...Не знае повеќе ни кој е, ни колку долго се ути среде оваа изумрена, дури и не темна, колку блуткаво маглива пус- тош, гробно што морничави, изедначувајќи со себе. Низ неа тивко јанси приспомнувањето дури и со гласот од Митка Ведата - *Дедо Коле кротко коле...* Не минува многу кон тоа од некои нуруми да се придодаде, во вид на привидно смирен псалм, грлено - горчливиот напев од мајка му - *Го испи месечината. Сите вие така велите за тоа.* .. Му беа потребни седум години да доузнае што му велеше родната мајка тогаш? Или само сѝ што во себе имал, за кое вредело да се биде жив, да к остави на таа гевера...

Ова ли беше крајната посока и за неговиот независно колку бесповратно предопределен со обречение живот? Кога и обреченикот при помислата меѓу чии прсти се нашла неговата клетва се ежи...

Можеби и навистина не е, - си вели Гоно Златков, конечно и среде стаписаноста незагубен во вителот на ноќта. - ...доколку не постоеше и овој недоречен, независно колку неведом, и навидум недостоен за верба, а сепак сѝ потешко пренебреглив во осознавањето и како сосем можен не чиј далечен повик. Повик кон мене. Повикза средба. Средба во Софија, сега бргу, недалечнитев месец-два.

Средба, за која тој от аде ќе мора од многу подалеку да доаѓа. И да доаѓа вторпат во една земја; што не го сторил уште ниеднаш; но за Македонија, вели, ќе дојде. И средба при која Гоно Златков сѝ нему за нивната Голема борба и уште поголема изневера бол омраза немоќ гнев жестокост *и тага* ,

жестокост на немоќта, како што во еден миг веќе му се стори дека и неговите зборови ги чу, ќе му каже. Со збор ли, или со постапка, со самиот себе, со својот лик, поглед - тоа повеќе не е работа од Гоно Златков, туку на оној таму. До Гоно Златков е на оваа средба да дојде. За да не мора, пак зборови од оној отаде, неопитен за тоа, тој и до сожалување непогоден по неговите ридишта да талка и да го бара. Бидејќи ако нешто о н о ј таму знае, Го знае тоа, дека и не постои повеќе таков, со вистината за сето со нив во единственоста на својот живот, најмалку како што се сака да се претстави - само според неколот по плонниците на Софија, театрите на Виена, кафеаните на Милано - туку за народот по целата македонска земја, освен некој што ја носи од изворот - во трпкоста и премаленоста на својата бол и во жестокоста на себеодмаздата - народната судбина како жива клетва.

Недостойно за верба.

А едно сепак и овој миг Гоно Златков беспогрешно знае: Колку и несфатлива, колку и заумна, но веќе станата дел од неговите соништа, сеедно колку и пред себе докрај непризната тајна - без секакви сомнение никаде на друго место освен во самиот него и непостоечка - далечната *п о р а к а*, како што во последно време веќе и за себе сѝ поуверливо ја вика - ќе биде овојпат решавачка тој и да пречекори преку межников распаке. Сеедно нели и преку најкоравиот дел од себе.

Ни на таквата, независно колку и самата безумна, а според тоа, барем од тие страни, неприкосновена спремност - да *И* појде на заумната *п о р а к а* во животен пресрет - Гоно Златков не *И* останува и сопствениразложувања должен. Подложувани се уште со нивната појава на внимателни расчленувања - дел по дел и од севозможни страни - од првите

никулци на оваа колку повеќе неподатлива за нешто такво, токму кон тоа и само попредизвикувачка заблуда. Сениште. Занес...

Но, дури и кога би се состоело сето во гоа што' се самиот тој има да му каже - некому далечен и отворен, без предубедувања да чуе, да види и да доживее, да почувствува врз сопствената кожа, до студениот мртвечки допир и до чемерестиот вкус на безнадешта не од други, туку сега веќе од самите себе, како единствена и конечна македонска вистина - кога тајната и би се содржела целата во с'и потешко здржливата негова сопствена потреба од коренито и најнемилосрдно најпрвин спрема себе си кажување - овојпат единственото тоа и беше с'и понеодречно во состојба првпат неговиот чекор кон нешто незнајно до заумност со својствената за него решителност и да го предопредели.

„Што застава вака во темницава на сред пат, јунаку..?“

Гласот на Црниот избил од најнедосежните нуруми на зад сознанијата.

Сепак, тој му е нему овојпат сосем обичен. А како токму со таа обичност и попатност да е од некого во него несознајно до морничавост и очекуван.

Сега може и да ги гледа.

Четворица. Стојат на чекор од него, исполнувајќи му го до врв погледот. Дочекорени до неусетно судрување по мекото шумско тло, не се ни виновни ни должни и да не се бунат во секого, што како него би им се испречил на патот. Уште кога и брзата и бесшумна зачекореност не може ни да им биде ним друго, освен бегање, откако, независно и на колку привикнат начин беа **И** ги принеле на неситата *месечина* двајцата покорни како волиња селани ...

Стојат, спрепнати. Сите како еден зрчат, сфатливо несклони кон распулувања.

„Раната ли те жегна; или нешто чув си имал со ногата..?”

Гоно Златков првпат не е во состојба да погоди, вистинска загриженост ли е во овој прозвук подизморена небрежност во гласот на Црниот; или е навистина до тој степен изитрен самиот, што дури и со овој природен прозвук на постар човек, кому му е, сфатливо, од нешто веќе прекуглава и потаму продолжува да грепка.

„Не,” - вели Гоно Златков во гласот со некоја многу слична нескриена безучесност. - „Ни раната, ни ногата.” - вели.

Но Црниот веднаш ја насетил опасноста. Првото, што го сторил, е што им се потргнал од патот и веќе ги пропуштил да минат тројцата по себе. Тие сфатиле сѐ без збор, и веќе одминуваат. Црниот извесно време ги гледа како се оддалечуваат и молчи; дури не се дозагубил сосем мекиот шумор од стапките.

„Тогаш, што е..?” - Продолжува каде што застанал Црниот, сега не и без извесна доверливост во тивкиот изморен глас. - „Нешто мора да му е на човека за да застане среде шумскава темница сам, и да не те сети, дојден на чекор до него. И уште волк-самотник; а ваму цели четворица...”

„Ја сакаш вистината; или да почнам и јас да ти правам лице?” - Возвраќа со отвореност најмалку на затекнат на овој црн подбив во нокта.

„Ама ти навистина не знаеш за шега...” - Конечно, не е сосем спокоен гласот ни на Црнот. - „Вистината?! Ќе ме исплашиш..! Ајде де, истреси ја и неа!”

„Ни од *неа* лесно не се дели.”

„Мислиш на *волчицата*. ”

„Тоа *Ѕ* е само едно од имињата. Ги има повеќе.”

„Ајде. Терај до газерот!” - Пробрмчел Црниоти потаму не без предизвик.

Но, тој овојпат го сторил тоа не и без некое одврзување; не и без разлабавување и повлекување. Низ сведувањето на сето на некаков и потамошен негов вид шега; што не можеше да не претставува и најпрв знак за некаква трпка и груба, до отрова дива, сепак - наклоност.

Небаре од најпрвиот миг доведе за ништо друго и не се опирал спроти овој власен, корав и прек човек, со кого животот беше ги навел на многу заеднички сознанија, со неизбежните соодветни навици, за дури овој загубен пополноќен миг, во за оној таму најмалку привикнатиот прозвук вистинска шеговитост згуснатиотод миризбата на тутун здив, Гоно Златков првпат да се почувствува препознаен. Стасан до некоја стапалка, од каде престануваше безличноста.

„Тебе не ти е непознато, дека на двапати досега, со две претходни чети, јас веќе сум доаѓан доведе. А одовде, без јавување, без поздрав, на своја глава, враќан назад... Ти, се разбира, би рекол избеган.”

„***Зошто се разбира..?*** - отпрвин се побунил Црниот. Дури потоа сепак признал: - „Да. За неког таков знаев.”

„Таму од поодамнаи нема друг.”

„За жал...Потоа?”

„Нешто ме стаписа среде темницава - што ќе сторам овојпат? Да ви се шмугнам ли и вам, како да не постојам; или да се смешам конечно меѓу сите вас таму..?”

„Реши да дојдеш.”

„Инаку не ќе се привидевме.”

„И добро стори.”

„Не знам.”

„Со умот си уште...назад.”

„Единственото е, што го знам.”

„Сам паша-сам субаша.”

„Ако беше толку добро, не бегавте... сите вие.”

„Самиот белата си ја бараш.”

„Кога си сам на секое прашање и одговорите твој.”

„Таму...За сѝ си има кој. Нашите знаат што прават... таму.”

„За тебе е грев и да се праша... Што го чека, сепак, еден како мене?”

„Дојде. Тоа покрива сѝ.”

„Реков... што би правел.”

„Што и сиве ние. Се, впрочем, зависи од тебе.”

„Нешто можам; нешто не.”

„Сѝ се учи.”

„Ој...!”

„Нема кој подобро сѝ *внатре* да знае. А и засек, и карактер. На твое место најмалку за себе би се грижел.”

„Тешко верувам.”

„Некому мораш.”

„Многу тешко.”

„Кој те праша.”

„Сѝ си кажавме.”

„Запамети. Си кажавме... се.”

...Не сетиле ни кога зачекориле.

На Гоно Златков не му помина незабележано нн извесно разлабавување во разговорот на Црниотнајпрвин според тоа колку што беше помала можноста некој од тројцата напред не толку збор, колку начинот на кој се

разговараше меѓу нив да чуе. Тоа можеби немаше врска со признанието на Војводата, освен што му ги отвораше и кон некои други страни очите. Светот, од кој доаѓаа сите овие луѓе, не можеше се чини без проверки и на проверките. Пратен со четата на негови години, со сите негови *задачи по селата*, не ќе беше ни Црниот без сопствена змија в пазува.

Четата ја стасале пред сами мугри. Среде длабока дебра под самиот превалец на Пресеката, до огрејсонце се веќе добро разместени за денување.

А ден... година.

Со првите замрачување веќе ги јаде сѝ позајазлена нервоза - ќе стаса ли водичот, што треба да ги помине отаде.

Човекот стасува пред сама полноќ. Ги нашол скукалени од чекање.

Навистина се вражји скапците, по кои уште со поаѓањето се стропоштуваат кон темните бездни прудолу; а потоа, откако ги прегазиле - шесмината дополовина голи, другите јавнати врз нив – железно студените води на планинска река, со чијашто струја најмалку има место за шегување, се зачепериле по ветрикните нагорнини право - в небо.

Под самиот срт, бесшумни, се присобираат една вечност. На тукушто седнатиот до тебе во мракот тупотот на срцето му го слушаш.

Прст пред носот, до недишење.

Недалеку, зад некаков папрад, чекори.

Пламнато чкорче кибрит. Палат цигара првин една, потоа и друга глава, со шајкачи. Војнички разговор...Одминале.

„Оваа доба минат...” - шепнал водичот.

Недорекол, стаписан слуша.

Клекнете, им покажува со раце.

Дури потоа и тие ги чуле новите стапки. И новите зборови, секој втор - шцоста.

На истото место, кибритче. Две нови глави, палат цигари. Одминуваат.

„Белким нема и трети, стопанкина му...” - вели со шепот, вслушан, водичот.

„Ајде...” - вели тој веднаш потоа. - „Сенки, по мене.”

Низ некакви сиви предмугри, ни меѓу себе си невидливи од штипкавата измаглинка, го прекосуваат појасот в корен искастрена шума на граничната чистина.

„Бати чекорот кус...” - некој окарал.

Еден по еден, се приспособале. Некој се обидел да се пошегува; водичот со дланка му ја затворил устата.

„Шшшт!” - вели. - „Речено ми е, како отаде, така и од-
ваму.”

Со иста претпазливост се спуштаат по отадната странка на планината, откако дочекале да мине и бугарската гранична патрола.

Со залебден чекор на сеништа, што ноќта ги заборавила по себе, дури по рудините долу, со огрејсонцето в очи, се покуткале врз тревите на работ од букова корија.

„Здола е извор со најубавата вода,” - причуле уште што Дорекол водичот. И тоа е последното, што сите дванаесетмина го понесле во сонот.

...Будењето и штрекнувањето кај него ќе се случуваат неразделно веројатно цел живот.

Со оваа невесела помисла се изнашол Гоно Златков, откако добро се распулил и сообразил сѐ со себе, до навредливост изедначен со мноштвото околу.

Полегнати, повеќемината помешечки, врз зрелите есенски треви на сонцето, луѓето од четата спијат. Недалеку од него, со отворена уста, стуткан во колаче, грчи-корне Црниот. Единствен Војводата го нема во зглапката, кај што легна. Буден, свртел кон него поглед водичот. Гоно Златков го прашува со рака, каде е? Овој исто му покажува со рака - отиде накај изворот.

Нечујно и самиот се извлекол натаму.

Со питомина на живо господово суштество истекува од пазувата на планината богата вода, облагородувајќи до кајшто Ы стасува досегот. Со неколку заплиснувања Гоно Златков сплакнал од себе - и сонливост, и измореност. Дури и скаменетата затвореност на ликот почнала да се раскршува под животворниот допир на водата. Таа игра самсосебе не по многу време веќе го предизвикала, напосто за да провери може ли се уште, да се обиде да направи израз на насмевка. А тоа веќе, како и се такво кај него, го довело бргу и до некој вид секавично прострујување на сознанијата за себе - овој миг, сам и сиот на - овој извор. Како од некого оставен животен межник.

Дваесет и осум години.

Независно во која мера и на кој олтар ветен, независно колку од се зад него настрвен, соколот на младоста длабоко в гради е во највисоко изострена животна сила и пргава виткост. Создавана влакно по влакно сб од најнемилосрдно испречувани и секогаш во заден час совладеани искушенија, снагата е натегната тетива; усетот за знаците дека и таа е само дел од сета свонкост на струна, што, при ваквите размисли ги даваше чкулката, е чудесен. Најпрвото, што ќе го стори - и најмалечката надеж за неа да ја направи вистина...

Не може ни од проникливоста и насетливоста осаменичка, од таа висока и тенка будност за навремено сообраќање и возвраќање, да се пожали. Му носеше на животот

потаму, во најскришно притаените диплички од душата, неначнато чувство на верност. И на способност да биде кроток и нежен, од дете...

А сепак, си рекол во еден миг, наднесен над мирното око на изворот и загледан сега веќе и во вистинитоста на горчливиот потсмев врз самиот себе во неочекувано јасно таму одразениот лик. Од каде сета оваа досега незнајна самонаклоност...

Горчливи се подигравките самсосебе уште подолго потоа. Дури не се извлекол одвај од пред овој срвен до немилосрдност погрден бран самопрекорувања.

Не му треба, сепак, многу, за, приседнат и, можеби со првпатзабележана сопствена воздишка, недалеку од изворот, да си одговори себе си. И да го стори тоа со чувство на навреденост, како на најдалечен туѓинец. Беше, на дното од сите дна во него, сетики, чувството на...поразен. Беше и некоја грамадна тага по снагата, чиниш го полазиле бели магли и го изедначиле со себе до непостоење. Поразен, скршен, исфрлен, а ни пред себе непризнат. Недостојан на своето, збришан од поприштата на клетвените осами, што друго, освен, признавајќи самиот дека него него повеќе го нема... Некој друг и незнаен тој му одеше во грчмакот на нешто, што ниеднаш не било негов живот. Не беше ни змеј, ни ламја од детските ноќи на приказните; му го чувствувааше се поблизок прегработ на некаков студен и безличен душегубен вител, спрема кој овие суштества од сказните беа само невини предизвици да се покаже јунаштво. Сите луѓе околу неговиот живот со

сета лошотија и добрина, со сета грдотија и убавина, сега, заедно и со него, беа само избезумени, безгласни од општиот страв, а така и создадени да бидат жртвувани, обезбожени и обезродени, обезимени и обезличени, обезнадежени и обезсебени... уште незнајни во човечкот род суштества. Со непризнато, оштирено, иггроено и потиснато в грчмак пак од самите нив, минато. Поколенија. Превладеани искушенија. Пролеани крви... Зашто единствено така и се останува во достатно уверлива мерка без иднина...

Му одеше на сето тоа не и без сопствен предизвик, сепак, и тоа нешто значеше . Му одеше оѕверен, но спремен и да му се допре на оној преднамерениот првичен отровен заб на искушението, на кој му отидоа жртва не малкумина негови. Му одеше насочен кон срцевината; без трошка надеж таму нешто да мени; но и себе си да не се даде. И уште најмалку со три, одовде колку што беше можно веќе и согледливи намисли: Да изнуди, ако не повеќе, тогаш барем право на избор; право на несогласност. Според тоа и на некој вид почитувана осама, насетен пример на што му беше Војводата. А тоа приведуваше и до второто - *можноста дури да се остави и себе си пред олтарот*, како што за тоа меѓу нив обично се велеше - но, и врз соодветна на тоа, од самиот него определена, или со докрајна негова согласност прифатена - цел. Правото на сопствена цена на спремноста за крајниотчин... Спремност?! - Се задре. Но, потаму, сепак, по овие посоки не продолжи.

Третото и најнејасното.и покрај определбеноста, што ни овој мнг не му ја одречуваше, во бесповратноста на раскилот со неговиотживот дотогаш, и сегашниве - како сакаш наречи ги, само умилкувања, сепак, спрема сето, што напред го очекуваше - и беше некако сѝ повисоко

лебдечката и, како глумарче на ветер, сѝ полесно разнесливата илузија, што се подразбираше под *порака-та*. Некако сосем така, колку што му беше поблизу на непознатиот цри вител напред, сето тоа, како плод на едни подруги осами, од мигот *раснаке* пред границата навака, само се тенчеше, овенуваше, и имаше сѝ помалку сила и мислата да ја задржува...

Доколку, од сосем спротивни насоки, од страната на коравоста, не стежнуваше со своите значења нешто, од кое тој сега безмалу со сигурност знаеше, дека сето тоа во него и потекнуваше. Гоно Златков само со позголемена бигорност, со некоја згрутченост во усетот, согледуваше, колкави беа нештата, што некому, кому што тоа вистински би му значело, тој всушност му ги должеше сѝ понеизбежно да му ги каже. И тој нему, без да води сметка за која и да било обврска, со најголемото од сите задоволства уште веднаш би му ги разгрнал и би му ги дал. Не му пречеше воопшто, што, при таквата помисла, си заприлега на Мигка Ведата. Како што сѝ доведе не постоеше таков, што би бил допушген меѓу вистината и него; сосем исто таквиотсега го бараше и го сонуваше тој сам...

Но, сето тоа таму веќе и не зависеше од него; првиот, што и од најдалеку би насетил нешто за неговата *тајна*, би го направил луд. Сепак, и би се обидел, сигурно знае, нешто и од тоа да условува. Уште ако, однекаде, според некое чудо, *оној отаде* и навистина се појави... И тука, крај овој межнички извор, Гоно Златков почувствува колку е сето тоа повеќе можно, отколку неможно. И прв паттоа го подуплаши.

Откако **И** го подал и сето ова да му го сплакне, вратен врз неа, на добрата планинска вода во смирено

истекување, подалеку меѓу ретките вишни стебла на столетната буковата корија Гоно Златков го здогледа, сосем малечок, но чудесно јасен на проникнатиот сончев зрак, приседнат во коренот на добро чепнато од жолтеењето, раскошно стебло, Војводата. Од подолго, се гледа, тој таму очекува да биде виден.

Пошол кон него.

„Се чувствувааш избеган,” - му рекол Војводата, откако му се придружил на трpezата, што овој дотогаш, на широка домаќинска крпа врз рамното шумско тло, очекувајќи му го погледот, очигледно само ја поставувал.

„Се чувствувам подлец.”

„Со сите е така,”- вели Војводата потурнувајќи кон него тенко исечени деланки од вчерашното печено.

„Царство Б’лгарија! Колку што е она таму Краљевина Србија, или онадолу Грција...”

„Овде е, до кај што ти гледа око, се македонско...” - рекол не без чемерно горчлив потсмев на ова Војводата.

„Само што ние овде се кажуваме Бугари. И не што почнуваме да веруваме самиве, туку во тоа веќе ги уверуваме и другите. Да се срамиш од светов колку ефтина прелага. Та кажи еднаш кое си, ако треба за тоа и умри!”

Гоно Златков не пресилил случајно, гледајќи подоко во својот соговорник. Не од сега единствено во овие нешта за него и се наоѓаше клучот кон луѓето; како и клучот за нив спрема него. Војводата прв спомна пред него туѓина; а тој во размислите оттогаш ја почувствувал веќе неопходноста да узнае што значи точно сѐ од овие работи кај него. За сега, уште според сериозноста, што му ја придобива за миг лицето на Војводата, Гоно Златков не и без внатрешен трепет да го Дооткрива крај себе очекуваниот брат.

„Таа змија, јунаку, не излегува од пазувите. Доколку постои пазува, и нешто што тупоти во неа.”

„Србинот отаде земјата, името предедовско; Гркот потаму како кози за овци нб менува преку границите; а овој овде направо за душата...”

„Затоа и нй прибира, сиве нас, бестатковинци. Осверени како рисови и прокудени како питачи, бездомници.”

„Измеќари.”

„Прав си колку што не знаеш сам. Кој ќе му ги вршеше без нас сите овие грозоморни работи против сопствениот народ, што само јас со свои очи годињево ги видов...”

„Без нас ни крокодилските солзи по Македонија не ќе беа со уверливоста, што се бара од нив.”

„Секој со своја сметка...Ние оиа на тезгата. А ова кај тебе , бездруго, и за сите седум години..?” - Љубопитствува Војводата.

Гоно Златков сега, и врз сиот опит, но и врз едни незаборавни посакувања од осамите, сосем добро знае на што е овој миг од своја страна обврзан. Одамна не го има извадено кожениот ѓузден од татка му; еднорак, присилен е да стане, за да го извлече длабоко од под мишката на чкулката. Но кога веќе го има ова мешиненото кесе со вид на книга, топло од сопствената телесна топлина, в рака, лесно извадил отаде лист хартија свиткан во одамна неоддиплен воскосан плик.

„Стрико ми роден...На татета брат...” - прословил можеби исто така со првпат воопшто почувствуван од овој вид трепет. „Тој беше секретар во четата на војводата Апостол Петков... Си чул.”

„Еницевардарското сонце... Јас него и го знаев. Не се чувствувам толку стар; само за малку не станав и негов четник...”- Не без возбуда со среќавањето и врз споменот, вели Војводата.

„Апостол и стрико ми во деветстотини и четвртата, на поканата до македонските чети од страна на европските конзули во Солун да им се предадат на Турците, им напишаа одговор. Стрико ми беше од под бесилка избеган во Америка. А кога се пребарал таму, по дваесетина години туѓина, што да му прати на брата си по некој верен човек, што си доаѓал во Македонија, тој му ја пратил копијата, која негова работа зошто и како, беше ја зачувал сето тоа време при себе. Неа мене мама: како аманет татев.”

„Чув”, - подрекол Војводата.

„Тогаш, биди првиот, што од моја рака го добил да го прочита... еве ова. Знам зошто.”

Војводата го зел листот, го раздиплил и почнал долго и внимателно во себе да го чита. Се задржува, се гледа, на секој збор. А потоа, со некаков автоматизам за кој бргу станува сознаен, но не го изостава, се вратил на почетокот и, не мислејќи на ништо друго, освен на правилниот изговор на зборовите во речениците, почнал тивко да чита на глас.

На Гоно Златков веќе по најпрвите зборови му станува до таква жестокост привлечна оваа игра, што би бил спремен на сè, само да го натера Војводата да ја продолжи; иако овој не ни помислува да престане. Напротив, тој дури со сè поголема внимателност ги реди еден по друг, а во реченците дури и со враќање и со повторување до конечниот правилен изговор, збор по збор:

Одговор од Еницевардарската востаничка чета на писмото од 24 април /7 мај 1904 година¹

До претставникот на Европа, (печат: „Апостол Петков, војвода“).

Посебна радост претставува за нас поканата од Европските Козули, каде што тие нѝ канат нас да ѝ се предадеме на власта. Ние тоа на драго срце би го сториле, ако беше извршено до денес некое подобрување на постоечкиот режим. На Вашето писмо од 24 април /7 мај 1904 година еве со што ние ќе ви одговориме.

Само по воведувањето реформи, подносиливи за поробеното христијанско население, ние би можеле вашата понуда да ја прифатиме. Турчинот само ветува и лаже пред светот, а ништо не исполнува. Дивотиите на Турчинот е непотребно да ви ги набројуваме . Ако Европејците од пред многу години само ги слушале нив, минатото лето тие тоа со свои очи го видоа. Турските војски никогаш нема да стојат мирни, и покрај најстрогите наредби тие да мируваат; пред нашиве очи тие се непоправливи. Ние сме наполно уверени, дека ниедна чета, ниту еден комита, не ќе заборава:

- 1. На турските сверства;*
- 2. На до денес вложените напори од четите и од населението;*
- 3. На крвта, пролејана до денес;*
- 4. На турските измачувања на христијанското население, без разлика на вера и на народност;*

---

¹ **Архив внешнеи политики Русской империи, Москва, Консулство в Салониках, дело, 987**

5. Многу години по ред Турција ветува разни правдини, а сѝ до денес таа нема сторено ништо, бидејќи е тоа само на збор;

6. Гледајќи ги овие лажни турски ветувања, Македонското население е спремно да ја пролева својата крв, со надеж дека еден ден ќе се здобие со очекуваната полна слобода, и да го стресе од себе петвековниот турски Гнет.

Зарем Македонецот не е човек, да живее слободно?

Зарем Македонецот не е за слободен да го дише чистиот воздух и да му се радува на слободниот политички живот, како што се радуваат слободните народи?

Македонецот е веќе уверен, дека сѝ дури се наоѓа под Турчинот ништо сигурно нема за него; тој не е сигурен за својот живот, не е сигурен за своите мили и драги дечиња, за честа на жената и на своите ќерки, за својот имот итн.итн. Таа несигурност го натера Македонецот да го земе оружјето в раце и да се бори со Турчинот.

Тој не жали што ќе умира од кушумот на непријате- лот, и е спремен да Го прави тоа се до денот на неговото ослободување. Тој веќе не се плаши од непријателот, дури и од една европска окупација, а за сметка на неговите наци- онални интереси.

Што има полошо од тоа, човек да се реши даумира?

Таквите луѓе може ли нешто да ги заплаши, кога се тие спремни да умрат?

Немаат зошто да се поплакуваат Европејците, дека не сме им дале време да ги организираат реформите. Располагаат тие и со време, и со сила, и ние сме уверени дека ним тоа до денес никој не им го одзел.

Жално е Македонецот и потаму да робува пред очите на цивилизирана Европа.

Нека се лее и потаму крвта на тоа невино население пред Европа. Нека се вршат и потаму турските сверства пред очите на Европските конзули. Нека тие и потаму Ги бранат интересите на Турчинот, за сметка на невиниот Македонец.

Посочете ни ја правдината, каде и кај кого е?

Прави ли лошо еден народ, кога востанува против еден неподнослив и тежок режим?

Да, несовесно е во 20-тиот век крвта христијанска да се лее од еден иноверец-Турчинот пред очите на Европа и пред нејзините луѓе.

За сите наши страдања виновникот е европската дипломатија.

Ако Европа сака, тогаш народот за 1 месец ќе биде вон од Границише на ропството.

Четите се борат за самостоен политички живот.

Од војводата и од секретарот на Ениџенската востаничка чета, пишувано на 3 мај 1904 Година.

„Ова...кај што си пошол, кому му го носиш, жити леб..? На брати? На некој побратим..?” - Прашува Војводата, дури откога му го вратил, добро повторно здиплено и сместено во воскосаниот плик парчето хартија.

„Зошто? Тоа е нашата историја...” - сосем искрено се побунува Гоно Златков. - „Зарем..?” - И не дозавршува.

„Би можел да разберам, ако, недај Боже таму, кај нас дома, врз тебе паднат, го најдеа ова српските жандари. Тоа ќе им кажеше ним и за твоите аскетства се, што ти најповеќе би сакал. Ќе им кажеше тоа многу за пошироките македонски работи на повисоките, до највисоките нивни

шефови, што впрочем и не се залажуваат многу, дека би можеле и тие од нашиот народ да пресоздадат Срби...”

„Таму подобро од мене не го знае ниеден... ни тоа,” - вели Гоно Златков во еден миг, кога Војводата подзабавил со продолжувањето. - „Збор беше за овде. Те слушам.”

„Ти ме слушаш; но не нѝ слуша ли обајцава и некој друг?” - Подрекол Војводата, одново враќајќи се со вниманието тона просторот меѓу нивните погледи. - „Ти не знаеш, вели, а и од каде би можел сето тоа така и да го знаеш... дека сѝ, што од рацете на своите, а би требало да се рече од рацете братски, падна годињево по плочниците, и беше единствено заради ова, што волку јасно, а чиниш само онака патем, ни го порачуваат Апостол Петков и стрикото твој од крвата погорелска деветстотиниичетвртата, денес нам

„Што стана со Тодора..?” - Одненадеж и за себе, по извесно време прашува Гоно Златков. - „Ми се стори како да ме пресекуваш, кога му го спомнав името...”

„Во последно време и не го спомнуваат,” - вели на ова Војводата загледувајќи се втренчено и првпат со некој не малку чудно остер проблесок во граорестите очи, низ сосем тесен процеп меѓу клепките. Некакви свои очигледно темни, но и уште пожестоко од тоа предизвикливи далечини, гледа тој.

„Ќе ти кажам... а добро не ќе ти донесам.” - Вели. - „Ни себе си ќе си олеснам.”

„Кој тргнал од нас по свое добро, човеку..?”

„Знаеш кој е единствениот преживеан, што го видел сето, што се случи тој 31 август 1924 година..?” - Прашува во еден миг Војводата, чиниш од негде многу од далеку вратен. - „...И за кого уште ниеден не е во состојба тоа ни да го прет- постави..? Осум години оттогаш; а сликата не

само што не ме оставила, туку упорно и сето ова време, чиниш е релеф, што низ годините самиот од себе се длаби, упорно се обидува да се доизјасни... Станувајќи сѝ посуроа и попредизвикувачка.”

...Тодор нб создаде со илјадници се преки, се таинствени и сѝ верни, како него, - Војводата како нешто одеднаш, што одвај чекало да се отне, наврапито да исфрла.Набргу сето тоа и се завиорило и се збрало во некаква единствена грутка, од која е најтешко да се издели збор... Додека тешките бои на сликата се веќе вител, немилосрден и зашметувачки, кој исцело го позел со себе и околното јаве.

Веќе патуваат тоа августовско претпладне по нагорничавата шумска патека спрема селото Лопово во планините, каде ќе се држи Серскиотокружен конгрес, шесмина: Тодор Александров, Александар Протогеров, телохранителот на Тодора Панзо Зафиров, месните војводи Штерјо ВлаховиДинчо Вретенаров, како и курирот Динчо Балкански; Протогеров без телохранител. Патуваат шестемина, патот коњски по странка, обрасната во букова и габерова шума, а назорум тројцата невидливи за никого нивното патување од под пат- од над пат го следат... Бевме сила, вели, не мислевме што ќе сториме за Тодора, меѓу чие име и името на Организацијата ни за непријателотнемаше разлика, што само го подразбираше истото и за Македонија... Бевме сила што секој сакаше да ја има, вели; за која можевме, ни се стори, и она, по што веќе триесет години ни крвавеше народот, конечно да го добиеме, барем така меѓу себе се лажевме. Преку царот бугарски Бориса Кобуршки фашистите од Рим и некои нивни иријатели од Берлин веќе не сметаа за своја рака на Балканот; но со нас ни црвената Москва не беше без свои планови. Ни кон тие страни Тодор не беше без

заслуги... Пролетта во Виена, како претседател на Централниот комитет, со членовите на комитетот Александар Протогеров и Петар Чаулев, Тодор го потпиша, со кумување на Коминтерната, *Мајскиот манифест*... а Војводата за тоа и сега вели - Тодора вистина го изела змија, кога неговите нови пријатели од Виена *Манифестот* го публикувале... Но, пред сè, зошто само Тодора, сепак доведува тој, кога потписници беа тројца? А еден од нив беше и генералот Протогеров, кој и сега одеше со него на конгресот од Серчани? Како и да е, патувајќи во разгорот на таквите сè пожестоко запалчиви спротивставености, најмалку Александров и Протогеров можеа да не се создајат и за прстите на двете најголеми светски агенции врз себе. И уште му одеа на конгрес на левото серско крило на Санданистите, кои никому ништо не му прашаа. „А сепак, само затоа ли и нб повика Тодор, ден - два пред ова патување, нас тројцата најверни свои војводи, вели, во незнаен дотогаш за нкого стан во Софија, или тој веќе и својот крај со својствената непогрешност го насетувааше..? *Бидете секогаш крај мене, ни рече, вели, не да ме спасувате.* Туку се, што со мене ќе биде, ако биде, да знаете. Вие да знаете, за вас никој да не знае, дорече божем патем и со призивок на шега, вели; а од нас ниту еден, иако останавме подолго, не се осмели да побара ни објаснување, просто да праша - *Зошто? Сето тоа токму така, зошто навистина?*

Не сакаше очигледно ни со нас, сега знам, вели, да го сподели сомневањето за пресудата, негде веќе донесена - а дека не беше без претчувство за неа зарем е малку тоа што не повика? - бидејќи беше тоа сомневање во најблиските околу себе од луѓе од Организацијата, но кои точно, вели, самиот не беше сигурен. Кај Тодора и претчувството беше претчувство, вели; независно дали во него самиот ќе си

поверува. Или барем да стори нешто друго да одбегне, да се зачува, место само нас да нѝ повика да знаеме. Тој секогаш така, право во устата на лавот...

Така веќе и патуваат шесмина; при што, вели, едниот подзаостанува; кога не го гледаат тој трчајќи се враќа назад, дури не го сретнал детето со коњ, што отподалеку ги следи. Му свикал да си оди дома, дури со пцости го набркал детето со коњот; потем, збивтајќи по угорницата, ги стасува петтемина и продолжува со нив, како ништо да не било... Така и продолжиле.

Кон желбата да се застане и малку да се здивне, да се отпочине малку во пазувите на гората, соблазнува самиот изглед на полјанката, на која ги навел нагорничавиот од, веќе и подизморени; инаку, кледевната чистинка чунким само за тоа што на неа ќе стане, таква самовилска, и како да е создадена. Горчлив здив на ајдучки треви; раб на букова шума, темнозелен сид, дише гробна ладовина; бели цветови од детелина, подгорени и презрели; копнежлив мирис на мајчина душичка, утешен без причина; жив осарник во стара кртечина среде лединката; кликнал во вишините мршојад... Сугарската рекичка посреде има просвон што мами да се плисне со грст- два од нејзините води; да се приседне; да се извади нешто да се прекасне. Потем и да се прилегне, пладнувајќи да се издолжи.

Откако е сторено сето, кон шго мамат сите попатни нишани, приседнати на шумскиот раб, Александров и Протогеров нешто тивко меѓу себе разговараат; потоа обајцата се превалиле, препуштајќи и се на дремката. Седнат недалеку, со пушката меѓу колена, телохранителот Панзо сѝ помачно, се гледа, и се опира и сам на сонливоста. На крајот, соблазнет, попуштил; прилегнал со очите во Тодора и во генералот, тука недалеку. Дури сега со некоја

немилосрдност очите не му се замрежуваат. Неколкупати му успева да се отскубне од пред самиот дофат на самовилска и навејаната сонливост. Станува и си го трие лицето, на кое му се одбележани стракови од тревата. Попусто. Поослободен, легнал и веднаш задремал.... А некој токму првиот негов широк здив од сонот го очекува. Тоа е мигот кога, сенишно бесшумни, Штерјо Влахов и Динчо Вретенов ги поземаат пушките; а кога, приближени напргестки до него, тие му пукаат во грбот на Тодора, испружен помешечки и задреман на тревата, Панзо е мигум скокнат спремен да пука. Пред уште да видел што и да е, паѓа покосен од Динчо Балкански, кој веднат врз него, само неговото исправање и го очекува...

Протогеров плаче во хистерична избекуменост. Тој не е во состојба да не го прави тоа на глас, како жена. Него двајца го кренале за подмишките, не можејќи повеќе да го слушаат и поверно го однесуваат, отколку што го одведуваат по патот нагоре низ шумата. И тоа е сето, вели. До раска сето. Но, во суровата едноставност на кое деветта година се крие тајната... Некои други луѓе копаат веднаш потоа две дупки во црното шумско тло, вели; во нив потем ги довлечкуваат и ги затрупуваат мртвите тела на Тодора и на Панзо; со тежината на овој последниов си имаат нешто повеќе работа. Сосем се нови двајцата, што го одведуваат Протогеров до коигресот. Каде, продолжувајќи да плаче, тој известува за големата загуба... Некој дните, вели, како да се испишмани во лековерноста. Та убиените беа откопани и презакопани со сите почести во дворотна недалечниот манастир.

Си е тука. Видено е по бел ден, вели. А ништо не се знае.

Кога е од јавето, премреженоста се покажува и најтешко прониклива.

„Кој беше кој во сето, што пред очиве мои, и се меѓу наши, отсекогаш знајни луѓе, на самовилската полјана крај Сугарската рекичка стана... ете ја мојата стапица за душата. Моето робување и мојата слобода. Повлеченоста во осама, но и мојата долакти крвава замешаност... во сето.”

Ова дури на крајот и со зборови што први можат да се следат го вели среде меката тивкост на столетната дебра

Војводата; а во стеснетите зеници не само што не прегорело, туку и потаму болскоти со студ бодешот стрвно горење.

„Да имаше и најдалечна сенка сомневање дека од сето тоа нешто знам - ме испи со секаков спомен месечината. Така дугите двајца и ги снема. Не ме спомнале, нека им е лесна... А така некој зол дух и ме остави да свидетелствувам со каква неситост по крв се вее оттогаш со нас сенишниов вртолум... Вреде со бледиот лик на мртвиот Тодора, што тлее како одвнатре осветлена икона. На Бога, или на неговиот црн брат, сеедно, но некого тој со правото на својата смрт обвинува. Зарем не и тебе, што не знаеш, како што те задолжи водачот; туку, место сè друго, што го бара вистината, и потаму на истиотраскол маѓепсан му служиш. Можеше ли да му се случи, сепак, на учителот на сите нив и во таквите пеколни таинствености, на еден Тодора, да се најде, мртов и немоќен, во ролјата на сенишно страшило, што некој како што ќе му се посака го врти во неговите обвиненија, осуди, убива... Отпрвин ги требевме по Бугарија комунистите, се зборува за дваесетина илјади души, со нашите Чаулев, Паница и другите меѓу нив... По четири години дојде ред на

Протогеров, а со него на не мал број протогеровисти, пак наши... Кои други, ако не фашисти..? Но, тогаш, кои бевме ние, сето време, добога..? Бевме ли и потаму барем Македонци? Но, дека не изгледаат вака самообречените борци за трошка правдина и за еден никому зло немислечки народ, сам гледам. Стрвници, брат. Тоа е сд побесповратно долакти во крв, секој од нас, веќе одамна. Не те спасува ни што носиш в душа... Двајцата селани горе ниеден друг за пред Бога не паметуваат. Никому не верувам; а од тоа не помалку верно служам. Која ли вина отплаќам? - Се тешев, барем што никому, се доведе, ни со поглед не признав. Еве и на тоа не достоинствув. Зошто, одеднаш, тебе? Која ли несреќа, која ли слабост ме наведе, на ваков, жесток и незнаен, сè да ти кажам..? На новак, ни во поприштата од натемаго уште недонавлезен, третиот ден по средбата! Без да знаеш кој се можел да ти го прати.. Зошто тебе.!? Проклет да си.!!”

Чудно е; не е ни малку безумно, што црното горење во зениците од Војводата е сега навистина сето кон него. Сврдли. До бол. Тоа сето без сомневање, веќе и се однесува на него. Гоно Златков, сморничавен, најмалку тоа е во состојба да го покаже. Само трмее поткожна, јансата, од која и околната тивкостсвечи.

„Не ти е малку полесно?” - Единствено тоа е тој, како цгго прилега смирено, но по малку и недоветно, како игго знаел секогаш всушност човеков спроти него, во еден миг и во состојба да го искаже. Давајќи да се узнае, а тоа била отсекогаш во таквите нешта неговата правичност, дека и се се знае, но дека и ништо од сето отаде не се знае.

„Би требало да ми биде..?” - Со студенина од која трне сета снага прашал на ова Војводата.

„Мислам, би морало.”

„Кога не би знаел во какви творови се претворуваме, без исклучок сиве, заедно со мене, по подолго, или покусо време, во светот, во кој што одиме...” Кове збор врз збор на ова Војводата, далеку од призвук расколебаност во свонливата цврстина на црниот бран во него.

„Тогаш, убиј! Што чекаш?!”

„И те гледам, како цревата да си ги гледам.”

„*Ни црвените мрави не се требат, како што се требите вие* ...ми рече на проштевање мајка. Нам и како само тоа да ни е преостанато. Мора да ни е веќе и безразлично... од близина, или од далечина. А што се однесува до ваквите, ние во светот ваш не траеме долго. Не предаваме. Нй предаваат. Ти тоа, прочем, мора и подобро да го знаеш. Отаде си. Ние таму убиваме се уште само предавници, фатени на дело... А вам ви е сеедно во кого; главно ви е да пукате. Да е крв. И вам ништо да не ви се случи. Сепак, да не веруваш...”

Гоно Златков веројано на ниеден не би му рекол од сето ова ни збор, ако не е чувството на фатен длабоко во туѓата коблица. Навикот единствено кон напред да изнаоѓа излез, го привлел, сепак, на работ не да свика, колку што, со жестокоста на најсилниот можен крик, да го прошепне овде волшебниот збор:

„*Кoj?* ”

„Како *к o j*.? Кој тоа - *к o j*?!” - Наеднаш се спеплосал Војводата.

„Доцна ти текна да се криеш зад твојот смрдлив страв. И уште најде пред кого... Ако ти стиска, докажи докрај, сй!”

„И ти мислиш – *тој?* “’

„Јас ништо за тоа не реков!“ - Пресекол Гоно Златкоа - „Во прашањее си ти.“

„Ој... само кога би знаел колку си прав...“

Разлабвен одеднаш крајно, Војводата и воздивнал, но и со вратен свој призвук. Како нри некоја втонатост, со широко расфрлени раце на жив крст врз шумското тло, тој така и продолжил, дробен од сомневањата.

„Ни сам по ништо друго и не трагам, оттогаш. А уште ниеднаш во таков вид прашањето не сум си го поставил. До- таму сум во тоа втонат, што се заборавам... Навистина, зарем и оној, што на шумската чистинка го стори сето, не беше само – *некој*? Тогаш по што трагав досега јас? Или само така пред себе си се преправам. Ти си прав и чиста мисла имаш. Одвај по некој е уште со своја глава преостанат меѓу нас...“

„Нештата оддалеку, се чини, вистина појасно се гледаат.“

Гоно Златков сега само се труди сето меѓу нив до некој нивен начин да го пообични. Војводата, знае тој, ништо пред него за себе не измисли. Место да го оддалечи, недоразбирањето, што отпрвин го вџаши, чувствува како само повеќе го приближило. Не се ни обидува да го замисли пеколот на една таква самота, среде глутницата. Беше тоа овој само од миогу одамна нред никого неотворен срдечен човек до него. При тоа уште упорио заплашуван со својата тајна сам себеси. Сосредоточен со сета грижа сè околу неа и со тоа соживеан, тој и не можеше плаќајќи му го првиот данок на неочекуваното чувство на близина да не се најде опустошен и веќе со загубена потпора. Го разбираше, таков, веќе и самопредаден, со до трошка загубена верба во секого, на негови години, самеден в туѓина.

„Барем прашањата се поставуваат... појасно.” - Прирекол уште Гоно Златков.

„Не е ни само тоа...” - Му возвраќа меѓутоа по некое време Војводата. - „Со ниеден од нас таму не е повеќе ништо како што треба.”

„Не е тоа така ни само со вас, ако сакаме по право” - Вели на ова Гоно Златков со ни за себе неочекувана тврдост.

- „Не можете вашиот пекол да не го носите со вас, секаде каде што одите. Сите вие. А како труе од вас тој може само само повеќепати отруваниот да каже. Де, сепак, кажи, во што е работата..?”

„Црниот вели си бил двапаги враќан од границата, или од потаму... Мене од тоа не ми кажа ништо.”

„Значи, успеало,” - одвратил на ова со вистински пелинов потсмев. - „Мене тоа само ме радува. Би требало и тебе, Војводо.”

„Ако е она, што мислам сега, сигурно и мене.” - Дури сега, исчистени од секој матеж со несигурен искреж се смеат некој миг неговите зеници. Дури не прашал: - „А со нас сепак дојде?”

„Ве начекав први со разделина. Едниот смрди корне; другиот сè поднесува и покрива. Служи. Тоа, и такво, не може да не стрчи.”

„И ти се протна во процепот всреде..?”

„Не тоа, човеку. Има секој од нас посоки, недоброј. Сам уште не знам, не дојдов ли од тоа што онаа крвожедна дивиика, од мигот кога се посомнева, ми се впи в петици и ниту миг не ме испушти. А можеби заради горчливоста на твоите опомени ..?Ти ми ги кажуваше за друго, знам, но тие за мене не можеа да не бидат и некаква надеж. Дека таму и таков, свој, некако се... преживува.”

„Сè потешко. Се тенчиш, сам виде, кај што си нај-потребен. Нервите.”

„Двајца ќе е полесно.” - Вели на ова Гоно Златков.

„А и кој пошол по овие патишта... да преживува..?” - Сега веќе и на својот неповторлив здрав и недоветен начин се шегува Војводата. - „Барем ти виде колку на овој свет се може...сам.”

„Кога те гледам тебе, што ни со себе не си, а водиш чета, мојата е играчка.”

„Две опачини на иста... безнадеж.”

„Кое друго чаре, освен да се побратимиме?” - Му дошло наеднаш и Гоно Златков веќе го рекол. Најчудно му е, сепак, што ни потоа воопшто не се подвоумил.

„Мислиш сериозно?”

„Со тебе, мислам.”

„Дури не те сретнав не би верувал дека таков и може да те има.” - Вели сега Војводата. - „Со тебе и јас... на мои години.”

Сè, што може е по некој миг само да му ја подаде раката; бидејќи Војводата веќе ја извадил камата и со неа спокојно си го секнал јаболкцето од левиот палец. Израснала црвена црешна.

„Не белким здравата..?”

„Делкај. И не прашај.”

Ги здружиле палците.

Војводата во еден миг сепак подрекол:

„Како децана.”

„Под небово,” - му вратил на тоа Гоно Златков.

„Пред изворон.”- Со неприкриен трепет во гласот прифатил Војводата.

...Наминале на враќање уште еднаш крај изворот. Можеш да бидеш на крајот од светот; можеш, како мене до пред некој час, понјатие да немаш за неа, си мисли сето ова време Гоно Златков, а оваа благословена вода, како да ни е должна, и тогаш без прекин би истекувала. Колку е прекрасно, и колку е тоа за нас горкодушните прокуденици божествено утешно, такво какво што е.

„Ме мори некаква морница...” - Му подрекол меѓутоа на Војводата додека се приближуваат кон четата, што и потаму мирува во шарената сенка крај работ од шумата.

„Се вика туѓина,” - рекол Војводата.

„Без шега. Целава снага ми трмее.”

„Дури разлабавен, јазелот попушта.”

„По овие патишта мене ми ги снеса цел накот од нашата волчица... Сè сојлии осаменици.”

„Не мисли на нив. Ме имаш мене. Издрш до вечер, до Горна Цумаја.”

ВТОР ДЕЛ

1.

Гоно Златков остана до крајот на животот со уверувањето дека овој човек беше го создал во огничавоста на своите бунила тој сам.

...Последното, на што си спомнуваше од нокта на нивното пристигнување во Цумаја, меѓутоа, беа бескрајните скелиња со набесени низи тутун, од обете страни на тесните сокаци, што се прекинуваа единствено пред некој прозорец и кај портите. Портите беа среде сидани полесоци, бездруго со свончиња на сиџимки одвнатре; сирка по негде матно осветлено прозорче. Штамата сеопшта. Единствениот човек, што погледот го затекнал со цигара в уста пред една од портите, штом ги забележал, темни и зачекорени во длабок молк, од дното на сокакот, неусетно се повлекол, двај притворајќи ја портата зад себе. На поминување Гоно Златков си го потврди сомневањето, дека, бездруго за да не тропне, оној ја држи со рака одвнатре портата недозатворена, останат додека тие минат зад неа да се притаи.

Гоно Златков не одеше потаму во расчлеиување на сликата. Потамошните впечатоци од пристигнувањето на четата во градчето, престолнина на владенијата на силата, на која И самиоти припаѓаше, се продолжуваа најпрвин со најширокиот сеопфат на миризбата на прав, што не и без некоја пријатност се открива дури откако си сиот натопен

во неа. Веднаш потоа беше зданието, што го нарекоа *нивни хотел*, едноставна како амбар градба, со скали за горниот кат однадвор, што веднаш доведуваат до тесниот ходник посреде и со соби од обете страни, по четири или по пет на секоја. Во онаа, во кој а го внесе

Војводата, беа четири железни кревети; за другите рекоа дека се со по шест.

На Гоно Златков му е дури необично, што, освен миризбите, како и да не забележувал друго; но, бездруго и за тоа има некое објаснување. Меѓутоа, тој, цврсто знае, дека, освен собата, и целиот ходник одвнатре, ја имаше како утробна миризбата на потни нозе; дури од неа се расчленуваше блажникавата површна миризба на пресна зелка со овчо, што се готвеше бездруго за нив негде долу под сето, а која, место остроото чувство на глад, нему му го донесе и првото бурбатење. Потем беше допирот на привидно чистата постела, сè дури од покривката, по првото стоплување со здивот и од телесната топлина, не исплови нагорчливата реа на тавтабити, низ која се мачи да се пробие миризбата на сапун и на сонце, на чистота од праните постели...

Ликотна Војводата беше потоа, и прикривано од него, сè потрвожен; допирот на раката му беше сув и чудесно студен по челото, па Гоно Златков во еден миг посака и да му рече да ја подржи подолго. Ги забележал во мигновено обсрнување ликовите на Црниот, на Митка Ведата, на Јансата, Динката, сите со ист вкочанет израз; за по малу и ликовите на некои други луѓе, еден од кои беше докторот. Беше со брадичка, со очила и со некаква мала зурличка, која тој ја допираше со устинката до неговата голота, додека писката самиот си ја пикаше во увото и

нешто низ неа внатре во него наслушнуваше, а сите беа загледани во него. Рекоа дека бил Руснн; така некако со чудно и меко **њекање** тој и зборуваше; но Гоно Златков повеќе и не беше во состојба да слуша.

Црно-пламените огници беа го прекриле сето; беа првин развиорени паласки црно-црно; потем не црвено, туку огнено- огнено, горешто, а кристално. Овие паласки одлетуваа постојано чиниш на некаков жесток ветер во платна-платна в небо. Тие и се мешаа меѓу себе, а сè низ постојани виорења, од брзината на мените кај кои болеше во очните дупки.

Отаде, ако не токму од таа тапа бол, и почна да се создава овој лик; менувањето на темното и на огненото чиниш и го ткае него со некаква маѓичност; сè дури не го има во неговиот најјасен отсекогаш вид; при што Гоно Златков знае со некое свое бескрај далечно знаење, дека е тоа со него само продолжување на нешто такво незнајно, а воопшто чудесно...

Наполно голо јајцевидно обликувано теме; од обете страни над ушите стрчат како крилја остатоците од густы црни коси; црна брадичка и мустаки во јасно ограничен круг околу устата; проникливи очи со ненаметлив спокој, но и со длабини за повлекување. Тој лик е набргу единствениот статичен фон, врз кој има можност да се задржува погледот. Но, дури и острите светлииски мени во отсечни рефлекси - пламни-угасни - не се во состојба, и при таквото ткаење на неговата слика да повлијаат врз основниот израз на неговото спокојство. Така се спокојни луѓето, што знаат што прават; а знаат добро и како го праваттоа.

Сликата обзема во себе. Набргу се изјаснува, дека *оној таму* е само застанат на некаков прозорец во движење;

за да станува со се понесомнена очигледност јасно, дека се работи за прозорец од вагон, кој патува. Во еден миг оној таму така и се наднесол низ прозорецот, појден по својот поглед во нешто надвор, кое минува бргу, па така е напосто жално како болката наеднаш го згрчила погледот, а човекот со дрпнување се повлекол назад, со очи полни јаглен и чад. По што тој си ги брише нив со голема бела шамија.

Ориент-експрес..! - повеќе окарал, отколку што е подбив во изразот на оној човек таму.

Потем веќе него самиот, Гоно Златков, сè помалку го има. Како да му се изморило вниманието; можноста за вообразување; така што тој и е оној, што се повлекол. Го има само уште некое време оној човек во возот, како да е сам во целиот воз. Со својата грамадност и со грамадноста на својата понесеност возот господари со самоувереност, чиниш и го создава, навлегувајќи во него, далеку наоколу и самиот простор.

Па како да е, според некаква негова волја, и ноќта, што надоаѓа од далечините сè потемна и сè побесконечна

*

*

*

...Возот, меѓутоа, и навистина се носи и се огни низ беспределната, бездна и безнадежна, од него единствено растревожувана во истовреме балканска ноќ.

Алберт Лондр има на својот прозорец и навистина чудно чувство за себе; но тоа воопшто не е такво, за да помисли дека него тука, кај што е, некој и го создава. Знаци од нешто слично но не и приближно можеби би можеле да бидат насетени во обичиото човеково сообразување со мигот

и со околината, во мигновеноста на осознавањето на сопственото присуство во неа, но сепак...

Насетувајќи го своето приближување до Софија, која беше и цел на неговото патување, не толку со колебање, колку со вообичаениот навик за сведување, по сознанието од Алберт Лондр мошне практична проструила мислата од најпрвиот поттик за ваквото патување доведе. И тој се обсрнал.

Ветувањето уште еднаш да Ы се врати на Македонија, а тоа значеше исто, што и повторно свртување на вниманието на Европа кон неа, уште тогаш, пред десетина години, имаше во себе многу од трмеење на нечистата совест. Некоје неверно чувство на должник. Можеби и себепрефрлување заради лесноумоста на компромисот. Ако не дури и од несмелоста да биде именуван како што заслужува и, барем како што нему, на Алберт Лондр, му доликува, смртниот грев спрема еден народ...

Можеби имаше по нешто такво во сознанието од Алберт Лондр и спрема прашумите на ханибалите во Африка; спрема подземните патишта на белоторобје; по касарните на Легијата на странците; или кон лавиринтите на Калкута и островите на губавите, каде не без интерес уште еднаш и би сирнал, за што по нешто и би нанишал.

На Македонија и се враќаше сега тој најмалку затоа, што таа му беше близу; но исто така и сосем не помалку затоа, што таа се наоѓаше тука, недалеку, во Европа; додека со неа сето време се случуваше нешто, што не се случуваше во ова подлечко негово време и пред негови очи, а според предопределбата и под покровителството на неговата Европа, ни во најзатантените прашуми на знајниот од него свет. Тука се случуваше уште незнаен вид агонија, на која единственото, што сите го одбегнуваа да го сторат беше - да Ы го кажат

вистинското име. На луѓето секаде другаде им се предоставаше каква- таква надеж. На народотсо најдревната држава на светот, од страна на беспримерно суетните европски држави - скоропрокопсаници, таквата надеж докрај му се одземаше.

Спрема таквото свое, потврдено од најдостоверните древни книги и од ниедна неизвесност и сомневање повеќе неподјадувано знаење на вистината за народот, што на најдрзосен начин, како непостоечки, плиткоумно се разнебитуваше, Алберт Лондр не можеше да остане рамнодушен.

Беше илузорно, конечно, и да се помисли, дека тука некој сам можеше и нешто порешавачко да стори. Сиот свој живот следеше со отворени очи Алберт Лондр со каква безповратна суровост беа судрени по земјата македонска и заради неа, не толку оружјето и страстите на балканските нејзини соседи, колку силите на Европа, на светот. А сепак како некому да му беше недостатно сурово спрема овие негови сознанија тоа, па во годините Големата Војна го испрати него и да известува повеќе редакции од македонскиот фронт. За тоа што сè доживеа Алберт Лондр во тие за приспомнувањето вистински прет потопски години тој се уште нема збор. Но, на Македонија има впечаток дека во утробата и сирнал...

Така тој и сочувствуваше со овој народ; исто како што знаеше за него многу. Па и како што, во тоа свое знаење за него, сè понеотстапно му се враќаше и библиската максима во размислите за сето тоа: Не прави му на другиот што не сакаш тој да ти стори тебе. Се разбира, Алберт Лондр не можеше да не оди и потаму. Така на пример: - Ако веќе си се ослободил на другиот нешто такво

да му сториш, тогаш би било и пред Бога право и тој тоа да ти го стори тебе. Бидејќи единствено тогаш би можело и да се види колку од народите на Европа би останале она што се, доколку би им било сторено макар и само она, што тие на Македонија последниве сто години ѝ го правата.

Освен таквите знаења за Македонија, Алберт Лондр ги знаеше и сите практични нешта за неа. Така тој и сега одеше во престолнината на соседната со Македонија Бугарска држава, кадешто меѓу милионската бегалска и пропаденичка македонска емиграција беше се завил најжестокиот самоубиствен вител на македонската несреќа. Па така и одеше тој Да му го довиди дното на очајанието; да ѝ го почувствува здивот на бездната на човечкото немилосрдие...

Во Софија тој беше договорил *средба со некого*, на кого последниве месеци неспоредливо најупорно мисли. И не само што мисли, и не само што бил - со него незнаен! - во некаков реален дослух, туку *оној таму* Алберт Лондр со своите мисли како и да го беше создал. Не еднаш одамна, пред повеќе од десетилетие; не за време на Големата војна, известувајќи од Македонските фронтови; туку сега, сосем неодамна, тој конечно ја сфати посебноста на своето некогашно ветување. Беше ли, меѓутоа, или не беше, *оној таму* жив, или тоа со него беше само негова фикција, тоа требаше исто така допрва да се види.

Но, не зборуваше ли и самата таа, таква, веќе и со фатен дослух, дури со сосредоточен лик, доста за тоа, дека на Македонија токму сега, и токму таков каков што сега е, беше должен да и се врати. Алберт Лондр знаеше што е долг.

Она, што притоа се создаваше во него, и што потоа го обзеде веќе и со некоја бесповратност, не беше ни обичен сон, бидејќи беше поверно од секој можен сон.

Беше нешто дури пососредоточувачко и повисоко будно и од катадневното јаве; дури и со самото тоа што тој на сето такво најмалку му се чудеше. Ако нешто знаеше за себе при овие размисли Алберт Лондр, тогаш сè такво се состоеше во сознанието, дека не од сега тој им бил многу поверен жител на далечините. На тие најдалечни области, до каде што воопшто беше во состојба да достаса мислата... По заветрините на вопијувашите страдања, по оттурнатите во заборавот попршта и ноќи на жестокостите и на недоприкривливите неправди. По тие се попросторни царства на понижените и обесчовечените, што, мислејќи единствено на сопствената дрочност, тој, неговиот свет на парата, во безумството на својата суетност сè да завладее за себе, ги оставаше по себе како свои според клетвите и сè повеќе распознајни траги.

Така и му патуваше тој сега во пресрет на сопствениот *повик за средба*, за кој не можеше да се каже ни дека е само негов, а не рамноправно и на *оној отаде*, во душевните длабини сиот едно големо очекување. Очекувањето во животот на Алберт Лондр отсекогаш и претставувало највозвишена душевна состојба, која кај него, според некое божествено совпаѓање, ако не беше средство, би можела самата за себе да претставува dostatно висока за едно човеково живеење цел. Според тоа не беше можно да се очекува и кон многу поапстрактен повик тој да не се однесе со својствената на неговата природа сериозност; независно колку мерилата и за тоа кај Алберт Лондр беа само негови мерила.

Но, еве го, тој беше напосто тука. И тој ќе биде секогаш додека е жив на местото, кај што ќе биде макар и на еден ваков начин *повикан*. Со спремноста да не биде испуштен ниту миг, како ни најмалечок трепет од летот на *оној отаде*.

Којзнае зошто, но Алберт Лондр си имаше згнетено в глава, дека тој лет, летачот сам, како и неговото набљудување, според тоа и неговиот набљудувач, глупост конечно, нема да траат долго. Или барем сето пред тоа и било во достатна мера долго, за да ги создаде и едниот и другиот, како и секавичноста на едно и на друго меѓу нив, во најповеќе импресивната впечатливост; и самата судбинска. Меѓутоа, напред, освен со втречувачка душегубностисфрлената парабола на летотна преперугата спрема светилката и... болскотот пламнување, како да немаше ни небо за што и да било повеќе.

Стоп. Ни избеган збор нотаму. Ни помисла.

...Алберт Лондр веќе следниот миг се изнаоѓа себе си во ходникот на ноќниот *Ориент-експрес*, чиниш мумија спроти отворениот прозорец, низ кој, во невидливи бури јачи и виори црната балканска ноќ.

Софија..! - По некое безвреме, сето празнина, соопштуваат кондуктерите со глас на продавачи на гевреци по целата должина на возот.

Наметнатсо својата црна пелерина, под црниот шешир со широко поле, со сосем скромниот багаж на ветрогон-репортер, се нашол Алберт Лондр на најпустошниот станичен перон, само уште со шефот на станицата недалеку.

Со провевот в лице од самиот раб на светот и со горчливото чувство на проклет осаменик, тој знае, дека и од зад сето тоа, ниеднаш, па ни сега, не ќе забави да намавне чудесната примамливост на откривањата на самото место на најскапоцените случувања за овој суетен свет и... вистините

за него. Голи. Толку понеопфатни, колку што се понерадосни; толку поверни, колку што и призивокот им е понеувистинит; толку потешки, колку што е полесен и поразвиорен како снежинка, привидот, што ги прекрива. Во првиот миг, меѓутоа, малку недостасува, да потрча по скаличките назад во вагонот и на истиот овој терористичко-шверцерски *Ориент-експрес* да му се исплаче на рамото.

Сепак, *Ориент-експрес*, - место сè друго, со злорадост на немоќ, се пошегувал горчливо со себе Албер Лондр. Името ќе му го оставам, да не ми се налути, продолжува скоро наглас тој, набљудувајќи соблазниво како речиси без шум, дури со напук, се оддалечува последниот вагон во темничините.

Девет и петнаесет. Во Париз е уште ден. Во Париз, во престолнината на светот...

Шефот на станицата, сепак, не е единствено живо суштество околу; недалеку стои можеби единствената во градот такси-кола, но стои. И возачотво неа, чинишзарачан, го очекува.

Алберт Лондр токму така и се сместил без збор на задното седиште; како што колата, без нарачка, пошла. Толку просто.

„А, има тука и триумфална арка!“ - Подрекол Алберт Лондр веќе и добро прилегнат на седиштето. - „Не е белким за најпознатиот европски репортер.!?Ако не провинцијата, кој?“

„А, не грижете се, господине.“ - На чист француски со точен париски акцент се огласил не и веднаш такси-возачот. - „Само остаток е од пречекотна младата бугарска царица.“

„А за мене не сте ни чуле...” - со мошне успешен прозвук на навреденост и огорченост, си поиграл, најмалку сам знаејќи зошто, Алберт Лондр.

Угодно е чувството за какво-такво враќање од работна светот.

„Случајно и ве знам, господине Лондр,” - одговара сега возачот. - „Неколкупати и сум ве возел до редакциите и до бистроата на Париз. Еднаш и до станицата.”

„Да..?” - вели на ова Лондр, не без поткупна предумисла.

- „А каде ме возите сега?”

„Во најрепрезентативниот хотел на Софија, секако,” - спокојно одговара возачот. - „Или имате некоја посебна желба, можеби...?”

„А, не,” - вели на ова Алберт Лондр. - „Возете таму. Додека бидам овде може да ми затребате.”

„На ваше располагање, господине. Во секое време побарајте ме. Овде е мојата адреса; а и на рецепцијата во хотелот ме знаат. Повелете.”

„Асегга, штосе..? Ах, да. Пристигнавме.”

...*Што сега?* - се прашува само по некоја ноќ, папсан од чекорење со постојани обсрнувања по софиските улици, Алберт Лондр, што како расположение претставува и крај на првиот судир на репортерот со убиствената рамнодушност на делникот. Всушност ниеден мисионер на вистината од овој вид не е без очекувања токму пред неговите очи, ако не и заради него, да почнат да се случуваат без прекин, прелевајќи се еден во друг, најнеобичните и еден со друг нездружливи настани, што, и кога знае за нивната расфрланост, со децениски рас-

тојанија меѓу нив, тој не е во состојба поинаку, освен згуснати, ни да ги гледа.

Алберт Лондр, меѓутоа, има со себе достатно искуство барем во тоа. Тој не само што не може ни да има нешто против овој немилосрден усет за сопствената обичност, како и за секогаш и насекаде омелушеното секојдневје околу; туку, начекувајќи се себе си уште еднаш при секогаш новото *криење на роговите*, тој не испушта можност овој лековит подбив со нова и соодветна на условите горчина да го поднови. Отровно. И, се разбира, безутешно.

Па сепак, белким не дојдовме во Софија да си купиме тутун...

Дека е човекот најпребарливото животно, што постои, и дека и Алберт Лондр, приседнат на крајната клупа од Борисовата Градина, сосем недалеку од главната улица, би сакал и за себе нешто, сомневање нема.

Но, тоа се веќе соништа; а во нив н најотровното себе- подбивање може да се голтне.

Единствено тука, меѓутоа, сликата е комплетна.

Бидејќи овој искараниот Алберт Лондр во Алберт Лондр секогаш знае што сака, а не гледа зошто би го криел гоа. Тој овде би сакал, на пример, уште со пристигнувањето во Софија Да здогледа на балконот од импозантната зграда голема светлечка реклама со натписот - *В М Р О*; на портирот, што при првото потропување би му отворил, би сакал тој едноставно да му ја предаде својата посетница до *Господата револуционери*, по што портирот без збор би го вовел Алберт Лондр во просторна сала, декорисана со ками и со пиштоли, каде што би го оставил да почека. И сето довде, сепак, ни назидателот во него не би можел да го одрече.

Мислата, меѓуоа, е дотаму маѓепсувачка, што Алберт Лондр, сега веќе во едно збран, седи сместен на сниското седиште, крај масиге, врз кои, место пепелници, стојат пеколни машини; додека во сите четири агли, а може и по должината на сидовите да бидат наредени по избор бомби.

Невнимателно оставени, врз една маса стојат два албума. На насловната страница од едниот пишува *Список на сите тукушто убиени*; додека на насловната страница на другиот стои *Список на идните жртви*.

Во тој миг, да, токму во тој миг, портирот го покренал пердето од еден сид, и Алберт Лондр со горд и цврст чекор е веќе навлезен во собата, во која, сосем одзади на естрадата крај сидот, стојат тројца, со густе реденици патрони на граднте. Во средината, се разбира, би морал да стои најмладиот, Иван Михајлов, водачот на ВМРО; десно повозрасниот Страхил Развигоров, а лево, во поодминати години, мудриот и претпазлив Карацов. На сидот зад нив црно знаме, со дршка овенчанасо мртовечка глава, а на знамето гордата лозинка ***Слобода или смрт!***

Иван Михајлов веднаш би почнал да зборува:

Многу почитуван Господине, ВМРО виделината на денот ја виде во 1893 Година во Ресен, меѓу Охрид и Монастир, во Македонија. Големите Македонци Дамјан Груев и Пере Тошев се родителите на ова движење. Внатрешната Македонска Револуционерна Организација си постави задача да ја ослободи Македонија од турскиот јарем. Во 1897 Година членовите на комитетот, што себе си се нарекуваа комити. ..

Простете, Господине Михајлов... - овде Алберт Лондр би го прекинал него, - да позачекаме малку, ако немате ништо против, со историските спомени. Мене ме

интересирана сегашиноста. Би сакал да го видам на дело не Груев и Тошев, туку Михајлов. Накусо: кој ден имате наумено да извршите нов атентат на софиските улици?

Вам ви се брза ли многу?

Нема ништо подобро од нагледната обука. Јас сум премногу заинтересиран нешто да научам. Велат дека сте посебно опитен уметник, кој што знае своите идеи напосто да им ги втера во Главите на своите противници.

Донесете го албумот со списокот на новите жртви, - би му рекол тогаш Михајлов на тешко вооружениот канцелариски службеник.

И додека тој би листал по книгата, претпазливиот Карацов дотогаш би го распрашувал Алберт Лондр:

Зошто се обрнувате до нас, а не до другата фракција на комитетот? Вие секако знаете дека ние имаме непријателски браќа? Протогеровистите не убиваат и нас Михајловистите.

Тогаш, на мигнување од Михајлов, Алберт Лондр би се качил на естрадата кај него, каде што тој би му покажал дузина фотографии:

Одбирајте кого сакате! Прличев? Попхристов? Кулишев?

Алберт Лондр вцашен би ги затворил очите.

Милост!

Во ред, ние вам ќе ви најдеме еден. По волја ли е задутре во единаесетипол претпладни пред барот Феникс, булевар Дондуков?

Среде градот? По бел ден? Пред целиот свет?

Местото за нас не значи ништо. Само вие немојте да задоцните, бидејќи сме апсолутно точни.

Иване Михајлов, - би запрашал уште Алберт Лондр. - Кога ќе почнете пак да фрлате бомби во Југославија?

Посебно бомбите ли ве интересираат? Ние креваме во воздух и железнички пруги, а колеми и генерали. Навистина ли толку многу ви се брза; ние би ви приредиле и една таква претстава?

...Значи, ете каков пречек би посакал ти уште на првиот чекор во Софија? - сега само со снисходлив потсмев се присмирил во себе Алберт Лондр. - Тогаш јас не би имал ни зошто дадоаѓам... Си рекол тој соотворен гест на пренебрегнување. А воздивнал.

Околу мене, меѓутоа, ноќ, притаеност и молк.

Инаку, воздухот, угоден и свеж, впрочем како секогаш во Софија.

Една светилка чунким само за него ја осветлува целата улица.

Алберт Лондр станал од својата клупа и се доближува до електричната бандера.

И, за да И покажам колку ме трогнува нејзината Грижа за мене, извлекувам од нотесот неколку исечоци од весници и почнувам да ги читам.

Тоа е веројатно најоригиналниот автомитинг, што некогаш воопшто е организиран во овој град.

Меѓутоа, најмалку од тоа Алберт Лондр прави проблем.

Тој само чита:

...Софија, 8 февруари (телеграма на Т А Ј М С):

Јордан Гурков, десната рака на револуционерниот водач Иван Михајлов, беше убиен денес од луѓе од групата на Протогеров. Атенатот беше извршен на една од најживите софиски улици. Гурков, адвокат и посебно

почитувана личност, не сметаше дека е неопходно да биде следен од телесна стража и беше прострелан со четириесет зрна на број. Убиството е акт на одмазда, бидејќи неодамна како жртва на атентат падна еден од водачите од Групата на Протогеров.

...1924: Убиство на Тодор Александров и на неговиот телохранител.

... 7 јули 1928: Убиство на Генералот Протогеров и на неговиот доверен Анастас Гоцев во Софија.

...18 септември 1928: Убиство на протогеровистот Богдаров и на неговите двајца другари во Варна.

...15 октомври 1929: Атентат врз михајловистот Васил Василев и врз неговите двајца другари, не докрај успешен.

...5 март 1930: Убиство на протогеровистичкиот редактор на Македонија Васил Пундев во Софија.

...3 декември 1930: Убиство на писателот и професорот протогеровист Наум Томалевски во Софија.

...11 декември 1950: Обид за убиство на прошогеровистот Киро Шанданов.

...13 јануари 1931: Убиство на Трајче Спасов Мариовчев и на Никола Бодаков во Софија. Обајцата обвинети од Михајлов дека убиле негов приврзаник.

... Од убиството на Генералот Протогеров (1928) паднале 193-јца интелектуалци, како жртви на ривалството меѓу двете фракции на ВМРО.

...Додека од убиството на Стамболиски (1923) над 20.000 души Бугари беа со политички мотиви убиени од самите Бугари. Од овие 20.000 на сметката на ВМРО отпаѓаат 4.200 души. Ова, меѓутоа, треба точно да се провери.

... Точно да се провери...Ете до каде сум имал намера во мојата дрскост да - појдам.

...Единаесет часот ноќта. Софија личи на маѓепсан мртов град.

Патот кон ресторанот на Алберт Лондр му го осветлуваат две низи електрични светилки, црвени и зелени. Тој како од нешто да бега.

Густите звуци на аргентинското танго, засилени со звучник, уште со влегувањето до определена мера го пригмечуваат слухот.

Алберт Лондр, со чувство на пуст и непожелен туѓинец, на студен натрапник врз туѓата бол, се сместил на првата слободна маса.

Откога погледал добро во ноќниот гостин, меѓутоа, конобаротсамозадоволно се насмевнал. По повеќе од десетгодини тој и за себе вчудовидувачки бргу се присетил дури и на познанствата и навиците на својот гостин.

Во некаков восхит од приспомнувањата, веќе и разговараат:

Бездруго е се здраво и весело во Софија, откога отпатував одовде...

Сè си е на свое место.

Помнам, вие го аранжиравте тогаш мојот банкет во чест на министерот на внатрешни работи Даскалов. Седевме таму, во онојагол. Како е господинот Даскалов?

Убиен.

А како е господинот Чаулев, со кого исто така понекогаш ручавме во овој салон?

Убиен.

А Господинот Петков? Ние двајца со него се имаме напиено не еднаш по една-по две сливови таму, на онаа маса одзади, како што добро си спомнувам.

Убиен.

Ама не зборувам за таткото, некогашниот министер- претседател, туку за синот, Петко Петков.

Да, Господине. Убиен е и тој, како и неговиот татко.

Слушнете, де ангажирајте ми од денес маса таму негде во дното од салонов, подлеку од вратава.

Ми е жал, господине, но јас не сум во можност; сите маси таму одамна се резервирани...

Тогаш, ништо! И ние некако ќе минеме. Погодувате што да ми донесете за вечера?

Ќе ми направите голема чест ако тоа го оставите на мене, господине.

...Настрана, меѓутоа, сите шеги со себе си и со целиот свет, кои претставуваат шеги со тоа што во себе прикриваат макар и само трошка непризната надеж, Алберт Лондр прифатил конечно навидум бесцелно да се мае по софиските улици, при што почнува да изнаоѓа и некои сосем несвои агли на гледање на околината. Опитна е и мечката во пештерата; но најмалку би можело да се помисли на недостатната опитност на ловецот по неа...

Искачен на впсочинки, смирен, Алберт Лондр го набљудува градот во најобично претпладне од секојдневјата.

Софија е инаку - тој веќе по навик и му раскажува некому - со својот изглед пријатна.

Човек далечен од немири и од страсти не би можел да најде подобро место да свие дом. Во центарот на бугарската метропола е нешто зараснатата Борисова Градина, а по неа

доаѓа репрезентативната улица со министерствата, амбасадите, еден клуб и со куќите на малубројните побогати... А онаа ниска зграда, во која би можел да живее некој повиден Граѓанин, е царскиот дворец. Пожолти од канаринец се плочките по овие улици. Во недела напладне тука е преполно со едноставно облечени шетичи. Заљубени двојки сонуваат и овде лична среќа. Штом наиде автомобил, или трамвајот, луѓето се растргуваат, потоа поворката одново се затвора. Оние со црвените капи се студенти, некои од нив се со зелени. Кон осум часот навечер овој облак почнува да се разотидува; во деветте од него нема ни трага. Софија е под клуч, а поетот за оваа Глетка ќе се Провикне:

Царува тука тишина, мир и убавина...

Колега мој, не ти се чини ли, сепак, дека малку си се подизлагал..?

2.

...Медицинскиот брат во закажаниот час дојде со својата количка.

Гоно Златков стана од леглото и сам се премести врз пречистата, обезбоена и скороубавена од тоа бела простирка врз количката. Тој и се припокри со неа; а медицинскиот брат немаше потреба во ништо да му помогнува. Откако го причека, тој само го поведе со свикнати движења. Со очите, сепак, значително и одвај му се насмевна.

Во операционата сала, како да стануваше збор за заговор, беа само неколкумина.

Од сите нив Гоно Златков ја познаваше единствено сестрата Малинка. Но, сега и неа можеше да ја распознае само

по очите; преку устата и носот со широка бела маска и со некакво чудно шапче на главата, што **И** го покриваше половината од челото, изгледаше како од некој друг свет.

Долгоног и со покренати раце во хируршки нараквици, и самиот со маска на лицето и со покриена глава, од што остануваа видливи единствено неговите големи лешникови очи, дочекорил хирургот Љубомир Богданов, кого што Гоно Златков од неколкуте претходни прегледи исто така го знае.

„Може?“ - не толку тивко, колку со некоја здржаност, прашал хирургот Љубомир Богданов; макар што не е и без својствениот призвук на шеговитост, што од зад неговата маската звучи крајно разлабавувачки.

„Ако се прашувам јас, час поскоро...“

Ова сево го искажал тој, Гоно Златков, во брзозборка; а се почувствувал и обврзан на тоа, бидејќи во тој миг сите погледи, знајни и незнајни, беа сè врз него.

„Тој со нас веќе и се шегува, сестра Малинка...“- вели на ова по некое време и со подвлечена сериозност во гласот хирургот Богданов. - „Ваков... уште сме немале.“

„Навистина сме немале, господине докторе...“ - промрморела од зад својата маска со некаква виновност сестрата Малинка.

Сестрата Малинка е не повеќе од дваесетгодишна; стамена е, пресериозна, мека, но со поглед широко отворен и осетно разискрен; најверно е сега во лицето црвена жар. Sprema овој лик пред неа таа е едноставно неспособна ни да си ја прикрие, како што би доликувало, слабоста. Но, тоа најмалку е во состојба да доведе и до некоја трапава збунетост. Тоа од Малинка не ќе го дочекаат.

Хирургот Богданов како и да не забележува, а тој нити би сакал да забележи, што и да било од тој вид; со

погледот само го фатил мигум нејзиниот, а тоа е доста за една строга и сериозна рамнотежа да биде за миг востановена.

„Одиме.”

...Анестетикот некое време само го колеба, за одеднаш да го кутне... И мигум да го однесе и самиот усет за сопствената сознајност, телесност.

Му треба една вечност, сета црна, за да се најде.

И уште каде...

Огнени, капат капките.

Капат безболни, врз непостоечка бол. Тука е дури и оној цвркот при капнувањето од секоја; и мирисот на борина и на заечка лој; само болката ја нема. Трат е, а сепак, самиот со себе си од тука некаде, од недалеку, сè, како да е друг, си гледа. Тој си гледа, него никој не го гледа.

Го лаат кучиња; ноќта е само од нивни глутници густа и тешка, каква што е, дури не втонала од тежина самата во себе.

Некаква поворка одеднаш е, свадба; мајка му во бела промена со крваво црн вез по гради и по скутови; околу чекорот Ы се плеткаат тапани, гајди, ора.

Мајка му одвај се отплсткла од сето. Сама и сè посама, како за мноштва да не е ни создадена, веќе е појдена по полето. Исправена. Горчлива. Во едната рака стомна, од устинката се плиска црвено вино; во другата голема синија во бела шамија, жетварски зелник. Нејзин. Денот мириса од него. На главата табла, сите дарови на плодородието и на вредната рака на месаријата се таму.

Сама е и сè посама упатена спрема Митрова Чука. - Тоа е оној шилествис како бакрдан среде полето. Зад него пожари зајдисонце.

Игра е тоа на неигра; танец на грамадната здржана бол во една јадра молчелива жена. На која дури неприродно и стои изразот на извесна озареност, што одвај И го расколебува ликот; иако може сосем лесно да биде таа само одраз на пламенот од зајдисонцето.

Се искачува на самото врше на Митрова Чука.

На чекор пред неа прфнал сокол и полетал во вишините.

Знамение.

Стои. Долго. Бигорно.

И знае - него за неа го нема.

Како што заоѓа сонцето, така и изгаснува ликот, сиот подаден. Кому..?

Останал распливнат огнен думан во слегнување; не се помрднала. Од рацете ѝ се отпуштаат стомната, синијата. Расколебана, од главата И паѓа таблата. Се растркалало и на сите страни се растурило, се влива во сушното тло, исполнувајќи ја нејзината помисла, сето.

Ти најдобро знаеш, проку ден мој... Господ нека те чува и брани.

Садовите ги збрала по нив да не ја распознаат.

Се враќа со неизменет чекор. Сè е подалечна по полето.

...А на врвот од Мшрова Чука останал да лежи, со соколот што се вие сè пониско за да колве од неговата рана - тој, жилав и гол.

Нити уста, нити глас, нити збор да И довикне.

... Е тоа некаква сосем неголема просторија, какви што се среќаваат по болниците, употреблива и како сместувалиште за облеку и постели, како место за утлеисување, или како сестринска соба за дежурства; а

Гоно Златков, уште од полусознанијата, со кои е дојден, сè што за својата сместеност овде знае, е токму сигурноста во некаква своја длабока затскриеност, со неочекуваната мекота и топлина на својата згриженост.

Сега му се враќа од негде од многу далеку на сето тоа, откривајќи ги повторно неговите привлечности.

Сè појасен, го доловува подолго допирот под сета должина на снагата, на веќе знајното легло. Тоа е всушност единствениот кревет, уште пред да погледнал знае, во малата собичка од Малинка. Уште некое време и потаму ги лови знајните соживеани усети; се изнаоѓа. Се присмеал во себе кога се согледал како штотуку изнесен од горештите бездни врз грамадна дрвена фурнициска лопата, црвеникаво нечен. Пред дверите е на само што недонадојденото, на дофат приближено, јаве. Најжестока е, сепак, привлечноста да се чувствуваш и вака жив...

Имаше Гоно Златков достатно денови за совземање од тешките огници, со кои што беше донесен во Централната воена софиска болница. Денови барем колку да знае, дека е, благодарение на наклоноста однапред на едно волшебено женско суштество, Малинка, што е оттогаш постојано тука некаде, насекаде околу него, на некаков полулегален начин сместен овде; а дека е веќе, штом беше возможно тоа, и оперисан од едно не помалку чудотворно машко суштество, исто така наклонето, главниот хирург на болницата, докторот Љубомир Богданов.

Според извесни ситници околу шкафот и масичката во аголот Гоно Златков уште со најпрвото освестување погоди дека ова беше собата на сестрата Малинка. Во пречиста бела облека, неа Гоно Златков единствена и ја затекнуваше крај себе при испловувањата во јавето, по кои сè уште, миризбата на пресна зелка од Џумаја. Севкупната

грижа за него Малинка ја задржа за себе, не допуштајќи тоа да пре- дизвика ни сенка врз нејзиниот несфатливо колку однапред близок и само на нејзин начин волшебен момински лик.

Како секогаш, кога мисли на неа, Гоно Златков веќе го има чувството на уште ни еднаш недоловениот чепнеж на развиорена лепетка одронет јаболков пут по лицето, којзнае дали и постоечки, што од првиот ден му го носи нејзиното присуство. Токму таква некоја игривост е, само нејзина и на овој свет повеќе ничија, и сега, додека тој само според шумовите скоро ја гледа. Првин сосем нечујно, чиниш е игра, во која таа во нешто се сомнева, ја подотворила вратата и некое време само ја подала главата. Очекувањето на нејзиниот лик е во вид на жива и спремна на се насмевка. Дури откако таа сосем ископнеала од нејзиниот лик, Малинка скоро смуртена се прибрала внатре и седнала врз недалеchnото столче. Извесно време е внимателно загледана во ликот на својот болен во бессознание. Под стативот, шишето, системот од спроводници, вклучен под инфузија, независно од длабокиот спокој на цртите на неговиот лик, Малинка бездруго веќе и насетува дека Ы е болниот сè поблиску кон осознавањето, но... Од тоа како изгледа незадоволството на нејзиниот лик му доаѓа да се присмее. Еднаш веќе го имаа тие од еден до друг крај сето ова...

Гоно Златков има најмалку желба и волја да се преправа пред незамисливата девојка, Малинка. Во состојбата на полусознание, во која сето тоа го доживува, тој сè уште не чувствува ни достатно сила да се доотскубне; нити е пак достатен тласокот за докрајно напуштање на запурнините зајдисонце на шилецот, над кој пред само слетување се вијат сега веќе не само еден и два стрвноклучни соколи...

Пробрмчела заскитана мува.

Малинка станала и Ы го потргнала пердето. Мувата со својот брмтеж одлетала послушно.

Колку што и е поблиску, толку е помалку во состојба да го сфати одеднаш сето со себе, првпат од детството до безостаток пријутен под треперливата топлинка на една ваква грижа. Сето животно искуство, што го има, го уверува дека е сето со него некаква голема грешка и тој е постојано со чувство на некаков срам од тоа што негде се преправил и излагал... Еднаш тој најпрвин на оваа ангелска девојка ќе мора да ѝ каже дека не заслужува ни трошка од нејзината милост. Дека е тој од сосем друг свет...

И тој веројатно овојпат и навистина би прогледал, најповеќе сето тоа нејзе да Ы го каже; доколку не се начуле, уште оддалеку јадри, едни развлечени, но и неумоливи стапки, што се само на нивен начин со таква несфатлива брзина се поблиску, што на Малинка Ы успеало само да го повлече столчето спрема масичката и бездруго уште да се наднесе врз книгата, кога е и вратата веќе ширум отворена, а низ неа - и тој не може никако поинаку, освен и со добро почувствуван ветер - напрсто влетан во сосем тесната за него просторијка, главниот хирург на болницата, примариусот Љубомир Богданов.

„Малинка..!“ - се проломил неговиот глас, исполнувајќи ја просторијата со својата несмасно преправена вчудовиденост, а притоа уште и со обидот да биде тивок. - „Надвор недела! Есента е навистина волшебна златна... Со момчето в парк... На курорт... А ти.?! Сам проверив, дежурна не си... Зошто, Малинка? Само еднаш сме млади.“

„Какво момче, докторе..? Ве молам, не срамете ме.“ „Токму затоа..!“ - Нешто започнал гласотна докторот; а потем не достоин, треснал од земја секако преправање; а тогаш веќе

и со сосем поинаква нагласка продолжил: - „Ти самата им понуди, ќе признаеш..?“

„Овојпат и ги помолив, докторе.“ - Малинка можеби и црвенеа, но тоа како да нема учество во нејзиното признание. - „Ми кажаа дека сте побарале од нив и него да го имаат на око...само јас....Не можев, докторе.“

„Совесна! Бравос!“

„Кој друг ќе му дојде нему, докторе? Сношто до крајот на мојата смена не се освести.“

„До коњската доза е, знам. И никако да сфатат дека со тоа на својот миленик најмалку му помагаат.“

„За нив не знам,“ - тивко и сега со наспомнување на некаков срамежлив, домашен глас подрекла Малинка. - „Мене ми зборува како тате, мама... Сфаќате?“

„Џанам, не е тука без ништо, чувствувам јас... Само, добро е. Да знаев барем јас да отидев на една променада со семејството.“

„Брат ми би зборувал како него, докторе.“

„Ој, Македонијо..! Тоа веќе го разбрав.“

„А...уште никој и не паметува овде дека сте допуштиле друг да ви ја направи првата преврска... вам, докторе.“

„Тој само што не се освестил,“ - наднесен ниско над лицето од Гоно Златков, со глуждот од неговата рака меѓу прстите, подрекол докторот Богданов. - „Бездруго веќе и не слуша.“

... Од колку далеку и по колку стапалки му се приближува на нивниотразговор Гоно Златков не би бил уверен докрај ни пред себеси да каже; а сепак, и токму овој миг конечно почувствувал - тука сме.

Сè што притоа сторил е само да доразлабави од себе секој постоечки и можен јазел; и да и пушти на својата телесност да достори што е во состојба да достори, за да ја достаса крвката и веќе избрзана сознајност.

Си ги почувсвувал очите отворени.

Најпрвото, меѓутоа, што притоа го видел, е дека нешто со неговиот поглед не е во ред. Откривајќи го сега тоа и во погледите на овие две незнаеш од кои се рајски страни на белиов свет вака блиску во неговиот живот пристигнати суштества, Гоно Златков се штрекнал.

Јастреб, почувствувал. Див, наорлен, стрвен. Од сосем друг свет, го почувствувал, запоседнат врз сиот опфат на својот поглед. Му треба жесток сосредоток волја за да го расколеба; му треба напен здрав да почне да го истиснува. Си треба многу самиот да почне место него да се пробива во пресрет на двата погледа, наднесени врз него, макар и со просенка од она, што овој миг му го чувствува душата.

Од сето тоа најбргу им успеало, сепак, да се обелоденат зборовите.

„Докторе, вие сте... бог.”

Во еден миг сите се вџашени. Двајцата спроти него, овие две несфатливо приближени лица; но не помалку и тој самиот. А и неговиот сопствен лик, очигледно.

„Ама каков бог, братко..? - Од сите најбргу се совзел докторот.

Па прв тој сега веќе и се насмевнува; макаршто и потаму со некаква грамадна несигурност, до трпет на усните, во независно колку широката насмевка.

„Така,” - рекол. - „Бог.” - Рекол.

И сега воопшто не му е лесно на Гоно Златков да ги изговара зборовите.

„Митрова Чука.” - Лежам гол. - Се вие мршар. - Му го имам на срцево клунот. - Пржи зајдисонце. Еве сте вие. - Го нема... Гласот на мама - *Тој е бог!* - А мама знае.”

„Еј, нашинец!” - Докторот сега вистински широко се смее. - „Де најпрвин кажи ни - како си? Ние двајцава сме само заради тоа овде. Гласот од мајка ти остави го таму, најпрвин сам додојди тука, со нас... Како си? Ајде!”

„Јас... сум...” - По подолги обиди да го најде зборот за да искаже макар и трошка од сето во себе, започнал Гоно Златков. Последен е, сепак, што бргу потоа знае - веќе рекол се.

„Да. Ти си,” - прифатил со својата широка насмевка сега веќе и со некаков восхит докторот Богданов. - „Допрва сам ќе сфатиш колку е вистина тоа. А сега повеќе ни збор. Ден, два, додека не ти речам јас. Одговарај ми со ишарет.”

„Јас...” - само што подрекол Гоно Златков докторот остро го пресекол.

„Реков ни збор! Ни шепот!”

Овој човек не знае ни да се кара, помислил Гоно Златков еден миг; а веднаш потоа климнал. Се потчинил.

Тогаш докторот Богданов извадил од цебот на мантилот стуткано парче газа; одвиткал од него скоро црно и очигледно тешко и неправилно куглесто парче олово.

„Манзеров.” - Подрекол докторот Богданов.

Го држи меѓу палецот и показалецот пред погледот од Гоно Златков ова безначајно и до некоја смешност дробно парче метал, што нему отпрвин ништо не му значи. Дури не сфатил со полазување не на морница, туку на моментно зави- орен вител со него в среде, дека е тоа парчето достатно црн и достатно тежок метал на неговиот

живот. Што сè притоа му минало мигновено пред очи одвај самиот знае. Но, сторил и повеќе од што можел да остане тука, кај што е. Ни на лицето од докторот нема повеќе ни сенка и од преправена насмевка. Тој сè и од него знае. Ова безлично и темно парче негова згрутчена бол тој очигледно и би му го дал, доколку Гоно Златков би го побарал, меѓутоа, се гледа, дека со најголемо задоволство тој на сосем друг начин би се ослободил од него.

„Некои...” - притоа и рекол докторот Богданов. - „Ги има и такви, што го сакаат како спомен.Ти?”

Не, одрекол Гоно Златков со глава. Во погледот вомјазеност страв спроти црнилата на сета постоечка бол.

„Така и мислев,” - вели сега докторот Богданов, нескриено задоволен. - „Тогаши... некаоди.”

И докторот Богданов се приближил до прозорецот и го исфрлил безличниот оловен куршум колку што можел подалеку.

„А сега одговори ми со прсти...” - вратен и приседнат сосем блиску на леглото до Гоно Златков, со сериозен тивок тон од разговорите меѓу двајца блиски мажи, рекол докторот Богданов. - „Те прашам од што ми треба. Колку години го... носиш?”

Сфаќајќи ја дури по извесно време практичната битност на прашањето за докторот Богданов, Гоно Златков, меѓутоа, пак со некоја неудобност ја покренал раката првин со раширени прсти; дури по извесно време уште еднаш со два.

„Седум години.” - Нити прашувајќи, нити искажувајќи што и да било од своите мислења за тоа, нити пак уверувајќи се спроти какви и да било сомневања, прословил докторот Богданов наиросто од единствената потреба да го регистрира и со изговорен збор она што го видел.

А кога Гоно Златков сега веќе и со некоја простота го потврдил со погледот тоа, тогаш докторот Богданов тивко станал и, чиниш е надалеку околу наполно сам, неколкупати прошетал по сиот простор на малата собичка. А кога му е тоа очигледно далеку од dostatно, тогаш тој широко ја растворил вратата и излегол да се истатнува по должината на грамадниот болнички ходник. Предолго му се слуша одгласот на широкиот, но воопшто не и развлечен чекор, туку остер и сосем јасно отпечатуван, и кога е најдалеку од едниот до другиот крај. Потем уште трипати детаму-деваму; дури конечно не се вратил, притивнат и некако дури ведро смирен, застанувајќи на влезот безмалу со некој вид од насмевка јасен израз. Нечујно тој ја затворил зад себе вратата; приседнал на истото место; и со истиот тивок глас рекол:

„А сега и јастребот, и пеколот, и Господ, сето тоа е скоро зад нас... Или барем сме решени тројцава да им се откинеме и да продолжиме потаму без нив.” - А во зборовите од докторот Богданов има овојпат дури и некаков потсмев врз самиот себе. - „Не знам си чул ли, но ние со Малинка одиме секогаш докрај. Доаѓаш со нас? Согласен?”

Гоно Златков на ова сосем определено му климнал. Ицело, се разбира.

„Тебе веројатно Малинка ти има кажано; но ред е и од мене да чуеш. Се наоѓаш во Централната воена болница во Софија. Примен си пред две недели во несознајна состојба со температура од четириесетиеден под име поручник Гоно Златков. Значи, засегатоае важно, примен си... нелегално. Но, ние со госпожица Малинка, и покрај сè, решивме да те исчистиме и да те закрпиме. Ти си согласен.

Досега успеваме. Се надеваме и отсега. Но, од сè што засега знам, лесно нема да биде. И уште - нема ни назад...”

...И токму овој миг, неочекувано не само за Гоно Златков и за докторот Богданов, туку се чини и за самата Малинка, нешто, што сето ова време се вирело неусетно тука, крај нив, одеднаш бликнало; а лицето на Малинка е целото во солзи. Со одвај здржуван раскинувачки липот, таа е веќе на излезот, со раменици што И се грчат. Пред секаков обид за некое притекнување, таа бесшумно веќе ја затворила вратата зад себе и сосем исчезнал шумот на нејзините чекори. Докторот Богданов, не знаејќи што да стори, неколкупати погледнал во лицето на Гоно Златков; потем, откако извесно време постојал на прозорецот, тој одново приседнал на леглото и, гледајќи негде неизвесно каде, рекол:

„Ој, вие горки македонски моми... Ја знаеш? Туку, од каде, кога еве се покажува ни јас... Татко И во доброволечкиот Македонски полк, не прескокна некоја укопа на Кајмакчалан. Брат и налета на нојен пирински нож. Мајка и цирунка до полна бестелесност се доисуши по нив; одвај над десетгодишна, а веќе - сама. Но, каква осама, човеку..! Каква стоичка осама на девојченце, ќе си речеш. Светечка... Испосничка осама. Мојата сопруга се надевам ќе може за тоа многу повеќе да ти каже.

Но, кога ми ја покажа дипломата со највисоки одлиција за завршено средно училиште за медицински сестри и кога побара овде да служи, останав нем. Само привидно е уплашен срнечкиот поглед од мојов касапски лик врз растворените утробы. Секогаш поточно од мене знае што имено во тој миг ми треба да имам в раце... Години работи со мене, без неа не ми се влегува во операциона сала; а нешто вистинско за неа дури пред некој

миг дознав, благодарейќи ти тебе. Внимавај на неа, братко. Внимавајте на себе. Страотна е глутницата околу нас.”

Докторот Богданов постојал уште некое време не толку загледан, колку се чини сè подлабоко наднесен и веќе втонат во некој само за него постоечки амбис пред погледот во ништо, од каде дури со некое штрекнување се вратил.

„Речи ѝ нека те спремат. Ќе погледнам неколкумина, ќе дојдам. Тогаш ќе те преврземе.”

Најверно првпат и се и почувствувани широчините на оваа благородност во кроткоста на исцелителскиот поглед; како што најверно уште спрема никого и спрема ништо не бликнале во одзив со ваква беспределност заплисоците спитомување, чиниш е југовина по првпат во сета шир разгрнатите за лет на сината птица небеса на душата...

„Слушај ја ти само неа. Таа се знае.” - Прирекол уште докторот Богданов; одвај го допрел Гоно Златков по рамото; веднаш потоа, само со неколку чекори, го снемало.

...Сам, спроти новооткриваниот несфатлив свет на доброто; би се обложил до пред две недели со живот дека таков не би можело ни да го има. Отаде му е и толку кучешка оваа самота. Што може? А толку многу би сакал да му се покаже на тој свет и во тоа не поназад од него, што при секој таков миг најмалку самиот е далеку од некаков прежесток липот, што му ја исполнува до препукнување внатрешноста.

Бесшумна, влегла Малинка.

Лута на себе, бегајќи го од него погледот, почиува веднаш да го подготвува за преврска. Само неколку нејзини дофаќања, и Гоно Златков е веќе ослободен од сè во врска со системот за инфузија. Уште додека го држи со свиткан лакот

памукчето врз вената, што таа без збор му го наместила, веќе се нашол, пред нејзините лесни допири, помешечки и со не пренебреглив усет, каде што одвај потштипнувајќи, шмука навнатре раната. Преперугин лет, кружи извесно време сѝ околу работ на бездната, дури во минутата кога е сè спремно, не дочекорил на својот плавен чекор докторот Богданов.

Сѝ му е бездруго таму, каде што е единствено потребно; така што тој, наднесен, најверно раскрилен врз сето, не вели ништо, освен некое промрморување сам за себе. И дури уште веднаш, со нешто сосем точно и сосем студено, не посегнал секавично остро тој по самата средина спрема жишката на дното од сета онаа празнина, под неа... до днуземи.

Останато без усет дури и за секаков вид бол, но од тоа само повеќе раскорнато, а од тоа не помалку разровитено и пречувствително, под тенката скрама извесна смиреност, средиштето на овој нурум, на сиот перед во него, е во истовреме и со некаква веќе препекана потреба токму од загрижениот, во тоа упатен и од тоа сосем слободен, па и од груб во упорноста дофат, кој сосем добро знае *што* и *каде* и *во кој миѓ*, и *до која мерка*... во постапноста на некако таму ново пипаво пресоздавање. Така што самиот Гоно Златков веќе и почувствувал како неговата сопствена телесност, крај сета неподатливост и жилавост, се разотвора, дури и се пика, самата им се нуди на овие чисти и строги и упорни во сознајноста за сè до најмалечка ситница таму - какво што е, но и какво што треба да биде - се подлабоко раскрчувачки допири во нивниот пробив до црната жишка од црнобелиот раб...

А и распетие е некое, Господи, сурово во разнонасочноста најпрвин меѓу таа бол и небол; меѓу

пронижувачкиот до некоја срцевина и спржувачки до дното на усетот за живот, упорен бодеж...и некоја несфатлива доброта, во истовреме, некое лабавеење, шго околу тој усвитен столб како божествен нимбус се зрачи... Распетие - фиук на камчик врз два жестоки во нивната моментна смиреност коњи - едниот жузел-црн, другиот млеко бел...- а тој на обете страни за нивните опаши врзан. Миг пред тој спрег во своето жестоко понесување кон распатноста да севивне...

Не. Одново таму за никоја цена. Не, заради нив.

Ако е до соколот, зарем би му бил и од ова нему пожесток клунот..?

Му успеало да се дочипчи за јавето со заден грчевит фат.

Така и останал со своите усети да се мае на работ меѓу дивниот крик и бликототна некакви меки до неусетност... солзи.

Можеби е навистина дотаму секавично сè, така што на Гоно Златков му успева и да почувствува како бодежот допрел до бараниот јазел.

Му доаѓа со сиот глас да крикне - Длаби потаму! Не запирај! До кај што постои бол..! Питомината, меѓутоа, преплавила преку сè таму, не двоумејќи се да ја сподави и задната точка, отисокот на нејзиниот шилец врз опната чувствителност. Целиот е во некоја блага морница, од која само и потаму се плаче в душа.

„Офни, камен..!“ - низ заби за себе подрекол докторот Богданоа

„Ама нешто одвнтаре не дава..“ - си одговорил по извесно време самиот, со призвук на некое сосем не полесно и сопствено разлабавување.

„Што си барал си нашол... Бездруго и нема таков, кому што не му рекла мајка му. Аза стискање заби повистинско и нема.”

„Готово ли е, докторе?” - прашала Малинка некое време потоа, во гласот со сфатлива подоттуѓеност.

„Засега,” - И одговорл со неочекувана студенинка и повлеченост во гласот, докторот Богданов.

„Можеш да го прибереш. Од инфузија повеќе нема потреба,” - прирекол уште тој и веднаш потоа излегол.

„Од нешто таму, внатре, тој избега...” - најмалку по половина час, и покрај забраната да зборува, И рекол Гоно Златков на Малинка.

Веќе преврзан и со олеснувачкото чувство, целото телесно, што завладува со повредениот по преврската, тој го сторил тоа, откако, свртен на едната плешка, се обидува подолго да и го фати погледот, за барем нешто од сè, што има во него, да види.

„Така ти се стори.” - И потаму не прифаќајќи средба со неговиот поглед, неуверливо прословила Малинка.

„А тебе?”

„Мене..?”

И сега сосем тивко, само за меѓу нив, и со поглед не само отворен, туку и со отворено барање поддршка од неговиот, со одвајосетен грлен призвук во гласот, што неумоливо потсетува на говорот на една волнеста жена таму негде, првин прашала, а потем и продолжила Малинка:

„Штом толку сакаш, јас не сум во состојба повеќе ништо од тебе да скријам...”

Сè - овојпат само И климнал.

„Да, до нешто допре таму тој,” - вели Малинка. - „Нешто осозна. И ние тоа на болните обично не им го

кажуваме. Но, јас сум наеднаш повеќе на твојата, отколку на неговата, па и на мојата страна...” - вели, - „во сето ова со тебе. Тој сфати дека е се уште далеку ова со тебе да биде готово, како што се понадевавме. И сфати, и сообрази. Со тоа црното и тешкото таму, не ќе оди одеднаш. Само што, тој е волшебник, и мајка ти тоа го рекла добро. А сега знае и со што ќе си има работа. Но, ти треба да молчиш. И да присобираш сила, за кога ќе ни притреба...”

А одвај по некој миг, со прстите на усните:

„Господе Боже, само како разговарам со тебе... јас? И за сето тоа ти си виновен.”

И таа сега сосем тивко, во некоја чудесна кавга со самата себе, што ѝ го прави погледот не толку оттуѓен, колку до преблик натопен во некоја сосем искрена лутинка, исчекорила низ вратата, присилувајќи се да не се обсрнува.

Гоно Златков си ја чувствува неподатливата да се прикрие непрепознајна топлина во погледот, со кој и следи секое движење.

Од вртоглавите посоки, во кои го внело нејзиното исчезнување, тој не само што не се обидува да избега назад во своите каменења, туку првпат не почувствувал ни просенка од вина, со некое задоволство стремејќи се што подолго да остане во овие меки и топли предели.

„Пак е во бессознание, докторе... Блада...” - со гласниот изгубеност рекла Малинка, влетувајќи во кабинетот на главниот хирург на Централната воена болница во Софија, примариусот Богданов.

За една глава и поднаведнат повисок од неа, докторот Богданов постојал некое време пред нејзиниот спремен на некаков плач, на некаков див крик, воомјазен од бол поглед, сè дури тој напен во овпе убави млади очи не се поотпуштил; дури, со некаква вродена свенливост не се

поднаведнал тој поглед, одненадеж сознаен и за посредното признание, што го подразбираше таквата тревожност.

„Простете...”

Малинка ова дури и го прошепнала, независно од бранот руменило што и ја заплиснува немилосрдно целата снага. Но, не се обидела ни да избега, како што и самиот доктор Богданов, знаејќи ја, би очекувал; туку, сега веќе со совладеана моминска тревожност во прашањето и со здржаност на молбата во него, таа го покренала погледот спрема знајниот и почитуван близок лик на докторот и прошепнала:

„Му нема ли еднаш на сето ова со него крај..?”

„Малинка,”- тивко подрекол тој. - „Тоа и е направено да... убива. Вадејќи го големото, кој е тој што знае колку илјадници невидливи честички разбудивме во него. Но, не го даваме... Спреми го.”

...Така за Гоно Златков, препуштен на подмолните и бесни во своеглавоста далги на матежно - пенливите бес-сознанија, се започнуваа некои безостатни внатрешни разлачувања меѓу думанот и ведрините; меѓу напливите на неочекувани внатрешни силини, но и на повлекувањата спрема длабочините на притаеноста и на немоќта - а сето до трошка од него самиот.

Изразотна постојан напенкон граничните крајности на неговиот лик се разликува само според тоа со каква признателност прифаќа; или пак се дозагребува во отиорот спрема темните нуруми на своето суштество. А и едното и другото со сосем тенка нијанса различност во некаде на дното од самиот живот во него сосредоточено задемнетиот, а силен до некаква дивост, но и така самоуверено непреклоно господаречки лик.

Малинка знае дека единствено таа, со ова којзнае од каде навејано и секогаш само сè потрешно чувство за близина во неа, е во сосојба сето тоа да го согледа; однакаде и е таа затоа секој слободен миг, дење и ноќе, постојано забдејана над својот болен.

Уште не видов посилна и погорчлива решеност да се живее, трудејќи се и не успевајќи да биде разложен во своите размисли, ие еднаш помислил докторот Богданов, наднесен над вчудовидувачката жилавост. Па и јас него не можам да го замислам... нежив

Тоа го прави и него прешесток во решителноста, но и безмилосен во требувателноста сè почесто и на обично невозможното од преднамереноста на предизвиците спрема тајните на оптегнатата како с груна на внатрешните бури телесност. И токму тука е негде до несфатливост восхитувачки дослухот; одзивот иа кој наидува, во обидите да го стори невозможното. Не еднаш му се случува и најдалечната негова провокација да го предизвика очекуванот, помалку или повеќе забавен, но и несомнено таков и побаран прозвон...

Врз ликотна Малинка одамна прегорел утежот жал; црвениот поглед плач и бдење; тој е постојано во некаков сб пожив напен спрема крајно јасно определените посоки. Наминат крај леглото од болниот, на докторот Богданов му е доста да погледне во нејзиниот лик за да знае се најнедо-ловливо, што се случува во него.

...Орлишта...Остроумски стрвништва...Далги потери по парталави ветришта...*Мама не се поколеба ни срамниот збор да го изрече...* Тоа е таа бол на нејзиниот лик; тоа е скаменетоста на крикот, од кој и на небото бакарно му согоруваат синебините... Незамислив му е самообесен... Мора ничкосан удолуглавечки светот да си го видел...

Требаше тој миг само да помисли на мене... Кај да бев ќе го сетев. Имав со што да го довикнам и од најдлабокиот безизлез... А беше еден таков силен и широкодушен татко. Домот му беше еден таков богат и за секоја загубена дијанија утешен дом... Една таква од Бога дадена, како на сите други, така и на неговиот народ да живее и да се шчени во неа, беше неговата земја... Еден таков миризлив на мајкиниот топол леб сон ... Проклети, зошто него.!? Триклети, зошто така, за тој најбогат со само на негов начин корави и цврсти човештини и добрини човек сам на себе да крене рака...

Има мигови кога на двајцата крај него и лицата им ги гледа. Мигови кога и зборовите им ги слуша. Кога и самиот е восостојба да ги допре. Најчесто ги одбегнува, одбегнувајќи го прашањето во себе кон нив. Немоќни се; и одговорот е во него, знае...

Дури, конечно - откако е откај-вкрај протатнето низ него до папсувачка сето, што воопшто самиот тој е - чиниш е полно водна река на зајдисонце, што со некоја конечна смиреност се мрешка тивко во невидливиот тек; чиниш е повеј тих по искласано поле, ширен небесен здив - не го привело и не го оставило на неговиот брег, истоштен и сам и повеќе непосакан од ниеден нов од брановите спрема сите веќе одминати сатески, што крај него минат, а белите пени им се оскоминават од самата помисла на неговата кежавост.

Почудесни и од овој божествен мир, притаени во ненаметливоста да не би одново нешто да растревожат, им се ликовите на двајцата неуморни придружници по сè преживеано. Немеатдолго во притаеноста, чиниш оваа чипа сталоженост врз нешто токму од нивното однесување и се држи; и чека само миг несигурност, за да се урне... Ни се радуваат; или барем такво нешто со ништо не покажуваат;

нити пак Ы дозволуваат на умората да ги поразлабави, ни преку недостатно одмерен збор. Дури, по повеќедневна притаеност, прикриен и за самата неа, одвај врз ликотод Малинка не ќе навее мимолетен прозрак некаква озареност; и веќе го нема... Врз ликот од докторот Богданов одново се зацврснува сеопфатот на благиот повеќе потсмев, отколку насмевка, што мииува како повеј, кога погледите ќе им се сретнат.

Тогаш, упорни, се започнуваат вежбите.

До папсувачка. До немилосрдни кршења на само до вчера незамисливите, а веќе и востановени досегања на движењата. И кон постојани, влакно по влакно, поместувања се потаму, чиниш во некој занес превозмогнувајќи се и себе си, го водат докторот Богданов и Малинка жилавото тело на Гоно Златков спрема неомеѓените предели, кои со тоа, што секогаш се покажуваат можни, ги доведуваати самите до сè потешко прикриван восхит. Секогаш и по сè веќе достигнато, има во оваа сува и сета сплетена од пренапнатости телесност уште простор за нови жилави протегнувања.

Дури еден ден, останат сам врз леглото, не си ја извлекол од под покривката повеќе ни својата чкулка, ни немоќта и кроткоста своја, туку една новопридобиена лева рака, со која може сè, што секое човечко суштество со својата лева рака може. Ни болка е, освен лузното во сознанието од повеќе иеиостоечкиот глужд во плешката; нити е потребен, освен навикот, посебен напор за да се командува, еден по еден, со своите повторно вратени во животот прсти. Ќе му треба време да свикнува одново на ова свое богатство.

...Можеби наврапити, притоа можеби уште и кутри, секојдневието им преспречува и мигови на игра. Ги

доживуваат обајцата, неочекувани, со некоја само нивна доглужд згусната чудесност.

Тешко им е за себе секој сам да им ги изнаоѓаат одгатките на во изминатите тревожни деноноќија веќе и востановените меѓу нив, а на прв поглед и толку природни, но во истовреме вчудовидувачки со нивната неодминливост, и особено со скротливоста, кога се сами, примамливи, но и самопредавнички опасни близини. Отаде и сета волшебност на играта, што секогаш ќе најде начини да им се вовлече помеѓу, уверувајќи ги сè побесповратно, дека тие всушност сето тоа еден спрема друг го имале во себе уште пред воопшто да се сретнат...

Токму е толкава и целовитоста во сигурноста кај секого, дека е другиот оној вистинскиот, која е напосто неможно да не е во некоја врска и со сите поминати години очекувања. Кога е чеканиот дочекан, тогаш најтешко отстојуваат сомневањата; а играта им е некое задоволство како во откривањето, уште повеќе во препознавањето и соживувањето со ниеднаш недопроникнатите тајни на своите близини. Од копнежите во осама бездруго и се зрачат спремности спрема нешто, што дури по среќавањето станува дел од животот. Напоредно со меѓусебните откривања, има и премногу себеоткривања во неосама...

Уште е тој ден на првото осознавање со една нова лева рака, со која се може сè. Некоја мекота придобила дневната виделина.

Токму помислил би можел ли воопшто да најде збор, што за тоа би и го рекол на Малинка, а Гоно Златков веќе беспогрешно од многу далеку по ходникот вон го насетил нејзиното приближување. Намерно не ја доприбрал раката, а веќе ги затворил очите и сосем се смирил.

Бесшумно се отворила, потем се затворила вратата. Според тивкоста единствено и следена, над леглото од Гоно Златков со свежината на својот здив се наднесла Малинка. Би можел да се обложи колку е жестоко врежана строгоста врз нејзиниот лик; а сепак, тој е сигурен дека овојпат нема да достоин. Ё посегнала најверно раката сама кон неговата недоприбрана новооживеана наддланка; можеби и навистина посегнала да ја прибере, да ја покрие; но токму во тој миг нејзината чудесна мала дланка е фатена.

На нејзиниот лик е најневината можна избезуменост; таква некоја детинска исплашеност и веселост на оддрпнување и на предавање; смеа низ страв од зачекореноста по новооткриваиите предели на допирите; признанија за незнајните ни дека постојат радости.

Оторен е и е сè пошироко разотворан снопот искрежи во погледот, сиот кон него: топол и мек, и со секој миг се понеотстапен, е допирот на нејзините прсти меѓу неговите; изгледот на нејзините розови од прозирност нокти, спрема неговите; детските дупченца кај глуждовите на наддланката, спрема сувата жилавост на неговите. Сè дури не ја подала и другата своја рака, спрема неговите.

„Ме исплаши, лудо...” - рекла со притивната здрава насмевка само за меѓу нив.

„Де повтори го уште еднаш тој збор.”

Најмалку е тој во состојба да си каже, кој е оној волшебник, што од него самиот ги забележува, а потем и со таква неизнасилна умешност ги насочува и ги води игрите, а што сè заедно има толку малку заедничко со... волкот-самотник. Но, тој нему веќе од поодамна не само што сè од тој вид му допушта, туку, преку размислувањата пак од игрите, ја има можноста и да заклучи, дека е тоа на некој

посебен начин истиот волшебник, кому што е потребно само да му се препушти со сè што од себе си има, во сето и овде да го претставува. Да биде место него, секаде, каде што себе си сам не може да се замисли, и тогаш ќе биде се во ред. Впрочем, нели се тие двајца едно..? Присомни си, конечно, на игрите од овој вид, а што вас децата со таква скокоткавост ве развеселуваа, меѓу татета и мама... - мисли понекогаш.

И токму овој воопшто кон тоа непреднамерен миг, Гоно Златков веќе е загледан со очекување во сè потопло разискрениот поглед од насмевката на оваа мома со толку свеж здив, зад себе веќе и со искажан предизвик, кој чека одговор. „Лудо...” - Го изрекла повторно бараниот збор Малинка. Очигледно е дека не е ништо поинакво ни со оваа девојка, ни со оваа негова Малинка, што сега, застаната врз него, по цената на напен што сета ја вцрвенува, веројатно од немање друго најнапред пред себе си спроти признанието, веќе искажано, прашува:

„Сакаш уште еднаш?”

„А знаеш што значи кај нас тој збор..?”

„Значи. Е па што?”

„Само прашав.”

„Летна сам...” - Истрчана, неа сега играта и ја подуплашила.

„Уште полошо.” - Оној волшебник сега намерно пресирил; но Гоно Златков е тука немоќен.

„Сакаш пак да се расплачам и да ти избегам?”

„Зол сум јас, Малинка. Предолго сум тоа, за да има надеж да бидам поинаков,” - вели сега сосем тивко Гоно Златков. - „Ќе можеш ли тоа постојано да ми го праштеваш?”

Наместо сѝ дуго, таа само одново му ја позела меѓу своите две раката и нешто си поигрува со неа. Дури некогаш доцна, загледана во играта на рацете, прошепнала со некаква очигледно повеќе нездржлива возбуда:

„Сега мене рацете не ме слушаат.”

„Барем тоа го знам...” - одеднаш со не помала растревоженост без причина со трепет во гласот и тој подрекол.

„Црвенеам и пред тебе. Но, тоа е нешто сосем, сосем друго... Разбираш?”

„Немој да црвенееш,” - Џ вели право во нејзините големи и меки лешникови очи. - „И повеќе да не си помислила да ми бегаш. Ова е... судбина.”

„А знаеш кој е зборот, што доаѓа по оној..?” - сега го прашува Малинка со попусто прикриван обид во играта да му се избега на црвенењето. Место тоа таа е веќе пламната.

„Знам,” - Џ одговорил, а ни самиот повеќе не знае со шепнеж ли, или само со грепет.

„Е тогаш знај, дека уште од најпрвиот миг, кога те видов, ти си моето...либе. Ете, го реков и тоа. Се вцрвенеав, ама и ова е сосем, сосем поинаку.”

„Уште кога не би му бил на друго ветен...” - Ова, сепак, и покрај отпорот на оној другиот во него, Гоно Златков не можел да не Џ го каже.

„Јас сѐ и за тоа знам...” - Му одговорила веднаш; а во гласот призвук на некаква неподатлива за какво и да е образложување, но од тоа и не помалку неотстапна решеност. И му одговорила Малинка нему чунким токму овој миг нешто такво и очекувала од него, а потоа и од себе. - „И ти не тревожи се за тоа многу. Јас веќе на сѐ се согласив.”

„На што се согласи? И пред кого, Малинка?”

„Пред себе се согласив. В црква, лудо,” - му вели сега трудејќи се да им ја даде на своите зборови најголемата можна уверливост. - „Таму се согласив, да го имам макар и само оној дел од животот твој, што не ти е никаде ветен. Друго се и предобро знам. Знаев веднаш, штом те препознав.”

„А што е тоа, што толку веднаш го препозна во мене, ти незамислива девојко..?”

„Тоа. Дека си тој.”

„Кој?”

„Судениот.”

„Не се излага ли?”

„Ако не се наречниците замешани во ова кај нас обажвава, да не мрднам од местово.”

„Нив ги има само кај нас, во Македонија.”

„Кого тоа?”

„Наречниците. Таму ли си родена?”

„Ме донеле двегодишна.”

„Тогаш е верно.”

„Што? Не е ли така кај тебе?”

„И повеќе е од така, Малинка. Овој дел од мене ни дека го имам не сум помислил; него ти го создаде. Без твојот лик овде, би имал ли воопшто зошто да си доаѓам на себе..? Не знам побргу ти мене, или јас тебе те препознав. Немав храброст. Што имам да ти ветам, Малинка? Нема посрекен човек од мене... Но, имам ли право тоа од тебе и да го прифатам..?” „Што?” - Пламнала одеднаш во неочекувана повреде- ност. - „Тоа што мене ми го дал Господ за некого, што јас ќе го одберам, да го фрлам ли на сокак? Имал ли право; чудесно! Можел ли нешто да ми вети; прекрасно! Лудо, јас те засакав тебе засекогаш, разбери. И не ми е грижа

повеќе, освен за ова меѓу двајцава нас, за ништо друго од мојов живот. А знаеш ли како, сето тоа? Сакаш да знаеш? Тогаш еве види! Ова се моите хартии, што требаше днине да ги поднесам до мисијата на протестантските Чесни Сестри... За прием во нивниот ред, разбираш..? Според тоа, не значиш ли и господов прст во мојов живот? Ти не си за таму, туку си за него...! - Сам одгатнувај.” „Прости ми, Малинка...” –е сè што успеал да каже, откако, по крикот нејзина исповед, го позел меѓу обете дланки нејзиниот отпрвин на вистински детински начин повреден, а потем сè поблаго смируван и спитомуван лик. - „Јас тоа така само од што не е ни трошка поинаку ни во мене... Од што се немам достатно себе си тебе единствена да ти се дадам. Од што не сакам и од тебе најаве и во сонот сè некои безмилосни во својот гнев да ме крадат... Прости, навистина, Малинка.”

Таа му ја потргнува од својот лик десната рака. Дури потоа левата, која ја принесува до усните. За кога се обајцата останати без глас, да ја врати на леглото и да ја покрие.

„Не возбудувај се, те молам...”- Му прошепнала, кога се оддалечува. - „Целиов мој живот е твој.”

Отишла до прзорецот.

Некое време останата таму. Со мачно здржуван трепет во гласот, по една вечност рекла:

„Докторот за мене можеби сè ти кажа...”

„Сè.”

„Ако,” - вели сега таа. - „Не му се лутам.”

„Тој е восхитен од тебе. Вели, светица.”

„Тоа тој зашто сум сама.”

„Веќе мислев на тоа днине. Од колку различни самоти си доаѓаме.”

„Тој, сепак, не можел да ти каже сè.”

„Знам.”

„Она *поручник* крај твоето име јас го допишав. Овде се лекуваатсамо воени.”

„Но и тој... стори толку многу.”

„Тој е голем човек. Сета грижа врз себе ја зеде. А со тоа и целата одговорност. Сега е време и ти тоа да го знаеш; ќе почнеш да излегуваш. Најмалку имаме право да го доведеме во незгодна положба него.”

„За него ќе сторам што за ниеден друг.”

„Тоа беше едното. Другото ми е понезнајно; па и ќе ти кажам само што знам.”

„Те слушам, Малинка.”

„Од Џумаја онаа ноќ те испрати чичко ми, брат роден на татета. Ти него го знаеш како *Војводата*. Те испрати со автомобил и со човек свој, а во писменцето до мене - да те гледам како очиве. И уште дека некои твои работи се кај него, штом дојде ќе ти ги донесе. Што знае за тебе тој; што знаеш ти за него, јас ништо не знам. Уште летоска насетив, бараа од него да оди со чета. Претпоставив дека *отаде* и те доведе...Ништо повеќе.”

„Сè.” - Вели по извесно време Гоно Златков. - „И јас и тој знаеме едниот за другиот сè.”

„Овде неговите непара го мирисаат. Го сметаат на своја глава. Но, го поднесуваат, им притребува.”

„Ние се побратимивме.”

„Тоа за него ме чуди. Многу е сам,” - рекла на ова Малинка. - „И ме радува. Можете да си помогнете.”

„Докторот. И тој е, се чини, нашинец...”

„Костурец.” - Рекла Малинка. - „Само што него уште помалку го поднесуваат.” - Ова го рекла со воздишка.

„Кои?”

„Твоите. Или барем оние што мислат дека си нивен.”
„Значи, ни него?”

„Не ни него. Туку него на сосем *поинаков* начин.”
„*Поинаков..?*”

„Овде тоа значи... поопасен. Почнувам за него веќе и да се плашам...”

А во гласот на Малинка и првпат призвук на беспомошност.

„Зарем е дотаму ..?”

„Несреќа е што овде не постои место за ништо од тој вид. Најмалку за...*зарем?*”

„Белким ќе знае да се чува самиот.”

„Да не ти излезе глас...” - Сега напукнатоста во нејзиниот глас добила тврд призвук на фаталност. - „А тој се прави како да е вон од овој свет. Сè знае; и сè прави обратно. Единствена сум што знам, дека тој и не прави ништо заради нив. Просто, така излегува. Кому да му кажам; ме фаќа паника. Почнав несознајно и да ги бројам сите, за кои таквиот глас отпрвин само прокружи. Што открив? Ниеден од нив повеќе не е жив” „Кому може да му пречи, тој?”

„Зборува дека е царски. Дека се заколнал да служи верно и ништо повеќе. Така не е ни многу царски, е само способен хирург во најубавите години. Во душата само Македонец. Само свој; од што не прави ни проблем. Се чини дека тоа и го осознаа.”

„Зарем за тоа?”

„Од тоа овде секогаш сè такво и се започнува.”

„Знаеш многу за овој град.”

„Во него секој за лошото знае се.”

„И ниту еден да се побуни?”

„Толку години паѓаат глави. Кога ќе погледнеш добро, од некое време сè македонски глави. А градов недоветен, прав си, како да се случува во некој најдалечен од него земен кат.” Малинка дури сега одново се приближила; таа и приседнала на леглото; му ја позела десната рака и продолжила, не гледајќи му в очи, божем И зборува на раката:

„Лудо мое”, - вели. - „Посегнувам по оној дел од тебе, за кој пред малу ти ветив дека за себе ништо не ќе побарам. Прости ми, ако и во овој најубав за мене божји ден ти се причини дека со ова почнувам да ти бегам. Не ќе ми се налутиш, верувам, ако заедно со сите признанија ти кажам *што* најлутото откако те знам тука под лажичкава ме тишти. Повеќепати од таквата јанса немав сон; секогаш се покажа со толку злослутно право, што за тоа повеќе денес не сакав да кажам збор. А сепак... најжестокото беше кога ми го заклаа братми... а јас му велев да не оди... Не, овојпат нема ни да се расплачам; најмалку ми е за плачење час. Уште помалку сакам со плачење нешто од тебе да барам. Не е повеќе збор за оние, што ги нема. Тебе те има, и ти си ми мене најблискиот човек. И јас тебе од тоа, што го знам, не смеам ни раска да ти премолчам... На новодојдените, лудо, независно кои се и од каде, најпрвин по душата им посегнуваат. Така го убиваат во нив човекот, а го оставаат да живее пиштолот, за нив единствен и употреблив. Илјадно мноштво сè такви... Но, некои и од чесните, со своја мисла в глава, лековерни дека го прават тоа за татковината, за борбата... им се подадоа. Се покажаа херои, за секаква почит достоинствени. Дури не се запрашаш, *зошто?* И дури не се најдеш присилена да си одговориш - За никакво Дело и за никаква татковина; туку само зашто ним во тој миг тоа им било потребно. Се плашам за тебе, не сакам да

те осквернат. Дај што мораш. Не давај им ја душата. Заради себе; заради мене; заради се волшебно со нас”

3.

Ретки се миговите во животот на скитникот-репортер, кога е осознавањето недвојбено, дека токму на она, што најмалку го сака и мисли да го прави, е осуден цел живот тоа и да го прави.

И добро е што се ретки, си мисли ова сончево претпладне Алберт Лондр, плаејќисе сам по улиците на Софија. Инаку не знам што би претставувал сам по себе нашиов живот...

Има повеќе од час, од мигот, кога, приближувајќи се кон споменикот на Царот-Ослободител, репортерот веќе и констатирал, дека Александар Втори од својот бронзен коњ будно бдее над влезот во Пратеничкиот дом, што овде го нарекуваат Собрание; но и дека неговиот коњ - се разбира ненамерно - е со задницата свртен спрема француската амбасада.

И тоа е за претпладнево единствената и последна *негова* шега.

Убиствено е кога на Алберт Лондр ќе му се свршат до последна шегите. Тоа е потешко од најтешкиот мамурлук, а побезнадежно и од секој... на неместо подигнатиот в туѓина и непочитуван надгробен камен.

Спрпелкан човек, спрпелкани споредби, ни помисла за проблесок метафора, мисли Алберт Лондр. И уште кога е тоа на збориштето од еден град, пред очите на целиот свет. Мува натапан.

Обидите да се загуби, да исчезне најпрвин од пред себе си, било чекорејќи, или на клупа меѓу дрворедите; веднаш потоа шуткајќи се по излозите на ретките продавници, му пропаѓаат да се утеши дека конечно му успеало.

Единствената шега, што прилега на него, е онаа што му доаѓа последна. А тоа е - сиот престорен во најречовит симбол, знамение на чекањето, крај кого и слепецот да не може, кога ќе мине, да помисли дека е што и да било друго збор, освен за едно бесконечно кучешко свиздење - да се исправп пред споменикот, за инает најпрвин себе си, а потоа и на целиот свет - и да се провикене дека тој ете чека; е па што..?

Несудено.

Токму кога Алберт Лондр појде да ја искаже со себе си оваа шега, од дното на улицата се зададе Келнерот.

Некое време, лути, чекорат напоредно.

„Простете. Служба...” - вели Келнерот.

Место да му се радува, и сега веќе не затоа што е речиси пладне, Алберт Лондр го мрази што е воопшто дојден.

Дури по подолго чекорење, со тон на набедување, признава:

„А јас, од она што божем требаше да го видам, ништо не забележав.”

Келнерот на ова го вади својот часовник и вели дека се дојдени порано и тие почнуваат да шеткаат нагоре-надолу.

„Сега застанете и погледнете го оној шетач!” - рекол, среде разговорот, Келнерот.

Човекот, на кој се однесува ова, им оди полека во пресрет. На пет чекори зад него чекори некаков друг човек

со каскет, со обете раце во џебовите. Тој не дозволува на растојанието меѓу него и оној напред ниеден друг да просени. Очите му стрелкаат на сите страни. Кога ги одминале, Алберт Лондр и Келнерот речиси одеднаш се свртуваат по нив. Меѓутоа, човекот со каскетот уште пред нив е свртен и веќе добро ги одмерил, за дури потоа да продолжи потоа.

„На овие луѓе еден поглед им е доста. Тие се во тоа вистински специјалисти.”- Рекол Келнерот.

„Кој е оној господин?”

„Не знам.”

„А да се нафрлев иа него, што би сторил неговиот придружник?”

„Би ги вперил во вас своите револвери.”

„Зарем ги има повеќе?”

„Во секоја рака по еден; како и сите такви придружници.”

Алберт Лондр и Келнерот сега се одново пред Собранието.

А кога Келнерот му ги посочил застанатите спроти влезот десетемина со каскети на главите, тогаш Алберт Лондр, со нагледност за прваче сфатил, што сакал да каже Гогољ кога напишал: - *Сите нормални луѓе сите нешта пред себе ги гледаат; но само одбраните нив вистински ги видуваат.* Можеби не со тие зброви; но достатно јасно да можеш уште денес со големи букви да си го напишаш над леглото.

„Зошто рацете не им се в џеб?” - Глупо, прашува.

„Зашто засега тие не се во акција. Но, ќе ги видите во мигот кога од зградата ќе почнат да излегуваат нивниге господари.”

Еден пратеник се појавил на влезот и погледнал во групата со каскети. Еден во групата го покренал погледот. Пратеникот слегува по скалите и тргнува по плоштадот. Неговиот телохранител исто така тргнува, а рацете му се веќе в џебови. И така, одејќи еден зад друг, тие се упатиле на ручек.

„Тоа е смешно!” - Вели Алберт Лондр.

„Мислите?” - одговара неговиот пријател, кој е Бугарин. А тогаш наеднаш со некоја живнатост подрекол: - „Види, Цанков! Сега една друга церемонија ќе видиме.”

Господинот Цанков е во овој миг министер на просветага; но тој минал и низ поважни служби. Во 1923 година, си спомнува Алберт Лондр, на местото претседател на министерскиот совет тој го замени убиениот Стамболиски. Атмосферата над главата од Цанков, знае уште оттогаш Алберт Лондр, е исполнета со проклетства. Тој беше големиот маестро на белиот терор. Не попусто на покривот од неговата кука, место петел, инсталирана е крстешница...

Цанков го напушта Собранието.

Бие дванаесетипол напладне. Сонцето прекрасно грее.

Некакво куче, држано досега насинцир, веќе потскокнува околу нозете на Цанков. Збор е за необично јадро и силно животно со остри бели секачи. Откако го поздравил со скокови својот господар, песот тргнува со него од неговата десна страна. Двајца чувари со каскети, чиешто раце веќе им исчезнале во џебовите, тргнуваат со него: едниот пет метра пред него, другиот пет метра по него. Така оваа веќе формирана ескорта поаѓа по улиците, одејќи по левиот тротоар; додека Алберт Лондр со придружниот инстинктивно пошле по средината. Еден полковник го пресретнува таквиот - така да

се рече - заробен министер и го поздравува. Цанков го крева пеширот, како притоа да нема ништо необично. Кога одненадеж од преку улицата се појавил еден лик и тој веќе, оддалеку умилкувајќи му се на песот, се обидува да му пријде на општо познатиот шетач, тогаш, со израз на одвратност што мора и то да го прави, Цанков застанува. Во тоа го последува цела церемонија. Уште веднаш се застанати и неговите закрилници, чиниш се со посебен железен синцир врзани за својот *штитеник*. Кучето, меѓутоа, со убиствен прзир гледа на умилкувањето од овој човек и тоа зар'жува на него. Човекот зад министерот мора добро да го повлече синцирот и да го задржи. Дури така и може тоа убаво пладне Цанков да сослуша неколку желби и молби од овој веројатно недостатокно досетлив избирач некаде од внатрешноста.

Апоминуваатпокрај нив, во придружба на своите ангели со каскети, министри, адвокати, пратеници, лекари...

„Речете ми, пријателе, зарем и неговото преосвештенство Стефан оди на прошетка со вакви придружници?”

„Во тоа овде кај нас ни на самиот Господ Бог честа не би му била повредена.”

Секој член на владата, секој партиски шеф, секој интелектуалец, замешан во револуционерната организација, независно е ли приврзаник на Михајлов, или на покојниот Протогеров; секој независен новинар, секој академски образован човек, кој мисли со својата глава, секој што е на повисока позиција, или е некако поинаку замешан во каков и да било заговор во Бугарија; со еден збор секој човек од јавноста, кога излегува од дома, ако сака нека оди и само до својот забар, се става под заштита на двата добро подмачкани револвера, - ова подолго му го објаснува на Алберт Лондр со многу негови здодевни препрашувања, келнерот.

„Полицијата ли ги снабдува револверите?”

„Никако. Нив секој си ги одбира сам, а секој сам нив и ги плаќа.”

„Значи, ни мене не би ми се случило ништо, кога би си имал такви чувари?”

„На улицата *Марија Лујза* ќе ги најдете колку што сакате.”

„Во бирото за вработување?”

„На тротоарот. Пред кафеаните.”

„А револвери, каде се купуваат?”

„Секој таков чувар има свои сопствени; тој нив ќе ви ги стави на располагање за извесна сума на ден. За *клиентот*, што е како вас тука на поминување, тоа е најдобар начин.” „А кучиња?”

„Кучињата се резервирани само за бившите министри- претседатели.”

„Секојдневје. Се согласивме,” - вели Алберт Лондр. - „Мене ми е смешно. И морничаво ми е... Но, кој сум тука јас?” „Нам ни е од дваесеттата преостаната само морничавоста.” - Тивко говори Келнерот. - „А сега доаѓа она вистинското. Еве, се присобра и народ.”

Изгледа како веќе востановен ритуал.

Од широко разотворената врата на Собранието излегуваат пратениците. Тие бргу се разотидуваат во разни посоки по плоштадот. И, по секого од нив, а на понекои и пред нив, веќе се појдени, на автоматски прифатеното растојание, со обете раце во џебовите, по еден-по двајца од луѓето со каскети, чиј што број се наголемил до бројката, што е токму потребна. Прилега на добро извежбан смешен танц со некакви нови димензии на човековите движења...

Кога церемонијата се завршила, народот се разотидува. Келнерот и Алберт Лондр влегле во најпосетената се чини од карактеристичниот за овој град вид бакалница, во кои единствено и може да се добие најдобрата сливова, *национален алкохолен пијалак*.

Колбаси висат од таванот. Едно младо момче им налева на гостите ракија, послужувајќи ги едни со салата, други со кавијар.

„Мислев,” - вели Алберт Лондр - „со првиот поглед овде ќе ги препознаам оние, што очекуваат секој миг да бидат лишени од животот. Меѓутоа, сите овде јадат со најголем апетит.

„Да се биде убиен е овде кај нас составен дел од нашите обичаи,” - или навистина ова го рекол Келнерот, или само во себе, место него, си одговорил Алберт Лондр. Но тој без двоумење, така ќе напише.

„Тоа е вистина,” - реплицира и потаму Лондр. - „Во вашата земја човековиот живот не вреди многу. Човек всушност чувствува, дека овде кај вас таквата насилна смрт и не би била толку болна, како во некоја друга земја.”

„Многу ви благодарам на овие зборови. Вие навистина заслужувате да бидете Бугарин.” - Не останува должен ни Келнерот.

Сега се и со придружба.

Еден од гостите, за кои беше тешко да се погоди лебдат ли и тие во смртна опасност, е новинар; другиот народен пратеник. Не разговараат за политика, бидејќи во јавните локали на таа тема се разговара премногу претпазливо, напосто зашто е ризично.

Келнерот го запознал Алберт Лондр со нив.

„Француски новинар! Е па, што мислите за нашиот главен град?“- прашува пратеникот.

„Одлично стрелиште.“

„Сакате една сливова?“

„Две!“

„Сте ја посетиле ли Долината на розите?“

„Тоа е вистински рај.“

„Одовде ли се поаѓа?“

„Секојдневно.“

„Со задоволство ќе го посетам земниот рај, кога ќе бидам сигурен дека Свети Петар ќе ме упати токму во него.“

Сите четворица отпрвин махинално се насмеале; а потем мигновено се совзеле. Овде и шегата со себе може да биде протолкувана секако.

Добро е што овој разговор го водат веќе одејќи по плоштадот.

Двајца со каскети и со рацете в џеб веќе ги следат.

На Алберт Лондр одеднаш му е неудобно.

Се поздравиле.

Двајцата нови познати заминале, и не забележувајќи ја немаата придружба.

На тоа никогаш не би се привикнал, мисли Алберт Лондр.

„Вашите досетки, мусје, никому овде не му се потребни...“ - експлодирал одеднаш Келнерот. - „Малку ли ни се нашиве?“

Подолго чекорат и молчат.

Ќе ми биде навистина многу жал - му зборува во себе Алберт Лондр на својот придружник - ако тебе, или на кој и да е друг во овој град, ви навлевам со мојава трапава

шеговитост некоја несреќа. Но, без нив, без таквите мои несмасни досетки, јас еве сè помалку можам. Нели е некој само мој начин да му се спротивставам на страот? Или да го пренебрегнам ова проклето чувство за вина? Како и да е, јас друго оружје немам...

Меѓутоа, ништо не му помогнало на Алберт Лондр по извесно сосем кусо време да не остане одново самеден врз бришаниот простор на софиските улици. Се обспнал кусо и видел - во дното на улицата меѓу ретките минувачи - се губи грбот на неговиот придружник Келнерот.

Има разбирање за него.

...За што всушност станува збор?

Посакав само да ви прикажам, одвај на 48 часа од Лионската станица во Париз, една револуционерна организација, што е посилна од државата на чија територија делува. Таа има свои закони, свои весници, своја полиција и судови, собира порези, добива пари од странство, осудува на смрт. Суверено владее над еден дел од државата, додека соседната Југославија таа ја присилува да ѝ оградува Границите со телени мрежи и со караули, да ги држи железничките пруги и мостовите под стража. Тоа е Внатрешната Македонска Револуционерна Организација - В М Р О.

...Беше тоа Македонија во 1893-та.

Трома и сурова, Турција немаше ни помисла што ние, цивилизираните народи, подразбираме под самоопределување на народите. Таа владееше со Македонија во едната рака со кесијата, во другата со јаже. Тогаш двајца учители, Дамјан Груев и Пере Тошев, се сретнаа тајно во Ресен. Дамјан

Груев вели, дека, заспан на престолот во Цариград, падишахот треба да биде растресен и да му се рече: - „ Ние не сме какви што не мислиш ти!“ Меѓутоа, народот ја поднесуваше судбината, како робувањето да беше последица од самото живеење. „Мораме да ги ослободиме од нивниот страв селаните!“ - вели Тошев. Величествена ноќна седница, крај ламбичка, во која има петролеј за нецел час.

Но, како нејзините заклучоци да се престорат во дело?

Но примерот на к а р б о н а р и т е !

Есента јадрото во Солун брои веќе триесетмина.

Името јасно го определува значењето.

В М Р О . В н а т р е ш н а значи дека нивниот идеал е само нивен, и скромн. Срочија и заклетва. „ Слобода на Македонија - или смрт! Ако изневерам да бидам казнет со оружјево, што го целивам.. ”

Оружјето од луѓето правеше слободни мажи.

Во бели волнени облеку, трипати препашани со реденик, нареден со патрони, по опинци, со предизвикувачки поглед, обраснати во рошави бради, скитаа по планините.

Зарем владата во Цариград беше слепа, или Глува?

Дури по четири години, истражувајќи обичен Граѓански злостор, беа пронајдени бомби во вреќите со ориз, товарени на магаре, што го водеше трудна жена. Против четите од Македонци Турците ги покренат четите башибозук. Проишв ајдуците - жандари. Во тие борби човечкиот живот не вреди ни колку куришумот.

Во 1903-та востанието беше договорено за Илинден.

Браќа! Удри часот на решителниот бој! Крвта на на- шите браќа плаче за одмазда. Честа на нашите мајки, сестри и жени, бара да биде оплакната. Илјадапати е подобра смртта од овој живот во срам. Долу турската тиранија! Ура!

И тогаш се заредија страостиите...

Од совесиш на Европа и на Русија, од совеста на светот, не ќе исчезне знакот на вината дури се живи...

(Ова подолу се зборови од стар човек од околината на истото она Градче Ресен, забележани деновиве:

„...Исклаа што исклаа по Охридско, оставајќи по себе пустош и лелек по згаришната, војските се прибираа кон Битола. Патем во Гората тие наидоа на бегалци, деца, жени и старци од повеќе околни села. Тогаш ги збраа сите млади жени и девојки и, откако ги поругаа пред очите на нивните мајки, свекровци и свекрви, на дечињата, ги затворија голи во една племна. Кога ги напотискаа сите, ја запалија племната и тогаш неколот дослезе на земјата... Она бело, а осквернавено тело, што не го поведе веднаш огнот, при најпрвиот чекор со запалени коси кон спасот, го дочекуваше кушум. Ова со свои очи го видов јас... тој и тој... во тој и тој ден... на тој и тој час... од тие и тие села... Ни трийсет години оттогаш... ”).

...Башибозуците по селата носеа отсечени Глави. Околу вратот им висеа Гердани од нанижани уши.

Меѓутоа, како хероите од антиката, младите Маке- донци не се повлекуваат. Тие умираат! Со восхит се одзема сопствениот живот со ножот; цевката од револверот се допира врз слепоочницата сољубов. Европската комсија само уште стенкањата на ранетите ги чу; само измачени луѓе по губришната и трупови во распаѓање најде... Младите луѓе отидоа по Горите,

уточиштата на птиците-стрвници. Некои од нивните наследници се уште се таму. Но, што стана со оние другите од нив, токму за тоа и сум дојден да видам.

4.

...Попладнето еден сончев ден од почетокот на змната Малинка го изведе Гоно Златков подалеку по болничкиот двор и ги сретна со Војводата. Потоа, откако уште неколку пати се сретнуваа, Војводата дојде еден ден невесел и со порака од Црниот, дека тој сака со другари да му дојдат да го носетат. На Војводата и на Гоно Златков, кога мораа, не им беше тешко, за првиот следен ден на дозволена посета да уредат средбта со *другарите* да се одржи на неколку стари клупи во најзатантениот дел од просторниот болнички двор, уреден во вид на парк, каде што ретко поминува жив човек.

И попладнето сè околу Гоно Златков, кој е сè уште, само што овојпат по навик, со раката во бела шамија на градите, приседнати, клекнати, или само допрени, една добра чета јунаци, меѓу кои, освен Црниот и неизбежниот Динката крај него, се уште и Јансата, Митка Ведата, Стропјакот, Иле Чемерот и уште некои знајни од четата; додека половината останати се пови и непознати. Но, и такви, кои со најголемо љубопитство се чини и го пречекуваа во својот свет новакот, подгривани подолго од легендата за Ангелот, поверно за Едноракиот одмаздник, како што очигледно најповеќе сакаа да го нарекуваат. Пере Косачот, Дине Осата, Стојан Левакот, Фертикот беа имињата на некои од овие новите другари, барем од оние со каскети; додека единствениот меѓу нив, што беше со шешир, се претстави како Богомил и цело време се држи со некаква надмена молчеливост, за која, меѓутоа, водат

сторга сметка сите. Ако се цени според шапките, тогаш Војводата е единствен гологлав, додека Коло Црниот носи црна астраганска шубаричка, нова и кусовлакнеста, какви што носат еснафите во недела претпладне кога одат в црков.

Вревата им тече се низ вистински пролomuвања. Уште со пристигнувањата, секој, како што ќе дојде, ќе праша: „Како раката..?“

Дури во еден миг не се опсекнал, кој друг, ако не Стропјакот:

„Туу, ама сте запнале... раката, па раката. Пуштете го малку да подзаборави човекот.“

„А ти... Имаш чуено што значи куршум од манзерка..?“ - токму кога се разжестила вревата, тегаво потпрашал Богомил.

„Ама не е за тоа збор. Куршум, како секој друг..!“ - Се обидува да се извлече Стропјакот, но и самиот чувствува, внатре е.

„Значи, уште има тука, на чекор од нас, бајчиња...“

„Е море бајче, бајченце... бајчуле... ” - позеле.

„Мислите не знам...Тоа е оној, што се парчосува внатре, целиот олово...“ - се обидува да се извлече Стропјакот.

„Тогаш што тропаш?“

„Да ги видам што знаат.“

„Еј море... бајче. ”

„Е тогаш повели кажи му на тој таму што значи таков да го носиш в плешка седум години.“

„Рудник,” - вели на ова Гоно Златков, најмалку на ваквите мноштва свикнат. - „Третпат ме отвора.“

„Речи дај Боже да биде последен, та...”

И токму среде набожниот молк, како што доликува, прословил тенко глас премпогу ретко чуен:

„И јас сум ти крпен, знаеш..? Само што не овде.”- Рекол Иле Чемерот.

„Со нашиов занает кешки со крпење да минеш...”- некој ништо не сфатил.

„Знаеш како стана..? Кога ни го убија Тодора, не повикаа триесетина души, сè одбрани. Ќе се преговара во Ќустендил. Беа нè разместили околу една кука, секој крај прозорец, крај врата, буцак, пиле да не прелета. Кога ќе се даде знак - во оној што ти е најблиску, ти или тој, кој побргу. А еве се и тие идат. Еден ќе влезе во одајата, кај што се береа преговарачите, тројца остануваат со нас. Луѓе од занает... На секој наш, жими леб, еден-двајца нивни. Токму сè притивна, од собата, кај што се преговара, зграгореа пиштоли. Внатре работата беше свршена, знаевме, на нас беше редот... Го обеливме образот; само еден од поглавните ни се прокраде преку прозорец. Тогаш самата ноќ стрескоте, како пожар во гора. Сè нивно спрже. Некои изутрината ги најдоа на бандерите. Ноќта барем стотина испи месечината... А мене пред сами мугри ме начека едно од зад аголот; дури да трсинам ножот до балчак в слабина. Не му останав, џанум, должен; му ја расцепив надве зелката. Не припретна... Доцна. Светецот си го видов влечкајќи се по болници. Така ги суредивме (погледнал во Богомила)... комунистите. Глава не прикренаа.”

„Аман, превртете нешто... Прозбори Илче на мајка!”

„И тоа прозбори! Толку зборови цел живот ако има исказано, еве на...”

„Човеков арно си кажа. Остави ти.”

„Ама кој вели..? Само, да ме делнеа пред минута ќе се заколнев - овој човекод два повеќе не вели.”

„Со помии да е, сакав да кажам... Тоа.” - Прирекол Чемерот. - „Што да не? Свои сме си. Инаку, што ќе збориш? Сè е кажано.”

„Јас те разбрав. Другиве, нивна работа,” - му рекол Гоно Златков.

„Кога можеш да го достискаш - не вели го. Неречен и тој те крие.” - Рекол на својот шеговит начин Војводата.

„Се негде ќе утече.”

„А ти, аџиба, ии весници не читаш...?” - рекол сега Левакот.

„Ама ти реков - а се освестам, одново.”

„Сега ќе здравееш. А јас ти носам овде се за читање, што најдов. Земи. И да си знаеш, од Стојана ти се Левакот. Таму сб е напишано.”

„Ти благодарам,” - и Гоно Златков позел еден добар свиок весници и книги.

„Ама овој ни за Димета Стефанов нема чуено, како што гледам...” - подрекол во еден миг Пере Косачот. - „Сега тебе се Пере Косачот ќе ми ти каже... Што било пред тоа не знам; а еден ден го доведоа на леглото до мене. Спиеме, демек, еден до друг во хотелон; млад капка. Што ќе биде од овој млекарец, си велам, ќе биде; арнама терористод него, мазала. Катаутро мовта ја бричи; од косата ела влакненце да му стрчи; лустросани му светат чевлите; спие врз панталоните. Кукла. Ни крчи, ни мрда, спие, а лицето блажено. Кравата околу вратот; гимназистки се вртат. Да се расцепиш...”

„И многу читаше, детето. Куропаткин, Степњак, сè такви, не си ги ни чул...”- се вметнал во приказната и Богомил.

„...Нејсе,” - одвај дочекал да поземе одново Косачот-„, еден ден го повикаа. Се стокми, нечуен, појде. Се враќа вечерта, друг човек. Во очите некој незнаен оган, а ќе се подзаборави, болснал. Се обидувамда го докупам, де одваму-де оттаму, камен. Ако кажува змија нога, и тој лаф. А еден ден самиот вели: ‘Знаеш што, Пере, вели, дојде време јас да се арџам; само ти за тоа никому знак не давај. Ќе излеземе, вели, со другариве, негде ќе поседиме, а потаму што биде нека биде...Чини?’ ‘Како не чинело, му велама. Чини и пречини. И нејсе, излеговме...”

„Четворица-петина, толку. Поседаваме во една меана на *Марија Лујза*. Пиевме мента-ликер, помнам.” - Пак подрекол одвисоко Богомил.

„Едно време стана, отиде негде. Се врати со книги; Куропаткин, што велиш... а меѓу нив, италијански речник. Што му е на човеков, си мислам. А веќе бев свикнат, ништо не ме чуди од него. Седи си мадро со таквите, си велама. Патем од перална ги зеде кошулите; во хотелот сето тоа го стокми во плетено куферче. Отпатува. За сите беше, како да ие бил. Мене поеднипати ќе ми појде умов; и сè ми иде некако да се посмејам, ама не како порано. Имаше тоа дете спомен... чуден”

„Многу ми прилега на некого, таков...”- подрекол на ова еден за сите.

„Оф, а беше некој поинаков, кога придоаѓавме...?” „Прав е човеков до анасана. Мислиш јас, што ме гледаш, инаку сум иден..?”

„И нејсе, оттука, ти мисли си како си знаеш, а човеков да ти има само една сликичка в џеб и ни минишан

повеќе. Сликче, толцкаво. А по него да изнајде еден единствен човек по цела Италија...” - речиси блед од внесеност, прикажува Косачот.

„Накусо, кај знае, под дрво-под камен, да си го најде. Разбираш? И да сврши работа. И со еден, и со друг, тоест... со себе.”- Дофрлил одново Богомил.

„Ја како?!”- се вмешал и Црн Коло.

„...Што сè има извидено чоечеву дури се најде лице в лице со оној од сликчето, тоа си знае. Недели, месеци; ќе замижам навечер, го насетувам таму негде душка, трага... И тогаш нагрвалија весниците. *Петар Чаунов застрелан во Милано! Плоштад Ворциере број четири... Пивница и тутунџилница 14, ја држи Фермо Груфанти...* И јас веќе јасно си го гледам. Секое претпладне околу единаесет доаѓа таинствен гостин. Пие кафе, прелистува писма, исечоци од весници. И постојано се обсрнува. Нешто над четириесет годишен, височок и црно- мурест, слаб, црни мустачиња, а во очите постојан немир. Мувата на капата... Во 11 и 30 порачува чаша вермут. По извесно време влегува негов познат и му дава знак. Тој го доиспива вермутот, станува и тргнува по својот познат... Тој ден, на 23 декември 1924 година, меѓутоа, во пивницата, нешто пред единаесет часот, влегува момчак, скромно облечен и речиси голобрад. На онаа масичка човекот сè уште го нема. Момчаков кафето го шмркнал набрзина и неусетно исчезнал. Но, кога, по единаесетипол, влегол одново во вратата; а уште повеќе кога, виток **И** тенок, се упатил право кон човекот со чаша недопиен вермут на масата, на која тој повеќе месеци ова време седи... кога овој човек на масата, здогледувајќи го како исукана сабја појдениот кон него, чунким светецот си го видел, нешто претка со рацете врз масата, без да гледа... можеби веќе е и станат... тогаш барем половината од

гостите во пивницата се молкнати со поткасан збор, стаписани на половина движење. Погледот светечки од младиот како роса момчак го маѓепсува збрканиот човек на масата; се чини како него тој сето време тука и да го чекал; сега само го познал. Младичот е веќе застанат, Арахангел писан, само неколку чекори од него; а во рацете пиштолот веќе внерен. Неговите зборови, искажани само за меѓу нив, како в црква за Ристос вајскрс, сите во пивницата ги чуле: *Затоа што ги натера да го убијат Тодора Александров - треба да умреш...* И младичот пука петпати со својог голем автоматски револвер; сите виделе дека оној човек е со првиот истрел погоден в чело. Некој Атилио Понја, седел најблизу, се нафрлил врз овој кревок терорист, но тој му се отскубиал спрема витрината и си ја принесол цевката в уста. Дури луѓето сфатиле што се случува, младичот неколкупати веќе го повлекол чкрапецот. Попусто! Пиштолот заглавен. Се обиделе да го фатат, но тој ги отстранувал, викајќи: *Калма! Калма!* Покажувајќи во паднатиот во локвата крв, тој на лош италијански рекол: *Тој е Бугарин... Јас сум од Македонија...* Човекот, на кој му успело да го грабне за раце и да го изведе надвор, носел на реверот фашистички знак. Неколкумина полицајци од недалечната станица Палацо Реале, меѓутоа, го одвеле со себе... Другото ќе го прочиташ во книгава, што ти ја носам дури здравееш да ја читаш и да ми ја чуваш...”

И Пере Косачот му ја подава книгата под наслов *Трите. дела*, завиткана во весник.

„Добро раскажано, а..?“ - вели Црниот.

„Само што ти значеше она: *Тој е Бугарин.а јас сум од Македонија...*не знам...” - студено опоменал гласот на Богомила.

„А, не! Тоа, не!“ - жестоко пропиштел на ова Пере Косачот. - „Земи книгава и самиот прочитај! Јас ништо ни додадов, ни одзедов..!“

„Ама не... Јас тоа таму го знам. Сакав само - што му значеше нему.!?“ - Во небрано е сега Богомил.

„Тогаш што ме прашаш мене!? Оди, прашај си го него...“- со очигледен жесток напор изрекол сепак на ова Пере Косачот.

„Занем!“ - одново на својот лековит начин подрекол во вистинскиот миг Војводата. - „На што прилегаме..? На посета в болница сме..!“

Чудно е тоа, но, во молкот, што настанал потоа, сите виделе како Црн Коло му ја ставил дланката на коленото од Војводата, со одобрување погледнувајќи во него.

По извесно време Богомил со сосем смирен глас му зборува на Гоно Златков:

„Тука ќе најдеш и за Штипјанчето, осудено во Табор, што налета со глава на затворскиот сид... А ќе најдеш и за нашата божествена *Кармгн* и за нејзиниот подвиг на Жан д'Арк, како што пишуваше за неа сиот европски печат, во Бургтеатарот во Виена...“

„Благодарам...“ - вели Гоно Златков. - „Јас навистина на сите вам... Одвај чекам да се приберам меѓу свои...“ - А по ликот, забележливи не само за Војводата, јазли.

Неусетни, меѓу дрвјата, од поодамна се прикрадуваат квечерините; но на нив најупорно им приспомува сè посиленото зимно ветре во крошните на голите чинари. Некои се веќе и станати, кога по дното од алејата меѓу дрворедот се појавила и почнала стрпливо да им се приближува белата прилика на Малинка. Во еден миг сите

погледи се во неа; Црниот не може да ја здржи задорливоста, прословувајќи: „Твојата внука, Војводо..!”

„Да..?” - се направил дека не знае Богомил „И да ни се искара, права ќе е. Се заседавме...” - рекол на ова Војводата, веќе станат.

По дватројца кусозборно се поздравуваатсо Гоно Златков и почнуваат да исчекоруваат но патека спротивна на Малинка, кон излезот.

Единствен Војводата и пошол нејзе во пресрет.

И Црниот Коло значително се ракувал со Гоно Златков и исчекорил со последните.

Крај Гоно Златков, откако си потклимнале со Црниот, подостанате уште Богомил.

„Ме интересира...” - подрекол тивко Богомил. - „Како се однесува кон тебе докторот Богданов..?”

„Ако некој реши да го исчисти сето олово од мене - *тој.*” - Му одговорил на ова Гоно Златков исто така сосем тивко, загледан високо горе по голите крошни на дрвјата.

„Кој си, знае?”

„За тоа не зборуваме.”

„Биди внимателен со него.”

„А што? Да не е..?”

„Не ти треба многу-многу, сфаќаш?”

„Јас тоа со нкого.”

И Гоно Златков не толку што го заушил призивот на тенка иронивка во гласот од Богомила, туку истото тоа го видел и во мигновеното кисело поднаместување, што на изразот на неговиот лик, му придава некаква мефистофелска безразличност, кога овој, небаре како одговор, потпрашал: „И со неа..?”

Гоно Златков не дозволил ова да му измени ни просенка од недоветниот израз. Тој дури и како многу

подоцна да сфатил што сакал да каже неговиот собеседник, па препрашал: „Што? Вие и во неа се... сомневате?“

„Тоа не го реков,” - сега и по малку луто рекол Богомил, и веќе станал. - „Туку, мене оние веќе ми заминаа. Земи ги и од мене овие весници. Здравеј!”

„Непремено...” - му се рекло на Гоно Златков.

„Ќе ти дојдам пак. За се подробно ќе позборуваме.”

И Богомил веќе се оддалечува, настигнувајќи ја темната прилика на Црниот далеку меѓу пустошниот дрворед во одеднаш засенчените волчи квечерини.

Војводата и Малинка му пришле, тивки, но не приседнале. „Те чекаат за преврска.” - Рекла Малинка.

„Одете,” - рекол на ова Војводата.

„Е,па...” - Гоно Златков му подал рака.

На ова Војводата му се посмеал и му ја позел раката. Тие цврсто се ракувале. Но, Војводата не оди.

„Не сакам со нив,” - вели тој. - „Што те праша?”

„Со докторот, демек, многу-многу да немам...”

„Биди претпазлив со докторот; со овој уште повеќе. Изгледа си во неговата дружина.”

„Богомил?”

„Така ми стои, внимавај.”

„Значи, не сум повеќе во надлежност само на Црниот?” „А, не. Тоа ништо не значи,” - рекол Војводата. - „Тие двајца обично сè секогаш заедно... Ја гледаш клупава?”

„Ја гледам,” - вели Гоно Златков, загледувајќи му се в лице. - „Што сакаш да кажеш?”

„Ништо,” - рекол сега докрај вратен на себе Војводата. - „Кога сум многу сам доаѓам.”

„И јас неколкупати,” - вели на ова Гоно Златков. - „Како веднаш отаде да сум по моите... ридишта.”

„Вие сега одете, а јас ќе запалам една,” - рекол Војводата и веќе ги оставил.

„Да одиме,” - му вели Малинка, загледувајќи се со зимурлив поглед по сè посивата невидливост меѓу дрворедот. „Ајде.” - Гоно Златков ја повел и тие исчезориле. Војводата останал. Жарчето од неговата цигара сосем бргу е единственото видливо од него меѓу пустошниот шумор на зимниот ветер во крошните на грамадните чинари.

Кога свртеле зад оградата Малинка застанала пред Гоно Златков.

„Само од каде сите оние луѓе..?” - горчливо прашала. - „Се здрвив кога ве видов.”

„Дојдоа.”

„Сите се од... четата?”

„Печесмина.”

„Блиски..?”

„Дватројца.”

„Ни побратимон не ти го пуштаат без *кандила*.”

„Сешто ми надонесоа.”

„Самите несреќни, на другите само несреќи им носат.”
„Еден од нив сум, Малинка.”

„Ти се бориш за Македонија. Тие најмалку тоа. Сами не знаат кои се, ни што прават...”

„Тие мислат знаат.”

„Тие и не мислат. Тие само пукаат. И се во свои... наши. Може некој што мисли, без да знае зошто, сè тоа десетилетија да го прави..?”

„Тоа не.”

„Така мислат сите, што се борат за Македонија, а си припаѓаат себе си... Другите, сите, се само нејзина несреќа. Зарем не гледаш..?”

„Да знаеш како гледам.”

„Како?Те молам, кажи ми.“

„Сега? Овде..?“

Сега е наоколу веќе ноќ. Неа ја прават уште потемна сноповите светлпна врз размавнатите ноќни борја низ прозорците на масивниот трокатен корпус на болничкото здание. „Тој е дежурен, ќе почека.“

И Малинка го повела до недалечна клупа крај миризливо борово стебло, на која седнале.

И го чувствува, треперлив не само од зимурливоста, здивот.

„Те молам...“- подрекла.

„Раскажаа за атентатот врз Петар Чаулев...“ - вели. - „Аниеден од нив и не мисли кој беше новекот.“

„Ти... го знаеше?“

„Тој ја држеше мрежата наша, на задните осаменици по горите и ридиштата на Македонија... Со неговото одење останавме секој за себе, разнебитени, и сè помалкумина. А тие раскажуваат како уште еден млад како роса проклетник го убил во Милано предавникот, накододувајќи го дека е *Бугарин и дека тој ги натерал да го убијат Алексанров... а дека тој млад и навиеен убиец е Македонец...* Еве и книга, и весници ми нададоа.“

„Ти за тоа се надевам ништо не им рече..?“

„Оф, Малинка. Почнувам да се плашам колку оддалеку се од нив веќе препознавам.“

„Друго..?“

„Едно излегување одовде, се венчаваме.“

„Некој тоа така го побара од тебе?“

„Мојата чест. Твојата чест. И тоа... што ми се стори дека тие нешто и за нас од негде знаат.“

„Знаат..?!“

„Не смеам да ти измолчам; прости. Ќе сторам сè да те заштитам. Но, ти си сега сама во градот, и ова треба да го знаеш.”

„Лудо... Па тие..?”

„Тие нека ја бркаат нивната. Ние нашата.”

„А која е нивната..?”

„Прават сè да ме имаат.”

„Нашата..?”

За тоа ние ќе се договараме.”

Го оставивме и предолго да нè чека...”

И Малинка веќе го повела.

Бргу се во собичката.

Подготвувајќи се за преврска, Гоно Златков го изнашол во внатрешниот џеб ѓузенот, што Војводата, дојден кај клупата прв, попладнево му го врати.

„Ова... Ќе го скриеш на најскришното место, што го имаш дома ти,” - и вели, подавајќи и го на Малинка.

„Има ли слики? Многу сакам да имам твоја слика.”

„Една. Не е за покажување.”

Меѓутоа, на молбениот нејзин поглед Гоно Златков ја извадил фотографијата со Тодора Александров.

„Ова сум јас. Тогаш се закомитував,” - и покажува. - „Ова е татко ми. А овој..”

„Тодор Алексадров.”- Рекла Малинка загледана во фотографијата.

Во тој миг, на својот плавен и нечуен чекор, влегол докторот Богданов. Тој и фотографијата ја видел. Потем тој неа молчејќи и ја позел и внимателно разгледал секој лик на неа. Му ја вратил на Гоно Златков; се што притоа рекол е:

„Преврска, молам!”

А само нешто потоа:

„За вакво нешто овде се оди на воен суд.”

Погледите им остануваат подолго и мошне значително еден во друг.

...Беше тоа можеби истата, или некоја од најблиските следни ноќи, што Гоно Златков ги поминуваше во поголемиот дел читајќи сè и сешто од тоа, што му беше донесено.

Не го откриваше првпат читањето; не еднаш во осама тагувал по неговата маѓија. Сепак, ниеднаш како сега не ја чувствувал, откривајќи ја, најнепосредната потреба од него. Малку менуваше тоа, што сè, со што располагаше, вриеше од најневидливите, до воопшто и неприкриваните во нивната самоувереност, дури и со помала или со поголема присила наметнуваните октоподски лепутки на пропагандата. Провлекувајќи се низ нејзините честаци, напати беше присилуван да го одложи четивото и, нетрепнувајќи загледан во една точка, да му бара свој одговор на перфидниот предизвик; или да шетка детаму-деваму по собичката, продлабочувајќи ги своите стол-јалишта.

Ниедновреме во ноќта, потропал тивко и, не чекајќи одговор, во вратата влегол докторот Богданов.

„Видов не спиеш.”

„Повелете, докторе.”

Докторот, меѓутоа, да ги одбегне непотребностите, веќе превртува по весниците, списанијата и неколкуте книги на масичката и на леглото. На лицето му е несекојдневна виновничка насмевка, што не бара да му биде простено љубопитството; туку само ја искажува незгодноста на состојбата, во која е, но и најмалку заради некоја своја полза.

„Тодор...” - вели докторот Богданов, откако погледал главно сб од ‘рпата хартии. - „... отидеи во смртта со прегризана вистина. И таа допрва ќе вознемирува. Лицето и мене ми беше блажено, кога бевсо него. Беше голем војвода.”

„Никој ни денес не мисли поинаку.”

„Мислат. Токму оние, што го величаат.”

„Да..?”

„Направија од него демон, со кој го присвојуваат правото да осудуваат и да убиваат. Со загатката на неговата смрт тие всушност и го држат безмалу деценија во ужас овој туѓ град... оваа туѓа земја... прокудениците од својот народ по неа. Несмирено ни во смртта, како што секое живо суштество заслужува, се клешти ова сениште, доведувајќи до состојби на масовно лудило. За секој, што макар и малку размислува, и на прашањето за самите ниводговорите таму... Во таквата употреба на смртта, како покритие на своите злосторства. Подло. И погано. И никој повеќе не мисли на вистината... Сфаќаш?” „Зошто, сепак, сето тоа мене...докторе?”

„Санок се мачиш, знам. Бараш одговор.”

„Според што тоа, докторе..?”

„Видов и кои луѓе ти доаѓаат.”

„Единствените се, што ги имам.”

„Знам. И најмалку сум дојден од нив да те одвраќам. За правото на тоа би требало да имам нешто поинакво да ти понудам. Ни тоа немам. Во тоа сме секој сам. Не е добро, но...” „Почесно е, сфаќам.”

„Примерот на Тодора е и со тоа заразен. Тодор се најде прв, вовлечен во тој кошмар. Но, веќе и крвав до рамена... И пакофицерите.”

„Стамболиски.. ?”

„Стамболиски, се зборува, потајно сонувал да го замени царот. И да е така, чисто бугарска работа. Но, на Европа Стамболиски сепак н рече: Македонците се Северни Ирци на Балканот... И Тодор не можеше тоа да го прече. А одваму, негови луѓе му ја однесоа на Бориса трети главата на буквално искапаениот земјоделски преседател. Веднаш сфати: Страната, кон која го туркаа, беше погрешна. Отиде во Виена, а она што го потпиша таму можеше да претставува само војна на силата, од чии нокти се обидувахе да се отскубне... Се врати и беше убиен. Постоеше ли за тоа трет?”

„Едно е, за што, дојден од ридиштата, сакам да знам. Што е со Македонија во сето тоа, докгоре...?”

„Со тебе друго и не може да биде,” - вели по извесен подолготраен смирен поглед во Гоно Златков, докторот Богданов. - „Но, не ќе ти кажам ништо утешно ни јас, кога ќе ти речам, дека ни во она, што Тодор и другите го потпишаа во Виена, работите за македонија не стојат многу подобро. Можеби на нрв поглед, пропагандно да... Инаку...”

„Инаку?”

Докторот Богданов измолчел на ова прашање и на овој до некоја бол упорен поглед достатно долго. Пуштил тој дури и по изразот да му прострујат далги од најубиствените сопствени сомневања; за и на Гоно Златков пред оваа пустош да не му успее да се здржи и повторно да не запраша:

„Што тоа инаку, докторе...?”

„Не само мене, ни само тебе, надешта му е од време на целиот народ свртена тајум кон источните страни. Кон Русија, кон социјализмот. Коминтерната. Кон нашите, што се определија за тие страни. Кон можноста за обединување на македонската земја под левите определби. Но, со што ни се

одговори отаде, братко...? Со засекување во коренот; во дамарот; вородот... Итие- Бугари сме, велат.”

„Да не имате грашка, докторе? Каде го рекоа тие тоа...?”
- Ова е сега кај Гоно Златков само притивнат крик.

„Напишаа тие, навистина по друг конкретен повод... како одбрана на набедувањата од овие овде, дека комунистите се убијци на Тодора Александров, книга, Изменниците на македонското дело. Пожестоко и побезизлезно не ме разочарало ништо. Бидејќи, поупорно и посистематски од секаде таму стои, дека нити сме биле некогаш, а не сме ни денес за нив ништо друго, освен бугарско наследство во Македонија, или од Македонија. Уште поужасно е, што патем, како за нешто од сите веќе и знајно, и прифатено. А и ја публикуваа тие неа не под нечие авторско име, туку анонимно. Што може само да значи, дека тие неподелено, сите нити мислат, нити им е грижа за нашата македонска вистина. А без вистина народ има? Нели е тоа борба на подјармените, луѓе и народи, против вековните неправди? Каде сме тука ние...?”

Гоно Златков останал воомјазено загледан во некое ништо. Според изразот се чини проголтнат од некои и од себе таени, наеднаш прошупливени, бездни.

„Не се плашите ли, докторе, дека некој утре за ова ќе ме праша?” - Подрекол по извесно време, двај донекаде свратен.

„Знам со кого зборувам.” Без трошка колебање одговорил на ова докторот Богданов. - „Знаењето е нејпрво, што треба да се изостри, пред да се поведе секоја борба. Гинеш ли? Зошто?”

„Вашиот живот не е што и мојот.”

„Не е. Знам.”

„Како го знаете вие тоа, докторе?”

„Мене можатсамо да ме убијат. Многу е пострашно она, што може да ти се случи тебе... Запамети.”

И докторот Богданов веќе излегол.

...Можно е уште следната ноќ, или некоја бргу потоа; полноќен час е, а Гоно Златков стои, со изгасната светилка, на прозорецот. Мами месечевата ноќ; само од каде ли таква заскитана... Вратата се отворила бесшумно; влегол докторот Богданов.

„Молчат вистински само оние, кои имаат што...” - Рекол, застанат до него, со тивка умота во гласот. - „Те видов на прозорец; ми се присака уште да те прашам, што може да гледа во месечевата зимна ноќ најжестокиот спрема себе си осаменик...?”

„Се одронил и лебди последниот лист, а месечината е и потаму на него...”

„И ноќта е ширна широка; и има во неа и место и топлина за секого; а неа никој ја нема... На душата е една таква теснина, горчина и неизвесност... Се ронат лисјата со месечината, како ние секој сам со својата судбина.”

„Која е вашата, докторе?”

„Истата.”

„Само со постудена глава.”

„Најстудените се пак меѓу твоите. А мене само уште една мисла тука ме глочка. Се мачев да направам од нив луѓе, си создадов непријатели...”

„Сè од горчлива погорчлива се вашите вистини, докторе... А мислев само моите се такви.”

„Како беше убиен татко ми, знаеш?”

„Добро е секој барем за својот да знаеме.”

„...Го викаа Костандо, веројатио од детство, нагалено. Се враќал со селани од Костур, од пазар. Имаше

над седум- десет. Јас и сестра ми веќе учевме овде. Девет години печалел по Америка; накупил земја; но нас научење нè дал... Подоцна, кога ни ја делија проклетницата, земјата го врза да остане со другата фамилија под Грците. Се надеваше на световни правдини. Господ забава, не заборава...И, еве се, кој со коњче, кој со магарче, си идат кон село. Прикажуваат патем гачки; пониетил и тој да каже. Утепав нека, рекол, толкаво змииште во лозјето... дебело некое, подуено. Ај да го расчепкам, си велам, да видам што му е. Кога, како што чепкав со сорот, рекол, од стомакот се подаде - пиле. Господово. Живо, пустинското. Се поошикли и ни да го допрам не ми даде. Летна... Прирекол ли нешто и за лакомнгијата, од ништо живо ненаситна, не знам. Рекоа само дека на тоа му пришол грчкиот полицај, што одел со групата селани, извадил пиштолот и... го убил. Тука. На место.”

„Нека му е лесна. Си кажал”

„Бил ли сознаен што ?”

„Другиот бил. Направил судбина.”

„Сполај ти.”

И докторот со ова излегол.

...Војводата најде начин и без кандило да му дојде. Му зарача на стемнување ќе го чека.

Како да сум го оставил, помисли Гоно Златков откривајќи го во примракот оддалеку црвеното жарче на неговата цигара. Како и да не си е отиден оттогаш.

Се поздравиле без збор, само со здрав стисок на рацете; приседнале.

„Им се искраде.”

„Можам и почесто. Не сакам заради тебе.”

„Ново-ветво надвор..?”

„Осарник.”

„Ви го чувствувам и овде, побезнадежен од пеколот.” „Нигде поголем безизлез од безизлезот од себе. Тебе допрва ти прават лице.” - Рекол Војводата, знаејќи добро што вели; и таа стои подолго во неговиот израз.

„Си мислам, одовде... каде?”

„Доцна тие за мислење.”

»Да?”

„Во орото си. И тоа сега треба само да се игра.”

„Има крај?”

„За кого - каков. Но, има. За секого по еден, има.”

„Прават легенда од мене. Кому му треба тоа?”

„Тие ништо не прават за други.”

„Што барам во сето тоа јас..?” - со вистинска недоумица во гласот, но од оние од потраен вид, рекол загледан од зглобовите на очите во Војводата.

„Тоа е круг, што од сите страни и со илјадници катанци се држи затворен. Можен единствено во состојби на полиа исклученост од околниот свет, за да се завладува темелно со мноштвото одвнатре. И така, за и она, што му е некому в глава, да може да се контролира. Поинаку и не можеш од своите хирови и страсти да создадеш закон за поширокиот опфат живот, ако не го држиш првин добро за утробата.”

„Што имам со сето тоа јас?”

„Во внатрешноста на тој круг, слушај, чунким во непроветрувана просторија, нештата бргу се збајатуваат...” - сега веќе и стрпливо објаснува Војводата а, значајно му е, се гледа, да биде и слушан. - „Но како во секоја човечка заедница, и таму мора да има сè, што нејзе, но не само за обично одржување, и е потребно. Потребен е и леб, потребно е и за со лебот, се покажа дека е за тоа најлесно.

Не помалку се потребни -тоа само по извесно време се гледа - легендите. За себе, и за околу себе. Нешта, што, додека стомакотпочива, главата ги меле. Сплетод митови, што сплотуваат, и што насрчуваат. А тоа е храната, до која потешко се доаѓа. Особено кога, освен смрдеата на трупови, набргу внатре и нема што друго да се наталожува. А труповите се трупови. Бргу се распаѓаат... и трујат. Тешко ги одржува од неколку дена подолго и највозвишената сказна. Особено кога, и пред суровоста, толку многу прилегаат едно на друго...”

„Сакаш да кажеш - станав приказна?”

„Мошне скокоткава. И податлива да потрае... Жива.”- Вели Војводата со сосем поинаков од својот вообичаен потсмев.

„Можатда дојдати од весниците...” - Мигум се повел по тој тон и Гоно Златков.

„Тоа доаѓа после. Сега си ушге во фаза на раскажувани со тивок машки глас во кругови до петмина куси одломки од твоите подвизи. Чув и самотата сија нарекувал волчица... Дека најблиску до устата на лавот се спасуваш од него...”

„Некој по нешто запомнил.”

„Има п работи од кои ќе ти се збурбати. Но, го има и оној самовилски коњ... И скусената малихерка. И дурбинот за војводата.”

Откога Војводата раскажал до мајналечка подробност се што во врска со него начул, а Гоно Златков, макар и горчливо, на понекоја доловена ситница и се поднасмевнал, конечно вратен на себе, тој со воздишка прашал:

„Каде води, побратиме, сето тоа?”

„За тоа и ризикував да дојдам,” - му одговорил на ова суво Војводата, со нова цигара в уста. - „Да те насмејам, но и да поразмислиме и за горчливото здола. Малинка рече раната зацелува.”

„Тешко. Но, оди.”

„Таа вели раката сè повеќе те слуша.”

„Ке биде добро со неа. Сакаш да видиш?”

„Ајде”

Гоно Златков внимателно и без помагање со другата, ја извлекол левата рака од шамијата на градите и ја исправил во лактот безмалу до нормална состојба. Потоа почнал да ги подвижува прстите на раширената дланка, што, најповеќе заради извесни остатоци од несвикнатоста, на Војводата му изгледа љубопитно. Гоно Златков му ја позел дланката и ја стиснал; тие обајцата му се смеат на тоа.

„Раната затвори,” - кога ја вратил одново раката во шамијата на градите, рекол Гоно Златков. - „Докторот денес рече најдоцна за недела ќе ме пушти.”

„Што човек е?”

„Докторот? Наша сорта.”

„За нашине е сè поопасен протогеровист.”

„Добро, бре, мајката... кои се тие? Кои сме ние? Од каде тој раскол, кога и со нас и со нив командуваат... исти?”

„На некои и понатаму им е потребна војна... Матеж и немир. Дури како без тоа да не може. А страните се секогаш две.”

„Ние?”

„Рековме еднаш, со некого мораш.”

„Значи ли тоа да останеш и... без себе?”

„Што вели за тоа тој?”

„Мене можат само да ме убијат, вели. Тебе може полошо да те најде.”

„Тоа тој..?”

„Тој. А и Малинка.”

„Малинка. Што Малинка..?” - наеднаш прашал Војводата. „Знаеш, Малинка и јас...”

„Да..?”

„Решивме да се венчаеме.”

„Со сиот ум.?!?”

„Одовде право в црква.”

„А можеби сте и поумни...”

„Те прашав како најблизок.”

„Тоа секој за себе, брат. Штом вие сате решиле така, јас сум со вас.”

„Ама ти нешто како од порано да знаеш..?”- по извесен молк забележал Гоно Златков.

„Не кријам. Знаев.”

„И молчиш?”

„Повеќе не.”

„Тогаш дроби што имаш.”

„Со неа повеќе да не те види ниеден.”

„Така..?”

„Не ќе ѝ дозволиш ни да те испрати.”

„Така...”

„Никаква црква. Одовде право во хотелон со нив.”

„Така.

„Сè што чув, чув од нив. Тие тебе нема да те пуштат; биди со тоа начисто. Најмалку на една девојка, како Малинка...”

„Тогаш, што со нас?”

„Ќе гледаме после.”

Пошле по ноќната алеја кон осветлената со сите прозорци зграда на болницата.

„Ќе излезам отаде,” - рекол Војводата.

„Сакам да знаеш... дека ова меѓу мене и Малинка кај нас не менува ништо...” - Рекол, зачекорен по темнината Гоно Златков.

„Тоа ти мене како на војвода, како на побратим, или како на ... стрико..?” - со густ прозвук на најдобрата своја шеговитост, подрекол Војводата и со едно замавнување сите нешта ги направил помалу необични и полесни.

„А ти не шегувај се со мене..!”

„На маката згора.”

Пред влезот во болницата, пред да се разделат, од некаде се појавила Малинка.

„Отидов,” - рекол Војводата.

„Таа заради тебе.”

„Поарно.”

И Војводата веќе се оддалечил на својот лесен чекор.

Со рацете на устата, Малинка не припречекорила.

Гоно Златков И пришол и ја повел кон влезот.

„Ти сè му кажа..!” - Со глас полн прекор, дурп кога се во малата собичка, рекла Малинка.

„Не сакав да те гледам како пропаѓаш в земја...” - Гоно Златков се обидува со шегата.

„А тој..?”

„Дека сме можеби поумни... не рече од кого. А се покажа дека сè за нас знае.”

„Знае..?”

„Ако единствено заради тоа не беше и дојден...”

„Што мисли тој?”

„Не е што мисли; туку што знае, е тука многу повеќе за нас важно. И од каде.”

„Од каде, лудо..?”

„Сè од нив знае. Не кажа од кого и како... Но, вели повеќе да не ме видат со тебе. Ни да ме испратиш.”

„Зарем и тука, проклети.!?”

Крикоте најповеќе во очите на Малинка. Беспомошни, тие И се широко отворени кон него и веќе преплавени во солзи, што ќе истекуваат како јадри капки дожд во сончев мајски ден.

„Тој е прав, Малинка.”

„Тој најдобро знае и какви сверови се, знам. А пусто боли. Еве овде боли. Но ти не коси се, лудо. И трошка да е... неизвалкана нека ни остане.”

„Затоа и ќе сториме така,” - и вели тој, галејќи ја по косата, со лицето на неговото рамо и со сета своја топлина припиена во него.

„На сè сум согласна... Со тебе.”

5.

...Во 1913 Година Турцише пушеа на своите наргили, и не претчувствувајќи дека се наоѓаат на удолница. А токму таа година тие ја загубија Македонија.

Оваа новина денес веројатно вас малку ќе ве интересира. Меѓутоа, многу се лажете, бидејќи токму во тоа се наоѓа и клучот на моево прикажување. - Им пишува на читателите во своите белешки од престојот во Софија и од своите доосознавања Алберт Лондр.

А се случи тоа на тој начин, што: Бугарија, Србија, Грција и бившата Црна Гора во 1912 Година И објавија на Отоманската империја војна. Турците беа поразени. Бугарија не беше задоволна со делот од Македонија, што

сојузниците Ы го доставија со спогодба. Таа стана против нив и - ја загуби играта!!

Македонија беше поделена на три дела: Грчки, српски и бугарски; а, според мислењето на Бугарите, овој последниов дел беше и премногу малечок.

Во Годианата 1914 Бугарија се надеваше дека новата војна ќе ѝ даде погодна можност за таа да го анектираа останатиот дел од Македонија. Четиринаесет месеци тие размислуваа, а потоа се приклонија кон онаа од завојуваните страни, што таквата анексија им ја вети.

Годианата 1918.

Оваа завојувана страна меѓутоа, пропадна; а под нејзините урнатини се стропоишта и Бугарија.

На тој начин нејзе уште еднаш Ы избега Македонија.

Додека нашиите револуционери, комитите, кога ја започнуваа борбата, одвај дека можеа да ја претпостават ни победата на Балканските држави, нити пак распаѓањето на Турција.

Та тие се бореа за независност на Македонија.

Дури и кога, а вам ви е веќе познато, овие ајдуци би биле од бугарско потекло.

Но бидејќи главниот дел на Македонија остана во српски раце, ВМРО денес ги смета Србите, како што еднаш ги сметаше Турците, за тирани на Македонија.

Отаде овде и ќе проговорам за тој кат од светов. Вие ќе ми дозволите пред тоа да ги затнам ушиве, а вам да ви зборувам со тивок глас. Имено затоа, што јас навистина не гледам како би можел човек, инаку со остер слух, со мирна душа да расправа за тие работи, знаејќи дека се во близината оние, што се засегнати од тоа. Таму, каде што Србите би викале: „Лажеш!“, таму Бугарите најраспалено би

одобрувале. И додека вие би продолжиле да ја развивате мирно мислата, Бугарите би врескале: „ Сето тоа е лага! На бесилка со него!”, додека Србите воодушевено би одобрувале.

*
*   *

Во Македонија живеат околу два милиона луѓе. По потекло во 1912 година тие се разликуваа на Бугари, Срби, Турци, Грци, Арнаути, Куцовласи, Цигани и Евреи. Денес без сомневање сите признаваат (белки нема да ме обесите за тоа!) дека во Македонија има и Срби, дојдени од север да ја колонизираат Македонија, или денешната Јужна Србија. Бугарите пак своите права ги изведуваат од јазикот. Тие велат: во Македонија се зборува бугарски. Меѓутоа, во суштина (Бугари, живи Господа, немојте заради тоа да ми Го распарате стомаков!), таму се зборува македонски, а тоа не е никаков чист бугарски јазик, туку мешавина од Грчкиот, турскиот, бугарскиот, српскиот и арнаутскиот. А бидејќи е бугарскиот јазик и без тоа мошне сличен на српскиот, тогаш, пред сите останати, можат Бугарите, но секако и Србите, да тврдат, дека Македонците ги разбираат без никакви потешкотии.

Оние Французи, што меѓу 1915 и 1918 година, како војници на Источната војска, ја изнесуваа својата кожа напазар по овие долини, преполни со Горчини, се уште ќе си спомнат што беше најпрвото, што ќе Го видеа кога ќе дојдеа во некој град, или село.

Гри згради, обично стиснати една во друга: Грчко училиште, бугарско училиште и српско училиште. Пропагандите се грабеа по децата. Знаевме семејства, во кои едниот брат се сметаше себе си Србин, другиот

Бугарин, а третиот, ако беа тројца, се преклонуваше кон Грците. Таквите смешни состојби се разбира дека не се посекадешни, но веќе и самото нивно постоење ја покажува целокупната трагика на Македонија.

Штом оваа земја беше поделена меѓу тројцата, би можело да ви се стори наједноставно таквото решение на целото прашање, со тоа, што: Грците би си пошле кај Грците, Србите кај Србите и Бугарите кај Бугарите. Таквиот фантастичен излез и не би претставувал никаков празен сон. Тоа и се обистишни кај Грците и кај Бугарите.

Западните народи, меѓутоа, тие егоистични современици, не ги ни забележаа овие преселби, кога: од едната страна осумстотини илјади Грци од Мала Азија, а од другата стотичетириесет илјади Бугари од Тракија, по победата на Мустафа Кемал, се покренаа во преселби. Тие први надојдоа како бегалци во грчка Македонија, од која што мораа да бидат иселени Бугарите, за на овие натрапници од Мала Азија да им направат место. Така и се покренаа кон бугарска Македонија луѓето, жените и децата. Световната војна беше завршена, но тие сепак мораа да си ги напуштаат куќите, во кои се родиле, полињата, обработката на кои преминуваше од таткото на синот, и стоката, која беше тажна како и тие самите. Меѓутоа, такви масовни преселби немаше од српската страна спрема Бугарија.

„Тогаш навистина, ” - велат во Софија - „целиот народ, околу милион души, би морал да тргне на пат!”

„Сите што сакаа да одат, тие и отидоа, ” - одговара Белград.

Народот остана овде, бидејќи се чувствува дома.

Тоа е вистината. Мировниот договор од Неј ги потврди српските права. Сите земји, па и Бугарија, Го признаа новото државно уредување на Балканот. Но, неГо не

го призна Внатрешната Македонска Револуционерна Организација, и таа му се опира на интернационалното движење.

Уште нешто, што ќе ја објасни оваа работа.

Кога ВМРО би била обична организација на незадоволници, која ја држи за узда владата на таа несреќна земја, тогаш таа не би значела ништо, бидејќи такви појави има во сите држава. Но ВМРО е, ако сакаме да ја зборуваме вистината, втора влада на Бугарија, а многумина тврдат, дека е и прва. Како и да е, меѓутоа, онаа другата влада, што ја именува царот, вели, дека не располага ниту со средства, ниту со моќ, за да се спаси од таа своја сестра близначка. Салонската службена влада го признава мирот меѓу Бугарија и Југославија, додека владата на револверниците на таа иста Југославија *И* има објавено војна, и таа неа со сите сили и ја води.

Токму тоа чудо јас бев присилен овде најпрвин и да го претставам.

А сега ќе ги наредиме причините за нивниот отпор и побуна.

Србите во Македонија ги укинаа училиштата на бугарски јазик и ја забранија богослужбата на бугарски јазик, (кој е всушност стариот славјански јазик). Македонците мораат на своето фамилијарно име да му ја додаваат додавката - и *И*, за на тој начин тоа да добие српски вид. Така и последниот бугарски министер претседател, роден Македонец, се вика Лјанчев, а неговиот брат, што остана во родниот крај, е Лјанчевиќ.

Според тоа, целта на ВМРО е јасна: никакво попуштање и допуштање Србите да се настаменат во Македонија.

До најпоследниве Години методите на ВМРО им беа на сите познати. Оваа крвава организација делуваше преку бандите, што се нарекуваа ч е т и.

Комитите, војниците на овие чети, и покрај тоа, што, како што се вели, имаа боцки, меѓутоа тие уште помалку беа обични разбојници. Загреани за својот идеал, овие млади луѓе се впуштија со најголем жар и со целата сила во борбата за Македонија. Нејзе тие, освен голиот живот, не можеа да И дадат ништо дуго, но него го даваа од сето срце. Не водејќи сметка за потребите на државата, одбивајќи ги разумните опомени и проколнувањата од дипломатите, тие ја преминуваа, во ерата на мирот, југословенската граница, и се втурнуваа со оган и со меч во државата на своите непријатели. Ги палеа селата на божемните ренегати и ги земаа под заштита своите јатаци. Ги минираа со динамит мостовите и во својот мистичен патриотизам без милост ги колеа српските доселеници во внатрешноста на Македонија.

Тие чети имаа војвода, кој навистина го заслужи тоа име: Тодора Александров.

А и според изгледот беше вистински ајдук! Неговата слика, што виси во секоја македонска куќа, го покажува со булка на главата, што прилега донекаде на фригиската тијара. Тој беше последниот крал на брдата. По него повеќе ниеден четнички војвода не се осмели да ги распостеле своите чадори на територијата на југословенскиот крал Александар. Како што капетаните некогаш ги водеа своите платеници, така тој од 1912 до 1915 година ги водеше своите комити низ судрувањата и борбите. Победниците во 1919 година И наложија на Бугарија, како воен злосторник, да го фати и да го стави в затвор. Но, нему му успеа да избега и да се прикрие во своите ридишта, спремен за нови подвизи. За него би можело да се рече, дека навистина не се плашеше од никого,

освен, можеби, од своите поручници, за кои што ќе средеше одвреме навреме да бидат испоубивани. Меѓутоа, токму меѓу нив и се најдоа некои негови добри ученици, кои, еденубав ден, си го убија својо тучител, според сите изгледи само за да му докажат колку добро ја имаат запаметено неговата ука.

Меѓутоа, од 1907 до 1924 година Тодор Александров знаеше добро да ги одржува под оружје приврзаниците на ВМРО.

Патникот по македонските беспака денес попусто би ги барал комитските чети. Таму повеќе нема бунтовници, што би му подале чаши чај, нити пак се носи нивната песна:

Планино Пирин-планино,
А што си Пирин убава,
На сека Гранка, берданка,
Насека вода, војвода...

Овие јунаци се вратија по своите села. Во нивните куќи висеа на клинец во собата пушката. А во катот, веќе прекриена соправ, главинката...

Македонската Революционерна Организација се крие по беспаката. Таа се престори во организација на терористи. Ја соблече од себе лавовската кожа и облече врз себе кожа на волк.

*

*   *

...Поглавица на таа волча глутница е Иван Михајлов, наречен Малечкиот, или Ванче. Навистина убаво име за шој неженрусокос момок. Има триесетиседум Години - а тоа е доказ дека судбината му е наклонета. Со малу помалку среќа

одамна ќе беше убиен. Но, и тоа ќе дојде, бидејќи е едноставно неможно тоа нему да не му се случи.

Во деновите на неговата златна младост го гледаа како се шета безгрижно по софиските улици, заедно со своите другари студенти со црвените шапки. Подоцна работи во една банка, без сомневање не многу заинтересирано, бидејќи сѐ досега таа не е пропадната.

Како Македонец, серазбира, се приклучи кон ВМРО.

Отпрвин чкртка како писарче по хартијата. Неговата канцелариска маса, меѓутоа, е неспоредливо pogodно место за да се согледуваат нештата, бидејќи токму во 1923 беше извршен и државниот удар.

Од 1919 до 1923 Стамболиски владее така, што во Бугарија ниту на ВМРО, ниту на офицерите, не им цутат ружии. Тој селански диктатор за основа на својата политика го зеде почитувањето на Нејскиот договор и сојузот на својата земја со Југославија. Војската е во разнебитеност, три илјади офицери се најдоа на жолтеникавата калдрма на Софија. Стамболиски му подаваше рака на Белград, вртејќи им грб на македонските револуционери. Над тоа згора политичките партии пцовисуваа од најкрвавата можна жед, жедта за власт.

Овие три групи на незадоволници направија меѓусебен сојуз.

Секоја Го зеде својот. дел од работата.

По ова следи убисСпвото на Стамболиски.

Стамболиски токму се наоѓаше во неговата кука во Славовица, кога изутрината на деветти јуни, надојдоа војниците, командувани од еден висок достоинственик од оние три илјади офицери, да го арестуваат. Стражата на Стамболиски отвори врз нив оган, на кој војниците

возвратија. Диктаторот заповеда во селото да свонат на тревога. Ракети почнаа да се креваат во воздухот. На овој знак од околината дотрчуваат селани со оружје в рака. Ги има илјада и згора. Против нив поаѓа војската. Но, селаните даваат отпор. Стамболиски нокта ја помина во својот дом.

Утредента востанието добива засилување. Селаните се поразени. Стамболиски останува осамен. Го арестуваат и го водат во Пазарџик до наредбодавецот на четите, а тој се спрема да го испрати во Софија. Нокта, меѓутоа, пристигнува еден капетан и носи таен налог. Во негова придружба се четворица членови на ВМРО. Стамболиски тие го водат назад во неговото село. Офицерите го кутнаа јунецот, а комитите ќе го дотолчат. По нивна наредба Стамболиски сам си го копа гробот. Овие четворица специјалисти му ги сечат носот и ушите. На крајот го устрелува еден, кој се гордее со називот војвода на Скопска Црна Гора. Извесни

Бугари тврдат дека овие луѓе на диктаторот му ја пресекле главата и ја однеле во Софија, за да му ја покажат на царот; меѓутоа, ушите од времињата на Херодот такви работи повеќе не се случуваат... Или, сепак?

Ванче е на добро место да учи и да научи.

По 1903 година, по Илиненското востание, ниеден од неговите колеги немаше такво бојно попрштие. Убиен е шефот на владата, по целата земја тоа се прославува. Тоа е тој бел терор: казнени експедиции се заредија по селата, вршејќи организирани колежи и ништејќи Ги полииичките противници. Толку многу свет загина, што владата на Лјапчев беше присилена да донесе посебензакон, само да им овозможи на наследниците да ги преземат наследствата од изгинатите.

За тоа би вредело да се пишува. Но, пред тоа би требало острицата на бодешот да биде натопена во крв, и дури потоа да се бележи...

Земајќи учество во овој настан ВМРО го засили своето влијание. Тодор Александров се устоличи како Господар на бугарска Македонија; а Ванче нешто како државен секретар на овој потаен суверен.

*
*   *

И советите почнаа да ги чулат ушите коноваа страна на Балканот. ВМРО им се пристори сила достатно јака, што тие би сакале да ја придобијат за себе. За свој посредник одбираат еден угледен Македонец, кој во тоа време живее во вистински дипломатски стан во Виена.

Беше тоа лицец од ретка порода.

Во 1904 Година овој човек беше основал во Солун клуб на Црвените Браќа. Членовите на овој клуб имаа конкретна задача: да го убијат бугарскиот и срскиот крал. А за убивање на кралеви потребни се и нешто пари. Клубот. ги добиваше нив од истите држави, на кои имаше намера да им нанесе зло. На кој начин? Испрати чинеа двајца емисари со некој фантастичен налог, а потем чинеа денунцирај ги нив. Овие, серазбира, ќе беа затворени, а владите на дотичните држави на поткажувачите не можеа да не им ја искажат својата благодарност.

Овој бивш претседател на клубот на Црвените Браќа се врати од Москва и го информира Тодора Александров дека Советите се спремни македонското дело да го поддржат. И тогаш тој, кралот на брдата, отпатува во Виена. Работи ли тој рака под рака со болшевиците? Сите велат дека работи.

Впрочем, ова и не ви го раскажувам јас за да ве приведам до неговиот труп. Бидејќи, глеј, само што се врати Александров од Австрија, наказанието веќе беше тука: една утрина неговото тело беше пронајдено на една патека на Пирин...

Советите ја загубија играта.

Беше ли тоа Протогеров, исто така Македонец, Генерал на регуларната војска, што го испрати Александрова пред судот на небесата? Би можело и така да се каже. Меѓутоа, беше ли тоа така, или не беше, но Протогеров го доби во свои раце В М Р О и цели четири години раководеше со таа организација. Одненадеж, една утрина, на софиските улици беа испукани врз него пет револверски истрели.

Кој Го уби?

Ванче.

„ Не морате даго барате убиецот! Тоа сум јас! ” - напиша тој утредента во своите весници.

Тој тогаш и ја покрена соборената македонска круна и не ја ни наместуваше долго, туку едноставно си ја стави на главата.

*

*

*

Тогаш и лицето на ВМРО за миг се измени. Иван Михајлов раскинува со минаото. Тој е модерен човек, кој не го сака животот во планините. Освен тоа српскиот сосед својата граница ја затвори со густа боцкава телена мрежа, така што Ванче, кој е инаку конте, не би сакал од тој тел да си ги испокине панталоните. Вооружените чети ги замени со тројки. Отсега комитите престојуваат само по тројца низ шумите. И повеќе не ги среќавате по осамените горски патеки, туку во возовише. Царинската граница ја преминуваат како обични граѓани.

Кога го заврши тоа, тој на надворешната политика на својата држава *И* определи нова посока. Во денешно време ниедна држава не може да остане изолирана - тоа е јасно - така што ни Ванче не сака да оди со глава низ сид. Затоа тој се наоѓа во преговори со Италија.

Потоа ги уредува внатрешните состојби. Најпрвин се жени и ја зема госпоѓицата Карничева.

Невозможно ми е потамошно прикажување на состојбите, сѝ дури не ви ја прикажам неа, госпоѓицата Карничева. Оваа Македонка студираше во Минхен, каде што се спријатели со една своја другарка од универзитетот, балдаза на Македонецот Паница. Се разбира дека и тој Паница е револуционер, дури некогашен четнички војвода, меѓутоа, него го обвинуваат дека кокетирал со болшевиците. Тој живее во Виена. Карничева се враќа во Бугарија, а нешто потоа таа патува за Виена, каде што е уште пред неа пристигната нејзината пријателка, која и живее кај семејството Паница. Ова семејство *И* нуди гостопримство и на Карничева. Тоа трае месеци и месеци. Карничева на своите прекрасни гостоприемни домаќини им подготвува противуслуга. Една вечер таа се враќа дома и вели: „Купив ложка во Бургтеатарот. Се дава Пер Гинт. Одиме на претстава!”

Паница, којзнае како се живее, облекува смокинг. Сите четворица седат во ложата и се насладуваат од еден приказ до друг со Ибсен и со Грнег. Доаѓа возбудливата сцена пред крајот на претставата: треитат Грмотевици и небото се наоблачило, се пукаат дури и пушки. Карничева тоа и го чека. Ја отвора својата рачна торбичка, вади од неа шамивче, Го раздиплува и вади револвер, па, во онаа бука на сцената, таа го убива својот драг и гостоприемен домаќин, Паница.

Од куќата на Паница оваа хероина оди во виенскиот зашвор. Австрија едно време ја задржува, но потоа, ослободена, таа се враќа во Бугарија, бидејќи е оболена од туберкулоза. Ванче си најде жена!

Да ја видиме сега неговата политичка дејност. Љубоморно ги чува територијалните придобивки, издејствуваани од Александров, тоест Револуционерната организација и потаму ја има за свој пашалук бугарска Македонија. Пред носот на бугарската влада, која тоа мирно го гледа, тој на целиот овој крај му ги диктира своите закони, суди и осудува, државните чиновници ги заменува со свои, ги вооружува младешките здруженија, ги дозволува или ги забранува земјоделските работи, го контролира доходот на секој граѓанин, и на тој начин, според правични размери, собира даноци.

Тој прави и повеќе: ја инаугурира ерата на непријателство меѓу браќата.

Пријателите на Протогеров одбиваат да соработуваат под негово водство; затоа тој решава да ги унишитожи.

На надворешната војна тој **И** ја додава и граѓанската.

Ванче, според лег ендата, живее како прогонет орел мришар во Македонија - сега на едно, сега на друго орловско седело. Кога Епинал би се наоѓал во Бугарија, тогаш тој би бил честопати насликан така, чунким на него, на врвот од брегот, стои на една нога и дреме, сиркајќи од под полу замижаните клепки, Ванче. Во суштина тој ги менува често своите живеалишта. Неодамна бил во Софија, преоблечен како поп, со револверите под мантијата. Не.Говата куќа, во која најдолго престојува, се наоѓа во Банско, дванаесет километри од главниот Град. Тоа е една бела вила и, кога

Бугарите поминуваат крај неа, тие злобно намигнуваат. Меѓутоа, тој сака и да го смени своето живеалиште. Гледан одблизу, Ванче и не е некаков ѓавол. Вистински земено, тој има само една Грешка: го коле секого, што не мисли со неговата глава. Ете, тоа е сѝ. Не е тој нити луд, нити фанатичен, а не е ни нестрплив. Напротив, мошне е разбран и логичен. Не е во состојба да поднесува никакви пречки, па гази преку нив. Дајте му само сѝ, што сака, па веднаш ќе ги отфрли своите бомби и револвери. Така тој напиша самиот и во својот весник Слобода или смрт. Дека му е, меѓутоа, засега, невозможно да престане. Што би се случило, кога тој би престанал даубива? Тогаш Бугарија би ја преплвиле луѓе, што не би мислеле како Ванче. А тоа би било ужасно!

Меѓутоа, сепак, што вели за овие авантури добрата влада во Софија?

Таа вели: Кај нас со зборот а ј д у к се означуваат во истовреме и јунакот и разбојникот. Целата наша поезија е настаната во слава на ајдуците. Ним им градиме споменици, ним им ги плетеме венците. Тоа е во крвта на нашиот народ.

Значи?

Значи, како што пеевме во нивна слава во турско време, не можеме сега, кога под Србите состојбите се исти, да го уверуваме народот, дека јунаците од вчера денес станале разбојници.

Тоа можеше да се види многу добро минатата Година, по убиството на Пундев, стоипедесеттиош, или стоишеесеттиот за време на диктатурата на Михајлов. Владата посака да даде доказ, со кој би го препарирала јавното мислење во странство. Заради тоа против М а л ечкиот беше покрената истрага. Михајлов, како што се знае, живееше тогаш на највисоката македонска планина. До него таму, до каде што стасуваат само многу ретките птици,

беше невозможно да се дојде. Ете зошто овој државјанин беше известен за тоа со едно соопштение во Службениот Весник. Двесте и четириесет души адвокати се отемаа кому ќе му припадне честа да го брани обвинетиот. Расправата е во тек. Цела една војска од револвери, сите оние што носат каскети, илјадници мали ајдуци, Го обиколија судското здание. Судиите се тресеа од грозница под нивниот хермелин и на свидетелите им се грчеше срцето в гаќи. Ванче слетал од врвот на Пирин, на врвот на Витоша и чека таму на височина од илјада и двесте метра, од каде што владее со Софија.

Одненадеж, на небото се покажал божилак: убавото време се враќа. Ванче е ослободен. На градот му олесна.

6.

Денот на излегувањето од болницата за Гоно Златков осамна расиатен главно меѓу притајуваните побуни и неизбежните безропотни осознавања и потчинувања. Најнедобар но и најпоказателен за сето, се зајазли од ништо безизлез - а самиот и со беспрекословно предопределен крај. Од што меѓутоа не беа помалку мачни ни колебањата. Збор беше околу облеката, во која ќе му се појде на сивото, и самото наежавено секојдневие, што на свој начин несрпливо го очекуваше.

Вратен од формалностите околу раздолжувањето со болничките облеку и други потреби, на леглото во малата собичка Гоно Златков затекна вкусно одбран нов цивилен костум, чевли и чорапи, бела кошула и долна преслека, со сива наметка, какви што се носеа зимата, така што уште според тоа како изгледаше подредено сето тој ја

почувствува со најубавото од нејзините соништа, својата Малинка.

Во истото тоа време, донесена од каде што беше вратен, испрана и добро сместена во голема платнена шамија пак од неа, мамеше со сето она, на кое со некој свој здив приспонуваше, облеката, со која што беше примен овде во ноќта на тегобните бунила.

Распнат не толку меѓу определбите, колку меѓу сознанијата за двете судбински крајности од самиот себе, а податливи и со допир да бидат почувствувани, Гоно Златков остана извесно безвреме и телесно спрепнат од сопствената нерешителност спроти очигледноста на двата нездружливи пола сопствено суштествување.

Крај трпко копнежливите завивања на блиските до срцето осами, кои, токму со недостигот на згуснатата пустош ја измамуваат најскржавата, но и најнезаборавна топлинка душевност, тука беа полните сочни одзиви на близините на првата и единствена жена во неговиот живот.

И токму во мигот на најбогатите и најболни пролomuвања низ првпат на овој начин разровитената душа, пристигнува и веднаш се наложува третото и секогаш неизбежното, потисканите јанси на исчекување го на кое не отсуствуваат кај човека и отаде крајниот час; кога и самото тоа се покажува непостоечко.

Овојпат постоеше.

Како преднамерено да заблуди олицетворение на тоа, воден од лик на намкорест знаен портир на болницата, на вратата стои Митка Ведата. На градите држи несмасен врзоп во ефтина хартија, грамаден. Гоно Златков го пречекува со викови пренравено радување, што, веројатно поради и овојпат искривоколчената можност да бидат покажани вистинските близини и познавања, се

наметнуваат со обидот барем нешто од тоа, што се чувствуваа, да надоместат. Посебно што овојпат тоа се покажа полезно; беше доста непотребниот трет веднаш да изветрее.

Митка Ведата одвај дочека да се зафати со разоткривање на богатството, што му го имаше донесено. За овој сѐ уште недоизјаснет во себеси младич, тоа и претставуваше богатство; така што тој не го ни забележа веќе раздиплениот костум на леглото пред себе. Вадеше и раздиплувајќи покажуваше тој дел по дел од униформисаниот вид нова од ножица, како што рече, облека, што командата на неформалната армија надвор му ја испраќаше преку него на својот нов воин, и беше очигледно многу радостен и горд со должноста.

Сѐ беше тука. И сето тоа беше од лесно видлива повисока категорија, од она, што Митка Ведата го имаше на себе; така што тоа му носеше и некој восхит во очите, додека со ведор џамбаски израз го прикажуваше. Панталони од груба волнена ткаенина; долна облека и обувки од несомнено касарнско потекло; солиден кожен елек; топло поставено палто до над коленици; широк цврсгремен; сплескан каскет. Кога е сето тоа конечно раздиплено и оставено, тогаш Митка Ведата, со истиот шеговитизраз, од зад кој боли огромна и веројатно ни во сонот недоприкриена нразнина, му покажува на прозо-реџот:

„Тука сме.“

И, без што и да било друго да каже или да стори, чудесниот момчак на најцрните проведи на времињата, Митка Ведата, веќе е излезен низ врата, носејќи ја олице гворена во својата наивност неподатливата да биде ни докрај осозната, ни докрај прикриена - изнудената лековерност на еден цел и можеби останат без достатно свое зло, народ...

Гоно Златков безмилосно си ја делнал мислата.

Се доближил до прозорецот; видел:

На самиот влез во болницата, крај портирницата, се перчи црн автомобил. Во автомобилот е човек со шешир; очигледно Богомил. Со портирот со намкорест лик разговара човек со каскет; се чини Косачот. Митка Ведата минува по дворот со весел чекор и се губи меѓу нив.

Гоно Златков почнува да се преоблекува.

Шајачниге панталони се одвај нешто поширокчи е ременот. Здрава и трајна, останата облека е дури и со пријатен грубикав доишр; додека од опфатот иа кожениот елек и на палтото околу рамената би бил задоволен и човек многу позимурлив.

Влегла Малинка.

Очите воомјазени и црвени.

„Го видов, излезе...” - вели. - „Не можев.”

Дури потоа се загледала во него.

„Нека пукнат, но ти на нив никогаш не ќе заприлегаиш..!”

Во очите бол; но и низ некаква радост; низ обилни кристалии чисти солзи.

„Малинка...” - И вели. - „Треба да се радуваме. Ти мене ме оздраве.”

„Да...” - вели Малинка. - „Знам..” - вели. - „Знам, лудо...” И солзни, очите И зрачат чудесна ведрина.

„Ти благодарам на облеката,” - И вели. - „Ни во детството немав ништо поубаво.”

„Сакав во неа да те видам.”

„Не е ден за тоа, Малинка. Во неа в црква.”

„Кога..?”

„Првиот можен миг.”

„Ти верувам, лудо.”

„И чекај.”

„Ним ниеднаш не им е доста.”

„Сѝ знам. А ти треба само мене да ме гледаш.”

„Нема да се поздравиш со докторот..?”

„Да не му напакостам.”

„Има некој, што тие го поднесуваат..?”

„Те молам, смири се. Таму, напред, здогледај нешто убаво.”

„Знам, тебе ти е најтешко.” - Му вели во еден миг пред тој да нојде. - „Не грижи се за мене. Ниеднаш поси́лна не сум била. Стори како што ќе мислишти. Јасти верувам. Асолзиве... И јас, само малку се галам.”

„Сѝ повеќе ми прилегаи на една таму волнтеста жена... Биди каква што си.”

И тоа е задното, што И го вели.

Се осознал, штрекнат, пред вратата од кабинетот на Примариусот Д-р Љубомир Богданов, како што стои напишано на неа.

Не ни потроил; а докторот Богданов веќе подотворил и го повлекол, лут. Затворил, внимавајќи да не тропне; вели: „Сѝ се знае.”

„Се,” - се согласил Гоно Златков.

„Им завидувам единствено заради ваквите. Можеш муцката да му ја турнеш во кочината на нивните злостори - не ќе ги расколебаш..!”

„Нешто е длабоко повнатре, докторе. Живо е. Боли. И не прашува ни како, ни со кого...”

„Вие безумно жестоки македонски мажи.”

„Подобро од сите знаете сѝ.”

„Оди.” - Вели докторот Богданов на ова. - „Оди... И да те не сретнам повеќе.”

„Мајка таму рече - *тој е бог.* ”

„Ништо не ми должиш, запомни. Што за тебе сторив, го сторив заради една клетва многу постара од нас. А нешто ме копка да ти кажам. Се плашам да не зажалиш што ме знаеш.”

И Гоно Златков се нашол истуркан вон.

„Барем за ова нека не знаат,”- му прошеинал докторот в тил.

...Не се обсрнал ни еднаш и кон ни една страна, додека минува по целата должина на болничкиот двор; на образот му гори невидлив проштално впиен поглед. Но, колку што чекори, едноснасочен, неговиот допир прилега на допир од плачиврба, во споредба со отровниот бодеж, од кој се крвави, на клуновите од вилата на трите погледи, кои, просевајќи сѝ далеку наоколу, не пропуштаат ни просено зрно невидено. Самиот е, со сѝ од себе и околу себе, на нив веќе и бесповратно наврен. Богомил. Косачот. Намкорестогледиот портир. Меѓу нив, повитка, се мае погледот од Митка Ведата, способен да навее само зло...

Дочекорил меѓу нив неначнат; оскоминаво погледите на тројцата се веднат. Неговата нерасколебаност сторила остро клуните шилци да почнат да се извитуваат сами од себе, што е некој вид нормална последица на натпреварот од првата средба. За, кога е веќе меѓу нив, и тие самите да имаат попримено вид на своевидни гранчиња од разни питоми растенија со невин допир. Небаре во одговор на тоа, дури тука, меѓу нив, Гоно Златков си го ставил каскетот на глава. И, чиниш сосем се загубил, почнува да ги зборува нивните зборови и да ги нрави нивните движења, онакви, какви што сите тие би сакале да им бидат.

Меѓу Косачот и Митка Ведата дочекориле до автомобилот; Богомил излегол и го пречекал во прегратка

со три бакнежа; потоа се четворица внатре. Богомил опитно го запалил моторот; пошле.

Набргу веќе и пердашат по сокаците на предградие; кокошки се разбегуваат во сликовита паника; ги лае жестоко, небаре се непознато суштество, пес; се залетала отстрана право во тркалата мачка; се пернала, не примјаукнала.

Дури околу центарот сокаците придобиваат изглед на улици. Од некој сосредоток на впечатоците, што награвалуваат од уште невидено долгите перспективи, на Гоно Златков, на седиштето до Богомила, му шарка погледот. Недоживеан восхит; неизбежна, проструила помисла за некакви освојувања. Им нема граница на добрините и на убавините, што се кријат во човековите раце...

Колата конечно застанува пред високо и грамадно здание. Наизлегле тројцата; Гоно Златков ги последува.

„Ова е нашиот хотел,” - му вели Косачот. - „Најпрвин да те сместиме. А потоа и в град ќе те изведеме. Ние двајца треба сѐ да ти покажеме.”

„Биди си мирен,” - првпат со вистински доловен прозвук за меѓу нив му подрекол во еден миг Митка Ведата и ништо повеќе не прирекол.

7.

... Таксистот од првата вечер Алберт Лондр го побара дури кога беше во себе спремен за чекорот уште во обликувањата низ неговите размисли, на овој лик самиот му се предназначени.

Репортерот во него можеше барем таксистите и како светска категорија да ги знае. Така што пред себе можеби само миг си дозволи да се посомнева, дека и овие парнските ги знае

во достатна мера добро, за да може, крај сѝ друго, што слободно би го претпоставил, да биде сигурен дека не ќе има потреба чекорот, за која се подготвуваше, да го повторува. Нити чекорот, впрочем, беше од повторливите; нити пак постоеше човек друг во овој град, што - во еден единствен замав - би бил во можност и во состојба него од почеток до крај да го изведе.

И сега се во такси-колата, Алберт Лондр и возачот, еден крај друг. Се возат спокојно по главната улица на градот; би можело да се рече дури и премногу бавно; а само по изненадувачки кусо време таксистот може да ја искаже со задоволство и својата сигурност во пронајдокот:

„Имате среќен ден, господине Лондр. Еве се пред нас во нивниот класичен вид. Можете колку што сакате да им се љубувате.”

И таксистот мирно ја доближил колата до тротоарот и тука застанал.

„Значи, тоа се тие, нивните фамозни *покажувачи*.?” - прашал Алберт Лондр, внимателно загледан во необичната формација минувачи, што токму тој мигврваткрај нивниот автомобил.

„Внимавајте, *покажувачот* може да биде секогаш само со шешир,” - вели таксистот.

„Како што и оние, на кои им се нокажува, само со каскети...” - вели Алберт Лондр, сиотвнесено погледот во играта на меѓусебниот распоред на четворката, кој му станува појасен, колку што тие му се оддалечуваат по улицата не со многу чести минувачи.

„*П о к а ж у в а ч и т е!* Кавалериската бригада да Неговата Семоќ Теророт..!” - Рекол Алберт Лондр со преправено шуплив револуционерен патос.

„Тие се движат во повисокиите кругови и знаат барем како изгледаат првите личности од македонската драма...” - Објаснува таксистот со некоја и не толку чиста лежерност. - „А сега следете ја внимателно нивната маршрута. Таа е речиси за сите еднаква. За неа знае целиот град; а сепак, жртвата е од тоа дури и помалу во состојба нешто да предухитри и да се зачува.”

За тоа време четворицата учесници во ритуалот *покажување* минале крај Собранието; скршнале спрема Борисовата Градина; фрлиле внимателен поглед врз Големиот Театар; продолжиле по улиците Иван Вазов, потоа и Дондуков, приближувајќи се стрпливо кон барот *Феникс*. Чекорејќи седум-осум метра понапред, пред тројцата млади и речиси здрвени во зачекореноста и во загледаноста во него, луѓе со каскети на главите, очигледно нешто постариот од нив човек со шешир, *покажувачот*, не изостава на поминување да сирне во влезот или во џамлакот на секоја од бакалниците и од кафеаните, чиниш и не знае ништо за тројцата зачекорени стропјаци по себе, туку само барајќи некого познат, со кого се договорени тука негде токму овој час да се најдат. Таков е и изразот на неговиот повеќе подомашнет од секој друг лисичест лик во овој град, за ниеден, што не ја знае играта - независно што се такви сѐ помалкумина; а тоа и таксистот го признал - во никаква задна умисла на неговата игра ни да не се посомнева...

Сиот простор на нивните ловишта е, меѓутоа, чекор по чекор веќе минат и испоштен; пленот не е пронајден. Тој е очигледно отсутен.

Но, и тоа не би брзал да го заклучил ннкој, пред, оставајќи ги зад себе тројцата неотстапни следбеници, *покажувачот* за некое време да исчезне низ стаклената врата во внатрешноста на барот *Феникс*. За, дури откако не оставил

веројатно непротарашкано ни катче таму, тој, веднаш потоа, како исфрлен да се најде конечно застанат на голиот плочник, со насмевка на пргав, а надитрен маѓепсничар. Како што се, дури гогаш, не и без воздишка на олеснување, слободни барем во себе тоа да го заклучат и таксистот и Алберт Лондр. Ниден жив не сака да им биде сведетел ни на најдалечните ритуали на смртта, помисли Алберт Лондр. Во гласот на таксистот стои исто така призвук на нескриен напук, кога, веројатно недоосознаен, рекол:

„Ништо. Јалов лов...!“

„А што...?“ - прашува со преправена недоветност Алберт Лондр.

„Тој ги отпушта нив. Без и самата да знае, жртвата доби одложување.“

Пантомимата, меѓутоа, пред стаклениот влез во локалот, е во достатна мера невесела и речовита, што и таксистот молкнал.

Доколку, токму сега оние тројца со каскетите не прават ништо, на кое Алберт Лондр со не помалу стрпливо прикривана предумисла исто така сметаше; а сега измината утрина не помалу ваков крај на она другото и посакуваше. Тројцата со каскети веќе се оддалечуваат. Не по долго, тие таму и скршнуваат. Така и се упатуваат тие сега, по ослободено разговарајќи меѓусебе, по сосем недалечна и крајно ненавидна уличка, што од денот на неговото доаѓање во овој град будеше кај Алберт Лондр само сѐ позгорештувани љубопитства. Оние таму и му требаа нему само како повод; а тој сега беше таму.

„Возете ио нив!“ - Рекол енергично Алберт Лондр.

„На ваше место не би ризикувал...“ - не преземајќи уште ништо, возвратил со накоја подвлечена опомена во гласот, таксистот. - „Одат во *дувлото*.“

„Возете. Макар оставете ме таму...” - настојува Алберт Лондр

Таксистот, откако извесно време сгои, погледнувајќи неколкунати во сѝ потревожно настојчнвиот лик на својот неслучаен клиент, очнгледно премерувајќи ги во себе и сите свои најповеќе ни за себе докрај незнајни *за и против*, во последниот миг, пред оние тројца да се доизгубат, пошол по нив со колата. Веднаш потоа тој веќе кршнал по уличката, што мошне бргу ги воведува во еден сосем поинаков свет, од сѝ друго најтешко и замислив во самиот центар на градот.

Свиоци и сокаченца, како оскн од скршено тркало - Алберт Лондр веќе им бара споредби на чудесностите на лавиринтот, кој, како што им се открива, така и ги позема се подлабоко и понеотстапно во себе. Сѝ е наоколу минијатурно и на свој начин сликовито. Мали дуќанчиња, мали меанчиња, ниски покриви што се натпрескокнуваат, стисна ги еднოდруго прозорчиња и вратиички, колку понелогични, само толку поприземјувачки.

Таксистот се потргнал со колата на широчинка и тука застанал.

„Потаму пеш,” - рекол.- „Ако биде, да биде.”

„Инаку и не може,” - се согласил Алберт Лондр и излегол.

Излегол и таксистот.

„И ти, навистина.!?”- прашал сега Алберт Лондр.

„Не заборавајте дека сум јас париски таксист, мусје... Требаше само да мн кажете.”

„И...?”

„Знам што мислите.”

„Не верувам.”

„На два чекора од царската палата... Мами. Така?“
„Прав си.“

„Ќе почнеме од оваа страна. Ви треба некое објаснување, мусје?“

„Да пробаме, може..?“

„В М Р О има два вида чети: регуларни и тајни...“ -
Не обрнувајќи се воопшто околу себе, почнал таксистот. -
„Регуларните се земјоделците во Пиринска Македонија. Тајните, над петстотини души, живеат овде.“

„Благодарам. Бевте љубезни.“

Алберт Лондр е во еден миг присилен да го рече ова, бидејќи тие веќе навлегле најнепосредно меѓу луѓе, на кои сигурно нема да им биде ни сеедно од двајца како нив што и да било за себе да чујат. Тоа се токму овие главно млади и безделни луѓе околу нив, што си намавнуваат меѓу себе; што стојат потпрени со грб до сидовите; што се обидуваат да се додржат во рамнотежа, одејќи нога пред нога по работ од тротоарот; што се шлаат, излегувајќи од едио ќорсокаче и губејќи се во некој премин...

Тие и се проземаат како да се в касарна, мисли Алберт Лондр, загледувајќи се во понекого од овие во најголемиот број дури и не толку љубопитни спрема нив денгуби. Во левиот агол од устата цигара, сама од себе чади. И секогаш си ти оној, што мораш да го повлекуваш погледот, пред секој од поретките од нив, на кои им успева во летање, како јастреби секавично да ти го зграпчат. Во секој од нив непрстојниот предизвик. *Е, што е..? Ти си тој што сини дошол нам . Нешто ти недостасува? Ти само кажи...*

Тоа станува дотаму неподносливо, што во еден миг Алберт Лондр прашал:

„Ама, што ме гледаат сите тие вака ..?“

„Вие имате шешир, мусје. И уште мошне необичен. За нив невиден. Но, овде очигледно шеширот си е шешир, независно дури ни од пространоста на стреата.”

Ова го изрекол таксистот, сега веќе и самиот, под влијание на средината, не без нагорчлив призвук на подбив.

Токму наспроти, зад група нешто носебно незаинтересирани за нив шлајачи, сирка малечок излог со редици набесени каскети. Алберт Лондр, со подвлечна решителност во чекорот, се повлекол до влезот и, додека таксистот се обидува што и да е да сообрази, а неговиот клиент веќе навлегува триумфално во малата продавничка.

Додека му успеало на таксистот да пријде до овој тесен влез, отаде исчекува Алберт Лондр, до непрепознајност подомашнет под новиот каскет на главата.

Токму таксистот се мачи да зачува сериозен вид, а Алберт Лондр му подава и нему, гологлав, каскет сличен на својот. Таксистот се повинувал и го позел.

„Благодарам, мусје. Љубезни сте.”

„Ништо,” - подрекол Алберт Лондр. - „Само малечок презент, изнуден од условите.”

„Не ви требаше.”

„Ако намерата не ми е малку и да ве поткупам...”
„Тогаш, следува и реванш, мој драг пријателе,” - се одзвал на ова таксистот. - „Ќе ви бидам водич до најтемната дупка околу нас. Бидете спремни.”

„Да го знаев тоа ќе ви го донесев најубавиот и најтоплиот париски каскет, мон шер ами.”

„Толку помалку за овде и употреблив.” - На ова горчливо промрморел таксистот.

Набргу наминале патем крај некаков заден влез на *Феникс* - бар, од каде очигледио и почнуваат и каде што завршуваат некои битни посоки овде.

„За *Феникс* се зборува и како за капела на софиските гробишта,” - подрекол божем патем Алберт Лондр. - „Веројатно отаде и неговата дволикост.”

„Се бераат во него главно учените од двата табора: адвокати, доктори, војводи, новинари. Главно, да. Можете мирно да им подадете рака. Најчесто ги убиваат.”

Таксистот го изговорил ова со едноличен глас, со кој само студено се сведуваат нештата и, не застапувајќи ни колку да погледне кон темните предверја на локалот, продолжил. Патот ги довел бргу в чело на некаква таинствена зграда, од која веќе затвореност. Доаѓаат отаде звуци, заглувнати, од негде знајни.

„Киното *Арда*. ?!” - со тревожна вчудовиденост се штрекнал Алберт Лондр.

„Така е, мусје. Тоа е славното кино *Арда*. Можете некој миг одовде да му се пољубувате.”

„Зарем не би влегле..? Јас отидов внатре, а вие како сакате.”

Алберт Лондр веќе и зачекорил кон влезот, каде што нема ништо посебно од обичен влез в кино. Дури и постерите исто мамат.

„Ама човеку..!” - Свиќал по него добро подуплашен таксистот.

Тој веќе и го држи цврсто Алберт Лондр за мишката, зборувајќи му со шепот, кој го струже грлото:

„Или по мене, или јас одам одовде..!”

„Фуфки...мусје париски таксист...” - очигледно и потаму ништо недосфаќајќи, шеговито се опира Алберт Лондр. - „Каде..?”

„Веднаш зад аголов. Продавница за мртвовечки ковчези има таму...” - Рекол таксистот и веќе избрзал, сомнително обспнувајќи се некаде зад нив.

Дури сега и Алберт Лондр се свртел натаму. И тој и самиот ги видел двајцата со кожени палта и со каскети на главите, како, со цигари во левиот агол од устите, со иод-замижани очи ја следат привидно небрежно, но веќе и со обете раце во џебовите, расправијата меѓу двајцата очигледни потпикинатици во нивниот свет, очекувајќи да биде макар и одвај пречекорена некоја за нив добро знајна граница...

И уште пред Алберт Лондр со достатна сериозност се да досфати, а веќе потрчал и сам по таксистот, кој се губи зад аголот.

„Ама овие овде сосем сериозно, слушааш..?” - заздишано рекол Алберт Лондр, настигнувајќи го таксистот. - „Кој ли ѓавол чуваат таму, внатре?”

„Човеку..! Таму ним по цел ден им прикажуваат американски пиштолциски филмови, правени небаре по порачка за таквите, како нив. А во соседната сала е стрелиштето. Им недостасувале живи мети, чув нека. Извини, јас тоа не сум.” И обидот за шега во последните зборови од таксист ветер го одвејал.

Алберт Лондр се обспнал. На аголот зад нив истите двајца следат со нескриен израз на каење како им бегаат од раце за сѐ друго толку податливите намерници. На таксистот, сѐ подалеку напред, и на Алберт Лондр, кој мачително класка по него, не им текнало ни да се приобспнат, дури не го дозагубиле и усетот за некои двајца, по повеќе прекосени улички.

Алберт Лондр го стасал таксистот како се вртка меѓу необичната толпичка се од вчудовидувачки меѓусебно осамени луѓе со отсутни погледи и секој со посебна недоловливост во изразот, пред влезотна далеку посомнителниот локал *Пана*,

како што пишува врз веројатно од турско непремачканиот и неваросан сид.

„Овде можеме,”- рекол таксистот. - „Имам свој човек.”
„Што е?”

„Ќе видиш. Вредп.”

Зачекориле по широк поплочан трем. Пред несоодветно тесниот и темен потамошен влез безгласно практични, неколкумина, повеќе со душкање, отколку со што и да било друго, веќе ги позеле на некаков свој вид проверка. А кога излезот од сето тоа е сѐ помалку во нивен прилог, таксистот дури тогашго искажал името.

„Зафе !” - рекол тој.

„А, Зафе..?” - Чиниш му се потпрело в грло на едниот од овиео чувари.

И zelo уште веднаш по темните лавиринти во внатрешноста во вид на повеќекратен одзив сѐ отподалеку да се повторува волшебното име. Дури, место следен одглас, не се дотркалал отаде валчест лик под наполно голо валчесто теме врз уште повалчест корпус, кој, откаго го открил таксистот, низ кружниот отвор меѓу усните со сморничавувачки несоодветно гласче, подрекол:

„А, ти.. ? Влегуј.”

„Не сум сам.”

„Гарантираш?”

„Со обеве.”

„Обајцата.”

И тие заодуваат по кривулестите тесни премини, над кои виси црн низок таван, следејќи го на светлината од жар-црвените светилки сѐ подалеку напред избрзаииот, соживеан со

полутемнината, веројатно многу тежок тркалезен човек, на нив очигледно веќе и забравен.

Тунелот на влезот, поточно сифонот, напосто ги влејал во грамадна и како амбар едноставна прсторија, во која, под превисокиот некогаш варосан таван, се пластат клонбурци стогодишен тутунски чад; додека врз камениот под долу се толпи и на најподлиот начин меѓу себе се глода, прежилен во неразврзлив јазел, своевидниот човечки цган. Другото е, во најголемиот свој дел, празнина на голи сидови, по кои ни голотата не е неосквернета од гребаници најчесто со ликовни содржини, од кои смрди. Но, тоа е посебна приказна и за неа таксистот има само мигновен записок внимание...

Откога постојале, со малку подзалетнат здив, спроти непроголтливата ни со поглед, трома во нејзината маѓепсаност, а за некое чудо сосем гивко разжеварена толпа, што се стиска до преблик ширум грамадната просторија пред нив, најпрвин таксистот, по него и Алберт Лондр, одвај прошавале, дури неусетно веќе и не пошле. Поточно би било да се каже дека обајцата всушност само почувствувале како се движат по некакви струи низ тесните премини меѓу грбовите на толпите, што и се подотвораат да пропуштат единствено на непосредниот не многу чувствителен телесен допир, турнување, изнудување простор за чекор потаму. Таксистот се понапред, Алберт Лондр сѐ подалеку поназад, веќе и со некоја паника во погледот, изминале доста простор без што и да било од она, што се случува насекаде околу нив, да видат. За конечно да почнат и да откриваат.

Каде врз редица камени маси; каде непосредно врз подот; каде крај самиот сид - се толпат околу најразличните видови на комарциската игра, секаде по еден тежок облак од занес и од црна страст, доведени до најсуровата стапалка на елементарноста. Од обичен табланет, ајнц, купчиња,

разни видови реми, береница жандар, црн поп, хант, бриц, учти, санс, до отворен и затворен покер, тарок, играни по негде со карти со длабоко претхристријански остатоци од цртежи, стасани по балканските подземја со непосредниот здив на древниот Вавилон преку ветрогоните повратници од разнебитените фаланги на македонскиот сонценосец по истокот; како и со енкои невидени, веројатно уште во раскошните салони на непоразениот Дарија строго чувани, достапни само за одбраните во бесповратната обреченост на душегубната игра, замајувачки реквизити; за преку коцките од сепак само на прв поглед невиното *нелути се човече*, слухот веќе и да талка заблуден од душегубните грагорења на зафрлените зарчиња на таблата, сѐ таму до најтемниот од сегде околу молк, со кој се очекува, кон самиот централен мегдан, паѓањето на едни нешто подруги зарови... царува хазардот. Кои се вредностите, што И се доверуваат на хировитоста од зарот, Алберт Лондр може само да насетува, одвај по негде здогледувајќи патем и купче стуткани банкноти; или средени по пет пиштолски фишеџиња, на две места два наганта, речиси нови; потаму исто по два, само што анџари, од чисто кафкаско потекло. Сепак, тешко ќе му избега на вниманието од репортерот нешто, по кое подолго веќе и му лази, без да се гнаси и од најгнасното, по самото дно од велзевуловскиот казан тој; а сето и се содржи во непоколебливиот заклучок, веќе и донесен, кој вели, дека и погледите на ривалите се најповеќе закрвавени онде, каде што на просторот за тоа меѓу нив не стои... ништо. Точното име на тоа невидливото тука, токму со своето отсуство, во вообразувањето одеднаш станува, без каква и да е вина на самото вообразување, веќе и вртоглаво подлабоко и бескрај поковарно и од продаваната совест и од купечката чест... Отаде него само оние што го

вложуваат и го знаат. Може меѓутоа и од новакот да се забележи, дека, колку што привела патеката поблиску до *деветтиот круг*, како што веќе свикнал по свое и да се шегува во себе Алберт Лондр, само толку се поголеми видливите влогови; а така и закрвавеноста во очите на овие невидливите е толку поматна и отпоблиску до малиот мозок. Кон ваму, меѓутоа, кон *Барбуто* сето време и води основната виша постапност; како што и ќе приведе конечно таа пред окото барем на овој видливиот, дофатливиот, а со тоа и разменливиот, независно колку и ошумоглавувачки според вредностите што во него се вртат, средишен вител. Како да е збор за ритуал на истекот в небо, на сосредотокот обезвреднетост на сите свети вредности, под малата ориенталска купола згора, владее овде, според некое чудо, непоматен молк; а во него, во мигновена стаписаност, без шавнување, во еден опул, со заборавен здив, ги приковало за себе и нив двајца дури тука одново прибрани еднододруго новаци, средиштето на сѐ што постои одваму и отаде најкрајниот досег на самозаборот.

Игралиштето е некој вид олтар од заумни, со повеќеслојно и којзнае од каде присобирани дрвени, метални, коскени, килибарни, седефни, жадови и какви уште не знаци, амблеми, ашици, заби, сременокадифени ткаенини. Играат двајца. По десетина од обете страни набљудуваат, или чекаат ред. Речиси сите се со каскети; но има неколкумина и со најмалку очекуваните овде фесови, а двајца и со шешири. Сепак, сите се овде нешто постари од досега знајниот од Алберт Лондр каскетарски и шеширџиски свет. Ветерани, решава тој, во истовреме вникнувајќи но и повлекувајќи се пред соблазливите полазувања што се зрачат од филигранските потенкости на неколната игра.

Четворица седат околу маса; ним в лице им е сѝ . Судат. Со ниско надвиснати веѓи, очите срчено им потсветнуваат; додека под масата - при случајно поместување открива Алберт Лондр - со прст врз чкрапецот, спремни секавично да проработаат, пиштоли. По секое фрлање на матово жолтеникавите зарови, незамисливи купчиња главно златни монети, меѓу кои потсветнуваат и обетки, брошови, гerdани, се преместуваатод едно место до друго. Ни брчкичка да потрепери по до увуснатост разлабавените црти на едните, или до бледило стиснатите усни на другите. Само мноштвото од лица и е во состојба да ја изрази и мерката на пренапнатоста. Поминала можеби вечност, а со неа и тие, без ништо за себе во некакво време да сетат.

Сѝ дури некој од непосредна близина на играта, ако не и на знак од самите играчи, или барем што на самиот му се причинило дека нивното присуство делува не сосем како што треба врз зарот на неговиот одбраник, не потпрашал некого зад нив со презриво подвлечена лежерност:

„Жити леб, кои ти беа овие овде..?“

Тогаш првпат и се појавил, незамисливо услужлив, тркалезен, нивниот Зафе. Па и тој, грамаден, а добродушен, одвај ги откинал да ги поведе.

Ниедна од потамошните игри повеќе не ги привлекува.

Тркалезниот грб на Зафе по сосем кусо исчезнал меѓу мноштвата; ако не прнклекнал и самиот на поминување околу некоја од игрите. И без него, меѓутоа, неусетниот внатрешен тек на струите ни побргу ни побавно од што мора, го исфрлил првин таксисот, а по него и Алберт Лондр, на пустошниот иросторпред излезот.

„Кога оди и кај ѓаволот, душата и тогаш оди сета...“- рекол Алберт Лондр, обспнувајќи се уште еднаш кон пото-

натиот во самозаборава телесен вид на безизлезниот вител на страстите.

Не им ни преостанало друго, освен да зачекорат по темниот лавиринт надвор.

...Патем до такси-колата таксистот го помина Алберт Лондр по нејнечитливите јероглифи на искршеноста на со-каченцата и на премините по населбата од *каскетарите*, како што во разговорот веќе и ги нарекуваа овдешните жители и господари. Негде во средишниот дел водичот му понуди на својот гостин ако е по желба да го одведе во една од *оние* куќи, без кои, во извесен месен вид, се разбира, не е ни овде, здогледувајќи на влезот некој познат. А кога клиентот одби, тогаш им преостана уште посетата на најповеќе снабдената, како што рекоа, инаку премолчена продавница, каде што огнестрелното оружје и муниција се продаваа под тезгав, додека рафтовите и изложите тежеа од секојдневна манифактура, за која недостасуваа цени.

„Ништо особено. Подземје.” - Го искажал својот комен- тар кон севкупното прашално однесување на таксистот, Алберт Лондр, откако се сместил на предното седиште. - „Мрачна балканска фарса, посебно нагледна.”

„Сì не е завршено, сепак...” - со некој свој вгд разбпрање се посмеал таксистот до него. - „Ни преостана уште неговата сериозна страна.”

И тој веќе ја потерал колата спрема излезот.

„Кога е за *покажување* ден...” - рекол по извесно време сопризвук на крајна смиреност таксистот - „... тогаш докрај и нека биде.”

„Што мислите со тоа, мусје...?” - Прашал, и самиот отпуштен на седиштето, Алберт Лондр.

„Реков - што ќе биде, нека биде...”- одговорил таксистот со спремен предизвик.

„Едно ве молам, немојте ништо пресилено и само заради мене. Најмалку сакам некому како вас да му напакостам..!” - Со воопшто неживнат глас рекол уверено Алберт Лондр. - „Ништо по секоја цена! Впрочем, што ќе ми покажете за себе и од себе, тоа јас и ќе напишам за вас...”

„Во ред, ние за тоа уште ќе позборуваме,” - не и без некаков неприкриен таинствен призивок подрекол таксистот. - „А сега погледнете претпазливо лево. Таму сосем добро можете да ги видите локалите... најпрвин *Лидо*, нешто подолу *Италија*.”

„Ги видов,” - му одговорил Алберт Лондр само со просенка пренебрегво неизменетиот глас. - „Е па што..?”

„Во *Лидо* и во *Италија* им се наоѓа главнината од арсеналот на оружје,” - рекол таксистот сега, самиот не без некоја лутина во гласот. - „Таму се пиштолите, пушките, сандаците муниција, бомбите. Пеколните машини... Сй! Е па тоа..!” -дорекол.

„Пеколна машина!” - Дури сега уште како му живнал гласот на Алберт Лондр. - „Само какво име! Типичен пронајдок на македонските револуционери! Згодно дрвено сандче, налик на грамофон. Не свири. Експлодира.”

„Не е ни шегга. Пет килограми! Голема зграда ја крева како иверка дури си трепнал!” - Позел таксистот.

„Значи, дел од таборот на триесет и седумгодишниот Иван Михајлов, таканаречениот *Малечкиот*, најчесто *Ванче*, така ” - Не и без неочекуван призивок на горчлив сарказам се огласил Алберт Лондр.

„Внимавајте, мусје! Со тие нешта овде шегата е... фатална!”

„Мислиш многу ми е грижа што тој нема да ме прими!” - Сега е веќе и некаков зрел, опорит предизвик во гласот на Алберт Лондр. - „Чувајте си го! Нека си ве делка еден по друг... Ваш си е!”

„Јас ве опоменава, мусје..!” - Вели таксистот, блед.

„Мислите не спијам што Ванче днине осудил уште петмина?”

„Молкнете, мусје..! Молк!!!”

„Што е, господине париски таксист? Да не имаш скриено некој со каскет во твојов автомобил..? Или веќе те снабдиле со новиот изум, што и зборовите скришум ги краде? И тоа, прочитава, веќе го прават... Сепак, уште ни во Франција го нема. Но, и каде оди овој наш свет..? По кои стрмини, мон шер ами..!” Алберт Лондр и маната си ја знае; а сепак, тешко прекинува.

„Туку, не сте ми воопшто виновни вие.” Сега и со растреперени усни тивко прирекол тој. - „Простете.”

„Ако не е веќе и за сѐ друго доцна...” - рекол, и одеднаш и до призвук на плач смирен, а веројатно не помалку и папсан изморен, таксистот. - „Задното, што ми преостанува, е да ви кажам. А потоа нив и - да ги лажам.”

„Нив..?Твоите..?” Сега и со безмерен цинизам потпрашал Алберт Лондр, обелоденувајќи конечно што му значеше и сѐ и довде.

„Ми дозволија кога ќе посакате да ве проведеам... како и сѐ шго ќе побарате да ви покажам,” - таксистот конечно признава со соодветно на тоа изморен глас. - „Само што во замена ме заколнаа и секој ваш збор да им го кажам.”

„Тоа не морате!” - Пресекол луто Алберт Лондр. - „Јас сето тоа самиов ќе го напишам. И тоа така, што ќе го чита Европа; еднаш сфатете! Вистински земено, тој и не е некој

ѓавол, јас тоа негде веќе и напишав. Си има една мана, но тоа е најмалу моја работа.”

На ова и нренапнатоста од таксистот со некоја очигледност спласнала.

Се погледнале. Се ноднасмевнале.

„Многу свикнато ви стои каскетот...” - подзадрел сепак Алберт Лондр. - „Веројатно го имате носено?”

„На таа возраст бев таксисто Париз. Вам можам и да ви признаам, дека затоа таму и бев.”

„Веројатно ни шешир.”

„Се разбира, мусје. Без едното го нема другото.”
„Значи, мене тој сепак нема да ме прими; да?”- Сега и со некаков официјален спокој прашал Алберт Лондр.

„Не.”

„Ни откако знае дека еднаш имав и со Тодор Александров интервју?”

„Ми го покажаа весникот. Исчкрткан пуздер.”

„Зошто, сепак? Може ли некој барем тоа да ми го каже?” „Не ви го поднесува хуморот, мусје. Просто, грав!”

„На пример?”

„Таму, на пример, со врзани очи ве возеле-возеле-возеле, за да помислите дека сте и навистина негде длабоко во Македонија... а сѐ било вртење во круг. Некои се такви нешта. Едноставно заборавете, мусје!”

„Некои работи ми покажавте.”

„Внимавајте, некои аматерски. Како на парижанец.”
„Уште нешто има?”

„Таму одиме.”

Такси-колата по извесно време веќе застанала. Се наоѓаат предресторантот *Македонија*.

„Повелете со мене,” - рекол таксистот на излегување. Од вратата здив на популарна кафеана од пониска средна категорија.

Глуво време е на ретки посетители; главно осамени. Келнерот им донесол во чоканчиња сливова.

„Што гледа оној таму..?” - рекол Алберт Лондр низ кусо- зборниот разговор, покажувајќи осамен младич на оддалечена маса. - „Отпрвин зрчи подолго во дланката; потоа крени ја главата, чини, така петелот пие од јазот. Навистина смешно. Младичот сам по себе симпатичен. Чело од каскетон не му гледам, но... Погледнете.”

„Вие и потаму не можете без тие ваши, простете, несмасни шеги... А јас за да го видите тоа овде и ве доведов, мусје,” - рекол со недостатно пренебрегната засегнатост таксистот. - „Ова време овде обично само таквите и седат.”

„Гледање во дланка... И начин и место крајно необични.” „Само што таму, во онаа дланка, е нечија сликичка, мусје. Фотографија. Со неа и нечија... судбина.”

„Така ли.?! Кругот! Покажувачот- оној кому што му е покажано - фотографијата - и сѐ друго, што следува потоа... веќе сфаќам. Нели?”

„Овде е всушност чекалиштето. Одовде првии ги повикуваат за да појдат со покажувачот. Потоа, откако ќе го видат, добиваат негова фотографија. Тука имаат време додека имаат волја да го запознаваат. За во судниот час да не погрешат.”

„Значи, некого денес сепак го покажале..?”

„Ни ние не поминавме, се надеваме, лошо.”

„Напротив. Вие ви овозможивте навистина ретко исполнет ден, мон шер ами...” - Прв пат со обична, питома

полушеговитост во насмевката, рекол Алберт Лондр. - „Но, јас уште нешто би прашал; може?”

„Повелете, мусје. Јас сум, впрочем, за тоа и овде.”

„Се случува веројатно, при толку пукања, оние таму во тоа некогаш да... погрешат?”

„Колку пати..!”

„На пример? Ако не ви е тешко, ќе биде интересно,” - рекол сега не и без своевидиа поткуииа снисходливост, Алберт Лондр. - „На мојата приказна верувајте, во најбитното, во уверливоста, би *И* дошло многу добро.”

„За двајцата кројачи уште никој не ви раскажал, секако..?”

„Никој.”

„Нека остане уште еден *никој*; само вне знајте ја приказната...” - Поднаведнат врз масата, подрекол таксисот. За потоа со одвај пригушен глас и да продолжи: - „Беше тоа при ликвидацијата на Томалевски и на Богдаров. Осудени веќе цел месец, трага никаква од нив. Определени се и двојка и покажувач; ги бараат под дрво, под камен; фотографиите се распаѓаат од гледање; а од нив ни сенка да просени... Еден ден, сепак, некој ги видел како влегуваат во некоја куќа. Тревога е во терористичкиот лагер. Сега пак извршителите ги нема! Се пребаруваатсите дупки, улици, кафеани. Во кој ли подрум играат тие неранимајковци карти?! Трча нивниот војвода од *Марица* до *Арда*, од *Тијардица* до улицата *Искар*, но сега и од своите двајца ни трага ни глас! Катастрофа..! Тогаш војводата фати за врат двајца нови, кои ниеднаш не го виделе ни Томалевски ни Богдаров; а се нема време луѓето ни фотографии да сирнат. Им даваат како водич некаков *показувач* и ги пуштаат. Во петелот конечно може да пукне секој; револверите и без тоа на сите им се спремни. И овие двајца одат; ги предводи

човекот со шешир; сѝ е според правплатата. Заздишана, тројката е веќе спремна за бој иред посочената кука. Да не ви здодеав..? Вие можеби мислите дека такви нешта во една земја со добра полиција е невозможно да се случат. Тука не можам да ви помогнам. Меѓутоа, сето ова беше така; и уште среде бел ден... По два часа чекање и историскиот миг е веќе близу. Од своето засолниште демначите гледаат како излегуваат отаде првин чуварите на осудените. А ако воопшто нешто овие луѓе знаат, единственото, што тие без трошка можност за како и да е сомневање го знаат, е тоа, дека телохранителот ниеднаш нити подранува нити доцни. Се појави ли тој, чекај му го господарот. Тоа е закон. Така, вратата онаму веќе се отвора. Томалевски и Богдаров застануваат на плочникот. Покажувачот им вели: - *Тоа се тие. Убијте ги. Тие се оние двајца, оној малиот и оној големиот!* И стрелците веднаш поаѓаат по бојното поприште, повторувајќи без сенка сомневање во себе: *Оној малиот и оној глемиот.* Се обрнуват. Нерамната двојка им е на дотрел. Пукаат. Двајцата се стропоштуваат на местото. *Покажувачот* влетал во првата кафеана. Телефонира: *Готово е!* В М Р О ги известува весниците. Во дувлото е веќе веселба. Се пие сливова. Но, какво разочарување! Дотрчал гласник и извикал: *Било грешка!*

Убијците-новаци стрелале добро во еден мал и во еден голем, само што овие не биле оние вистинските. Томалевски и Богдаров подзастанале да се договорат; додека двајца кројачи, двајца сиромашни кројачи, едниот низок, другиот висок, токму тогаш минувале место нив... Томалевски беше убиен дури по два месеца, на 3 декември 1930-та; додека Богдаров четриесет и два дена по

Томалевски, на 13 јануари 1931-та. Најпосле сè си дојде на место; освен двајцата кројачи, се разбира.”

„Кога би било на Дивиот Запад, би била испејана песничка за двајцата несреќни кројачи... Но, овде е Балкан. Нема за тоа даровити луѓе.”

„Таквите за други пеат...” - подрекол чунким за себе таксистот.

„А вие... вие знаете доста од овие работи, мусја. И, ги знаете доста изворно, ме сфаќате. Тоа мене по малку и ме чуди, но...” - На Алберт Лондр одвај му успева да го скроти до некоја подносливост овојпат и недостатно сознајниот предизвик во гласот.

„Спокојниот труд и живечка, овде, кај нас, мораш со нешто и да ги купиш. Нема мрдање...” - Таксистот го изрекол ова по извесно подолго време и со глас на заслужено прекорен, загледан негде в страна. - „Тоа го прават дури и државите. Зошто не и онаа другата во неа..?”

„Само тоа ли?” - искрено прашал Алберт Лондр.

„Овде од подолго се живее со поговрката *Не е тешко, што се мора*, мон шер ами.” – Резигнацијата во гласот на таксистот му прозвучела на Алберт Лондр неповторливо соодветно со безизлезот на сè од овој ден и во сè наоколу. Самиот тој и не насетува каква длабина *И* придава тоа на неговата животна филозофија, со која само по некој миг отишол подалеку и од себе, продолжувајќи: - „Одамна осознав, дека човекот и како да е роден со потребата од помалку или од повеќе присила. Извинете, ако грешам. Само што тоа, како што врват дните, јас морам сè подобро за себе да го знам...”

По ова и измолчеле секој по нешто свое; но во исто време и нивните погледи се сретнале, во нив со израз на најголема близина барем од овој ден.

Испиле.

Станале.

Извесно подолго време молчат и во колата, одминувајќи по доцнопладневно дремливите улици.

На едно место таксистот позастанал, пропуштајќи група седуммина млади луѓе со каскети. Тоа се: Динката, Дине, Осата, Фертикот, Чемерот, Левакот, Косачот и единствениот, кого возачот не го знае... веројатно е тоа оној опасен новак, дојден *отаде*, како што има начуено. Едниот од нив, Фертикот, дури му мавнал на таксистот; овој со рака му отпоздравил.

„Застанете..!“- свикал Алберт Лондр неочекувано возбуден во мигот кога токму продолжиле. Обсрнат е целиот кон назад на седиштето.

„Што е, мусје..?“- прашал таксистот и продолжил.

„Оној таму... највисокиот меѓу нив... јас го знам!“ - рекол лут Алберт Лондр - „Што не застанавте, ве молам...?“

„Има кучиња, мон шер ами, крај кои е препорачливо да се направите дека не ги ни гледате.“ - Вели на ова таксистот со и премногу уверлив глас и со израз на поттргнување; таму тоа не му ги раздразнува уште повеќе и нервите на Алберт Лондр, од што најповеќе овој не доаѓа ни до збор. Така таксистот може спокојно и да продолжи возејќи необично брзо со поглед единствено во тоа и обземен: - „Овие се некој посебен, одбран, веќе изделен виш вид, мон шер ами. Кај што ќе се допрат тие, трева не проникнува. Живеат под посебен третман... во хотелот. Утките се кај нив незамисливи.“

„Независно. Јас *него*, **сепак**, го знам..! Највисокиот меѓу нив...” - Со глас *сй* уште растреперен од одвај нешто поспласнатата лутина претепакавел Алберт Лондр. - „Побарав само да застанете... мусје. На моја одговорност!“

„Имате ли обичај често да сонувате, мон ами..?“ - по подолго и воопшто нерасколебано брзо возење, колку што можел со поснисходлив глас, на крајот, сепак, го одговорил и таксистот своето. Но, тој го сторил тоа и без трошка лицемерие, или прозвук на каков и да е друг вид компромис; го сторил чесно како што и си помислил во себе, спрема овој поеднипати и зачудувачки неупатен туѓинец, кого навистина го почитува. - „Мене ми е многу незгодно од едно вакво мое прашање до вас, што ве ценам највисоко колку што е воопшто можно... Но, јас ве молам, без помисла за навреда, и да ми одговорите.“

„Имам ли обичај да сонувам..?“ - Посмирен и на некој сосем поинаков начин одеднаш и отпуштен на седиштето, Алберт Лондр како ова прашање да си го поставил самиот пред себе си. - „Имам ли..?“

„Требаше да застамам. Да го викнете. Да ми кажете како се вика... јас да го повикав!“ - Рекол на ова таксистот. - „Можам да се вратам, ако и потаму сакате... Да се вратам ли? Навистина сакате.!?“

„Возете,“ - рекол на ова со некоја безразличност во гласот Алберт Лондр. - „Јас *него* сепак го знам.“

„Првпат дние го гледам и јас, што секој ден сум со нив..! Од каде вие, шер ами..?“

„Токму затоа,“- овојпат дури и се поднасмевнал Алберт Лондр, а некоја необјаслива ведрина, некое просветлување, прозвучело во неговиот глас. Секојдневно. Всушност единствено и можно. Така и уверено во себе, дорекол: - „Токму. Токму. Токму затоа, мон шер ами.“

„А можеби е само измореност од сите онака наеднаш првпат доживевани впечатоци..?“ - Се обидува таксистот со половично посвоена шеговитост.

„Најверојатно,” - мнрен и веќе затворен околу необјаснивата просветленост пред својот внатрешен поглед, рекол Алберт Лондр. - „Ви благодарам навистина на сѝ , што денес сторивте за мене.”

По патот до хотелот таксистот се обидува уште со некои и поинакви заговарања.

Но, Алберт Лондр како да задремал.

Повремено, сепак, тој и одговара. главно едносложно, на сѝ понестрпливите задорства од таксистот. Но, одговорите, и такви, се до таа мера небезразлични, што најмалку на предизвикувачот му дозволуваат заслужено разлабавување. Таксистот бргу сфатил, дека во секој од овие најчесто и без збор промрморени одговори, се содржи барем по еден заокружен суд, или заслужен упрек.

Пред хотелот двај се поздравице. Дури и не закажале.

ТРЕТ ДЕЛ

1.

Колку си помалку *ти*, оној што си, толку си повеќе *оној* што *овие овде* можат да поднесуваат да бидеш, веќе по првите дни во хотелот со новата дружина заклучил насамо со себеси Гоно Златков. И тоа во ниеден миг не се однесуваше само на понекои од луѓето, со кои му беше судено да биде неразделно везден и саноќ, туку за сите од поблиската и подалечна околина, а најповеќе за самата околина, во која беа го довеале животните ветришта.

Самиот по себе невесел, ваквиот заклучок се покажуваше меѓутоа мошне практичен, применлив низ целото секојдневие, сфатил уште веднаш тој. И варди - не првпат веќе и се опоменува - како спрема оној, што го чувствуваш најблизок, така и спрема најдалечниот. Од голема припомош му беше при ова долгогодишната привикнатост и пред најбезизлезниот животен и душевен скапец да не постои ни помисла да се понадева во друг. Таквата предност се покажуваше непроценлива, додека меѓу разновидните *осаменички мноштва*, како што самиот го именува во неговата општост овој свет, се отсобуваше неопходното место за себе.

Грамаден придонес во неусетноста и за полнотата на успехот во тоа имаа *преданијата* за *Едноракиот заштитник*, и за *Ангелот*, кои што разубавувани со неизбежните стилски фигури од фолклорот на овој свет, ја

имаа богато натопено уште поодамна пред неговата појава овдешната за такви нешта очигледно најповеќе и жедна почва. Обилуваа тие со настани, за кои самиот и не сонувал; во нив се доплетуваа не мал број преживувањана самите раскажувачи... Доколку основното во сето не беше не толку општиот спомен, колку горештиот и сè побесповратно збигоруван во секого од овие луѓе копнеж по едни години, кога секој од нивното морничаво обезличено мноштво би бил некој, со свој живот, со своја волја и свој сон... Како своевидно олицетворение на нешто такво, тој и се појавуваше во нивниот живот.

Освен што далеку пред неговото доаѓање сето тоа заедно ја имаше свршено сета работа во неговото претставување, не помал учинок имаше тоа во општата благонаклоност, па и во придобивањето на извесни повластености за местото и за положбата на очекуваниот од болницата соборец, лекуван од жива рана, седумгодишна...

Но, сега тој беше тука, а тоа беше нешто сосем друго. За, испречен и пред ваквата неизвесност, Гоно Златков да сообрази бргу, дека, немајќи ни по трошка од себе за сите нив, единствен излез ќе биде - ништо на ниеден. А и сè со него, барем првите недели, се случуваше така, сосем малу да биде потребен херојот со некое подлабоко учество во доуточувањето на епизодите од легендите. Тоа се одрази не поинаку и врз подробностите од секојдневието. Гоно Златков впрочем отсекогаш и сметал, дека и најострите животни спротивставености се решаваат на единствениот вистински начин без изнасилување, самите. За да не му биде тешко, и при сета деликатност на својата положба на неслучаен придојденец, од самата атмосфера на изделената елитна група горчливи

обреченици да проникне, сосредоточувајќи ја за себе, до молчеливата повлеченост на затворениот во себе самотник, која многу таи, многу може, но најмалку од тоа има намера да прави проблеми. Не можеше да не ги насетува при ова просенувањата на една своја горчлива шега со жедното мноштво во колибата на припекот, со проблесокот и на растрепереното сечило, извлечено во сонот; иако самиот најневолно им се подаваше на таквите приспомнувања од другите.

Конечно, сè беше тука и во таков вид, за неговото соживување да придобива текови од самиот него, пред и да помислил за овде, далеку однапред предопределувани. Ниеднаш не сфати докрај колкаво беше учеството на неговите скасувања со Црниот од првиот ден; но, дека за многумина од овој свет тоа значеше определба кон него, не еднаш тоа и искажано го чу. Слушаше; и измолчуваше. Со насмевка; не и без потсмев; но не и без таинственост. На крајот така и се изделија двете рамништа на самото општење: Ова површното, кое минуваше со малу зборови, главно со потврдување, или со одречување, без објаснувања; и она подлабокото, во кое сето околу се согледуваше за себе; а според кое не толку дека се постапуваше, колку што се живееше.

Пере Косачот и Митка Ведата, без непотребни претпоставки од негде определени да бидат со него, во исполнувањето на новите обврски се покажуваа чудесни; така што Гоно Златков согледа бргу, дека и самиот факт што тој им беше доверен ним, а не на некои други двајца од поширокиот круг, што го запознаваше, претставуваше знак за нечија независно ни од кој вид поткупна наклоност.

Косачот уште првите два-три дни се претстави со карактер и со обноски на неповршен сојлија селски

домаќин, со потисната богата душа, по која севезден класаат пченици, филизат лозја, се телат јунички, лудуваат јунци, виорногрови коњи вршат златни гумна, а по нив се тркалаат, секое доуши на другото, голомешести дечиња...

Косачот не беше со четата; но, ги знаеше не полошо од кој и да било друг сите подробности од *преданијата*. А сепак, ни првите дни, ни потоа, не се обележа за нешто од сето ни во предолгите часови молчење да потпраша. За, кога во редок скришен миг ставаше в уста капка ракија, истиот тој Пере Косачот да го побара своето. Тој веќе го имаше натерано Гоно Златков барем седум-осум пати да му прераскажува зошто и како беше го отпуштил, откако го расамарил и го изоглавил, оној *чил азган* последната утрина *дома*, како што секогаш и без погрешка тука сите велела за тоа, знаејќи што велат.

Пере Косачот беше *Брсјачиште*, како што велеше самиот, од селата со најтучните полиња на Дебарца. Во овој гнасен и јалов свет, во кој беше се нашол, како што, по извесно не долго време, му признаваше на Гоно Златков самиот, беше се разбудил една утрина закопан до појас, следејќи го како верен четник адашот Чаулев. А тој, така, велеше, среде сето досега и живее само со долната половина; а со градите и со главата стрчи над сето згора; со срцето сето *таму, дома*; додека со мислите со сите четиринаесет најпрвин буден за сè околу... *И ти си моја милост*, еднаш тој веќе и му призна. *Те видов како се смурти на онаа клупа во болницата*, - рече - *додека ти раскажуваа како го убиле п р е д а в н и к о т* Чаулев... *Си признавам, и јас правев, ама те видов и тебе како при тоа опитно им направи на оние дивинки лице. Види си го мајчиниов, реков тогаш, ем нов, ем се чува не полошо од мене.*

Во задно време Пере Косачот е најповеќе буден да ја маглоса одовде, вели. Да фати негде преку земја, Америка. *Отаде по седум-осум години можеш и дома да си се прибереш. Има нашинци, вели. Инаку, за нашана кутра Македонија ич не ми фаќа око со нас. Не сме за машала. Европана однадвор, ние одвнатре, ја добитисавме. А така и смрдиме-давиме на мршојадци...* Толку е заразен сонот од Перета Косачот, што и Гоно Златков извесно време живее со него; дури во еден миг не сфатил дека за тоа нешто длабоко внатре му недостасува.

Но, Пере Косачот беше и оној, што знаеше уште по првите десетина дена, откако дружината ќе позаспиеше околу, да му подмигне на Гоно Златков - *оди...* Или да го покрива со некакви посебни задачи, што божем тој му ги дал, барем пред оние подалечните, кога ќе се појавеше потреба од тоа. За во еден миг да се најде самиот Гоно Златков присилен да побара од него да не се истрчува толку во своето покривање; зашто и меѓу нив - *луѓето луѓе пасат...* Пере Косачот измолче на ова камен; но, не се налути. Само што оттогаш и за сè такво до најмалечка подробност се договараа.

Митка Ведата имаше приказна куса, а отрувачка. Син единец на бежанско даскалско семејство од Мегленско, мајката ја загубил едвај седумгодишен, тукушто излезени од бегалскиот логор, по војните. Прибрани во некакви бараки околу Стара Загора, таму И бил сè уште гробот. Со татка си, учител, со грамадно срце, а со толку малку и со секоја есен сè помалку здравје, офтикав, му минува детството низ постојани преселби од едно училиште до друго. Дури еден убав горешт јулски ден, веќе замомчен, не го довел татко му во Софија, *кај еден познат*, како што му рекол. Било на годишнината од

убиството на Протогеров; за тоа пишувало во весниците и се зборувало насекаде; *познатиот* се покажал човек со шешир. Бргу потоа загинал. Татко му на Митка Ведата, седнати во некоја ужасно зачадена меана, постојано поткашлувал, и му ја држел меѓу своите две морничаво потни дланки под масата неговата, пред да му рече на овој свој познат - за кој рекол дека е *од нашине села* - оти има да го моли нешто сосем просто и сосем кусо. Но, неговиот познат го сфатил толку веднаш тоа, за според тоа Митка Ведата и да заклучи, дека тоа *со таквите како нив* се повторува ако не секој, тогаш секој втор ден. *Тој нам со мајка му ни беше ветен од раѓање.* - Татко му сепак своето на оној човек му го рекол. - *Дојдени овде, ветувањето, што д о м а гласеше да биде к у м и т а, се прекрсти само со името на Македонија. Нарасте детево...* - татко му своето така и го дорекол, рошавејќи му ја со несфатлива жестокост со тенките просирни прсти здравата црна коса на темето, а одронувајќи ретко збор по збор, низ збигореноста на потисканите солзи во грлото. - *Време му е да служи...*

Можеби навистина стануваше збор за *човек разбаран*, како што целото тоа лето и есента, дури беше жив, настојуваше во своите сè потешко читливи писма татко му. Можеби од тоа тој и не го даде во мноштвото на *каскетарите*; туку го задржа со себе меѓу овие во хотелите. Тој човек, дури и откако загина, како да го остави него, Митка Ведата, на своето место. Судбината му ја определи; за себе ништо не му кажа. Од други дури потоа дозна, дека, врзан в племна, гледал како андартите му ги посрамотуваат мајката и жената...

Татко му... Татко му не ја дочекал ни зимата; починал кон крајот на октомври. Прекорнал до пролетта Митка Ведата, можеби за тоа тој и некои работи, што не ги

сакал, за кои не бил ни зрел, се правел дека е, сторил, само и само да си го однесе татка му во еден зарастен гроб околу Стара Загора. А кога најнакрај ги прибрал на едно место обата, тогаш и сè, што можел да им вети било, дека ќе служи верно и најдобро што знае...

И Митка Ведата, како што го има веќе и завикано, вистина служеше. Ракофатен и брз, во овој суров свет сè од силни и преки мажи, трета година тераше како Митка Ведата значеше и некаков посебен негов дел. Жените беа неговиот свет. Не постоеше врата што не ќе се отвори пред неговиот невин насмеан поглед. А си имаа, ни тоа не го одречуваше тој, ако не оние од најгоре, тогаш луѓето од нешто подолу, што и доаѓаа да го побараат, не мали грижи со некои од жеништата... Уште не му се случи од кај што го праќаа да се врати со неизвршена *задача*. Тогаш и го завикаа така. Се чувствувааше дома; овој свет околу му беше сè, ако се из земе еден далечен гроб околу Стара Загора. Па така и знаеше тој за овој свет многу нешта, што не ги знаеше ниеден жив; бидејќи не беа ни само еден и двајца од повисоките редови на нивниот зарек, што посакуваа да го имаат при извесни свои потфати, секавичен и нечуен, за каков што веќе се имаше прочуено...

И сето догде би било можеби во некаков ред, доколку понекои токму од таквите сознанија не беа почнале отпрвин неино да му се привсенуваат, но бргу потоа веќе и да прогонат, па и да се закануваат, незадржливо престорувајќи се во судбински предизвик, што сè потешко се подаваше да биде потиснуван. За да почнат веќе и да се накреваат во душата од Митка Ведата незнајни бури, што можеа да бидат само предолго и премачно молчени и прикривани. Така невиниот ја прикрива потајната црна болест; додека самиот, веќе

заобиколен од сите страни среде безизлезот, се суши и трмее. Чиниш никулци од нова трска, се подаваа по ровитоста на младата душевност, сè понедобојни и сè поостри, прашањата. Беа прашања за сите морничави работи, за кои Митка Ведата и потаму го побаруваа и го употребуваа. А тој и потаму, како ништо да не е, потискаше во себе сè такво, болно; прифаќаше и извршуваше, бидејќи не можеше, не беше силен да рече - *не!* - сирачки сознаен, дека единствено заради тоа тој и остануваше, а и претставуваше некој вид рамен меѓу рамни со останатите од светот, во кој беше прибран. Светот, во кој до неодамна се чувствуваше најден; што претставуваше за него и родителски дом, и врсничка дружина, татковина; кому сега тој му се покажуваше недостоен... И Митка Ведата бега со месеци и од најдалечниот наговор во врска со болеста, среде која во ноките се превиткува. Најмалку си ја сака осамата; но, не помал педизвик претставуваат за него и секој вид поголеми близини со кого и да било од другарите околу. Останува по цели денови пред екранот на киното *Арда*, зрачејќи во платното од првата до последната проекција. А кога ни тоа младиот организам не е во состојба од една мерка потаму да го издржи, тогаш почнал потајум и од себе да потпивнува. И да се расфрла со едни такви чемерни дрскости, што...

Митка Ведата е најмалку во состојба самиот со каква-таква приближна јасноста да претпостави и сега - додека вака мачно, поеднипати со солзи, поеднипати со жестока самоприсила, раскажува - каде сè можеа да го одведат, веќе до безостаток поземен, душегубните струи иа лажовните излези... ако во неговиот живот однекаде не се појавел Војводата. Веројатно отстрана насетувајќи во однесувањето на овој пред тоа незабележлив питом момчак

нешто длабоко притајувано, додека ја присобираше четата, сè што самиот го прашал, било, како и секого друг од оние, што обајцата ги знаеле: - би пошол ли *внатре* со него? Дури и без определен негов одговор - ваквите се посебно сомничави - само Војводата си знаел со какви посебни настојувања кај оние, од кои зависеше сето, му успева да го вброи во четата...

Имаше многу од оваа подмолна бол, од нејзините излачувања од младата душа, пригмечена во неа, во погледот од Митка Ведата, што со онаква беспопштедност му се подаде на погледот од Гоно Златков при најпрвата нивна средба во колибата, за да не се почувствува, пред и да биде сфатен, притајуваниот крик; но, нели веќе и одзивот? Можеби дури и првичната сознајност, дека и исповедникот беше одбран.

Имаше, патем, и непроситиви несмасности во преголемото настојување на Митка Ведата да му се приближи колку што се може побргу на човекот со само привидно студен, од тоа дури и боцкав, постојано повлечен во здржаноста, меѓутоа во иста таква мерка и строг спрема себе си - што со никого на овој бел свет нема раска давање-земање - а така и чист, отворен поглед, кој и највисоко од сите, што во животот воопшто ги знае, се зрачи.

За, без да вчудовиди ниеден од обајцата, веќе пред крајот на втората недела престој на Гоно Златков во хотелот, да почне Митка Ведата, кога ќе се најдеа насамо, да му се отвора. Го прави тој тоа сега и страотно болно, низ постојани прикривања, бегства, несфатливи отпори; но во исто време самиот и најповеќе исплашен да не би да го загуби одзивот, единствен и сè појасно насетен. На Гоно Златков така и му уснева при секој час насамо да измамува од својот млад пријател секогаш по нешто поново и поново

од мачните признанија; најпрвото од кои - а токму така непосредно и се започна сето меѓу нив- што Митка Ведата овојпат за ниедна цена не сакаше да го измолчи - беше скришното барање на Црниот да го известува секој ден за секој збор од Гоно Златков...

Но, со тоа беше отворена само едната половина од тежините, што го потискаа Митка Ведата; а Гоно Златков и не би бил тој, ако не се почувствува пред нешто од себеси должен да му извлече признание и за сите други должности и *задачи*, што дотогаш ги вршел за некого, без што, од негде знаеше, на неговиот помлад пријател му немаше спас. И тој му призна, на крајот и со некој несфатлив горчлив очај, дури со омраза, по повеќедневни бегства и студени оттуѓувања, сè пеколно од себе...

Место тие нему, веќе по првиот месец самиот Гоно Златков сфаќа, тој им беше станал на двајцата свои луѓе верен исповедник; а тоа до значајна мера и го овозможува всушност за ниеден неизбежното двојство, во кое, во една или во друга посока, во овој свет и се живееше. Самиот Гоно Златков кажуваше што сакаше да каже; и тоа не од недоверба, туку од нешто и од неа понечисто, а што толку сликовито беше го доживеал крај еден извор со Војводата. Во овој круг секој за себе дотаму најдобро си ја знаеше беспомошноста, што најмалку од другиот какво и да било прикривање или молк си дозволуваше да очекува. Од некои други страни, меѓутоа, магијата на нивната здушеност се зрачеше; речиси напоредно, во неа се наоѓаа веќе и сите од собата; за околу нив да почнат да се присобираат понекои и од подалеку. Не постоеше никаква тајна, освен некое немо разбирање со погледите, што ги привлекуваше и според што се одбираа. А сепак, најпрвото, за кое стануваа сознaji, беше, дека се од поодамна веќе сомнителни. Не

останува ни сами без свои гаволиштилици. Пуштаа да се знае за нив само она, што тие посакуваа. Можеби така и се зарадува зарекот и среде пеколот; но, и Гоно Златков го подгрева помисла, дека сè, што можеше да му се случи на тој ред, беше од некои страни да почне да се разредува...

Лажовноста и на оваа надеж не забави да се озаби.

Една утрина во хотелскиот клозет си го најдоа Митка Ведата обесен.

... Немееја со недели; дури смртта сама не се вовлече пред нивните мисли во себе.

На леглото од отидениот го прифатија Дине Осата, немо.

Обичајот, востановен од доаѓањето на Гоно Златков, кога ниеден немаше дента посебна задача, да излегуваат заедно в град, љубоморно го зачуваа. Тоа ги држеше уште поцврсто заедно. Порано тие како што знаеја најдобро го воведуваа Гоно Златков во севозможните дупки и премини на својот овдешен свет, сите. Му ги покажуваа во најубавиог вид неговите привлечности; му ги приопштуваа олеснувањата, што им припаѓаа. Тие сите добиваа некаков билет, со кој можеа да влегуваат во извесни за останатите забранети собиралишта; добиваа купони, со кои од определен број продавници можеа да подигнат извесна количина храна. Одеа во киното *Арда* и, со полни салони со слични на себе млади луѓе, ги гледаа по неброено пати американските пиштолциски филмови. Потем ќе појде во соседната просторија на стрелиштето, каде се натпреваруваа во стрелање со пиштоли, во точно фрлање бомби, со слични на себе групи, при што натпреварувачкиот дух прераснуваше во некој вид ривалство и непријателство.

Колку и да се извардуваше да не се истрчува, погодоците на Гоно Златков, кого и неговите го зачувуваа меѓу последните се покажуваа решавачки за тоа кој ќе надвлее; така и меѓу оние што раководеа со овие вежбалишта ја имаше бргу нивната наклонетост, а тоа подразбираше и извесни за нив реални предности: посебни дозволи за увежбувања, понеистрошени пиштоли, поуспешна серија муниција. Го прифаќаше сето ова, кога веќе беше тука, во мерка, што не би предизвикала опасно незадоволство кај оние отаде; но знаеше да стави извесен свој ред и во здржувањето на натпреварувачката страст кај своите.

Со поголема упорност сето тоа го правеа и сега, чувствувајќи нечија молчелива сенка постојано тука некаде. Беа меѓу себе неизмерно поблиски. И... поневесели.

Компанијата и овој беснежен зимен ден им се надополнува, или се празни, сè од исти како нив, главно со каскети, со кои се шлаат по сивилото од чаршијата, по парковите и по меаните.

Отсутниот им ги предопределува и разговорите.

Не го спомнуваат; со Гоно Златков веќе неколку излегувања сè што прават е да го воведуват во оној најотпадниот, однопачниот свет на нивното живеење. Оној од нив, што ќе се подиспијани, го прикриваат самите, не давајќи му да стори, најмалку да излае, што и да било појасно од себе. Тоа го прават така, што со пијаниот се осамува еден, за секого определен, со кого тие се одалечуваат меѓу дрвјата на Борисовата Градина, или која било друга осама, дури оној не истатне сè докрај што има. Секој е со свој исповедник...

Но, тоа е само првата стапалка.

Забраздените подлабоко по маѓосните лавиринти на острите страсти-кон каде единствено и водат сите посоки на нивната иднина, веќе не еднаш невесело помислил Гоно Златков - и не излегуваат со нив; оние од нив, што сè уште престојуваат во хотелите, се искрадуваат обично најпрви кон комарциските подземја, или во неколкуте посебни дупки за пијаничишта, за другиот свет недостапни. Таму, под извесна контрола, барем овие што не ги доснемало заради стари заслуги, нечие покровителство, или од што нешто и потаму од нив може да биде исползувано, им се подаваат на своите неверни занесувања. Обично отаде, според некоја соодветно невесела постапност, за која и не се шепоти, денес еден утре друг, таквите без трага и исчезнуваат...

Ако не му успева докрај да го сфати, Гоно Златков се труди барем да го почитува тоа, што по загубот на трагичниот момчак, со кого го гледаа најчесто, освен блиските, се чувствуваат должни, во погоден час, да му се приближат по некои речиси непознати. Тие и го начекуваат кога е сам; како што е неопходно да се има голема доверба во човекот, во него, кога секој од овие луѓе и доаѓа со зборови, што меѓу нив и пред себе се измолчуваат. Но, тие и не бараат друго, освен да бидат ислушани со искажуваното од нив сочувство. И тој може само да молчи и да слуша, потискајќи ги во себе сомневањата.

Така за извесно време и се востановија состојби, единствено за најоднопачните можни теми Гоно Златков и да разговара сè повеќе со најдалечните, отколку со поблиските луѓе од нивниот свет. Слушаше од ден во ден тој не за едно и за две неумоливи тонења кон неверните бездни на бесповратноста... Сè наоколу и овој ден приведува кон опачините. И не толку од што сфаќаат,

мисли Гоно Златков, талкајќи со убиен поглед по сивите улици, дека најпрви пред нивниот чекор и демнат витлите на алкохолот и на комарот. И дека на ниедна страна погледот не ќе најде на друго, освен на илјадните странпатишта на апатијата и на лудилото; а дека и поземаат овие бездни, наспроти секаков ред, уште истиот миг, крај овие почувствителните и молчеливите, како за показ, уште по толку од најповеќе осверените и закоравените; и дека така и одат, во заедничка низа, чиниш носочени од некој прст, погодени од рофја, додека си се осознал веќе и ги потиснало кои дното, отаде најчесто од животот - без никакво правило... чемерно сведува во себе. Некои како него не ги тајат ни своите остри согледувања н осозинавања од обидите да вникнат подлабоко во овие тајни. Се случувало, велат, тоа со нивните луѓе, најмалку зависно од успешноста, или од неуспешноста во извршувањето на некоја од нивните *задачи*. И по незамисливо успешното извршување на неизвршливото - а тоа и беше единственото, за што со најголемо внимание еден за друг знаеја сè, но и сè измолчуваа - сосем исто како и по некое беспримерно *утнување*... цевката исто се допираше до слепоочницата. Бездната остануваше зината.

Опустошувачка исповед спроти неизвесното и на глутницата окоравени убијци, мисли сè почесто наежавен Гоно Златков. Не можеше со погнасна полазија да ми врати *малиот*...

И во најголеми крви огрешените - би му згазиле на вратот да ги чуе – бегаат подлечки од завивањата на јансите непрошка низ осознавањата. А под овие на хиена, на мрша на припек отрувачки осознавања, подронува празнина. Само нивен вид осама. Не обеспатеност. Ни себепрезреност. Лигава, шакалска осама што во ноќите

кевка, мислејќи барем завива, лае. Сомнеж разнесол и сенка од првоначални сознанија. Очигледно најповеќе ги кине тоа, што такви имаа и преимаа. Што ги имаа цврсти. Што во нив беше заклучено сето нивно право, спроти кое немаше таков, што ќе им го одрече, без да излаже пред целиот свет... Како што сите тие и се чувствуваа најуспешни во тоа - еднаш, тогаш... додека имаа врз што да заклучуваат, дека всушност ништо од тоа, што беа самите; што правеа со своите раце; што го мислеа тоа што го мислеа притоа; што се сомневаа дури во тоа, во кое се сомневаа, не зависело од нив ниеднаш. Друг, што им се кажуваше јасновид пред нив, ја земаше врз себе одговорноста. Кој беше тој таму, што сега го нема повеќе? Го имале ли воопшто некогаш, или само си го замислувале..? Не беше ли тој еден од оние, на кои некој пак нив ги насаскуваше да го убиваат? Не си го убија ли самите..? А толку многу убија..! Кои се оние, што и потаму продолжуваат да ги убиваат по ноќите? Тоа се сè нивни прашања. Гоно Златков и варди низ нив ништо свое да не прокраде. Се чувствуваат, не од сега, употребени и отфрлени. Првпат тоа само го признаваат. Ретки се, дури, што тоа отворено, и сега, во четири очи со него, ќе го префрлат преку јазик; најголемиот број зборуваат друго, мислат на тоа; понекои ништо такво и не споменуваат. Но, сите тие знаат. Признале. И го сторице тоа пред еден, за кого знаат - не ќе ги злоупотреби. Тие него да; тој нив ниеднаш.

Од тоа јансата ни помалку жестока, ни... понеопасна.

Имаше и такви, а нив ги имаше во најголем број - отаде и сите ребрења, и не само негови - што се чувствуваа како риби во вода со нивниот поминок; ним за она, што беа, и за кое беа употребувани, не им требаа исповеди, ни

оправдувања. Самите правеа сè едииствено тоа добро да го извршуваат. Живееја за тоа. Така со тоа тие и се гордееја. Доколку некои примери најповеќе нив и не ги вцашуваа, со тоа, што недвојбено покажуваа, дека судбината најмалку во врска со нивните животи одеше праволинејно; што на целата оваа работа со сите нив **И** придаваше само некоја темна и неодгатлива таинственост. Траеја во врска со тоа всушност и најтешко решливото за целиот круг на нивниот свет, низ кое сите овие луѓе беа еднаш веќе поминати, некои молчеливи, но и беспрекословно определувачки спорови, ниеднаш несвршливи. Каде се работеше за некој нивен вид образ, за совест, па и за некој вид само за нив сфатлива доблест, чест. Гордост. Гоно Златков веќе и од секојдневието можеше да сфати колку и на каков начин ги спореле нив не мал број и од оние, со кои животот ги имаше решено сите двоумења...

Но, остануваше неспорно, дека и по неколку последователни *утки* и најдебелоглавиот од оваа сорта знаеше да се урниса до најниското дно на човековото паѓање; а во исто време, што беше посебно фатално, истото му се случуваше и на оној, што ниеднаш не *утнал*; како негде таму, но извесен број години, да наидувахе и таквиот во својата превејаност во владеењето со *занаеот* на невидлив сид, од кој како најдолна вејкрпа се стропоштуваше. Посреќни беа тие, што ги снемуваше одеднаш; морничавиот потсмев кон оние другите најмалку си го поднесуваа. Збрчкани и сами, па дното од мрачните подземја, не можеа да гледаат како од најблиските си го кријат погледот...

Гоно Златков овој ден беше одведен во *Пана*, а потоа и во една од најцрните биртии, каде неодамна - му

раскажа по излегувањето со шепот Пере Косачот- еден од нивната дружина, од просто немање што, си пукал в уста.

„Спиеш на неговото легло.”- Вели Косачот. - „Тоа ништо не значи; само, поарно да ти кажам јас, отколку при некоја кавга некој со тоа да те наведе...”

Во рани приквечерини, во неколку од знајните бакалници ги покажуваат билетите и добиваат секој по определена количина храна. Договорени однапред, поземаат колбаси, сланини, кашкавали, туршии, цигари, леб. На Чемерот му успеало, без да го сетат ни тие каде, преку некакви само за него и за продавачот знајни ишарети, да пикне под палтото шише сливова. Треба само продавачот да е уверен дека побргу од земјата ќе излезе за тоа збор знаеја.

„Се обидов на две места, мајката не даваат...” - Рекол патем Јансата.

„А за Иле на мајка тоа не претставуваше никаков проблем.” - Се посмеал на тоа Пере Косачот. - „Погледни!”

Тој му ја поткренал полата од палтото на Чемерот.

„Бре, мајката! Како?!” - Се уфнал Дино Осата.

„Ама ајде,” - вели на ова Чемерот. - „Било збор..!”

Се прибираат кон својот хотел, носејќи го сето во хартиени кеси.

Им се преспречува на патот еден од дваесетината такси-автомобили во градот; пропуштајќи им пат, таксистот намавнува одвнатре.

„Кој ти беше овој?” - Прашува Динката.

„Миленко Французот. Пријател.” - Одговорил Фертикот.

Токму тој миг Гоно Златков и го видел!

Го видел можеби милионито делче од мигот, пред да биде виден тој самиот.

Седи отпуштен на седиштето до возачот - додека овој ним им пушта пат по преминот, стоејќи со колата - на прв поглед со разочаран лик; најповеќе од сè друго, сепак, изморен. Бидејќи е тука и некоја како вродена така повеќе ни во сонот незадремана спремност за ненанадејно обрнување. За штрекнување и затекнување на сè околу во најкритичниот миг на појавата, или на случувањето. Достатно е да има такво нешто наоколу.

Го видел! Зарем е малку!? Потаму ни збор. Тоа е истиот Гоно Златков, кај кого што нема во тоа ни раска повод за двоумење. А токму во таа недвојбеност и се состои причината за најжестокото наежавување, што некогаш го имал И кон некои страни, што првпат ги осознава, веќе и верни. Несмешни. Дофатливи. И не само што е исполнет со сè такво сморничавување од ова видување; туку тој веќе самиот, мигновено, без учество на каква и да создајност, сторил сè - да не биде виден. Да се скрие всушност од можноста да не биде самиот од него предаден. Единствено ли само затоа да го скрие, оној таму, од ниеден друг да не биде препознаен? Глупост, секако. Да не биде самиот воопшто насетен. Барем не денес. И не овде. Не со сите овие околу...

Останал, сепак, усет, дека веќе следниот миг беше и самиот виден; далеку пред да му го потврди тоа разговорот околу.

Меѓутоа, се чини дека најпрвин се меѓу *оној таму* и него, Гоно Златков, беше барем за овој ден завршено. Независно што токму тогаш, за тој некој нешто и рекол, кога Фертикот, прашал:

„Ама што туку се врти оној до него..? Се извиличи, за едно чудо, човекон..!”

„Што ти е тебе гајле? Глеј си патот...” - одвратил на ова Косачот и го забрзал чекорот.

Забрзале и сите останати крај него.

„Види, види... Очи толкави...!”

„Сè како во тебе да гледа,” - дури и му рекол Дино Осата, задниве неколку дни, загуби го-најди го, секогаш крај него.

„Пушти го,” - му одговорил Гоно Златков недоветно.

Додека, сето тоа време, поосетно и од физички допир, му минува по тилот, по грбот, по целиот него, од најнезнајните области на знаењето знаен поглед; а зад него мигум, не поинаку од него, веќе се притаил, воомјазениот од откривањето, оној таму бескрај далечен незнаен крик. Како што е неспремен тој, не барем сега, да го прифати како вистина, да го признае како дел од своето јаве; за со него потоа нешто и да се обиде да стори; не е поинаку, крај сиот немир, во неговата обрнатост, ни со оној таму...

На Гоно Златков, сепак, одамна така не му се пресеке колениците.

Макар што не му треба ни некоја посебна усилба, сето тоа да го зачува за себе. Достој и ти, му настојува во себе на оној таму. Достој...

Здивнал кога, избрзувајќи со прекумерна бучава, колата се загубила зад уличните свиоци.

...Во нивната шестокреветна соба во хотелот, во кој се прибрале во сами приквечерини, ги затекнуваат уште Тано Левакот и Коло Црниот.

„Сè лапачка.! ?” - рекол Левакот, познат изедник меѓу нив.

Така сите спрема него и се однесуваат .

А сега и Чемерот, дразнејќи го, му го покажал, шишето:

„Има и од ова. Нешто против имаш..?“

„Сега знам што ќе рече!“ - вели Левакот.

„Не здишите гости - не е ваша каша...” - сепак, и покрај тоа, Пере Косачот го искажал своето. - „Ајде, сиве... Дури не му пресече на овој човек на умот...”

„А што да ми пресече на умов, лебати...” - не паѓа на грб Левакот.

„Метла, брат!” - пресекол Фертикот. - „Кој ти се накумил тебе на софра..? Ајде, кажи! И секому..?“

„Ама немој..! Секому, а? Знаеш ти со кого зборуваш..?“ - потпрашал во еден миг Коло Црниот.

„Кој сака да е, гости отстрана вечерва не прибираме. Од кај знае секој не му е ли *некому* деветти ден токму вечерва...”

„Ама ти... знаеш ли..?“

„Ете ти. Веднаш за кубур...” - пропиштело, како секогаш во невреме, гласчето на Иле Чемерот.

Сите се свртеле кон него.

„Шегата настрана,” - рекол сега најдомаќински што може Пере Косачот. - „Ние сме овде една фамилија. Решивме вечерва да се прибереме на софра. Се покажува од некого тоа не се може... Што ќе рече човеков; втор месец е со нас, еднаш како луѓе не се прибравме.”

„Значи и тоа не се може... Добро, добро, нека се знае,” - не може без своето Коло Црниот. „Нека е така... Еве, јас си одам. Само луѓе, не правете ја голема. Вам од главите ќе ви скака.” - Не може на крајот и да не се опсекне тој.

„Прости, не беше воопшто збор за тебе. Само се погоди на муабетот...” - вели со помирлив некој потсмев Фертикот.

Но, за тоа време Коло Црниот веќе се приближил до Гоно Златков, потшепнал:

„Де, подизлези.”

И на Црн Коло сите му го виделе грбот, додека излегува.

„Бре, ама го избркавте човекон..!” - Рекол потоа Осата; но веднаш потоа потпрашал: - „Што.!?” - а на ликот веќе му стои израз на стаписаност.

„Ќе забави...” - подрекол Косачот. А веднаш потоа и тој: - „Рече нешто..?”

Во тој миг Чемерот, како што знае само тој, се доближил до Гоно Златков. Загледан во него со чуден, најповеќе сочувствен, кога бргу веќе и вкрвавено плачовен поглед, тој само му вели:

„Оди.”

А во тоа како е речено ова зборче има и пцоста, и страв, а воедно и некоја жестока жал. Има и безизлез, каков што одвај на друго место го има. Има и сочувство. Има и самозалажување. Но, најповеќе и повлекување пред некоја црна закана има, која и е единствената верна, со тоа што досега никому не му простила ништо.

Имале и време и од што сите да сфатат сè.

„Еднаш да ни дојдеше со арно...” - тивко прословил Јансата; најверојатно и несознаен дека му избегало.

Сите гледаат во Гоно Златков.

„Не чекај.” - Ова, не издржувајќи, му го рекол Динката.

Нешто слично му зборува и погледот на Перета Косачот. И Гоно Златков излегол.

Далеку по ходникот, стои и го чека, пушејќи крај прозорец, Коло Црниот.

Приоѓајќи му, Гоно Златков има сосем определено чувство за провалија. За вител. За некое од оние нешта, за кои разговараа речиси сиот изминат ден. Судбината, си вели. Замисли ја уште, си вели, до безостаток сета, меѓу неговите прсти...

„Ме викна,” - му вели, прибран во опорината миризба на серт качак.

„Те викнав.”

„Слушам.”

„Гледам задушница... му правите.”

„...Само така, се прибираме.”

„Некој сака да се види со тебе.”

„Штом сака...”

„Биди стокмен утре ова време. Ќе поминеме.”

„Да бидам.”

„Нека не знаат.”

„Од мене?”

„Сеедно. Ојдов.”

Гоно Златков нешто можеби и би прашал; но Црниот, знаејќи го на свој начин добро тоа во него, веќе слегува по скалите и тие луто чкрткаат под неговите чекори.

Во собата, нема таков, што не го погледнал подоко. И што не измолчел барем илјада прашања.

„А сега, повелете. Еднаш без кандила, господи...” - вели Фертикот.

„Софра, невеста!” - се обидува од своја страна Косачот. „Првин без ова ништо не ти вреди...” - вели Чемерот, ставајќи го на маса шишето. И Гоно Златков првпат не се прашува зошто сите го сметаат молчеливец.

Шишето го отворил Фертикот; тој му го подал на Јансата, најстар меѓу нив.

„Благослови, домаќине.”

„Господ да ни го чува умот.” - Сериозно рекол Јансата. Дури потоа го кренал шишето: - „Ај, да го отруеме црвецот.” - рекол и голтнал добро.

Се напиле со некој гнев сите шесмина; секој по нешто од себе и кажал.

Се напил и Гоно Златков, откако истурил на подот некоја капка.

„Лесна да му е на *малиот*...” - Рекол Гоно Златков и им се придружил на вечерата.

„Тажно е за него... Но, нам ни е убаво,” - подрекол Фертикот, откако помолчеле подолго, јадејќи.

„Заговорна дружина, да не чуе злото...” - прирекол по него Јансата.

„Тоа, тоа...” - се јавил и Косачот. - „Секој по малку, кудете.”

Кој по еднаш, кој по двапати, и при јадењето се поднапиле; но во шишето има уште дополу од течноста. Не еден од нив го понудиле Гоно Златков.

„Не, благодарам,” - вели тој. - „Доста ми е.”

„На твое место, обично...” - се обидува на самиот крај од вечерата Фертикот; но Гоно Златков студено одвратил: „Немам зошто. Навистина.”

„Ти си знаеш...”

Довечерале.

Едни полегнале, нерасоблечени; други токму се стокмиле да го играат *попот*; влегол Богомил со шеширот.

„Кога бргу повечеравте..?” -

„Ти со колегите во *Македонија*. Гулашче, гравче со колбавче. Ние сиромашката. Прекаснавме.” - Нешто се расприкажал Фертикот.

„Да. И јас...” – збунет е од тоа дури и Богомил. - „Црниот..?” „Со човеков овде нешто се договараа...” - вели Јансата не со една зла преднамера во гласот. - „Отиде.”

„И мене ми е време,” - вели сега сосем кроток, Богомил. - „Ај создравје.”

Излегол.

Молк. Одвреме навреме само се погледнуваат. Секој со секого; најпосле секој со Гоно Златков.

„Тоа ти е...што ти е.” - Некој подрекол.

„Друго - аш.”

„Е па...”

„Не е шега.”

„Обајцата.”

Гоно Златков им ги чувствува погледите. Не прави ништо да фати ниеден. Отпрвин си ги гледа прстите од левата рака; потоа гледа в таван, издолжен на леглото. Во ниеден, како ни во себе, мисли, не можеш ни да бидеш сигурен. Тоа и е она, со што, побргу или подоцна, секого од нив го домамува окото од оној вител кон себе...

Тој долго посакува да гледа еден жесток чил коњ, избодинат по огрејсонцето; место тоа гледа јастреб што се вие високо горе.

А *оној мојот*, се штрекнал во еден миг. Навистина и дошол, ветрогоенецот.

Останал со *него* целата ноќ.

Обиди се кажи му кому било за *него*, поеднипати помислува. Ќе те направи одвејан. Оттука некаде и почнува да му станува убаво со оваа негова, поточно *нивна*, со *оној* веќе и не толку многу *отаде*, само што тешко објаснива тајна. А се покажува верна.

2.

...Утрина е во хотелот; сите се станати, или стануваат. Чекаат ред и се мијат во заеднички мијалник на крајот од ходникот. По извесно време појаднуваат, триесетина души, во ресторан, само за нив, како и хотелот, во приземјето. Пијат чај од излушкани канчиња; јадат леб и сирење.

Кога е сè готово, во ходникот, понасамо, Гоно Златков го призачекал Јансата.

„Да му сторевме абер на Војводата?“

„Не. Зошто..?“ - Рекол на ова Гоно Златков.

„Те повикаа, така?“ - Прашува потаму Јансата.

„За вечер.“ - По подолго колебање, Гоно Златков признал.

„Првин треба да знаеш, дека од такви повикувања некои и по година-две... не се вратени.“

„Второ?“

„Имаш од нас цело претпладне да ги посвршиш в град

сите работи. Се договоривме, кој и да те побара, тука сме да те покриваме.“

„Благодарам.“ - Рекол Гоно Златков. - „Косачот, знае..?“

„Идејата беше негова. Мене само ме задолжи да ти кажам.“

„Не се плашите?“

„Наша работа.“

„Ваша.“

„Што се мислиш?“ - Прашал Јансата. - „Каскетот в џеб и татни.“

„Отидов,” - рекол Гоно Златков и се пуштил кон излезот.

Подалеку по улиците е веќе гологлав.

Приседнат на добро заклонета клупа во Борисовата Градина, подолго се двоуми што побргу. Најнакрај му се приклонил најпрвин на аманетот.

На излизаниот од носење коверт, што првпат сега го разгледува со сето внимание, пишува: *Международна банка Моловџ и Ко. Софија*. Под тоа се со поситни букви адресата и телефонот.

Гоно Златков го вратил во внатрешниот џеб татковиот ѓуздан. Во врска со адресата, решил да ја провери точноста на своите скромни познавања за градот. Веќе е во квартот на најубавите зданија со само што запрен минувач да се допраша за адресата, кога ја открил фирмата, еднаш на поминување пред тоа видена. А кога е групата минувачи погуста, се шмугнал во влезот, гледајќи право пред себе, небаре тоа го прави секој ден.

„Писмово е до вашиот директор. Настојувам да му го однесам самиов...” - му рекол на униформисан постар портир, кој најпрвин мошне внимателно му се испулил в лице и дури потоа се свртел кон ковертот, што го позел.

„Поинаку со ова и не може.” - Рекол, веќе добро уверен дека е збор за оригинален документ, портирот. „Појдете по мене.”

„А откако се искачиле на горниот кат по отворените скали, портирот со непроменет глас прашал:

„Кого да најавам, молам?”

„Со најава тешко ќе оди,” - вели на ова Гоно Златков. - „Јас сум, знаете, од Македонија.”

„Така и мислев,” - вели на ова портирот. - „Повелете со мене, господине.”

Портирот го одвел пред врата на која пишува *Главен секретар*.

Човекот зад грамадното биро, полничок господин со румени образи и тенки мустачиња, откако сообrazilил за што станува збор, станал и го одвел Гоно Златков пред врата, на која врз месингана плоча со дискретни букви пишува *Генерален Директор* и тука го замолил тивко само минутка да почека. И навистина, по сосем кусо главниот секретар излегол и веќе го повел Гоно Златков накај бирото, зад кое седи јадор и осетно постар човек со невидено груби црти, но и со ретко добродушен израз на долгнавестото лице, обрабено од лавовски перчин бели коси. Кога е Гоно Златков доближен, овој човек станал и, поднаведнат од своите височини, љубезно се ракува со него. И од допирот на јадрата рака се зрачи наклоност. Тој веќе и го поканил да седне на најблиската фотелја спроти себе, климнувајќи му во меѓу време на секретарот дека е слободен. А кога е вратата зад овој затворена, тогаш генералниот директор со неочекувано бархатен глас со внатрешен одзив, со љубопитно поткренати веѓи прашал:

„Пред се, ве молам да ме извините, за сè, што за вас знам, но: Кој бевте вие, млад господине? Страхил Златков, Гоно Златков, или Костадин Златков? Формалност е, но битна.“ „Јас сум Гоно Златков, господине. Татко ми Страхил Златков не е повеќе жив; брат ми Костадин Златков живее и сега во српска Македонија. Јас неодамна пребегнав отаде, па реков да го исполнам аманетот татков. Знаете, во врска со него татко ми сè мене ми доверил, ми пренесе мама. И јас од тоа не се откажувам. Го преземам. Ние сите, нашето семејство преку мене, го признава тој долг...”

„Претпоставувате ли каков е долгот? Обврската каква е?“ - Со сериозност, што веќе нешто покрива, прашал постариот човек. Очигледно притоа тој и осознава некоја битна работа во сето, со неговиот - колку што подолго го гледа само толку подобро сфаќа до која мерка - необичен посетител.

„Тате мислел се работи за гробнината од стрика ми таму, во Америка. Тој и на мама И рекол така да ми каже, кога... Такви писма добивале рече таа и некои други од нашиот крај за умрените, отаде. Гретоа е; барем за некое време споменот да не му се замете. Така мислел тате; а и јас мислам како него. И брат ми. Ние сите така мислиме за тоа господине.“ „А ги имате ли потребните пари со себе?“ - сега и со некоја одвај доловлива шеговитост потпрашал домаќинот.

„Сè што имам, само за тоа го имам, господине.“ - Рекол на ова Гоно Златков. - „Ако притреба спремен сум и да се позајмам. Брат татков е. Крв родена, по светов некаде.“

„Живее уште кај народон наш чувството за чест и за доблест, синко... Живее..!“ - рекол сега со некоја непреодолива топлина во мраморно-сивите умни очи на ова домаќинот. - „Бравос! Јас ви честитам.“

„Ми зборувате нашински, господине..?“

„Тоа значи дека сум... возбудиен. Вие негде, со тоа што сте таков, ме докоснавте. Да, од Солун сум. Од една од најстарите фамилии. Беган сум и јас... отаде.“

„Каде ли уште нè нема, господине..?“

„Дома. Таму нè има сè помалку. Бргу ќе да си дојден отаде.“

„Некој месец има,” - рекол Гоно Златков. - „Колку ќе биде доста за гробнината од чичка ми, господине? Може утре да не можам да дојдам.”

„Но, дотука. Не одете потаму, млад човеку. Да. Верувам дека ќе ми простите, но само недоразбирње е...” - рекол во еден миг веќе станат од зад своето биро возрасниот јадор господин. Тој сега седнал на фотелјата спроти Гоно Златков и, откако го погледал подолго безмалу со татковски омекнат поглед, продолжил: - „И мене не така често ми се случуваа ваквите божествени... недоразбирања. Но, кога еднаш ќе се случат, тогаш и животот поинаку изгледа... Не мислете дека е ова од старечка зборливост...”

„Тоа најмалку, господине.”

„А сега слушајте ме внимателно, млад човеку. Тоа не е аманет од вас до вашиот покоен стрико Спас Златков во Америка... туку е тоа аманет од него. Аманет е од Спас Златков од Америка, до тројцата вас, Страхил Златков, Гоно Златков и Костадин Златков. Излегува по сто илјади долари, сега за мајка ти Темјана, како сопруга на Страхил Златков, за тебе, и за твојот брат Костадина. Така определил чичко ти. Вие сте богат човек, млад господине. Не морате ништо за братот на вашиот татко да позајмувате...”

„Што да ви речам..? Јас, навистина...”

„Веќе рековте сè. Имал за кого чичко ви таму да се потруди.”

„Два живота...Тате постојано повторуваше. Избегал од под бесилка... секретар во четата од Апостол Петков, Еницевардарското сонце.”

„Вториот добро го употребил.”

„И одеднаш..?” - му се подрекло на Гоно Златков.

„Нека ви е честито, млад господине,” - сега успокојувачки продолжил човекот спроти него, со некоја доверба следејќи сè што се случува на ликот од Гоно Злаков.

А таму ништо необично и не се случува; освен што во некоја мигновеност нешто лесно и недостатно осмислено напосто се подрекло и отишло.

„На името од татка ви ние повеќе пати праќаме писма во Македонија. Вие го имате првото, кога известувањето беше тукушто дојдено од Америка. На ниедно од следните одговор нема. Или можеби таму таквите писма не се врачуваат?”

„Со мајка ми не сум вииден години. Таа смета долгот е веќе мој.” - Рекол Гоно Златков сега и сам со чувство за чудна некоја топлина во очите.

„Знаете, ние имаме и наш интерес во оваа работа. Така, од наша страна е веќе сторено сè потребно за нештата околу наследството да бидат чисти. Најдоцна по една недела ќе можете да си дојдете и по вашите пари. Брат ви и мајка ви својот дел ќе можат само лично да го подигнат. Можно е и писмено овластување, заверено судски... Верувам, ќе најдете начин, за тоа да ги известите.”

„Тоа сигурно ќе го сторам,” - вели на ова Гоно Златков. - „Само што од моја страна, нешто би замолил. Оженет човек сум, очекувам рожба. Лично вам ќе ви се доверам, немам за тоа друг... Сакам да ја овластам на мојот дел мојата сопруга Малинка ... сега веднаш.”

На овој искусен човек спроти Гоно Златков доста му е само еден подолг поглед во јазелот меѓу неговите веѓи, за да знае сè.

„Знам дека имате добра причина.”

„Друг збор за тоа немам.” - Тоа е сè што е на ова во состојба да каже Гоно Златков.

„До пладне кај мојот секретар ќе го имате решението. Со наша гаранција.”

„Уште помалку зборови има за мојата благодарност, господине...”

„Молов. Отсега сум за вас Велимир Молов. Не сум тоа за многумина.”

„Ми правите голема чест, господине Молов.”

„Би сакал уште нешто, простете. Такви сме ние, старциве... Ви пожелувам да поживеете за да сфатите што ви се случи денес. Но, со тоа што овде за некоја секунда го сообразивте, во нешто големо и мене ме подучивте. Од денес во овој дом ќе доаѓате како пријател.”

„За тоа како се разговара во вашиот свет знам од романите на Толстој, на Тургенев, господине. Можам да ви одговорам само дека го прифаќам тоа со уште недоживеано задоволство...”

„Мене ми е посебно мило што тие романи ги знаете... Но, вие ќе морате и без тоа еден ден да повелите кај нас, заедно со сопругата. Бидејќи ќе сакате тоа, се надевам, и во потраен вид да се оформи.”

„Ќе ни претставува празник, господине Молов..!”
„Водам во вакви времиња една од најбогатите банки на Балканов, млад господине. Ви благодарам на ова малку горчливо сонце, што ми го внесовте во сивото старечко секојдневје... Човекот, сепак, живее и на она малку добро, што ќе му го направи на другиот, да му се порадува.”

„О, господине Молов! А можете да замислите што денес вие значите за мене..?”

„Јас сум само посредникот,” - вели одеднаш веќе спремен за некаде овој јадор постар човек. - „Ќе дојдам со вас; сам ќе им објаснам.”

И господинот Молов го вовел Гоно Златков под рака во канцеларијата на Главниот секретар; од каде што овој, со веќе оформен привремен документ за прифаќање, орочување и ополномоштување на сопругата Малинка за користење на сумата од наследството во џебот, излегол само по неполни два часа.

...Улици.

Од кога ли и плочникот проструил.. ?

Чекорења.

Колку посамозабравни, толку побесконечни.

Од кога жолто се мрешка овој негов поглед, како жолти води во брз тек, жолт...на месечината.

Во него е збран светот цел.

Пулсира.

Збивта.

Татне...

И одеднаш..? - Му се вратило прво најчудното прашање,што претпладнево го кажал.

Одеднаш сè е ничкум. Тумбе.

Зарем..?

Второто, на што си спомнал, е капата.

Неговиот каскет. Неговото средство за претставување. Тој. За значење. Нели повеќе за обезначување..?

И уште какво обезличување..!

Каскетот сепак му е веќе на глава.

Од наругушеноста и кожата му се истрештила, рафја.

Дури во еден миг, како од камен пролиштени искрички солзи, не се изнашле барем за во себе зборови:

Со мене сега што ќе им се посака нека сторат... Не ќе ве оставам на гола ведрина... Малинка. Ни *него*, што под срцето го носиш.

...Камен воденички околу вратот, животот согледан.
Со него, таков, се довлечкал до хотелот.

Минало столетие, откако е излезен; а уште ни пладне не е, се покажува.

Во собата се сите петмина.

Во свикната положба, го пречекале секој со помалку или со повеќе долг поглед, а прашањето - едно.

Тој ли е..?

Чемерот и Фертикот си го продолжиле својот табланет на креветот; Дине Осата тоне во некакво криминално романче. Косачот, издолжен наплешти, со рацете под глава, сонувал златен проблесок на зрело јачмено класје на јунски припек...

„Никој и не праша,” - подрекол Јансата, легнат настрана на соседното легло и останат последен со погледот кон Гоно Златков. Да, тој е и премногу тенок, за да се истрча со заклучоци врз основа само на првиот површен надворешен впечаток.

„Само нека се обиде да праша..!” - Просаскал Осата со глас, што на Гоно Златков му се впиал во душата. - „Дури тогаш ќе си го начека!”

Осата од некој свој гнев излегол вон.

Гоно Златков е, меѓутоа, само некој миг откако и самиот се спружил врз леглото, до недофат осамен. Уште веднаш јури пред неговиот поглед, поверно и од жив стресувајќи богато со својата грива, изоглавен, и умноок, дури и дрзок со единственоста на својата *рамна* снага и на самовилска шарка по неа, позлатен од записокот на

килибарното вино на огрејсонцето, избезумувачки со леснината и со радоста, што ја предизвикува, раздразнувачки миризлив на пот, обичен селски коњ...

Би останал со него до најнеусетен туптеж в дамар.

...Над главата од Гоно Златков се веднал Осата.

„Имало нов фплм,” - рекол. -”Одиме.”

„Одиме.”

Сите шесмина се веќе спремни.

Салата на киното *Арда* е преполна.

Новите гангстерски пресметки на екранот предизвикуваат темни одзиви: *aaaaa... ууууу*.

Него упорно не им успева да го поземат.

„Гледам не оди?” - му шепоти Осата крај него.

„Не”

„По мене.”

И тие се извлекле веднати меѓу редовите.

Талкаат по градот со Осата.

И Гоно Златков сè понесомнено знае, дека со секој друг, освен со овој на својот неповторлив начин гневен и боцкав другар, не би останал денес ниту миг насамо. Годи неговиот разжеварен пргав молк, во кој стои сето; зад кое потаму и нема, што би биле во состојба да знаат. Стои и сето тоа; но, и тие стојат...

Кога Гоно Златков се обидел да го вовед во меана. Осата само му мавнал.

Го одвел, не зад една и две улици, на место, веројатно единствено во состојба до некоја подносливост да ги откатанчи и да ги маѓепса. Не без учество дури и на ненавидноста на изгледот, кој на крајот сепак останува само вовед во незаборавноста на своите миризби, вкусови...

Очигледно стар и уважен гостин, пред Осата веќе е застанат, млад и дебел, со насмеани широки образи, што

пукаат од здравје, повеќе се чини стопанот, отколку прислужник; вистински и од радост, се гледа, весело насмеан:

„Повелете.” - Рекол. „Добредојдовте.” „Добро те најдовме. Што имаш..?” - Прашува Осата.

„За вас и од пиле млеко!” - Се смее навистина искрено овој млад човек.

„Тогаш, подај ни- сè...” - Се замешал неусетно и за себе во овој скокоткав разговор Гоно Златков. - „Од сè што имаш; ти како што знаеш; да ни биде доста.”

„Ама јас такви гости барам... Дај ми боже барем по еден ваков секој ден...” - рекол младиот сега одзади и не толку дебел колку полн и снажен човек во оддалечување кон својата распалена скара и сè низ гласно и вистински весело смеење.

„Ти не знаеш... Цар е.” - рекол Осата. - „А и ти знаеш да направиш кеф. Го задоволи!”

„Ние го живееме бетер од лиотки.”

Не минало многу, а овој *цар* веќе почнал со нив да ги прави своите чуда. Најпрвин почнува со *мастика*, *ама домашна*, *Кавалска*, како што вели; со неа носи некакво *морско мезе* со недофатлив докрај вкус, а без кое, само по првиот залак, *мастиката* и не може да се пие.

„Има *Драмска ракија*,” - вели. - „И *Кавалска мастика*. И првата е за добри луѓе, не велама...Кусо, тие и двете се рамни. Само што сум јас од Кавала, памалку поднатежнав кон себе...” - и сето време се кроти.

Меаната не му е без гости. Нив ги послужуваат двајца опитни келнери. Но, ним на скарата им подготвува тој. Од секаде доаѓа разговор на задоволни луѓе. Некои му подвикнуваат; други сакаат да постои и крај нив. Секој слободен миг е сепак крај Осата.

Почнал веќе и да ги гости сè со одбрани *крајчиња* од богата скара.

„Мелничко..?“ - го прашал Осата кога им принесол бокал вино.

„Не,“ - вели. - „Со ова, *Манастирско*.. Ти не знаеш што е! Балсам!“

И пак е неговата маѓепсувачка смеа до самозабрав. Дури при овој разговор меѓу нив, љубувајќи се и како изгледаат притоа обајцата, Гоно Златков сфаќа, дека единствено таквиот сеопфат е во состојба малку од малку да ја подразбласти жолчта кај Осата.

Тие таму сега го пробаат *Манастирското*.

Испиле; миг-два се гледаат испитувачки; а потем, првин Осата, дури потоа јадриот млад домаќин, чиниш само од себе, од што морале, се присмеале.

И постојано придоаѓаат некакви темнокафени и миризливо закадени парчиња од неговата божествена скара; и веќе третпат се полни бокалот *Манастирско*.

„Ти Благодарам,“ - му рекол сепак во еден миг Гоно Златков на Осата. - „На сè заборавив.“

„Мислиш јас не..?“ - со некој скоро несфатлив спокој рекол Осата.

„И заборавив така, ништо не заборавајќи. Само до гол заб на сето држејќи му го дизгинот.“

„Време ни е.“ - Веднаш сè сфатил Осата.

„Не фаќај се за цебот. Честам.“

„Тие го викаат, тој чести! Крај немаш...“

„Би сакал еднаш да можам да ти раскажам за овој ден.“ „Имаш во него што би зажалил..?“

„Немој со таквите, другар!“

„Мислиш малу ми се моите?“

„Да можеше од смртта да се направи макар една голема пцоста, што на сиот овој бел свет со презир би му ја фрлил в лице..?”

„Моите соништа... Види го!”

„Но, смртта е само смрт.”

„А ти, да не сонуваш друго..?”

„Сонувам, што и ти.”

„И во тоа сум од сите вас полуд. Секоја ноќ го убивам по бел ден кралот..! Потоа ме бесат.” - Во зениците од Осата пркнало змивче.

Доцно попладне е по улиците, меко. Има некоја привлечност во чекорењето.

„Поради тебе и мене ми се издолжи денов - година...” - Ова го рекол Осата веќе и пристигнати во први приквечерини пред хотелот.

„Година.” - Отсутно прифатил Гоно Златков.

„Камен.”

„Камен.”

„Војводата..!”

„Каде е..?” - Дури на ова добро се штрекнал Гоно Златков. „Одете во собата. Нема да пуштам никого,” - рекол Осата. Гоно Златков избрзал по скалите.

Веднаш по него се закачувал Војводата.

„Од кај разбра..?” - Прашува Гоно Златков, кога се нашле со Војводата зад затворената сами во собата. - „Што знаат..?” „Од вчера разбрав,” - рекол Војводата. - „Друга е работата.”

„Помогни ми,” - побарал од него Гоно Златков, кој веќе ја прицврстува врз себе презрамката со пиштолот, слечен по кошула.

Војводата му помогнал пиштолот да дојде токму под мишката.

„Сега само стегни го.” - Вели Војводата.

„Што е друга работата? Знаат ли..?”

„Очекувај да знаат,” - вели на ова Војводата. - „Но, за тоа најмалку да ти е гајле, разбираш..? Ќе се обидат да те фатат на учена. А ти, стисни заб, не давај се. Друго е...”

„Што е друго?”

„Колку повеќе измолчиш, толку ти се повеќе тие тебе в џеб. Тоа е првото.”

„Второто?”

„Што и да побараат, прифати. Мене, Малинка, мајка ти, Господа горе...прифати. Слушаш ли, камен? Речи, прифаќам. И толку. Збор, до два ...Ништо повеќе!”

„Значи, тоа е..?”

„Тоа.”

„Кого ли, боже?”

„Сеедио. Себе си... Прифаќај. Не од прва, се разбира.” „Не верувам.”

„Што е тоа што не го разбираш? Може да се знае?”

„Реков, не верувам. Такви нешта најтешко одат со мене.” „Овој пат мораш. Немаш друго.”

„Кои се тие, такво нешто од мене.!”

„А тие ништо друго од тебе и не очекуваат...” - вели сега со една таква горчлива самопринуда Војводата, што самиот не прилега на себе. - „Ќе дозволиш да те излизгаат...? И ноќеска на некој мегдан со тебе да ја понадат месечината..? Така само се вели; обично пците стрвници ги растргуваат по ѓубриштата.”

„И каде, наеднаш..?”

Но, Војводата сега веќе отворил; а на вратата стојат Осата и Пере Косачот.

„Влезете,”- им рекол Војводата.

Кога се внатре тој уште им дорекол:

„Сето време сме тука, внатре, сиве заедно, разбравте?“ „Разбравме.“

„Тука сум...” - прирекол уште Војводата и за миг го снемало.

„Тој е прав,” - рекол Осата.

„Знам,” - рекол Гоно Златков.

„Ти можеш. К’не си.”

„Ајде...”

„Каде?”

„Брмчат. Не слушаш?”

„Вистина брмчат,”- подрекол уште Пере Косачот.

А Гоно Златков е веќе излезен од собата. Слегува со брзи чекори по скалите.

...Во автомобилот, што по примракот го вози Богомил, а на задното седиште раскрилен се распашал Коло Црниот, Гоно Златков, приседнат на седиштето до возачот, упорно молчи. Тие кон него и подрекле по нешто, обајцата; него и потаму како да го нема. Тоа очигледно најповеќе и ги збунува, при вакви состојби веќе и привикнати на секакви зборливци, од што повеќемина и некое време потоа неможат да им погледнат в очи... Спроти еден ваков неотсутен молк напосто немаат што; и покрај тоа, што, при подразбирливиот сооднос сите знаат кој кому и што му е при ваквите случаи должен. Непредвидена празнина, што и на Црниот му носи такво незгодно чувство за себе, та тој од тоа веќе и стенка и дува.

Надвор бргу се стемнува. Минуваат, како да сноват, низ сосем непознати за Гоно Златков, ретко осветлени сокаци.

Застануваат зад друга кола, осамена до кај што држи ноќ.

Богомил излегол и му дал знак на Гоно Златков да го последува.

Тој и го повел до другата кола. Кога се до неа, се отворила задната врата; Гоно Златков сфатил дека треба да влезе во колата и тој е веќе во неа. Вратата веднаш се затворила.

Во колата се сега четворица. Не тргнуваат; веројатно колку и на слабото внатрешно осветление да се срнат.

Во облеката и во однесувањето на возачот има нешто војничко; тоа е првото што Гоно Златков повеќе го почувствувал, отколку што го забележал.

Од господинот на седиштето до возачот се чувствува некаков парфем. Барем таков впечаток остава внимателно измазнетата црна права коса, по која и на слабата светлинка се познаваат трагите од чешелот. Кога човекот се обсрнал, Гоно Златков открил лик на типичен претставник од повисоките сфери на револуционерните водства, косо и склоно на симетрични набрчкувања чело; прав шилест нос, прониклив поглед на веројатно не толку подзамижани, колку сосредоточени зеници; сè вкупно еден единствен постојано вариран израз на себеназначеност, каде не знаењето, туку моќта на повластеноста, игра главна ролја. Облечен е во црн костум, бела кошула; на виделинката е навистина раскошна темноцрвената боја на неговата преперуга-кравата. Човеков веројатно доаѓа од кај фотограф, најдобронамерно помислил Гоно Златков, чувствувајќи му го погледот се понепријатно впиен во себе. Дури кога од тоа му станало непријатно, чиниш е допир од пајажина во полутемнина по челото, па се обидел да стори нешто да му избега, го чул неговиот исто така типичен, јасен и лежерен глас, во ниските тембри подвлечено пријатен:

„Значи, ти си тој легендарен еднорак закрилник..?“ - рекол овој обрнат господин, не и без прикриван зад некаков патос тик на нервчик. - „Не ќе дозволиш, се надевам, ни овде славата да ти потемнее... А? Што велиш.!?“

Се чини токму во последниве неколку збора тој и се наоѓа прикриен целиот.

Но, Гоно Златков и не помислува на ништо такво да му се подава. Дури и не мора да мисли на тоа, одговарајќи сосем природно како на првпат сретнат човек, со должната прибраност од што меѓутоа не отсуствува и преднамерено одржување на растојанието:

„Се викам Гоно Златков,” - вели. - „Тоа ми е името, и по него сите ме знаат.”

„А токму тоа е првото, што овде, од чисто стратешки причини, го забораваме...” - рекол, веќе свртувајќи се кон напред, господинот на предното седиште. - „Те водиме како *Ангел*, и ти немаш ништо против, верувам.”

„Ако е таков редот,” - рекол на ова сосем едноставно Гоно Златков.

Во овој миг се покренал човекот на седиштето до него. Тој е во докрај поинаква, чиниш преднамерно непарадна, спортска виндјакна; носи уредна брадичка и мустаќ; густите надвиснати веѓи и проседавената долга коса асоцираат на човек од театарските кругови.

„А еве, има уште нешто, од стратешки причини неопходно,”-рекол тој. - „Ние овде, знаеш, малку ќе те подврземе... Уште еден ред, што и спрема најверните го почитуваме.”

„Не го знам ни градов,”- вели на ова Гоно Златков, но воопшто не како спротивставување.

„Кога е закон, најдобро да е за секого,” - зборува човекот на седиштето до Гоно Златков и веќе му преврзува преку очите шамија.

Одвај е готово со тоа, колата под нив со жесток рик напосто отскокнала. Такво **И** е поаѓањето, помислил Гоно Златков. Но, нејзе **И** е такво лудо, и сè повеќе се чини гневно, и одминувањето.

„Нешто многу серт, мајсторе...” - подрекол во еден миг дури и господинот од предното седиште.

„А вие нешто многу лигаво, господа..!” - Се дрзнал речиси со експлозив во гласот, поддржан и со чкрткање со заби, возачот, продолжувајќи и потаму да го тера моторот да рика, а колата да отскокнува со некој бес и да се занесува низ кривините. - „А ти нешто многу невино и наивно, *пријателче..!* Море ве знам јас таквите..!”

Извесно време и некој ветер струи меѓу нив во колата. А потем, со најотровниот можен подбив, продолжил возачот:

„Не го знаеме ни градов... А веќе и гнездо брачно да свиеме во него стасавме..! Да. Само јас за таквите..!”

На извесни растојанија потаму истиот глас довелува: „И в црква скришум да се венчаеме успеавме..!”

„И уште со каква девојка...” - Нешто потоа.

А негде на самиот крај, уште:

„Тој зет; ние...бајчиња. И уште мазни..! Се титраме! Ајде, ви се молам..! Сегде на светов се знае со таквите што треба!” „Малинка! Сестрата на мојот прв другар, нека му е лесна земјата! Претера, навистина, брат! Елтен забразди!”

Ова го рекол, повеќе со интимна нагласка, отколку со некоја наклоност, човекот крај Гоно Златков, кого очигледно споменот го поттикнал да запали цигара.

„Ангеле, Ангеле... ” - рекол сега господинот на предното седиште, давајќи му полн израз на својот глас. - „Што правиме со тебе? Посака да скриеш греда; а меѓу нас и за раската се знае.”

„Слушнете...” - рекол по сето ова и по опоритиот миг молк, Гоно Златков. А рекол и сам не без чувството за некоја провинетост. Макар што, уште веднаш потоа, и од под шамијата со жив призвук на некое и свое непренебрегнато право: - „Ама, луѓе, кај брзате?! Најпрвин чујте ме; потоа. Сакате..?”

„Оф, што не си ми мене в раце...” - само што не окарал возачот и, одново крцкајќи со заби, сиот свој гнев го истурил врз колата.

„Ајде, кажи...” - ова го прословил човекот до Гоно Златков. А потем се опсекнал кон возачот: - „А ти, можеш ли да си ја гледаш таму твојата..!?”

„Јас од никого ништо и не криев...” - вели, по извесен молк и, веројатно заради чујноста, со посмирен мотор, Гоно Златков. - „Ни нешто против некого...”

Колата одново рика; а Гоно Златков почекал подолго да може да проговори.

„Одбрав само да бидам чесен кон неа, кон себе, кон животот. Кон Бога, ако сакате. Кон сестрата на твојот другар... кон образот.”

„Види, види. Го слушаш ли..?” - веројатно и обсрнат, рекол господинот до возачот.

„Мажи сме. Таа е во благословена состојба.” - Сепак изустил Гоно Златков како низ камен. Тој е тоа должен; не може поинаку. Макар што му ја има в грло сета понижувачка горчина на таквото признание.

Се продолжува по ова молк, додека колата одминува и самата со некоја смиреност, до нечујност.

„Како што ми стои мене, ова донекаде ја менува работата.”- Рекол во загубен миг човекот до Гоно Златков.

„Не избрзувај со судови..!” - се јавил одново возачот, и потаму со студен, но и нешто поповлечен глас.

„Се разбира, други се што судат...” - рекол сега господинот од предното седиште.

А по некое време, истиот, очигледно одново обрнат, не е во состојба да измолчи:

„Колку да знаеш...Во црквичкана *Света Недела* ве венча попот Синесија. Присутен Војводата...”

„Роден стрико на невестата...” - не можел да измолчи Гоно Златков. А кога почувствувал според некоја пренапрегнатост во тишината дека од него и се очекува да продолжи, и дека во тоа како што се чини, се крие нешто за сите тројца околу мошне значајно, дорекол:

„...две нејзини другачки и уште...докторот Богданов. Постојал на вратата, погледал некој миг и си заминал. Да го видеф, не ќе го пуштей, се разбира.”

„Искрено, што мислиш ти, да речеме ... ете за тоа?” - прашал одеднаш без каков и да е гнев во гласот, токму возачот.

„И јас да бев, не ќе можев да не појдам. Освен ако знаев дека со тоа би му нанесол зло некому.” - Рекол разложно и одмерено на ова прашање Гоно Златков. - „Смртта на родителите, на братот... сите нејзини несреќи, тој, колку што знам, ги доживувал како свои. Биле блиски како семејства.

Самата неа ја знае од малечка. Со братот први младешки другари... А и мене, што е право, ракава ми ја оживеа. Посакал да направи чест, човекот.”

„Во ред.” - Одново се огласил; и одново возачот. - „Тоа се и најпрвите луѓе, што ги знаеш во градов. Меѓу нив

си попаднал во бессознание; а тие се покажале во најдобра светлина кон тебе. Си го нарекол *бог*... И тоа се знае. А сепак, да те прашам, интимно, длабоко, што мислиш ти за *нег о*?"

„Што, освен благодарност?“ - Рекол по извесно време Гоно Златков, сфаќајќи ја конечно главната насока на целата игра со себе. Но, и токму затоа, со должниот однос спрема нешто крајно значајно од себе, независно повеќе ни пред кого, тој продолжил: - „Тоа не е благодарност ни само за една рака; макар што, само тој што долго ја немал, знае што значи некој да му ја врати. Не и за една тргната со негови раце глутница бол, седумгодишна, од која при најдалечно спомнување сè уште ми се симка снагава. Но, вие изземете ме мене, слободно. Можете да го сторите тоа и со она недобројно мноштво, на кое, како и мене, му дарувал здравје, живот..? Што би можеле да мислиме за него друго, сиве ние? Што би можел јас, сами кажете..?“

„Како човек. Нешто посебно..?“ - прашува сега брадестиот крај него.

„Има нешто, што не го досфаќам во него. Но, кој сум јас за тоа да судам...“

„На пример..?“ - настојува сега господинот од предното седиште.

„Да речеме тоа негово доаѓање во црквичката. Малинка и не му кажала.“

„Друго.“

„А знаете ли вие, дека тој на своја одговорност и ме лекуваше мене во воената болница... Ме прокраде низ неа, бдејќи над мене дење и ноќе... Дека можеше, со мојата сакатница и со мојата бол, да ме исфрли како пес насокак ..?“

„Доколку не се обиде со тоа да те купи...” - Рекол сега оној со измазнатата коса до возачот со најтврд трепет во гласот досега.

„Ама, слушајте..!” - Се побунил со најнемоќниот крик, што си го знае Гоно Златков. - „Вие навистина многу неубаво се шегувате. Тој да ме купува мене..! И за кого, кога би можел да знам..?”

„Може да се знае што разговаравте при неговите полноќни посети..?” - Прашал сега и со извесен подбив во својот гнев, возачот.

„Сй се знае, братче.” - Надополнил по малу брадестиот.

„Разговаравме, си спомнувам, на кој начин се умрени нашите татковци.” - Рекол сосем просто на ова Гоно Златков. А така потаму и продолжил: - „Тие негови посети, зошто да кријам, мене ми правеа чест. Не знам што имате вие против него; но тој е и потаму за мене голем човек... И ќе биде тоа, дури не дознаам за некое негово зло.”

„Имаш ли уште нешто во врска со него да признаеш?” - Ова го прашал брадестиот.

„Кога излегував од болница, не можев да не му појдам, да се поздравам. Како секој човек, да му се заблагодарам... Ако треба и на колена да му паднам. Ме истурка од својот кабинет. Ништо не ми должиш, ми рече. Се што сторив за тебе, го сторив заради еден многу постар закон од нас двајцата. А сепак, што правите вие од мене, луѓе?! Кој сум ви овде јас вам? Некој предавник.!? Ама речете просто, што барате од мене..?”

„Бараме верност.” - Рекол сега подвлечено суво брадестиот до Гоно Златков.

„Онаа што си ја ветил, мамичето, кога си и се колнел на Организацијата..!“ - Одново пропиштел, подзаборавен, гласот на возачот; одново и чкрткање се чуло.

„Рековте верност? Од мене? И уште со...мајка-шајка!? Ама ајде, кај сте се занесле! Мене ме знае и секоја подла, но и секоја страдна душа по Македонија. Вас кој ве знае..!? На грешна врата тропате, јунаци..“

Конечно, сепак, проговорил. А, кога веќе почнал, не би бил тој, Гоно Златков, кога не би отишол и потаму. Сите тројца молкнале крај него, почувствувал, како токму тоа и да го очекувале предолго. Се поткасал. Но, и сосем смирен прословил:

„Знаете што? Требаше да дојдете вакви *таму*, по ридиштана... Седум години ве чекав; ниедно не се окаравте. А толку многу сакав само понекои нешта за неа, за верноста, да ви покажам. Остана така, некажано.“

„Да се разбереме,” - рекол по извесен осетно присмирувачки, се чини дури сепнувачки молк, човекот до Гоно Златков. - „Тебе овде никој не сака да те навреди. Ни да ти напакости. Само распрашување, меѓу свои.“

„Ова, простете, не е распрашување, меѓу свои. Најпрвин меѓу нас за клетвата не се распрашува. Ако почневте така, како што е ред, кое јас секогаш сум го почитувал, тогаш од мене ни збор спротивставување не ќе чувевте. В раце сум ви, сам ви дојдов, правете што ќе правите. И уште... ова е од мене последно.“

Конечно, најасно со себе, и границата ја повлекол. Во мигот кога го заклучува тоа, со некоја ситна морничка осознал... Ако не во истава кола, ако не со истиве тројца крај себе, повеќемина и од осамениците, што најдобро во животот ги знаел, а сега не ги наоѓа, тие свети праведници,

христови војни на македонскиот зарек, и биле одведувани. И без збор повеќе, по белава виделина не привсениле...

Потем е некој улетнат молк, подолг; саде колата рика и збивта. Дури, доведена до заден здив, најнакрај и таа не папсала.

„Во ред. Стасавме.” - Рекол сега, со сосем изменет глас, како да е некој друг, возачот. - „Се гледа, од колено си, *Ангеле*” „Се викам Гоно Златков,” - му одговорил.

„Тргни му ја шамијата и води го слободно.” - Сега веќе излезен му рекол тој на брадестиот од задното седиште.

Колата стои на рамнинката од двор, ограден со висока ограда, крај вила на два ката, меѓу високо борје, очигледно подалеку од градот. Влезот и неколку прозорци на долниот и на горниот кат се осветлени. Со излегувањето на Гоно Златков, крај колата се нашле четворица со каскети; брадестиот им одмавнал со глава и тие се тргнале. Тој самиот го повел Гоно Златков кон влезот во вилата.

На влезната врата ги пречекал триесетина годишен висок и тенок човек во црн костум и со коса, што му болшти, замазнета. На неговиот прашален гест, брадестиот небрежно дофрлил:

„Во ред е. Како што мислевме.”

И сега тој, чунким симнал од себе некоја гомарна тежина, се упатил кон просторијата со удобни фотелји во вдлабнатините. Таму е и шанк - нешто е како внатрешен бар, што зазема безмалу половина приземје од зградата - каде брадестиот се сместил удобно покрај двајцата претходно веќе внесени во разговорот гости на фотелјите. Гоно Златков го уловил и неговиот поглед, со кој им го покажал на другите двајца; потоа и нивните

божем случајни подобспнувања кон него, сѝ уште на влезот пред високиот.

„Можеме да појдеме, ” - рекол по малку овој и тие со Гоно Златков заминале по скалите со црвена простирка нагоре.

На катот, на самиот крај од ходникот со иста црвена простирка, високиот отворил тешка врата и тие влегле во антре, каде стои, неподвижен како мумија, млад и јак човек со каскет.

Високиот влегол во следната врата, покажувајќи му со знак на Гоно Златков да причека. По некој миг тој веќе излегол и го вовел Гоно Златков во некој вид кабинет, богато осветлен од раскошен лустер; со тежок резбарен мебел; тешки двојни пердиња; гоблени.

Високиот се изгубил во вратата и бесшумно ја затворил зад себе; Гоно Златков останал некое време сосем сам. Незнајното чувство, што го има, е непријатно. Дури не го открил човекот крај подалечен прозорец. Свртен кон него со грб, тој таму нешто гледа од зад потргнатото тешко перде, што и него го покрива, низ прозорецот.

Гоно Златков може дури сега да ги поразгледа портретите на Бориса Трети и на Тодора Александров, во тешки еднообразни рамови, како и двата помали портрети на Менча Карничева и на Мара Бунева меѓу гоблените.

„О, ти си веќе тука..!” - свртувајќи се во еден миг со движење полно театралност, а и со глас, во кој звучи неприродна натегнатост, рекол овој нешто понизок од среден по раст човек, но и веројатно со оригиналот од измазнета и болсната наполно црна фризура на главата, веќе појден спрема Гоно Златков со брзи чекори. Сувота и здржаност, самонаметнати веќе и препознајни, стојат и во стисокот на неговата рака при поздравот, додека погледот

му е проникливо вперен право в очи. Она посебното, а во кое се состои, се чини, главната магија на овој веројатно доста над четириесетгодишен човек, му е во здужените чатма веѓи, што како да го приспособаат во едно општиот впечаток за значајна врамнотежена личност; доколку зад сето не лебди и некоја пренагласеност, кон наказност.

„Ангел, ако не се лажам...”- рекол тој. - „Едноракиот.”

„Се викам Гоно Златков.”

„Со добра намера е.”

„Никој не ме праша.”

„Да? Така одат тие работи. За мене...” - рекол овој човек, кој, дури кога отишол зад бирото, како неговиот изглед да ги придобил сите свои значења. - „Јас сум на *Радко* најблискиот и најдоверен претставник во Софија. Зборуваш, значи, со член на ЦеКа, посебно задолжен за извесни области од дејноста на Организацијата.”

„Ми прави чест.”

„Зборуваш и официјално, да. Но, ни мене не ми е сеедно, кога знам дека се среќавам со еден од најупорните народни борци против српската наезда, на самото место, во татковината...” - го кажува сега накусо своето *слово* овој човек зад бирото. - „Да беше тука *т о ј*, сигурно ќе посакаше да те види. Но, ќе има кога, се надевам.”

Секогаш спремен...- му дошле во еден миг зборови, запомнети од првата година во четата на Пејчина Шарениот; како што забележал во еден миг со каква жестокост си ја тутка капата. Се присобрал. Макар што и видел дека ни на човекот отаде бирото ништо не му поминало незабележано.

Но, оној таму има крајно определен систем во својата работа; при што воведните љубезности си

остануваат само на мерката, што им ја дава тој; додека деловноста е тука веќе и строга, независно ни колку јасна и едноставна.

„За некои нешта, бев известен, со моите соработници во колата сте се разбрале.”

„Се надевам.”

„Со една таква личност, впрочем, и не би можело да биде поинаку.”

На ова Гоно Златков упорно измолчува.

„А мене сега ми преостанува да преминам на најконкретните работи. Обврзан сум да ти го прочитам решението во врска со твојата прва овдешна *задача*,” - рекол човекот отаде бирото, застанувајќи во некаква не по малку и смешна поза, со високо исправена глава, со рака подадена далеку напред и со лист хартија во неа, што и видливо потреперува. Гоно Златков е склон да го сфати сето тоа како неопходност, предизвикана од подзагубениот вид; меѓутоа, кога прозвучел, докрај несвој, гласот на овој човек, тој сфатил дека станува збор за патос. За тржествени потреперувања, од кои, наспроти зборовите и она што тие го кажуваат, сето тоа звучи со некоја таква сенишност, од која од страна на реалниот човек се пропаѓа в земја.

„Во името на Македонското ослободително дело,” - чита човекот таму изговарајќи не само секоја буква, туку создавајќи *Й* на секоја согласка и некаков свонлив одглас, - „...Це- Ка на В М Р О итн. ... итн. ...решава: Се осудува на смрт...(меѓу другите двајца, што за тебе, драги *Ателе*, не се важни)... докторот Љубомир Богданов, полковник на бугарската армија и главен хирург на Централната воена болница. Извршувањето на оваа пресуда му се доверува на новопридојдениот од Македонија член на Организацијата,

под име *Ангел*, кому ова треба благовремено и од највисоко место официјално да му се соопшти.”

Очигледно и самиот со чувство на олеснетост, поради тоа што извршувањето на една напорна и посебно неизвесна должност е веќе зад него, човекот отаде бирото сега седнал и таму оставил сѝ. Налактен со обете раце на бирото, тој сега му се загледува од под своите импозантни веѓи се поупорно в очи на Гоно Златков. Тој тоа го прави и со некоја воопшто неприкривана неприродност. Меѓутоа, она, што најповеќе му го привлекува внатрешното внимание на Гоно Златков, моќта на неговата проникливост, тоа е - крај сѝ површно и изиграно, како дел од ритуалот, што оној човек таму веројатно го измислил - токму тврдоглавата неспорност дека е оној човек отаде до најтенката нијанса од срцевинското значење на сето, и сознаен единствено за отровниот, за морничавиот, за пеколниот цинизам на севкупната ситуација. На ова сега веднаш, што само прилега на лажовност, а е најверното и е токму овде, меѓу единствените двајца околу него на овој свет. Тој Гоно Златков, и само уште оној човек отаде, и тие всушност најподло и најподмолно за нешто грамадно од неговиот живот се надлажуваат; а збор за тоа не велат.

Него требаше да го снема. На овој, или на оној начин, сеедно, но тој каков што е, требаше да исчезне...

„Причините за осудата за тебе не се неопходни,” - вели сега чиниш од негде од под своите веѓи и со привидно смирен глас, а воопшто не и вратен во својата природност, оној човек отаде, најсигурно веќе и бегајќи од немиот дијалог на внатрешни констатации меѓу нив.

„Це-Ка ги одмери добро нив и севкупната одговорност ја зема врз себе. Ти треба да бидеш само раката на Организацијата, што пресудата ефикасно ќе ја

изврши. Пресудите - должен сум да напоменам - се извршуваат најдоцна до четиринаесеттиот ден од нивното донесување. Денес на оваа *И* е... тринаесеттиот.”

И човекот таму нема ништо повеќе.

Дури ни прашање.

Гоно Златков чувствува како некое време тоне во оној поглед, скаменет за секоја помисла. Дури одеднаш не *И* се оттргнал така- речи со телесен напор на една таква само од соништата знајна скаменетост. А низ него веќе бушуваат гласови, кој од кој *сѝ* појасни и *сѝ* попрепознајни:

Прифати сѝ... до неколот..! - крешти најсилно од сите Војводата.

Се јадете како црвени мрави... - тивко со грлен глас прословила мајка му.

Цедо Коле леко Коле... - со некаков одзив во себе е гласот на Митка Ведата.

Проклет да си ако за сиве нас не преживееш...

Од каде одеднаш Шарениот..? Но, знае упорно некој во него - не е попусто.

...Во мене, во себе, во мајка ти, во Господа... Прифати..!

Ниеднаш вака не крештел ни Војводата. Нити бил волку неотстапен кој и да е друг од гласовите во него.

За тоа време веќе и се присторило дека човекот спроти него е тој, што не издржува. Токму така тој таму сега искажува и некакви зборови. Прави некакви гримаси. А мора да биде слушан, ако сака сето докрај да мине без недоразбирање. Сепак, задоцнил. Го начул само кога дорекол:

„...Знам, ништо од сето ова со тебе не морав... Но, беше редно, сетики. И? Што велиш..?”

Оној таму конечно молкнал. Погледот му е до некоја вртоглавост стаписан.

Оној таму како со тоа и да привел се кон некој гробен молк.

Отаде смука несита празнината.

Не од што не издржал. Од нешто, што однапред во себе си го знаел. И не од некој сон; туку од најголото можне јаве. Најверно токму од бесмисленоста на одбивањето. Од неговата површност; смешност. Од тоа што тој ги гледаше нив, но ја гледаше и мамката, на која тие го ловеа; Гоно Златков пред овој сид и немаше избор.

И сега тој сосем кусо вели:

„Добро. Прифаќам.”

„Ниту во еден миг ниеден од нас не се посомневавме...” - Рекол на ова човекот зад бирото, блед. Гоно Златков знае - рекол вистина.

Оној таму веќе и станал; се извлекол од зад бирото и со својот брз чекор му приоѓа.

Кога е до него, тој со широк гест му подал рака. Гледајќи се в очи, тие се ракуваат.

„Само...” - подрекол во еден миг Гоно Златков; а човекот веднаш му одговорил:

„Луѓето долу... Сѝ ќе ти објаснат.”

„Догледање, тогаш...” - Рекол Гоно Златков за човекот пред себе вдашувачки одеднаш.

„Како? Ама јас сѝ уште не мислев... Но, догледање.”

И Гоно Златков е веќе излезен во антрето, а веднаш потоа и од другата врата, што лесно ја отвора.

Неговиот домаќин го испраќа дури дотука; тука останал, некој миг триејќи си ги рацете.

Тој сфати дека јас останав цел. Самиот не остана, помислил Гоно Златков, веќе и зачекорен по ходникот.

На почетокот од скалите го пречекал високиот.

Слегуваат напоредно, а високиот неколкупати љубезно и со бледи усни му се насмевнува.

На излезот, со некаков посвојувачки потсмев во погледот подоко, ги пречекал брадестиот.

Високиот останал на својот влез, а Гоно Златков го води накај колата брадестиот сам. Дочекориле бргу до неа; возачот и оној од предното седиште се веќе внатре. Влегуваат и тие, секој на своето место. Штом затвориле, колата пошла.

„Да го подврзам..?“ - праша брадестиот.

„Ама нема потреба...“ - рекол со неприкриен потсмев кон тоа возачот.

Четвртиот до крај ништо не проговорил.

...Застанати се на местото, од каде што Гоно Златков беше префрлен во нивната кола.

Колата со Богомила и со Коло Црниот стои веднаш пред нивната.

Гоно Златков успеал да ги види таму и жарчињата на нивните две цигари.

„Можеш.“ - рекол возачот, кога брадестиот му ја отворил вратата.

Гоно Златков излегол од колата. Извесно кусо време тој и постојува; сѐ дури брадестиот не му рекол:

„Можеш да си појдеш кај оние твоите.“

Гоно Златков сега пречекорил.

„Среќно.“ - Рекол возачот по него. - „Ми е жал како се сретнавме. Имаш стискавец.“

Гоно Златков ова можел и да не го чуе.

Сепак, тоа ништо и не значи. Особено кога како да ги гледа знае, дека и тие тројца во нивната, и оние двајца во другата кола, се со извлечени пиштоли. Искушението

обично на недостатно внимателно чуваните премини; откога за сѝ добро уште еднаш се размислило... Му даваат шанса; го пуштаат сам. А и пред себе оправдание, доколку... Тие нему; тој ним. Дури сега сфатил, дека стои една темна вечност на работ од сокакот, од каде се дели тесно темно сокаче...

Исчекорил меѓу колите. Потоа влегол во вратата, што зее пред една вечност отворена, кон седиштето крај Богомила.

По извесно време колата веќе се движи по незнајните ноќни сокаци. Некоје време по нив иде и онаа другата; не забележал кога токму ја снемало.

...Нем како земја вози Богомил.

Но, Црниот не е повеќе раскрилен меѓу нив двајца одзади.

Тој е некако отуштен, безволен, речиси расторбешен, по сето задно седиште.

„Договор кука гради...” - рекол, сепак, по некое време, Црниот; а како да си рекол самиот себеси.

„Стара вистина,” - мудрува Богомил.

„Не знам зошто, ама страотно ми е важно, ова вечерва...” - пак прирекол едно време Црниот.

„Тебе..?” - приближен до допир со главата, го прашува тој Гоно Златков.

„А што тоа вечерва..?” - Место одговор, прашал со гребез на качак в грло, Гоно Златков.

Но, овојпат и прашал тој, за сѝ точно и беспогрешно осознаен. Ги знае сите минати, но ги има во усетот и сите други, што допрва го очекуваат, стрмнини на повалијата. Всушност сѝ премрежја од онаа големата, животната бездна; но, и не само негова, туку од сите нив и потаму заедничка. Бездната, по најостриот раб од која и го

разведуваат него целата оваа вечер сите овие во таквите нешта очигледно страотно опитни луѓе. А сепак, сѝ уште само дотаму, од каде што започнуваше тој. И тука прекин. Празнина. Распатна. И посоките, две: Дека тој сето со себе или не го досфаќа, што е најмалку веројатно; или го сфаќа, како сѝ и отсекогаш подобро од сите нив; а притоа нешто свое, какво што само нему му прилега, таи за последниот миг. И тука повеќе ниеден од нив ништо не може.

Тие и немаа друго со него, освен да ризикуваат. Тоа го правеше некој очигледно голем хазардер, од најгоре. Од тоа беа и вака нервозни; сите. А сега преостануваше само уште тоа овие две дивинки со него и до некој крај, до кај што им стасува досегот, да го доприведат. Тие опитни; тие молчеливи; тие вакви црни и смрдливи; а веќе и со до задна подробност подготвен план. Но, и одеднаш токму тука, од каде што престануваше нивната моќ, веќе и до крик сомничави. Уште и со најпоганата сомничавост; онаа во себе; за која можат да бидат и обвинети. Така и слаби; кон оној под себе. Нему в раце. Од тоа вака и подијдувачки. Дури не го турнале преку работ на бесповратноста; да можат. Него послушен. Него штроен и прекрасен. Согласен. Тих и безропотен. А тој од тоа ништо да не знае. Да не насети во нив трошка нервоза. Несигурност. Бидејќи тоа знае час подоцна -а тие имаа секојдневен опит во тоа - да биде непоправливо. Ненадоместливо. Да биде лајнено и да биде крваво за сѝ друго предоцна.

„Ти со сиот ум кажуваш... тие таму збор не ти рекле, оти што ќе биде ќе биде вечерва.!?” - Сега до задушвање од неговиот на темна дивинка отрувачки здив, кој се труди да биде спокоен, се веднал одзади врз него Црниот. - „Со сиот ум, нам...?”

„Не,” - вели на ова Гоно Златков, како што обично и се вели вистината. - „Мене никој за тоа збор не ми рекол.”

„Слушна, Богомиле..? - Сега и се чуди, не и без лутинка кон некои отаде, Црниот. Толку е верно тоа чудење во него, што веќе и прилега сосем на продолжување на сета дотогашна игра на оние од погоре; Црниот им е во тоа наполно дораснат. Посебно со недоприкриеноста и на призвукот грд подсмев, кога продолжил: - „Ц! Ц! Ц! види, види ... Та тој не знае ни дека е птичката веќе внате во примката..? И каде само на него чека. Не ми се верува . Невозможно да не ти кажале..!”

„Рекоа само дека е тринаесетти ден. Тоа е сѝ, што рекоа.”

„Ама, така кажи, човеку! Ти да не сакаш и минутата највисокото начелство да ти ја определи.?! Улицата.?” - Се замешал сега и Богомил; а гласот пискав од надојдениот бран страв, гнев, сомничавост. Тој нема достатно спокој да се шегува.

„Ништо де!” - Пред и да помислил на тоа, Гоно Златков веќе и им рекол мирно на двајцата крај себе. - „Што се пењавите толку околу.!? Нели е единствено важно да биде? Е, па, ќе биде! И, што сега.!?”

„Тоа ќе видиме.” - Рекол, по малу, не без ропот Богомил.

Колата стои крај громадни голи стебла во темна улица.

Богомил отворил. Излегол.

Тој некое време стои, подалечку од колата.

Од невидливоста меѓу стеблата се појавила силуета со шешир. Несигурна, му пришла на Богомила. Нешто тивко разговараат. Богомил со бесшумен чекор се враќа во колата.

„Уште е тука,” - рекол пригушено.

„И ние сме тука,” - пробучува Црниот, куражејќи се себе си: - „Ама не е ни шега, еј? *Едноракиот одмазжник*, рече. Дај си го вamu да го видиме и него...”

„Се викам *Ангел*... Тебе изгледа тие работи најдоцна ти ги кажуваат.”

„Е не знае шега, ако сакаш пукни, човеков..!”

„Ти си Коло Црниот, и од тоа ие ќе избегаш ниеднаш..!” Му рекол уште Гоно Златков в лице и излегол од колата. „Каде?” - Го прашува со пригушен глас Богомил. „Покажи ми! И витос одовде...сенка да ви невидам..!” - Му рекол сега Гоно Златков на Богомила сосем одблизу. - „Еве довде сте ми дојдени!Разбра?”

Богомил сега му ја покажува на Гоно Златков куќата од спротивната страна на улицата; на кат е со вкопано приземје; на неа се два слабо, од зад пердиња, осветлени прозорци.

„Не живее овде,” - вели со глас што само на некој чекор со трепет се растајува, Богомил. - „Дојде пред нецел час, на некаква визита е. По него и некој друг човек влегол, подоцна. Може секој миг да излезе.”

Богомил по малу му покажува на седиштето два пиштола. Гоно Златков ги зел и ги погледал, едниот, потоа другиот. Ги вратил и само одмавнал.

„Сега... магла!”- Рекол.

„Види-види, табиети..!”- Промрморел, подаден од колата, Црниот.

„Во ред.” - Вели Богомил. - „Тој е прав. Ние овде повеќе немаме никаква работа.”

И тој влегол во колата, која но кусо време се губи со задните црвени светлинки во дното од темната предолга улица. Од зад дрвјата се доближил оној со шеширот.

„Чув што им рече...” - вели; а гласот поткуплив.

„Добро го знам,”- му вели Гоно Златков вчудовидено загледан во него. - „Од никого немам потреба.”

„Мислиш сум загорен да останам да ти светам?” - Го прашува со некаков докрај вистинит нагорчлив потсмев, незнајниот. - „Среќна тирака, другар..!”

И тој се шмугнал нечуен меѓу стеблата.

Негде потоа Гоно Златков го видел како ја прекосил на некаков одблесок улицата и сосем се изгубил. Ноќна и студена, завладеала до усет по рбетот безизлезна тишина.

...Гоно Златков не чека долго во сенката на дрворедот.

Во едната од двете темни, напоредно веќе и зачекорени по улицата надолу човечки прилики, што се појавиле од влезот, што го демне, не му е воопшто тешко да го препознае докторот Богданов. Разговарајќи со по збор два меѓу себе, тие одминуваат со долги чекори по отадниот тротоар и се сѝ подалеку. Чекорејќи по дрворедот од својата страна назорум, Гоно Златков ги следи несетен.

Негде долу, пред самиот крај на улицата, двајцата отаде застануваат, си ги кажуваат последните зборови. Потем, сѝ со некоја брзина, се ракуваат и се разделуваат.

Докторот Богданов сега чекори сам по сѝ помалку темните не толку ни безљудни улици спрема центарот на градот.

Пред добро осветлениот влез на ресторан, божем сл чајно, Гоно Златков му излегол во пресрет на докторот Богданов. Застанале; срдечно се ракуваат; задоволни од средбата, влегуваат во ресторанот.

Тој е луд... - некој подрекол во ноќта.

Како и вистината сама за она што ќе стане оваа пустошна и сѝ постудена беснежна зимна ноќ да се расчленила на неколкуте чифта зеници, што поеднипати знаат и многу безначајности да доловат, која од која појасни и посликовити, и од севозможни страни; но, и за во фокусот на сосредоточувањето на сите тие видувања, она најзначајното, по кое и талкаат повеќестрано сите тие, да им минува пред очи невидено.

Од сите овие ракурси може во полни димензии да се следи, како докторот Богданов и Гоно Златков, поведени од самиот шеф на салата, се сместуваат нешто подалеку од останатите бројни гости, на дискретна маса за двајца; а потоа и како нарачуваат за себе очигледно од она што најповеќе го сакаат, или што најмалку го знаат. Токму таква, штедра и весела, е нивната разговорчивост, проследена и со здржана смеа.

Тој е навистина луд...

Оној, што сега би можел да го подрече ова, би можел сосем рамнопрано да биде побаран зад шанкот, во влезот од кујната, на првиот недалечен стол на соседната маса, зад пердето, или зад некој од илјадниците отвори, во кои, погледната вака, одеднаш се чини сардисана големата и полна со гости ресторанска сала.

Келнерот во фрак ги послужува сега докторот Богданов Гоно Златков со пијалак, што гори.

Тие, со најубавиот израз на среќавање на лицата, сега и ги покренуваат еден кон друг високите свонести чаши, не брзајќи потоа да се напијат, додека не ги доискажале сите зборови, што за тој миг ги имаат. Токму недостигот, меѓутоа, ниту на еден доловен, барем засега, збор меѓу нив, останува ненадоместива мана на сите веќе и ражеварени од

нервоза сè побројни разнострани и различноагли согледувања...

Сè, што притоа надалеку околу се слуша, е вонредната пејачка. Нејзиниот глас и нејзината песна, во некаков очај со презрива беспопштедност фрлени по пустошниот ресторански мегдан, прилегаат на крик, осуден да биде забележуван дури отпосле, во приспомнувањата, не кријат ниту една тага од себе. Нејзината песна е од оние, што се крикнуваат само по еднаш. Зборовите, што само делумно, на места веројатно и погрешно, се подаваат на дешифрирањето, гласат:

Нјама ли за мене кој да замилее...

Нјама ли за мене сл 'нце да угрее...

На печалба тргна, на гурбет далече...

И да се заврне не помисли вече...

Казват те видјали нашенци од село...

Казват весел бил си като че при мене...

Сложил си калпака на бјалото си чело...

И од песента ти Гората ехтела...

Кога дојдох в к'шти нешто ми се стори...

Мајка да в 'здиша, татко да говори...

Погледнах детето, то беше заспало...

Изаплаках клето като над умрјало...

В'рни зав'рни се мили пак примене...

В'рни зав'рни се че години тешки...

В'рни зав'рни се че години тешки...

Идват много тешки, много поневерни...

Докторот Богданов и Гоно Златков очигледно се во оној тих редок восхит, за кој не се кажува збор; делумно знајната за двајцата нив и дотогаш жестока песна, што ни вечерва не им успева да ја запомнат, со нешто донемајкаде поболно и почудесно им ја храни душата.

Станале да си одат.

На лицата од обајцата израз на некоја безмерна тага; како да си потиснале во себе уште толку многу, што една ваква ноќ би можеле да си кажат...за ни еднаш да не си кажат..

Испратени срдечно од послугата, излегле на голомразната ноќ.

А, по извесно нагодување да се разделат ли тука, или да се поиспратат, на инсистирање на докторот Богданов - а тоа е веќе и чуено од повеќе страни - Гоно Златков се согласил, штом бил толку недалеку неговиот дом, да појде донекаде со него.

Чекорат. Двајца осамени луѓе, што имаат многу да си кажат, чекорат нечујно по широка ретко осветлена ноќна улица, меѓу два реда понови двокатни куќи од позаможни граѓани, со култивиран двор секоја, со по некој осветлен прозорец. До самозаборава внесени во тивкиот разговор, тие и понатаму не забележуваат ништо околу. Само одминуваат сосем бавни, на места и подзастанувајќи.

Неусетно веројатно само за нив, жевари околу нив сета ноќ.

Чиниш во секоја сенка се счучурило и трепери нервозно сениште, што одвај се здржува да не се нафрли; од секоја гранка се клешти обесен гневен злодух; сноват вештици по невидливи премини и одново пресновуваат...

Одвај се здржале, додека ги пропуштаат да одминат. Но, тоа на сиот овој невидлив цган му се чини толку бавно, што секој миг се очекува кој прв ќе нададе крик...

Конечно одминале. Не е нарушена со ништо ноќната штама, во која ги дочекле веќе и да застанат пред влезот на еден од дворовите. Во заднината е куќата со осветлен влез и неколку прозорци. Од обете страни на дворот по еден бор. Но, не може и најлуто од секогаш довде да не жевари гневна ноќната полазија; на двајцата упорни беседници ни најпроникливиот ноќник не успеал да им начуе збор.

Врвезот е и сè потешко притајлив.

Во еден миг, на еден од разностраниите наорлени погледи, што меѓусебно немилосрдно веќе и се прободуваат, му успеало некако да проникне одблизу такаречи меѓу лицата. А кога ги здогледал на обете молчеливите машки солзи, како да се почувствувал обврзан и самиот веднаш да се повлече.

Сепак, на неговиот секавичен проник, двајцата - макар што ништо и не чуле, освен некаков студен усет, што ги полазил - сепак точно се обсрнале спрема недалечната грмушка доцноесенски хризантеми, што се наднесле и преку оградата, смрзнати.

Миг-два потоа Гоно Златков очигледно само го повторил, но сега веќе со тешко совладлив пролом липот во својот глас - а токму тоа може најјасно од сè друго и да се почувствува и да се види - што пред тоа сигурно стопати беше го кажал:

„Вашиот тринаесетти ден е, докторе..!“

„Јас нема да сторам во врска со тоа ништо. Не ќе сториш, велиш, ни ти. Тогаш оттука и нека се започне... Зошто не? Пријателе! Кажувај... зошто да не токму од нас

двајцата!?” - Ова веќе и докторот Богданов со крик полн некоја жестока немоќ, молба, сомневање...

„Човечиште... Би поплакал крваво над твојата наивност... Грамадо...! Ако не е тоа и највалканата слабост, за врз неа овој коварен свет да е можен... Дојди со мене одовде, заден е час... За мене не е доцна да те заминам уште ноќва. Господ Бог да не те најде... Да го залажеме да мине злиот час. После... И зарем се решаваш ти, толку голем, животот на таква *неверна* проба, да го ставиш!?”

„Судбини наши, македонски.”

Ова беа последните зборови на докторот Богданов. Беа искажани тие со чудно смирен, упатен далеку преку ноќ и преку век глас, а низ исплакан и веќе смирено застанат на своето место поглед.

Истрелите се три.

Високото тело на докторот Богданов отпрвин се вивнува нагоре, колку што е долго, чиниш е полетување. Потем се заиверува во недоброј кругови околу тежишната вертикала, дури на нешто такво од него му успева да се додржи. Така и остро стропоштување доаѓа чиниш од некој стремеж со колку поголема силина да и се отиде во пресрет на безживотноста на тлото.

Само колкупати си пречекори преку гробот, проклетнику?

3.

...Има една клупа, најдалечна во болничкиот двор.

Тоа е првата следна помисла, далеку преку отадната страна на ноќта.

Толку се исто празни ноќите на умирањата, си рекол нешто потоа. Сосем исто им суни пустошниот здив по прошупливноста.

Строшена зад него, ноќта, му се причинило дека ја чул и како цпромоти. Матни и темнозелени срчишта се поместуваат уште несмирени, јансат.

Многу сиво. Чиниш од светот и нема друго. Нити имало.

И двај некаков трпет, самата негова трага, на источниот хоризонт. Чиниш прфнало и го оставило врз сивото допирот жив, крило на гугутка. Последувателни јата - едно две три...- црвени птици спрема погледот.

Доаѓа ден. Што ли бара уште тој?

За сè да се види, доаѓа. Не си знаел...

Рацете. Тие се првото, што го побарал не првпат низ хаосот приспомувања во себе. Но дури сега првпат и ги нашол. Неговите две раце. Една стара и една... нова. Во недоумицата, што откако памети го држи, некој во него има постојана потреба да си покаже, да се увери, а веднаш потоа да ѝ покаже на виделината од денот, што ене го кај надоаѓа, на целиот божји свет, дека во рацете тој ништо нема. Нити имал помисла нешто такво во нив да има. А колку за таквите нешта во вакви мигови ни себе си не се верува, знае единствено тој. Знае од сета онаа бездна зад него, ноќ. Рацете се во тоа сè. Тоа што е, или што не е.

Тој во нив ништо нема. Немал.

И биди стоклет, си вели, во мигот кога помисли дека тоа... јас.

Единствено за тебе со него се знае... не евозможен без змија ни првиот сознаен миг.

Тоа за пред некого и не е, си вели. За пред себе е сè.

А таму, зад тешките срчишта ноќ, од распретувањето на кои мислата крвави - таму се избезуменост и ужас... Но, таму е најпрвин тој. Гоно Златков. Со прстот в уста. Со главата меѓу уши. Јади леб, во очите бел. Со најголемиот

човек на неговиот живот, од раце што му украдоа... Крик е уште на стрчана висока жена во бела ноќна облека со руси коси по рамената; писок е и на две девојчиња над главата од... паднатиот. Од украдениот. Нежив...

Го виде ли воопшто тоа, или само го замисли... профучувајќи како зафутунет од едниот до другиот крај на ноќта безучесен камен. Црн. Во пренапнувањата да го откине од себе, да го изостави отаде ноќта, отаде Бога, студен; и да остане конечно насамо со себе, вообразен господар на животот и на смртта, сето тоа време и му мина... И дури сега одвај го има повремено наџбонкан усетот за шуштеж по ноќните сенки, жеварње на кое помислил; навеј далечни жужалени на летен припек; во кои ни самиот не беше сигурен, иако го држеше во постојано ребрење... А за кои оној големиот, неговиот човек така ненадоместиво немаше усет, беше глув... Дури онака арамиски проклето од пред очи, без и сам неког да види, не му го зеде добротворот и блискиот човек... а тој не мрдна.

А да го присилев... - си вели гризејќи си го цигерот. Го почитував, немаше да ми се даде.

...На клупата скрајум од болничкиот двор, Војводата.

По ниеден друг и не се талкало саноќ; не брза да му пријде.

Само заради едно прашање ли..?

Прифати!

З о ш т о? Да не нашиов живот нешто повеќе од сечиј друг вреди..? Уште спроти еден, како неговиот? Ако нема барем добри десет чети вратено на белава виделина назад..!

Не е ни тоа, знае. Сè е всушност една единствена подлост, што се вика живот, нивен. Сега, кога се во неа,

како за неа да биле и родени. Толку добро им стои нивната подлост, кога ја имаат веќе во нејзиниот најчист вид...

Се добрал до клупата. Седнал.

Војводата пали втора цигара, кога се погледнале.

„Ти ли..?“ - еднаш сепак прашал.

„Сеедно е... сега.“

„Ти ли... прашав.“

„Кога не те послуша, сè некој ќе се најде.“

„Човеку..!“

Војводата го има одговорот на врвот од јазикот. А вели: „Важно е што не си ти... На нашите и не им остана за обирање многу.“

„Така ли..?“

„Е па многу си лесен ако мислиш сè беше само заради тебе!“

„Заради кого?“

„Заради... сè друго.“

„Значи, не си ти. Тогаш да одиме.“

„Заради Бога.“

„Сепак си ти... За бегање ли си овде?“

„Бесмислено е без него сè. Од сред пат ќе се вратиме сами.“

„Ќе ми кажеш?“

„Од тоа што знаеш повеќе не ќе дознаеш.“ - Вели Војводата.

„Менува ли нешто...тоа?“

„Што зборуваш, брат?“

„Се смешавме меѓу мршарите. Тоа.“

„Огрева.“ - Рекол по една вечност молк Војводата. „Ајде.“ - И Гоно Златков е веќе станат.

Талкаат како врз туѓи нозе по голата озабена светлина на огрејсонцето над пусти мегданишта, тесни

сокаченца, нечисти дворчиња, обрани бавчи, смрзнати геризи, напуштени градилишта, и пак мегдани, на крајната градска периферија.

Сè почести се забрзаните осаменици, наизлегуваат постојано од некаде и имаат, исто како нив, страотно издолжени сенки. Но, оние имат и каде; тие една распнувачка вечност, не.

Се потиснале, рани гости, во тукушто отворено меанче. Меанцијата, мамурен, пали печка; просторијата е полна густ штипкав чад.

Меанцијата разотворил на сите страни за провев; се добила ветерна мелница.

Печката повлекла; меанцијата сам за себе окарал. Одвај ги погледнал.

Непорачано, им ставил на гола маса шише и две сомнително замаглени чаши. Самиот продолжил да мете, да брише, да истура пепелници и одвреме навреме да окара. Конечно зад шанкот се смирил.

Откога исцедиле до капка, со добро подизгубен глас, Војводата рекол:

„Која пустина сега..?“

„Кај мене.“ - Првпат сигурен во нешто му вратил в лице Гоно Златков.

Војводата значително го погледнал.

„Што ме гледаш? Ноќва го платив со... душа. Кога би знаел колку многу би плакал, тука и сега веднаш, заради тоа... Сепак, јас имам дом.“

„Прав си,“ - рекол Војводата, откога подозриво погледнал во меанцијата - „Бришка“

Станал. Платил. Излегле.

Нешто помека сончевина на зимен ден; и потаму штипе. Смрштени од неа, чекорат секој за себе, долго.

Кога се, далеку по улиците, одново еден крај друг,
Гоно Златков прашал:

„Што велиш..?“

„Зависи што знаат.“

„И кој сирнал на полноќ низ црковната порта тие...
знаат.“ „Пеани сме и ние, без грижа,“ - рекол Војводата. -
„Зависи што успејаа да видат.“

„Значи, не се излагав. Беа.“

„Не сум сигурен не беа ли и некои од неговите...“ -
Не го притаил ни најдалечното сомневање Војводата: а
главното го прескокнал. - „А сега, остави. Можеш нешто
да мениш?“ „Ти и потаму не кажа ништо.“

„Знам што правам.“

„Тебе ти е да не земеш нашија други.“

„Кога знаеш што прашуваш?“

„Копка.“

„Мене пак мислава сè таму.“

„Каде, брат..?“

„Ако мислевме подобро, и ако имавме време...“-
тивко прославил нешто подолу Војводата. - „Ден порано да
знаевме... сега сонцево ќе не огреваше крај еден извор
горе.“

„Зарем и ти..?“

„На крај свет за него.“

„Сè му кажав. Да не го најде ни натемаго.“

„И вака можевме... Не со зборување со таквите.
Колата, магла. Санок сè тоа ми е во умов. Доцна“

„Значи, не си ти...“

Го исчекориле половина град. На еден агол завил
поизгубено од најизребрениот волк на месечина:

„Лесно не ќе ја оставам... Боже.“

Војводата го гледа некое време со уште невидено празен поглед; дури откако пошол, преку рамо му дофрлил:

„Нејзе што ќе ѝ кажеш... грешен?"

И првпат тука, на средината од голомразничавата курвински туѓосветска улица, со очи само што нераспукнати од крвав напен, со нокти впиени во сопствените дланки, Гоно Злаков вреснал:

„Проклетиии!"

Потем, веќе без секаков збор, чиниш шлаејќи се, со раце длабоко во цебовите, на места побрзувајќи, се добрале до едноставна куќичка со дворче во *доселеничкото* предградије. Не без прикрадување дошле до влезната врата; отклучиле; влегле. Чувството на туѓинци ги држи некое време и внатре. Натрапници во до најмалечка ситница паќно суправена внатрешност на дом.

Гоно Златков извадил шише и две чаши. Изнашол и принел некакви тегли.

„Домаќинката е незнама..." - се обидел и да се пошегува.

Војводата налејал.

Се погледнале. Испиле.

Така неколкупати. Дури Гоно Златков не се нашол со главата на масата.

Тогаш се исправил и му се исклештил на Војводата: „Ти...или јас.! Нели е сеедно!"

„Секој друг... Ти не! Јас без побратим. Таа без тебе. Ти без ... себе. Разбра што ти реков..?"

И на Војводата му се плетка јазикот; прилега како да го тера иа плачење; крепи.

„Тие...тоа ли го сакаа..?"

„Во таквите нешта им нема крај ... Поголеми јунаци натераа да им ги лижат стапалата."

„Проклетство... Зошто токму јас?”

На Гоно Златков му доаѓа навистина да му се допре на рамото и да се исплаче.

Добро е што Војводата од тоа не видел ништо.

Останал само во неговите очи, безизлез, новооткриен и бесконечен.

„Или сè потешко ги поднесуваат своеглавите; или повеќе и од мене им требаш.”- Рекол Војводата, веќе и не мислејќи колкупати го повторува тоа. Те сакаат докрај в џеб. Што можеш..?”

Некое време само се гледаат тапо. И продолжуваат да пијат.

„Јас малку ќе прилегнам...” - во некој заден час, помни, му рекол на Војводата и, со тетерав чекор, веќе пошол.

Ја дофатил во еден миг вратата од спалната; со треснување ја затворил зад себе; Исфрлил од себе каскет, палто, трегер со пиштол; се плеснал врз одвај дофатеното во разбрануваноста легло и... веќе го нема.

...Ја почувствувал длабоко во сонот. Напросто се втурнала во својата куќичка, како во заден пристан. И го чул и тивкиот липтеж, кога затвора зад себе. Нешто притоа дури си рекла... Не смее да дозволи да му биде толку многу сама.

Веднаш станал. Ја причекал да се сврти од вратата и да го најде. Можеби скришум во себе и го очекувала; не си верува на очите. Се припила во неговата прегратка и тука останала, додека брановите плач веќе ја потресуваат.

„Трепериш, Малинка...” - и зборува. - „Очите си ги исплака...”

„Докторот Богданов... Ноќеска.”

„Чув.”

„Не го зачувавме... Нашиот доктор Богданов.”

„Нашиот.”

„Три дена те нема.”

„Од денес сум тука. Дома.”

„Навистина..?”

Во исплаканите очи проблеснал искреж радост.
„Засекогаш.” - Ы рекол.

Потоа, некоја неумолива сила во неа Ы го стемнила погледот.

„Зошто ли токму... од денес?”

„Малинка..!”

„Јас не ти се лутам тебе. Знам, ништо не зависи од вас.” „Кое, Малинка? Што?”

„Тие се една таква глутница, што не поднесува некој да стрчи, знам.”

„Ако не сториме сè, пред да побараме некој друг пат за нас...ден и ноќ од нив не ќе кренеш глава.”

„Знам,” -вели. - „Сè и затоа знам. А сепак...”-вели.
„Дотогаш еден по еден... ќе ве требат.”

„Сите, можат?”

„Ти го собраа и Војводата. На улицата, кога си идев.”
Ако не дојдат до вечер, само се сомневаат, помислил. Ако дојдат, сè се знае.

Со темната сенка на тежок виновник; но, не и без некаква верба во недокажливото, ја набљудува некое време од прикрај со очи полни милост и плаховитост. Нешто ќе мора однапред за неа.

Опитна домаќинка, и покрај убиеноста на нејзиниот лик, Малинка за час прибира ручек. Трpezата им е поставена.

„Повели, домаќине мој.” - Му вели, а од нешто во себе не се решава да го погледне. - „Да го сториме редот, што би рекла мама...”

Сомневањата бушуваат низ неа. Имам голема жена, мисли, следејќи Ы секое движење; секој израз. Не ќе се реши да праша дури не Ы ја извади душата.

„Не погоди домаќин, Малинка.”

„Од онаа ноќ во црквичката, секој грев, секоја тежина на душата, ни е заедничка.”

Седнати се околу масата, Малинка махинално се прекрстила. Се прекрстил и тој. Малинка го видела; ликот и го спитомила потајна насмевка. Ручаат потоа, тивки, живеејќи со погледот на другиот. Тоа и претставува на Малинка некаква достатна утеха, самозаборава, за барем да го приснема изразот несакана оттуѓеност.

„Ти и од пеколот би го вратила човека...” - Ы вели, раката му се спуштила врз нејзината.

„Даруван си ми; што да скржам.”

„Се сомневаш,” - Ы вели.

„Знаеш.”

„И не прашуваш..?” - Ы вели.

„Ти ветив.”

„И би ти значел нешто зборот?”

„Ти ли го зборуваш ова, лудо..?”

„Јас. Бидејќи е во прашање *тој*. И бидејќи ти ништо не ме прашуваш.”

„Немој, сепак, само заради мене.”

„Ова и ќе биде сето само заради тебе. А потоа само ти кому ќе посакаш... Кога не ќе бидам тука, знам, не ќе постои ни една друга рака, што од тој вител би те позела.”

„Што зборуваш...ти?”

„Зорувам за по илјада години...” - Ы вели. - „А сега земи го најчистито бело крпче, што го имаш. И дојди.”

Самиот го донесол од спалната трегерот со пиштолот. „Повели.”

Не и без некоја вина во насмевката негде далеку зад убиеноста на нејзиниот лик, Малинка му подава бело пренежно шамивче.

Гоно Златков сега ја обвиткал добро тенката како пајажина ткаенина околу врвот од арбијата и веќе го поминал снежнобелото крпче со малку повеќе напор низ цевката од својот пиштол. Потем тој го одвиткал крпчето и Ы го подал.

„Чувај го,” - и рекол.

„Лудо...”

„Тоа е единственото, што, кога не ќе можеш повеќе, сè без збор ќе ти каже. Сакам да ме послушаш.”

„Штом ти велиш така, и ќе те послушам.”

И Малинка го позела - само заради него, се гледа - а потоа веќе и го однела некаде крпчето.

Гоно Златков уште пред тоа открил дека пиштолот му е празен. Сега тој не го нашол ни резервниот шаржер од цебот; никаде ни зрно.

Друго ништо и не знаел да стори Војводата. Побратимот.

Има во таа недоверба нешто толку блиско, што го држи подолго со некоја топлина во погледот.

Најпрвин тој да не им се даде, си вели.

...Боже, ја сакам оваа жена, мисли Гоно Златков, додека Малинка на леглото крај него се обидува по дежурната ноќ, да дремне.

Во еден миг, откако сфатила дека тешко ќе ѝ успее, се свртела и се счучурила, соблазлива и топла, во неговата прегратка. Веќе од самиот допир, почнале да завиваат, колку поцрни и пожестоки, само толку понесовладливи, лути апежи волча глад по близина, по допир. По молчеливо притисната доверба... Верување; кога ни самиот не си верува. Прегорчлива е радоста да се има среде сиот околен пекол ова топло крило белина, и создавано илјадалетија според крикот жед.... Според сè, што знае толку луто да боли, со својата излишност. А и создадено како според ништо друго-макар и само еднаш жив да се почувствува. Платна радост на ностоењето...

Си видела ли маж кога плаче, Малинка... Самотник-волк кога завива на месечината си имала ли во некој сон... Сега го имаш, единствена љубена... Среде најповредливата мекота на внатрешност од школа, среде топлината на животниот олтар, најпроклетниот самотник го имаш питом... Го имаш во жилите... Во магијата за создавање животот го имаш... Го имаш да му го пренесеш макар и само одзивот од оваа полнота *нему*... А само да го молчиш до гроб... Имај ме сиот, Малинка; белким само за едно вакво имање и н поднесува среде пеколов, што самите си го создаваме, Создателот.

„...Беше ли еден црн како твор, што го одведе..?” - Ја прашува кога е заквечерено од една полна смиреност на леглото Гоно Златков.

„Беше”

Веќе е скокнат.

Се облекува, кога Ы успеало на Малинка да го најде за сето тоа зборот.

„Нешто такво, црно и диво, се мерна...”-Му вели. „И веќе ги немаше, заедно со него. Исчезнаа, во колата. Ја снema и неа надолу по улицата. Како да бeга од мене ...”

Сeга и таа му помогнува во облекувањето.

„Тој ми е мене и единствената... рода.”

Позема, согласен, сè што му подава да облече.

„Отидов.” - Ы вели.

„Те молам, чувај се..!”

„Тоа и го правам.”

И веќе отворил.

„Те чекам...” - довикнала по него.

...Не минало половина час, а Гоно Златков е во ресторанот *Македонија*.

Не се ни распулил да побара некого; вечерва, знае, овде од неговите ниeден нема.

Седнал на осамена маса скраја.

Најмалку е сознаен за напразноста на впечатокот за случајно закитан намерник, што прави сè да го остави. Независно што на себе ни каскет, ни кожен елек, ни цигара во левиот агол на устата нема. Нити, според држењето, со што и да било му прилега на светот околу. Но, распознат е дотаму, што извесни нешта чунким само заради него околу барем се велат.

Во овие мигови тој е сиот овој свет во еден израз; но, тоа сам за себе не си го знае ниeден.

Околната врева по сосем кусо како да се затворила, прибирајќи го во себе.

Во влезот прострелкале Црниот и Богомил. Погледот врз нив првпат во едно му се прибрал. Забележал добро - откога го виде, тие и влегле.

Веројатно не барајќи го, го барале.

Но, тие не сакаат тој тоа и да го знае. Богомил и седнува со влегувањето на недалечна маса, празна. И тоа нешто значи...

Црниот, меѓутоа, не издржал. Му пришол.

Гоно Златков не го поканил да седне.

Очигледно нерамнодушен кон тоа, овој се налактил на масата. И отутка, со лик крајно неподалив за тоа, успеал некако да му намигне. На негови години се прави мајмун; и тоа значи.

Гласот му е, меѓутоа, крајно соодветен на она, што го вели, независно колку во изразот на Гоно Златков тој како сè уште да не оставил никаков впечаток:

„Како по летен дожд...” - Неочекувана е до морничавост полнотата со која го изрекол ова Црниот. - „Мириса земјата. Трчаш бос. Се дише лесно... Милина. Така?”

„Што ми бандориш ти тука..?” - Му возразил со недосфаќање Гоно Златков. - „Те чекав за друго.”

„Пушти ме, мајката, еднаш и јас нешто да кажам!”

„Тој знаел милина!”

„Шегата настрана. Сите се задоволни. Цутат.”

„Верно?”

И прашал Гоно Златков, но и со отровен призив секој понатамошен збор за тоа одбил. Од Црниот ништо друго не е ни да чекаш..

„Ама сум рекол јас не од сега... Не седи ден-два со наакан пилиштарец, кому му успеало да погоди со првиот...Де, дроби. И да те мавнам!”

„Војводата.”- Вели на ова Гоно Златков, гледајќи му в очи.

„Војводата.!?”

„Или до утре неначат ќе го пуштиш...Или со мене ќе си имаш работа.”

„Значи, тука те стега опинокот..? Војводата, рече, а.?!” „Тој”

„Склетен за црева... Синко мамин! Стисни да видиш како е..! Стрико. Побратим. Ама сè сфаќам јас, како не... Еве, не го пуштам! Да е до мене и тебе уште овде би те свил..!” „Не е.”

„Не веруваш. Мислиш се шегувам..?”

„Ама кој не верува! Барем во тоа тебе и од на Господа повеќе ти верувам.”

„Виде..!”

„Сигурно и песничката би ни ја испеал. И за неа се знае... Де, како беше..?”

„Море ќе ми ти дадев јас и песничка и нешто повеќе тебе, туку...”

„Што е, вампир..?Ми веруваат горе нешто повеќе од што би сакал ти, така..? Не плаши се. Јас тоа најмалку мислам да го искористам против тебе. Биди си за тоа сосем мирен. А за Војводата, се разбравме.”

„Само од кај разбра... фираон!”

„На сред улица, да не се разбере..? Целиот свет се збрал... Сите се во чудо, вели Малинка. Да грабнеш толкав човек по бел ден...”

„Значи, нè видела...”

„Ама ти реков, целиот околен свет. Одвај си отишла без да каже дека ве знае.”

„И..?”

„Си дојде дома, крпа. Речи им, вели, нема никаква смисла. Имам еден другар од брат ми, таму... Да не го тревожам човекот. Стрико е, боли.”

„Значи, мек. Зет поинаку и не бидува. Маката е што и ќе го послушаат. А сепак, треба првин јас да кажам.”

„Кој друг? Нели сме последни од четата на Шарениот, мајката?”

„Имаше еден малечок услов, сепак.” - Се подотвора конечно Црниот. - „И до тебе, и до неа. И тој не е мој, да се разбереме.”

„Да чујам.”

„Утре. Подрака со Малинка. На закопот од докторот, сите да ве видат.”

„Така..?”

„Непремено. На неговиот закоп ве носи и редот.”
„Знаешшто значи за мене ... тоа?”

„Кога се мора.”

„Војводата наутро нека намина. Непремено.” „Во хотелон..?”

„Ама каков хотел за мене отсега..? Со никого не мислам да си играм криенка. Сите знаат.”

„Значи, тоа ти беше цената. Единствено во сето тоа не го сфатив.”

„Сега си раат?”

„Па и сум, да ти кажам. Не е шега, да си пукаш во исцелителот.”

„Тоа ти...мене?”

„Ама не. Без шега. Услов е, не го чувствуваш..?”

„Како да ја убедам Малинка. Јас ваму. Чичко Ѐ негде. Таа сама таму...”

„Фака. Ќе се обидам.”

„А сега, магла.”

„Посран пилиштарец. Не ме покани ни да седнам.”
„Чекам друг.”

И Црниот сега со најотровниот можен израз исчекорил до масата на Богомила со шеширот.

Во влезот, со црна паларија со најширокото можно поле, се мернал ликот на Алберт Лондр.

4.

...Комитската сенка го има засенето сиот бугарски живот.

Наднесена е таа над кралската палата, над министерските тврдини, над Собранието. Дојдам ли во претседателството на министерскиот совет, а сенката веќе клечи на оградата и гледа во секого што ќе влезе. Може да се види како шета Горе-долу под аркадите на воениот кружок. Во црквата потреперува по обредната облека, во која е облечен попот. Ене ја како се влечка над свиокот хартија за весници во подрумите на софиските дневни листови. Каква е оваа зграда, што се гради? Тоа ќе биде палата на правдата. Како тенка копрена лебди сенката на врвот од високите скелиња. Во алеите на Борисовата Градина седи таа на клупа, а се крие и таму зад оние чинари. Додека пак оеде таа ја има преспречено вратата на новата универзитетска зграда. Во дипломатскиот клуб речиси ја приклештив зад вратата, но мошне итро ми се извлече. Ноќе и дење нечујно душка таа по ходниците на мојот хотел. Во овој салон беше во онаа фотелја. Не ја забележав, па ја приГнетов така, што сосем се силеска. На прагот од овој дуќан... секогаш и насекаде.

Си започнал лиразговор со некој политичар? Одненадеж слушиш лесен шумор: Тоа сенката го приближува своето шиолче меѓу двајцата вас. Еве го претставникот на една сиранска држава, кого што

вратарот го воведува во кабинетот на министерот за надворешни работи. Сега е тоа францускиот претставник, сега англискиот, а поеднипати се и обајцата заедно. Доаѓаат тие и по дваесетти пат, барајќи од владата да ја протера сенката, која, слична на се- ниште, се јавува по целиот Балкан. Ти потропал ли некој на врата и ти си му отворил, тогаш овој твој посетител ќе влета во твојата соба, небаре веднаш зад петиците го следи по скалите таа проклетта сенка. И тој ќе го свртиш по себе клучот во бравата, па така ќе те затвори и тебе во твојата сопствена соба. Доколку е пак отворен прозорецот, тогаш тсој наврат-нанос ќе го затвори него. Пред да седне, тој ќе погледне уште и под креветот, да не би...

Ене ти го господинот X, оди по булеварот Дондуков.

Токму си посакал нешто да му кажеш, па побрзаиш по него, сенката уште веднаш веќе се нашла меѓу вас; но таа и ќе се насмее и ќе си замине со извинување дека се препознала, па те замашила со некој друг!

Сум поминувал по софиските улици во придружба со приврзаници на Михајлов и со приврзаници на покојниот Протогеров, но исто така и со неутрални; сум се шетил со Срби, со Унгарци, со Руси, со Грци - сè со луѓе што ја познаваат земјата и знаат како треба да се однесува. Шптом ќе се сретневме со некој минувач, тие веднаш ќе го пригушеа гласот, или сосем ќе замолкнеа. Сенката...

Седум часот е навечер. Очекувам еден странец. Тој ќе ми помогне да пронајдам некакви скришени катчиња во комитските пеиштери.

Отпрвин не го препознав мојот човек. Со каскет на Главата, со цигара обесена на долната усна и со кожен

елек, тоа толку многу го имаше изменето господином,
што вчерадента го имав видено во смокинГ.

„Дојдете по мене!“ - промрморе тој подзакачувајќи
ме со лактот.

Тргна по улицата И с к а р. Застана и јас го стасав:

„ Пријателе мој, првпат гледам дипломат облечен
како вие сега. ’’

Сенката е секогаш сенка.

...А има и една друга.

Бие полноќ.

Чекаме на самиот крај на Борисовата Градина,
значи на периферијата на градот Софија. Еден наш
пријател обично соработува при обредите, на каков што
сме појдени. Личноста, за која зборувам, има звање, што
не се пишува на посетниците. Негова должност е да
стори се, само да ги осуети обидите на револуционерната
организација, насочени против неговата земја. Тој овде
има закажано состанок со еденсвој шпион.

Една сенка е прилично далеку. Предавникот на
ВМРО.

Ние му се приближуваме, а и тој се приближува кон
нас.

Мојот другар ми наредува да заостанам.

Подмитувачот и подмитениот се состануваат.
Нивниот разговор трае нешто повеќе од десет минути.
Сенката се губи меѓу дрвјата.

Се враќаме со автомобилот, што го имаме
оставено ео близината.

Обичен ноќен призор од балканскиот филм...

... Последниве неколку недели од својот престој во
Софија Алберт Лондр станува до паничност осамен човек.
Го прогонат неколку напоредни опсесии. Очигледно тој е

веќе и нивна жртва. Му се случи, и тоа не еднаш, бегајќи од едно, да се заклучува во својата хотелска соба; а потем, бегајќи од друго, да не остава ни хартиичка со свој ракопис ни во кошничката за отпадоци. Гори секој свој напишан ред; а истрчува во ниедно време како попарен од хотелот.

Но, тој е во исто време и тврдоглав, па и предизвикувачки талкач по ноќните софиски улици. Опсесиите исто така бараат храна; како што без нив се помалку и самиот може. Меѓутоа, познато е исто така дека жртвата ниеднаш таквите нешта не ги признава. Како што му е, впрочем, на Алберт Лондр не помалку добро познат, и утешниот резон на еден високо почитуван пријател психијатар, дека е најмалку параноик сознајниот параноик. Ха! И овојпат ве надмудрив...

Веројатно е во прашање и храброст, како што сака да мисли самиот, бидејќи е навистина незаситен и во откривањето на најситните детали од темата, што го прогони. А во чија единственост се приспособираат исто така и сите негови прогонења.

Некои од своите опсесии Алберт Лондр веќе и ги опиша. Тој тоа и го испрати во својата редакција во Париз. За некој ден некои од нив можат да бидат и публикувани, што е исто така чин на неговата храброст.

Ноќва, меѓутоа, нему му се случува нешто, за кое ретко кој човек би можел да земе со сигурност да тврди, дека такво до дофатливост верно, а во истовреме и така сликовито во неговата реалност и уверливост, би можело воопшто да го има. Како што е, за жал, токму според верноста на ова *нешто* во неговиот живот, исто така верно и сознанието за сопственото ветување, дека за ова тој нема да напише ред.

Не се излага Алберт Лондр, сега и тоа го знае, ни пред некој ден, кога од такси-автомобилот го здогледа и го препозна овој лик. Тој како да го *претчувствувал* него недалеку пред себе и целата оваа вечер, а сега и го открива, жив и осамен, уште со влегувањето во ресторанот *Македонкја*.

Мигновена, средбата на нивните погледи завршила со искреж на секавица. Но, и најмалку само за Алберт Лондр. Сосем е исто, гледа тој, и за оној само привидно смирен каменен лик отаде. Сосем исто и Алберт Лондр, но и оној таму, почувствувале како да се случила засечка во последователноста на самото суштествување на сите луѓе околу. Секнал за миг текот на самото време. Се скинал на половина сечиј збор; примрел секој поглед; се стаписало секое движење. За потоа сè да потече потаму, несознајно дека нешто воопшто било.

Алберт Лондр знае дека единствено за двајцата нив и постои оваа ноќ.

Тој веќе стои крај масата од Гоно Златков; а не му знае ни име. Стои препознат. Стои најверојатно очекуван. Но, и непризнат...

„Господине,” - вели со сите мани на изговорот на странец, пренагласени барем илјадапати уште со првиот збор, Алберт Лондр. - „Јас малку би поседал со вас.”

„Зошто да не..?”- И самиот не без некоја заумна понесеност мигум рекол, и не мислејќи, Гоно Златков. - „И онака сум сам.”

И сега Алберт Лондр, откако не без вообичаената церемонијалност, во широкиот гест, со кој си го симнува грамадниот шешир и го става на соседниот стол, е седнат лице в лице со Гоно Златков, кому и потаму не му знае име.

Меѓутоа, Алберт Лондр е исто така однапред добро сознаен и за деликатноста на положбата, во која со самото приоѓање тој веќе го ставил човекот, на кој му се придружил; а тој навистина најмалку би го посакал, посебно со него и токму во овој миг, тоа. Веднаш се збрал.

„Можеби ви е незгодно...” - Дури и подрекол.

„Зошто?” - Прашал искрено Гоно Златков.

„Ми станува неудобно и мене. Сите гледаат наваму. Целиот ресторан.” - Рекол Алберт Лондр.

„Немаат своја работа,” - рекол на ова Гоно Златков, не и без предизвик во погледот.

Алберт Лондр почнува да се занимава со своето луле. А и го прави тоа тој со најнепосредна неопходност барем нешто од нивната средба да го направи обично. И не само заради околината, што еднаш треба да ги симне од нив зрнатите погледи, туку макар дел од својот немир пред себеси да прикрие.

„Да...” - вели во еден миг, загледан подоко во лицето од Гоно Златков, нешто и присмирен Алберт Лондр. - „Јас се викам Алберт Лондр. А вие сте, како што ми кажува вашиот лик, вашиот збор и вашиот однос - *т о ј*. ”

„Се викам Гоно Златков. Пред вас, најнапред, ништо не одрекувам...” - Вели на ова Гоно Златков. - „Сепак, можете да ми објасните - *к о ј* ?”

Повеќе од очигледно е за Алберт Лондр, дека човекот спроти него, Гоно Златков, како што вели дека се вика, прашањето, што му го поставил нему, сосем исто си го поставил и себеси. На овој чудесен, според прецизноста, со која е создаден, необично изразен машки лик, стои во овие мигови и некоја за него знајна бол на немоќта, и пак спроти прашањето, која што исто така не е од сега, се гледа, а е и таа меѓу двајцата нив.

„К о ј?“ - се прашува сега, не без напор, и самиот Алберт Лондр. - „Па тој *н е к о ј*, кого, не познавајќи го - јас мошне добро го знам. *Некој*, што, не познавајќи ме, од сите во овој град најдобро ме знае...”

„Чудно е...” - Е засега сè, што можел на тоа Гоно Златков да рече.

„Чудно е, да. Но, *е*. И немојте да го одрекуваме, ве молам. Тоа е и најлесно... Можеби е зад тоа *Нечиј* прст. А еве, мене првпат ми се случува и да дојдам по еден таков *повик* ли, *сон* ли; а тука и да *го* најдам *него*. Тоа е нашата вистина.”

„Ни намера, ни пак потреба имам да... лажам.” - Вели сега Гоно Златков со некакво сосем определено чувство за поедноставена вистинитост. - „Но, ќе признаете дека ме повикавте во еден пеколен град.”

„Што е со вашата рака? Не ја носите повеќе на градите?” „Побргу би ја носел до крајот на животот неа, да не го знаев... и да не го морав, сето, што сега го знам и го морам.” „А јас имам чувство дека ја немате повеќе ни половината од горчината, со која што ве познавам.”

„Ах, да. Ја сретнав во овој пекол својата жена. Ќе имам со неа син. Но, кога би ви кажал за која цена... веднаш би отишле од мене.”

„Вие не ја плативте таа цена. Така?”

„Каква разлика, кога ја прифатив...”

„Не ви е чудно што сè од вас и од овде знам.!?” - Рекол сега со некоја сосем иста вчудовиденост Алберт Лондр. - „И мене од тоа морница ме мине.”

„Многу ми е чудно, господине. Знаете повеќе отколку што самиов си знам.”

„Неповторливо е, навистина, сево меѓу нас...” - Вели сега Алберт Лондр. - „Најнесфатливо е, сепак, што се

покажува вака просто и... секојдневно. Затоа не можам да не се вратам на самиот почеток. Ќе раскажувам за мене, а вие само потврдете ми. Бидува?”

„Вие ми ги погаѓате мислите, господине. Но, можам ли истото тоа јас..?” - Прашал сега Гоно Златков.

„А вие мене нешто и потаму од мислите, човеку... Можете. Како да не..?” - Вели Алберт Лондр, криејќи ја својата возбуда зад тутунскиот чад од чудесно распаленото луле.

„Повеќе беше некое отскитано јаве, отколку сон, а ми се јавивте првпат пролетоска, крајот на април, мај... Ве копка Македонија, рековте, не ви дава мир. Неправдата. Совеста. Спомнавте чувство за долг. Сте биле известувач за Големата Војна од Македонскиот фронт. Не сте сториле се за нашата вистина, се гризевте. Првпат би се вратиле овде, тоа што се може да поправите. Имате таква можност, или барем така се лажете, ве чита широк свет. Би ви помогнал ли? Ве прашував со што..? Со тоа што таму сè уште сте, велевте. Со тоа што ве има, дури деценија и пол откога ви го раскасапија живото ткаење на земја и на народ. А оттогаш и ве мелат со најлутите можни воденички камења, за допрва од вас да премесат нешто - што им треба ним. Но, најголемиот злостор е, што на вашите соседи вас ве поделивме, всушност, ние, Европа, велевте. Што ние го овозможивме овој невиден злостор, настојувавте, што на еден народ од тројцата стрвни негови соседи му се прави...”

„Ова е просто невозможно, пријателе, но вие сте чуле секој мој збор...” - Вели сега Алберт Лондр. - „Секако си спомнувате, јас дури ви реков вам, дека не претендирам од вас на ниеден збор. Со самото тоа што сте, со тоа што го правите, што го мислите, вие ми кажувате мене сѐ, што ми треба да знам... Но, сигурно ќе ми поверувате, најмалку од

сите други посакувам вам да ви донесам, или, недајбоже да ви нанесам зло.”

„Се покажува, господине, дека ние сме си рекле веќе сѝ,”

- вели во еден миг Гоно Златков. - „Само што јас малку за вас знам.”

Во тој миг, можеби и повикан со некаков знак, крај масата се нашол Келнерот.

„Бидете љубезни, помогнете ни, мон ами...” - Задоволен што го има покрај себе, рекол сега Алберт Лондр.

„Вие бевте *Ангел*..? ” - Подрекол првин Келнерот само за меѓу нив.

„Тој,” - тивко одговорил Гоно Златков.

„Се вика Алберт Лондрес, го викаат Лондр,” - објаснува внимателно Келнерот. - „Најпознатиот репортер е на денешницава, пишува за повеќе весници во Париз; но го објавуваат и го читаат на многу други места. Пред десетина години разговараше со Тодора Алесандров на Пирин. Сака вистината за Македонската трагедија, за која се виновни Европа и Русија, онаа царската, да му ја фрли в лице на целиов свет... Тој тука има и некои книги. Очигледно вас многу ве цени, па вели да ви ги дадам. Инаку, уште со никого не разговарал вака...”

„Немаше ли, сепак, за сето тоа некој друг..?” - Прашал Гоно Златков, но така за да чуе и да разбере и Алберт Лондр.

Сенката... - помислил овој. Може ли нешто без *неа*.. ?

„Неговите книги...” - Вели сега Гоно Златков, поземајќи една по една од нив. - „Верувам дека се добри.”

„Би му претставувало задоволство,” - вели Келнерот.

„Овде..?” - Прашал Гоно Златков.

„Ве разбираам.” - Рекол на ова Келнерот. - „Веројатно и ие би се напиле нешто со него?”

„Подобро ќе е и за него,” - рекол на ова Гоно Златков. - „Ќе ја погледам оваа книга. Наминете, земете ја.”

И Гоно Златков смета речено е сѝ.

Алберт Лондр, веќе станат, си го зема својот голем шешир од столот.

„Очигледно и тој ве разбра,” - вели Келнерот.

„Се надвам дека сте му пријател,” - му вели на Келнерот Гоно Златков.

„Имам во Париз брат. Се обидувам и јас одовде да се мавнам...” - Вели Келнерот, според сите изгледи не само поткупно. - „Ви честитам како се држите. Конечно, сите видоа сѝ”.

Алберт Лондр, се разбира, не може без церемонијалности. Тој првин се ракува со Гоно Златков, зборувајќи му на француски некои љубезности, што Келнерот ги преведува. А потем, замавнувајќи широко со шеширот, и се поклонува, пред да си појде.

Остапат сам, Гоно Златков подолго и внимателно ја прелистува книгата, што претставува цено издание на текстовите за Легијата на странците од Алберт Лондр. Притоа му успеало да улови миг незабележано да го стави меѓу страниците познатото писмо од Апостол Петков, што во еден миг, уште *таму*, тој на овој свој заумен пријател беше му го ветил.

Наминал Келнерот. Гоно Златков му ја дал книгата. Потоа тој внимателно го следи нејзиниот пат. Келнерот неа му ја подал на Алберт Лондр, сега веќе добро расположен крај својата вечера. Алберт Лондр ја позел книгата; тој по некој навик поминал со прстот отстрана, лесно прелистувајќи ги листовите. Не се ни обсрнал. Само ја прибрал книгата во својот внатрешен џеб.

...По извесно кусо време Гоно Златков самиот станал и отишол на масата од Црниот и од Богомила.

„Ама муабет му тргнавте со Французон..! ” - се бие шега Црниот.

„Ти донесе, видов, и книга... Чатеш... чатеш..?” - се замешал сега и Богомил.

„Шегата настрана, тој беше еднаш и учителче...” - Вели Црниот. - „Година не оде, еве го во четата. Татко му Страхил го донесе. Паметам..?”

„Тоа што сакаш,” - Гоно Златков го прифаќа како несонуван излез шеговитиот тон на разговорот. - „Французон... за што човек го знаете?”

„Душкало.” - Веднаш пресекол Богомил. - „Според некои, српско.”

„Насети нешто..?” - божем онака патем прашува Црниот. „Ама не. Само, кај се намери на мене..!” - Веќе ги распознава некои од неговите начини Гоно Златков.

„Вечерва таква свездата, брат! Погледај! Погледај..!” - Со вистински восхит во очите рекол сега Црниот.

Носејќи над рамото раскошен послужавник, кого целиот салон го следи, кон нив придоаѓа Келнерот. Тој него го има оставено на нпвната маса и дури тогаш, со непреправен тржествен трепет во тивкиот глас, вели:

„За господнот *Ангел* и за ценетите другари... Чести журналистот Алберт Лондр.”

На послужавникот е шише француски коњак; две шишиња минерална вода; свонести кристални чаши, помали и поголеми; три кутии француски цигари и уште некои стници.

„Седум свезди..!” - избројал Богомил, разгледувајќи го шишето со коњак. - „Ова ни кај комшиине отаде..!”

„Мисли на дворецон...” - му шепнал кон Гоно Златков Црниот.

Келнерот веќе им налејал.

„Повелете, господа..!”

Црниот Коло ја кренал чашата.

„Насмевнете се...” - велн Богомил, станувајќи. - „Кренете ги чашите. Човекон ни наздравува!”

И тие му наздравиле на Алберт Лондр, кој е станат со покрената чаша од својата маса крај шанкот. Се напиле.

„Со ова може само да ти одмилее животот...” - Со некоја ѕверска леснина ги свел работите Црниот. - „Нема ни да ти се фати за забот. Тројца, в час ќе го лизнеме.”

„Двајцата,” - рекол на ова Гоно Златков. - „Јас навистина морам.”

„Да го пуштиме младоженецов..?” - Прашува Црниот. „Тука сме бессилни...” - Прифаќа кусо Богомил.

„Остави друго, и пиштолон в џеб му е... празен!” - Празнејќи ја втората чаша, веќе и предизвикува Црниот.

„Црна душо..!” - Просаскал на ова Гоно Златков.

Но, тој ја позел и полната дланка пиштолски патрони, што овој твор му ја подава, откого ги нагребал од дното на својот џеб, на крајот и празниот шаржер. Во погледот на Црниот, стои притоа една со таков гнев призната немоќ, од која црнките топазово му се маглат.

„Не грижи се за него...” - Му вели дури по третата, а веднаш потоа и по четвртата, на искап сцетнати чаши тој, со глас во кој мора да се верува. - „Само не утре, туку задутре в зори е кај тебе. Оди слободно.”

„Убаво да си поминете,” - се присилил да им рече, пред со брзи стапки да зачекори кон излезот.

Само што излезен на улицата, го стасал Келнерот.

„Тој ќе е несреќен, ако со нешто ви напакости,” - му вели тој. - „Добар човек е. Вечерва е вон од себе, што ве сретнал...” „Си е во ред, речи му. Брзам дома. Добра ноќ.”

И Гоно Златков пред да замине по ноќниот град, во првата сенка ги избројал патроните во својот џеб. Недостасуваа.

5.

...Има нешто непостижимо, што се определува со потеклото на ритуалот, во постапноста на осознавањето и низ вообичаените редови за *упокоение* на големиот човек. Нешто,

што се изедначува со поимот за *честа* и за *доблеста* на секоја човечка едннка, не толку во физичкото оддавање почит, колку во слевањето на севкупната општа душевност, од интимноста на личниот спомен, до признанието за пред вечниот суд, зрачејќи се надалеку, во заедничко умиление, високо над секој вид суета...

Уште со самиот дослух, чиниш преку некое трето уво, кое има смисла само за тивкиот збор, почнува смирено да се покренува од душевните кледеви на човечката заедница тих псалм. Псалмот на бесропотната покорност спроти земната човекова судба; со сеопфатот самоосознавање за тоа колку сме, со една таква смрт меѓу нас, еднакви и пред доброто и пред злото, но колку сме различни кога си го правиме тоа едни на други. Пред божественоста на овие мерила од миговите на грамадниот молк на заедничкото чувствување и суд, и небесата молчат.

...Попладнето на закопот на докторот.Љубомир Богданов Софија го доживуваше со одгласите на не

поинакви камбани во сечие срце. И оној што не беше во состојба да се слее со грамадната поворка да го испрати на неговото последно патување уважуваниот човек, побара од своите нараце да го изнесат да му постои простум на споменот, кога преминатиот пред неговите порти ќе мине.

Ретко кога една погребна поворка - по ковчегот на лафет, во кој се впрегнати четири коња со црни наметки, и групата свештено достојници во обредна служба; воената музика; почесната чета и групата офицери во парадна униформа - што започнува со лик, престорен во знак за прифатена и понесена бол, на една висока жена со две девојчиња во црнина од обете нејзини стран - се излежала толку долго и со јасно чуен шумор на безмолвна црна река од градот. Но, и без некоја земна смисла ли, оваа недобројна согласност? И без некој грамаден внатрешен зарек ли, еден ваков беспримерен молк..?

Не. Бидејќи големите настани од ваков вид ретко минат и без некој навидум ситен, меѓутоа по значење сосем јасно определбен чин, знак, збор... според кој и се паметат. Но, веројатни и зрачат некоја свест.

Се покажа колку беше и овој пат според некоја само своја мерка сѝ.

При некаква постојка на целата поворка, веќе подалеку иадвор од градот, но сѝ уште не и на гробиштата, додека свештените лица на чело со националниот поглавар ја отневаат обредната молитва - двајца луѓе во подвлечено црно и свечено дочекуваат до лафетот, носејќи го бездруго најголемиоти, соодветно на мигот, сиотво темноцрвено и црно, најраскошен венец. Според сите прописи иа редот, овие двајца и го положуваат венецот во нозете на ковчегот, ја поднаместуваат лентата, на која може

да се прочита само ... *луционена организација*, потем се повлекуваат.

Несфатлива е силината на првнат почувствуваниот трепет, што, по сета доведешна распливнатост, го обзел и му го држи во студени клешти, срцето на, Гоно Златков здивот. Со Малинка во групата на болничкиот персонал, со јадрите одсвонувања на вистинска машка тага в душа, му доаѓа при ова беспримерно лицемерие, што го гледа, да исчекори самиот и дарастури сѝ. Да крикне и да осознае... Да признае и да увери, не пожалувајќи живот... Боли и свива проклетата немоќ, кога беше само за влакно се единствено до него - ќе живее ли и потаму овој голем човек. А некој сега на најподлиот можен начин таму - воопшто не врз некоја своја самозамислена моќ, колку врз нивната заблудна покорност на жртви! - ја скверни во него и оваа свештена бол...

Трепетот во неговото срце го преплавува и веќе го смил со бран на иекаква чудесна силина, топол некој раскрчувачки здив, кога видел нешто многу слично на неговото чувство во меѓусебните погледи на повеќемина од луѓето околу. Некакво привлекување има дури и во самото пеење на групата свештени лица, откако се случило полагањето. Од негде во заднината на доаѓа дури и некакво нечујно, но и непречујно ууууууу, што за слухот од Гоно Златков звучи како ураган.

Сѝ дури, достоинствена, не исчекорила во еден речиси точно определен миг, по празниот простор спрема лафетот, високата жена во црнина; оставајќи ги двете девојчиња малу да ја почекаат, има и мал таков гест.

Откако му пришла на лафетот, жената се веднала и веќе го крева внимателно тукушто донесениот тежок раскошен

венец. Има во нејзините раце и некоја неочекувана сила, за да го покренат воопшто неоштетен него високо над нејзината глава, а потем и да го понесат, со напор, кој почиува да **И** се одразува со грчеви на лицето, но не и во смирениот чекор, со кој минува по широкиот премин, што покорно **И** го прават луѓето во средината на најгусто начичканиот сид од лица. И да го однесе таа, бдејачка над тагата на овој одар, осквернувачкиот знак, до самиот раб од патот, што се открил; а таму, видливо за сиот амфитеатрално нареден недоброј од занемени човечки ликови, оваа жена да најде во себе сила и да замавне, за конечно и да го шметне со некакво откинување од себе, него. Венецот не отишол подалеку од средината на крајпат- ниотширочок ендек со вирчиња одмрзната блатна вода; таму тој првин нарог паднал, потем се превалил. Лебдејќи, последна се спушта лентата, со која си поигрува инаку неусетното претпролетно ветре.

Откако постојала некој миг и донекаде се присмирила, исправена и прибрана на самиот раб од патот, жената се враќа меѓу своите две девојченца. Дури кога е застаната таму, виделе сите, дека, чиниш е каријатида, врз нејзиното исправено чело се крепи иебото и сиот околн земен молк.

Свештенослужечките високодостојници ја повеле поворката потаму. Здив немо прочистување струи по сета оваа река олеснет тек; за, кога е во огромен круг и околу ископаниот гроб занемено многуилјадното мноштво, овој здив да почне и да се улегнува, макар и со по трошка утеха околу срцето секому.

Надгробно еридание велјаше...

Потем е глас, длабок и сегдепроникнувачки, што по тишината од слух до слух броди:

Севишен Вседржителу, Боже... Од самиве нас спаси не! Им нема ли крај на нашиве црни поворки... До кога

најчовекољубивите меѓу нас ќе го плаќаат со живот сенишното лудило... Нека му е лесна земјата, нека му е вечна славата на омилениот човек и на универзално извесниот исцелител и хуманист - примариусот Љубомир Богданов. Висока почит и длабоко сочувство на неговото неутешно семејство... Вечна му памет.

Барабан.

Остер и далечен глас на команда.

Плотуи. Два. Три.

Најподмолниот тропот од подземјата на првите грутки врз покровот.

Посмртен марш.

Невозможно е да е тоа од еден таков човечки живот - сѝ.

Некој и го изрекол она, што стои скоро во сечиј израз.

Но, придоаѓаат и зимните квечерини; во разијдувањето се забележува и некое побрзување.

Гоно Златков и Малинка, меѓу најповеќе оретчените најодзадни групи пошле самите.

Чекорат, водејќи се за рака, веќе и сѝ подалеку крај гробиштенските дрвореди и гробореди, кога им се приближува човек постар и подвлечено добро облечен се во црно, со добро-душен израз, што од подолго ги следи.

„Ќе бидам слободен...” - вели сега тој, очигледно без каква и да е зла намера, ни најдалечен сомнеж. - „Не бевте ли вие, господине, што вечерта ве видов со непрежалимиот господин Богданов, последен? Поминував, а вие само што бевте излезени од *Феникс*... Тој ве уверуваше, чув, да го поиспратите. Вие само донекаде рековте...”

„Да. Јас бев, господине.” - Со несвој, но и недвојбено признателен глас рекол на ова Гоно Златков.

„Скоро бев сигурен, знаете... Мора да ви е многу тешко.”

„Тој мене ми ја оживеа ракава. Се сретнавме, влеговме. Ни беше задоволство, посадавме...”

„Сфатливо. Сфатливо. Нешто сомнително бездруго и не насетивте. И што ќе насетиш...? Знаеш ли од која сенка те демне.”

„Набргу по улицата се разделивме.”

Сега човекот, се чини не без причина, и се обрнал и на Малинка:

„Вие му бевте главна сестра, ве знам. Многу ве ценеше.”

„Работевме,” - промрморела со трепетни усни Малинка.

„Што има од човекот... Извините.”

И постариов човек со најдобродушниот можен лик веќе се замешал меѓу групите слични на себе враќалени од гробишта во одминување по сѝ понагнетуваните со некое сивило квечерини.

На ликот од Малинка беспределна вџашеност. Прилега најповеќе на страв. Не знае кога си ја отргнала раката од неговата.

Црна јас... Беше ли шоа, сепак, цената.. ?

Гоно Златков чекори со стегнати вилици како да оди право пред вечниот суд.

Еден најдалечен и првпат сретнат човек, знае ишо можеш... Најблискиот не знае. Има нешто побеспомошно од вербата ..?

Така и одминале двајца со сомневањето меѓу себе.

Заедничкото, што сѝ уште едно крај друго извесно време ги држи, е стремежот да останат без никого надалеку околу, сами.

А кога го имаат и тоа, тогаш почнало едно од друго да ги заскитува, до полно откинување. До загубување.

Сѝ дури нешто токму отаде не почнало не толку секогаш за себе да го плаши, колку, опоменувајќи ги со неувереноста, понемилосрдно да ги кори. Да им одрекува право оној отаде да го остават меѓу отровните шмукалки на сомневањето и осилата на себеобвинувањето, сам.

Тоа ги враќа еден кон друг.

Сомневањето, впрочем, значи ли нешто, без осомничениот? Има ли смисла мерката на провинетоста, ако исчезнал оној пред кого...

Чекорат напредно. Вее помеѓу празнина. Некој страв од тоа ги прави повеќе слаби, отколку се друго; макар што е голо лицемерие и одновото поземање и подавањето рака. Во тоа се исти. Дури токму немилосрдноста на тоа осознавање не го доосквернило и она малу преостанато од необразложливото во свикнатите близини.

Рацете, отрпнато, најверно засекогаш им се отпуштиле.

Кукичката во нокта им се претставува со некаков сосем ист спас за обајцата.

...Ведната над гергефот, што, зафрлен од времињата на бесконечните самоти, го открила како некаков спас, упорно везе Малинка. Без задоволство, со себеизнасилствување, како тоа да е единственото, без кое не се може... Везе.

Гоно Златков ги испревртел сите весници, што ги нашол во куќата, донесени од болницата, од хотелот, прикупени. Ништо, од она што го пече по душата, не му го држи вниманието; иако исчитал доста.

Конечно зафрлил се. Ѓе пришол на Малинка. Стои иодолго над неа. Ѓе ја чувствува миризбата на косите. Ги гледа нејзините брзи, хармонични, дали навистина бесчувствено упорни движења, или тоа би го сакал тој, и ирвпат сфаќа колку се тие страотно привлечни за него.

„Реши ли ноква целиов свет да го извезеш, Малинка..?“ На крденчето засвирел предревен часовник. И сама чудесна, на мелодијата И придодава маѓепсувачка привлечност на крвкоста, малудушноста на стариот истрошен механизам.

Стрелките покажуваат 10.

„Денес го пронајдов.“

Погледите мигновено им се сретнале.

„Го навив да те изнадаам.“ - Во гласот на Малинка, одново ведната, шуплив призив на изневереност.

„Го знаеш одамна..?“

Трпок е усетот сопствена снисходливост.

„Ако не е и најпрвото, воопшто што го знам...“ - Сега со извесна подзаборавеност рекла Малинка. - „Но, последното е, донесено *одаде*, тоа сигурно знам. Тате и мама го чуваа како прочите.“

„Макар нему верувај му, Малинка...“

„Оној човек те видел последен со него. И ти сам му рече *беа*! Верување..? “

„Како што си можела да бидеш и ти. И тој..!“

„Оф, лудо... Црн е огнот, што ми гори на душава. Ти убаво мирече, *ветен сум*. Јас сум виновна...настојував. Мислев сум силна. Вamu, ветрушка.“

„Многу си силна, Малинка. Научи се само да ми веруваш. На молкот да ми веруваш!“

„Каква ли е небидницата што и тебе те позеде..?“

„Од еден мој збор и пред себеси во сонот можат стомина да настрадаат, Малинка... Малку ли ти е тоа?”

„Не значи ли тоа, сепак, дека ти мене не ми веруваш...”

„Не е тоа, Малинка... И јас и ти сме тука најмалку важни. Потаму е...”

„Така е. Јас сум таа што во сево не издржувам... Само штом помислам дека го убивте него... најголемиот и најблгородниот човек, што го знаевме обајцава, не можам... Не сфакам... Не разбирам... Немојам да поверувам... Ни да помислам... Тоа е невозможно.”

„Смири се, Малинка. Дојди.”

И Гоно Златков сега И го отплеткал од меѓу нејзините прсти везилото; кротко го оставил на масата; ја покренал да стане; ја повел безучесна со себе кон спалната. Таа се повратила, го зела стариот часовник и самата пошла. Во спалната. Откога постојала извесно подолго време пред фотографијата на убава насмејана жена на сидот, рекла:

„Научи ме како се бидува храбра, Маро Бунева..?”

„Ми вети еднаш да ми раскажеш за неа...”

Не му одговорила.

Дури кога часовникот ја почнал одново својатата треперлива мелодија, а часоте веќе 11, Малинка, издолжена врз леглото, како што се исфрла парче прежа, убаво, но што никаде не се вклопува, изрекла:

„...И ќе се прокраде тоа и меѓу мајката и она во нејзината утроба...за да почне сега од самата крв да отрува и... да оттуѓува.”

Нешто дури откога часовникот го извезал повторно со жолтата искреста нишка на својата мелодија својот неповторлив знак по црната ноќ - минува дванаесета

Малинка, со погледот втоната во фотографијата на жената, што со некаква тивка верба спроти неа се смее, изрекла:

„Боже, Боже... Сите ли сте такви, што гинете за идеалите? Насмејани и заблудени. Силни. А слепи од божественоста на својата спремност... Не се состои ли во таа ваша спремност и сета ваша светост...? А не сакате ни да знаете што се се крие под поврвнината на само од вас замислената божественост... Или можеби бегајќи од тоа. Кога се друго ви е дотаму спротивно... Нели многу поголема би ви била жртвата, ако најпрвин со сето, што го крие во себе макар и оној, на чиј збор се жртвувате, си ја извалкате душата... Вие убави и свети; дури потоа...! Дури ако се уверите - вреди...! За да знаете и вие, но и по вас да му биде јасно како сонцето *секому - з о ш т о..!* Ми беше сон. Другачка. Секоја вечер Ы шепнував *Добра ноќ...* Ноќва не ја разбирам.”

Часот е еден.

„Лудо мое... Те сомлев.”

„Се сомле самата.”

„...Живеше недалеку. Излегував на улица, да ја гледам. Самовила. Маж офицер, тих човек. Одеа в театар, на кино, на корзо; еднаш и мене ме поведоа. Првпат в кино... Одеднаш ја снема. Падна сенка на улицата. Сенка денес, сенка утре, свикнуваш... Дури не дојдоа весниците, а во нив слики. На кејот во Скопје по бел ден убила издеменет и власен македонски целат. Запомнив телохранителот Албанец, рекол: *Ако сакаше можеше и мене...* Си пукала во себе. За што, Боже..?”

Часот е два.

„Врз таквите, чистите, ангелски занесените и проклетите, со крв чиста, што е во состојба секаков злостор да сплакне, одненадеж откриваш - црните души и се држат. Каде

е тука херојството, скапа моја, сакана моја, изневерена подло Маро Бунева моја... ако врз одмаздничкиот оган на твојата саможртва како цена на злосорникот таму, не помалиот злосторник овде се држи..? Не се престори ли во однапред обезвреднета блештава монета твојата чест меѓу окрвавените прсти на спремниот да распродаде сѝ и на севозможни страни родоот- стапнички пајак в среде..?”

Часот е три.

„За што друго би бил последен со него..?”

„Прифатив да го убијам.”

„Место тоа му рече четиринаесетти ден ти е. Да бегате кон твоите ридишта заедно...”

„Имав илјада места Господ да го ненајде.”

„Му рече и тоа - да ве најдат обајцата во праот.”

„Во мојот проклет занес му реков да си пукам самиов... Само пишолот да го земе и да бегает.”

„Тој?”

„Плачеше со мене.”

„Тогаш и ти го рече она..?”

„Да, тогаш рече сѝ е до нас и да се спротивставиме. Рече - зошто не би почнало од нас, когае сиот народ за тоа... Тој не се плаши.”

„Тогаш пукаа..?”

„Трипати.”

„Ти?”

„Избегав.”

„Пред тоа рацете си ги погледна.”

„Ништо немав...”

Часот е четири и свири стариот часовник.

Колку што повеќе пати се слуша, само толку повеќе се сака да биде слушнат. Веќе го познаваат според некакви претходни звуци наскоро ќе засвири.

Со него ноќта им мина.

Лежат како распнати; двај вршковите од прстите им се допираат на самата средина од старинското легло. Таа во некаков изгубен миг четирипати посилено го допрела по врвот од неговиот прст. Одново засвирел.

„Нели е сега сеедно сѝ ... Го нема.”- Рекла извесно време откако досвирел часовникот, Малинка.

„Го нема,” - рекол. - „Сеедно не е.”

„Со што ли толку безбожно те ученија..?Тебе..!”

„И за тоа во твојата утроба знаат.”

„Со што живееме, Ангеле мој... На што потајни соништа му посветуваме..?”

„На врвов од јазиков ми беше прсточовечки да ги прашам: Зошто мене на мојот добротвор? Има ли за мене посвета крв..? Но, зарем тие не го знаеја тоа? Толкупати самите ме распрашуваа за него. Знаеја и дека го нареков бог. Тогаш? Нели токму заради тоа знаење тие и го побараа од мене тоа?” „И над сето згора - јас? Ќе можеш ли некогаш да ми простиш?”

„Несреќата е што им нема на овие првојадии под самата Душа крај... Што морам од тебе да кријам јас... Што морам да те молам ни пред Војводата,побратимот мој и стрикото роден твој, за ова да не прословиш збор. А зошто? Колку пообезверени, попрошупливени и пообезличени ние - толку посемоќни господари наши тие.”

„И ти ирифати..?”

„Докторот беше мртов, Малинка. За него секој друг би им бил добар. На него тие ме ловеа мене. Или нивен до крај, или на некое губриште. В раце им се и кременоти огнилото. Обиди се, одречи.”

„Тоа ли сакаше да го притаиш од мене..?”

„Јас тебе таков и ти дојдов, Малинка. Од каде да појдеш, се на тоа доаѓаш. Ништо и не ти скрив.“

„Уште еднаш те навредив.“

„Посака само да споделиш. Поинаку и не може, кога се судбините испрекрстатени. Вака сум само помалку сам.“

.. Во црни зори некој потропал на прозорецот.

Малинка неусетно му ја украл сонот.

Тивко ја отворил вратата.

Небаре од најтемната и најстудена срцевина на ноќта, на влезот стои Војводата.

„Еј..!“ - Колку и да го очекувал, се потштрекнал Гоно Златков.

„Не чуди се. Сј знам..“- проговорил со некаков незнаен остаток од незнајната смиреност, Војводата.

„Седни. Нешто ќе стоплиме овде..“

„За приседнување, ќе приседнам. Никакво стоплување. Ништо.“- Со поглед на уште недовратен од негде далеку, вели сега Војводата. - „Дојдов само зошто си рекол така. И да ти кажам дека бев... појден.“

„Како бре појден..?“

„Ете така. Тие чистат и кога немаат одговор. Дури си се освестил, те стемнило.“

„Нешто сепак мораа да ти кажат. Војвода си.“

„Види го..! Човеку! Јас ти вела појден бев, сфакаш!? Ти вела мзборот твој од многуте ме врати... тој бара причини!“
„Од каде пак мојот? Од еднаш толку многу да им значам..?“

„Требаше да му ја видиш физиономијата на оној Црниот, кога го изговори твоето име.“

„Што рече за мене таа црна душа..?“

„Рече со Осата и со Јансата вечер да заминеме Горна Цумаја.“

„Што врска има со мене тоа?“

„Дури кога те сномна, нешто му текна, па рече почекај! Отиде, нешто некого праша, му требаше саат време... Еве го иде: *Ќе му речеш на Ангелот, вели, барање е од највисоко место и тој со вас да дојде. А кога се обидов нешто да препрашам, кога ми се опсекна. Пес. Те Оди крсти му се нему што сиуште жив. Те Пред очи да те не видам..!*”

„Значи..?”

„Вечер одиме Цумаја. Таму се ќе се види. Мене ми спремаат некаква горешта каша, знам... Некакви костења од жарта. Си ги жалам прстиве ли повеќе, или... А ти биди спремен за сѝ.”

„Значи,вечер?”

„Во шесте. Ќе одиш полека по џадено спрема болницана.” Војводата се исправил. Нешто му подава меѓу прстите. „Дрш.”

На дланката од Гоно Златков отпуштил три светкави фишечиња.

„Онаа дивинка другите ти ги дала.”

„Како ги скри, човеку.!?”

Најмалку имаш каде кога фрлени ќе ги најдат. Тука се. И за тоа доста.”

Гоно Златков би сторил се да го задржи.

„Ама, каде таков, човеку? Турски светец си станал.”

- Гоно Златков би сторил се да не го пушти.

„Знам што правам.”- упорствува Војводата.

„Си им го зел страот.

„Со нив не е ниеднаш готово, слушаш? Така најтешко од сомневањата и се откажуваат,” - подучува и потаму Војводата.

- „Од нив живеат, ие гледаш?”

„И..?”

„И, подизлези надвор, ќе видиш...”

„Да каснеш, да се стоплеш.”

„Другпат.” - Сега веќе од врата рекол Војводата.

„Ај..!”-Дофрлни уште тој.

„Ај!”

Војводата чиниш се растајал со одвајвидливите провиделувања.

Затворил. Изгаснал. Влегол во спалната.

Детински израз одвај на некоја вратена сигурност на ликот од Малинка во сонот.

Ќе ја извлекува од раката фотографијата на Мара Бу-нева.

Носејќи ја кон нејзиното место на сидот, се позагледал во ликот. Некој е исчекорен нешто подалечку од него...

Неусетно го минала далга покосна блаж уште при обидот да го сообрази овој лик со *чинот*. Некој отаде не допуштил ни нокте поблизу. А некој во него може само да прошепне, додека стои наднесен над насмеанибт чудно спокоен поглед: *Еве го кај се појавува и мојот од далечините. Не ќе ми се налутиш ако посакам да биде и од твојот покрвав и поокоравен. Таа е донекаде сосем права... Сите сме ние во едно исти... Ни на оние што не испраќаат не им даваме да ја насетат нашата тајна - з о ш ш о?*

Се совзел; како да се вратил од преку земја.

Ја обесил сликата. Прилегнал покрај Малинка.

Ни сам не знае по кој пат помислил на стариот господин Молов ноќва.

ЧЕТВРТ ДЕЛ

1.

*Оној Горски поток по должината на патот се вика
Рила, а селоно таму Бараково.*

*„ Секоја чест на Македонија!” - вели човекот што седи
во колата до мене.*

Другиот и се провикнал:

„Добро дошле во нашиот роден крај!”

*Радост, нежна радост, серазлева одненадеж по душите
на моите тројца сопатници.*

Ја минуваме Границата бугарско-македонска.

„ Сега сме дома!” - кликнал третиот.

*Едниот е бивш дипломат, таен претставник на ВМРО
во Софија. Другиот е Васил Василев, кој може од 15
октомври 1929 да рече дека живее подарен живот: Тој
убав есенски ден во телото му беа втерани десет
куришуми. Последниот е оној прекрасен сопственик на куќи,
кој луѓето ги понадува со бомбони и, како што рече
самиот, Го имитира пеењето на чучулигата.*

Навлегува во царството на ајдуците.

*...А ми беше како да сонувам буден некаков мирислив сон.
Како да бев допатуван во земјати од бајките. Во времето
на мојаша прва младост, крај селското огниште,
пресрекен, баба ми ќе ми ја отвореше вратата во светот
на детските сонини, со зборовите:*

*„ Таа земја, синко мој, голема колку нашата Оверње,
е со планини толку високи, што твоите малечки ноженца
не би можеле ни да те искачат до нивните врвови. А толку
е убава, што големиот цар Вилхелм Втори, оној што владее*

со Германија, неодамна рече, за што и весниците пишуваа, дека би сакал да има свој замок во неа. Тоа е Пирин Планина. По странките на Пирин живеат бунтовниците, со долги коси и со големи бради, додека на стомакот имаат реденици со патрони. Не се тие никакви арамии. Тие им нанесуваат зло само на таквите луѓе, што не мислат со нивна глава за една покраина, што се вика Македонија. Понекогаш тие слегуваат по своите села, каде што живеат другите луѓе, што мораат ним да им се потчинуваат. Тие села се големи, така што прилеѓат на мали градови. А во секое од нив тие се господари. Оваа земја е дел од една друга голема земја, во која владее крал. Но, во земјава, за која ти раскажувам, вистискиот крал не заповеда. Едни уверуваат дека тој не е достатно силен, па не е во состојба да ги натера на послушност, додека другите сметаат, дека овие бунтовници работаат, се надвор од законот, а пак за него. Не можам да ти кажам на чија страна е вистината. Веќе сум многу стара, но, освен тоа, тука е многу тешко еден човек да знае се. На така овие луѓе, што ги викаат комити, можат по сите села да прават се што сакааш: на селаните им земаат дел од нивната жетва, бараат пари од сите и од секого, маваат едни, а други бесат. Но, ти не плаши се, чедо мое, па ти знаеш добро дека е тоа само сказна.

Од моите мечтаења меразбуди Гласот на еден од моите придружници:

„И, што велите за нашава татковина? ”

„Тоа е бајка... ”

„Бајка? ”

„Простете, малку сонувал. ”

Визата од бугарскиот конзулат нема секогаш толкав авторитет да ви ја отвори вратата на оваа земја.

Некаква стара Англичанка, белосветска скитница, би можела без се- какво сомнение вдолж и вишир да ја прошета Македонија. Странецот, меѓутоа, што би почнал во Софија да се рас- прашува: „ Така ли! Возможно ли е тоа во дваесеттиот век? Јас ќе појдам таму, и работата одблиску ќе ја проверам... ” - и таквиот, се разбира, ќе може да појде, но тој ќе стаса само до Бараково. Оние незнајни луѓе таму ќе му помогнат да ја сврти својаша кола назад.

Револуционерниот комитет е господар во оваа сатра- пија. Не можеш внатре, без да ти допушти тој.

Затоа и јас топло им се благодарив на моите при- јатели, кога пристигнавме во Горна Џумаја.

Автомобилот застапа на Главниот плоштад.

На средината од плоштадот стоеја десетмина во воена стојка, како под оружје. Можно е да се каже, дека тоа беа префектот, началникот, опишинските потпретседатели и други авторитетни лица. Трговците стоеја на праговите од своите дуќани. Дури и децата, што сакаат се да видат, стоеја доста подалечку од Групата на службените лица.

„Да не го чекаат кралот? ”

Не. Тоа тие не чекаа нас. Делегацијата веќе ја обиколи нашата триумфална кола. Меѓутоа, од никаде некое мало девојченце не ни принесува цвеќе. Во сета програма на свеченоста, тоа беше малечка празнина. А, толку би било убаво кога најдобрата ученичка од основното училиште би ни искажала како поздрав, на пример, вакво слово: „Во името на Македонскиот Револуционерен Комитет, овде, во оваа тврдина, ви ја подавам вам, Господа патници, оваа прекрасна почесна бомба, цветот на нашите немирни полиња. Нека нашиот

Господ Исус Христос ви даде милост да Гиразберете и да Ги сфатите чистите намери на нашите татковци, Крај сите нивни револвери, тие нема да му нанесат на ниедно живо Господово суштество никакво зло, само доколку не се збркаше добриот Бог, за еденден да го создаде човекот, што се вика Србин. А Србинот е толку зол... ” Тука малото девојченце би го прекинал нашиот грчевит плач, А јас би одговорил:„ Ангеле мој! ” и би го бакнал во двата образа. Бомбата би ја прифатил оној мој сопственик, кој и без тоа носи со себе кутија со чоколади.

Излегуваме од колата.

Не се излагав. Беа тоа навистина првите луѓе на ова место.

„ Сакате да прошетате, или малку да се одморите? ”

„Дапрошетаме, Господа!”

И јас појдов на прошетка со претставниците на теророт, на даночните налози и на железниот ајдучки закон, додека народот, однапред подучен, мораше да ни се восхитува.

Најпрвин ме воведоа во општината. Вратата од салата за седници, во која заседава одборот на општината, се отвора пред мене. За мене и преголема чест. Целиот бев збунет. Сите четири зида на салата се покриени со портрети. Една од овие слики веднаш препознав: Тодор Александров!

„ Убав лик!” - реков.

„ Тој е нашиот татко. ”

„ Зарем е се уште популарен? ”

„ Над целата земја лебди неговиот дух. ”

„А овој овде?”

„Георги Измирлиев, него Турците го обесија под тој прозорец. ”

„А оној таму, со фесот на Глава?“

„Мичи Марков, него Турцит го обесија на Градскиот мост.“

„А овој Господин во убав салонски костум?“

„Обесен, исто како и тие.“

Началникот покажуваше со прст на секој македонски јунак: „Обесен! Обесен! Обесен!“ Па тоа е вистински музеј на обесеници. Морница мина по мојот врат.

„Да не ве тресе треска?“

„Нешто во грлово ме стегаше, но тоа не е ништо, бездруго само влијание на околината...“

Историјата на оваа земја се толкува само со нејзината вонредна положба: од една страна спомените на минатото, а од друга потеклото на населението. Трите четвртини од населението на Горна Џумаја се емигранти од српска Македонија. Тие ги напуштиле своите куќи, бидејќи продолжувале да се борат и во српска Македонија, како некогаш во турска Македонија, Сите оние обесени стари обреченици на непостигнатата независност им зборуваат со јазикот, што овие луѓе лесно го разбираат. Запрете го на улица кој сакаше граѓанин и само запрашајте го за состојбите во неговата фамилија, и тогаш ќе чуете: „Татко ми е обесен, чичко ми обесен, дедо ми обесен“... Тоа е она, што пред малу го именував како спомени од минатото. А тоа и ја создава атмосферата, каква што таа вистински во оваа земја е.

Неа можеш скоро и да ја дофатиш, како некаков предмет.

Овие луѓе, ишио значишелно се поднасмевнуваат еден кон друг и нешто на уво си шепотат, се чини дека знаат една тајна, која од сограѓаните на малиот град создава учесници на општ заговор. Во него суделуваат трговците, кафеџиите,

учителите, чистачите на чевли, па дури и кучињата. Тука не би издржал ниеден, што не е нивни. Ви се чини дека од деликатесниот трговец можете да побарате исто како килограм жолт шеќер, тако и дузина револврски патрони. Воздухот овде мириса на револуција, како што во манастирите мириса на молитви. Оние во манастирите се будат ноќе заради набожност, а овие Македонци заради заговор.

Од општината појдовме по градот. Го пронесовме по улиците „нашиот” тероризам, како што човек ја облекува и ја носи подома својата домашна облека и своите влечки. Кога би видел тука, на плоштадот, луѓе, што тргуваат со кожи, одрани одживи Протогеровисти, или од Срби, а притоа уште и ги пофаќаат да им го проверат квалитетот, јас би ја сметал таа трговија легална. Ова мое патување токму во тоа и е необично, што е овде севкупнаа ситуација превртена ничкум: Додека терористите по другите земји живеат по пешитерите, дотогаш нив овде господово сонце ги грее.

Четиринаесетмина сме околу маса пред меана.

Другари ми се платениците на ВМРО.

Овој овде е убиецот на Богдаров. Бил на суд, го ослободиле. Тој му е брат на еден од моите тројца сопатници. Бидејќи е скромен, сака да му го премолчине името. Кога да го погледнам, се поднасмевнува. Додека овој седобрадиов е активен војвода. Му реков дека му е градов поголем, од што го замислував.

„А сепак, во него нема ниту една кука, што нема дадено жрива за нашето дело...”

Со еден збор, на сите ове луѓе, што разговараат со мене, им е убиен барем по еден свој.

*„ Кај мене се петмина: татко ми и четворица
вујковци. Татко ми, попот Елиев, и браќата од мајка ми:
Петар Антов,*

*Иван Антов, Димитри Антов и Васил Антов, беа
убиени на плоштадот, на онаа другата страна ошаде(Кај
Србите) во Мрзен-Ореовец. ”*

Друг глас:

„ Мојот чичко Иван Христов е убиен во Бегништа. ”

Трет:

„ Моите браќа се убиени во Гевгелија. ”

И почнаа да ми се обрнуваат од сите страни:

„Мојот татко, мојот брат... ”

*Е па така стојат работите со овие банди. На
бугарските напади српската страна одговара.*

*„Но, што ќе правите сега, господа, кога се подготвува
помирување?”*

*„ Ќе го организираме населението за револуционерен
бој. ”*

„ Но, зарем населението ќе биде согласно со тоа? ”

*Овој, што го прашувам, ми одговара со тон, како да
сака да каже: „ Зарем се сомневаш во тоа, будало?”*

*„ Народот нам никогаш нема да ни дозволи да ја
напуштиме борбата. ” - Вели.*

*„ Како и да е, јас Гледам, Господа, дека вие добро се
разбирате во вашата работа. ”*

*„ Ние сме. сѐ уште силни, како за време на
Александров, така што, каде и да посакаме, во состојба сме
да ги растуриме сите такви обиди. ”*

*...Шепот... Немир во Групатаод четиринаесеттемина.
Мошне пријатели стануваат. Му поаѓаат во пресрет на еден
млад човек, под триесет годишен, кој бргу се приближува.
Тенок, избричен, висок токму толку, колку да не му се рече*

дека е малечок. Стисокот на неговата рака зборува за човек нестрплив. Тој е најмладиот, меѓутоа другите се насобираат околу него како околу значајна личност. Тоа е Шкатров, близок човек на Ванче. Тој му е на Ванчета исто, што му беше Ванче на Александров. Доаѓа ваму да види дали сум јас сигурен човек. Моите другари рекоа, додуша на своја одговорност, дека барем на прв поглед не оставам впечаток на толку голем арамија, меѓутоа централниот комитет, кој, небаре е некое божество, заседава над облаците, би сакал сепак да ме погледне сосем одблизу. Да не би да ми се недостојни нозеве да се допираат до светото тло. И така, се покажав пред нив во сета своја убавина...

Само една минута по ова пиевме како стари шпедитерски работници. Тогаш младиот човек Ги повика старите војводи и со нив се повлече во еден агол. Се спушташе ноќ. Прикриени од полутемнината, терористичките аугуриза нешто се договараа. Глетка навистина завереничка.

„Речете ми, драги мои сопатници. Што би се случило кога би се провикнал со силен Глас: „Долу Ванче! Долу Шкатров! Долу ВМРО! Да живее Н. В. Кралот Александар Први, крал на Хрватите, Словенците и Србите, северни и јужни?“

„Молкнете, пријателе. Молкнете!“

...Василови Претставникот на В М Р О во Софија станале и си заминале.

Останале на масата само уште Алберт Лондр и сопственикот на станови, всушност нивниот возач, со лице тркалезно како месечина и со неговите бомбони:

„Не еден заради таквите шеги, мусје...“ - вели тој сега. - „...туку многумина, еден недоброј, ги испи месечината. И нив, и оние со нив. Де, земи бомбонче.“

„Демек, сакашда кажеш, тие се исплашија...” - со нагласена отрова се шегува Алберт Лондр. - „А ти не се плашиш. Така..?”

Во тој миг, како и што би можело да се очекува, извесен, а како појава нагласено таинствен суволик височок човек застанал на половина растојание меѓу групата околу Шкатров и нивната маса. Како од земја да изникнал, стои.

Само штом го догледал, меѓутоа, Шкатров станал и му пришол.

„Пристигнаа.” - Известил Таинствениот.

„И Едноракиот? Ангел?” - Прашал сосем тивко Шкатров.

„И тој. Четворица.” – Рекол Таинствениот.

„Доаѓам веднаш.”

Како што се појавил, Таинствениот така и исчезнал, незнајно ни кога ни каде.

Шкатров, откако за кусо се подвратил на масата од неговата компанија, и самиот исчезнал.

„Го спомна ли *Ангелот*.. ? ”

Ова го прашува сега Алберт Лондр својот придружник, со лице како мечина, со кого се на својот крај од просторијата сѐ поосамени.

„Што ме гледаш? Прашав го спомна ли..?”

„А тебе ушите на сите четиринаесет! Еј море Француз еден..!

„Ама вие ја сакате ли вистината за вас, господа? Или само тоа што вам ви се бендисува од неа? Е па токму тоа е со мене најмалку можно, сфатете еднаш! Јас сум Алберт Лондр, господа, и мене ми верува целиот овој валкан свет, каков што е. И де замислете си сега: Тој валкан, а ти чист..! Што не оди, не оди. Така? Не оди..! Затоа и сум јас

дораменици, догуша, дотеме... Ме нема, токму во неговите и во моите сопствени... лајна!”

„Господине! Аман, што тистана... Еве, ако разбравзор..! Шеќерче, господине..? Милост!”

Тивко, но сиот во некоја паника, уште многу слични нешта му зборува тркалезноликиот возач на Алберт Лондр. „Разбираш ли нешто ти, тикво една месечиномика!” „Амаразбирам, господине, како да не...Само...”

„Во касарните на Легијата на странците р’шум сторив... Со губавци сум спан... Во бродови со бело робје по најдушегубните пристанишни подземја сум се маел... Казанот овде врие, ханибалите се сицим да сварат од мене чорба, со свои очи гледам... А ти не сакаш една обична работа да ми кажеш. Главо, го спомна, или не го спомна, тоа име..?!”

„Слушнете, господине Лондр,” - сега веќе и мошне сериозно и како што доликува тоа сосем тивко се обидува возачот. - „Вам ви е за се овде - одовде, да речеме, до... Стамбол... Така?”

„Да земеме дека е така.”

„Но, за секоја твоја пијана недугавост, слушаш, тој што те доведе овде ќе си го крка... Разбра? Ил не разбра..?”

„Кусо и тебе ти фрла пушката, брат!” - Вели сега Алберт Лондр. - „Не ќе имаш стискавец со вашиот Ванче да ме сретнеш, овде да останам година, гледам..!”

„Тој вели дека си... клоун.”

„Ванче..? Јас клоун..? Друго? Што вели друго, главо...” „Вели уште, голема грешка направил Александров, што воопшто разговарал...” - со страотно виновен глас реди возачот и цело време му пика на својот собеседник некаква бомбона в раце.

„Ама некам бомбона, сфати..!”

„Уште една мастика..?“

„Мастика може.“

Возачот мавнал.

Келнерот бргу донесол.

Возачот и потаму му ја тутка бомбоната. А кога Алберт Лондр одново се побунил, тој помирливо вели:

„Оди со ова. Еве ќе видиш.“

„Е крлеж човек..!“ - рекол Алберт Лондр, а бомбоната сепак ја позел.

Надопша, чиниш од планините, ноќта, модра како нив. Алберт Лондр заредил една по друга уште три мастики. Валчестоликиот од поодамна се откажал да го следи. Малу му е незгодно; Французот пие и сѝ посериозно молчи.

„Ти е мака...“ - му вели, негде по петтата мастика на новата маса.

„Нему повеќе.“

„Лажги со опашки.“

„Се уплаши од мене тој; не од него јас.“ „Голем шерет си, нема што.“

„Мене ова ќе ми биде првото, што не ќе можам меѓу прстите да го...цвркнам! Сликата му ја знам; миризбата на-далеку му труе. И без допирот јасно е - сѝ . Сепак...“

„Шерет и пол.“

„Се уплаши од својата слика во огледалото, водачот твој, мусје. Колку да е криво, огледалото останува огледало. За секој вниматеен поглед е јасно - што е грешка кај одразот, а што кај... одразуваниот.“

„Многу ти е мака, гледам. Тогаш човек секакви работи вели, знам. Побарај нешто друго, а..?“

„Тоа ти, или тој?“

„Се разбира, јас.“

„Одовде веднаш ќе појдеш кај тој *Ангел*. Ќе му речеш само дека сум овде.”

„Само толку..?”

„И варди. Најмалку овде сакам да ви напакостам вам.”

Валчест и во снагата, возачот неусетно се оддалечил. Исчезнал.

Келнерот на Алберт Лондр му донесол нова двојна мастика.

Чудесна сина ноќ, сирекол Алберт Лондр.

А потоа: Само уште каде не ќе те одведе тебе твојата неуморна страст да можам да знам. Ти по вистината, кога сите околу не бегаат од ништо друго.

Најпрвин, ја имаат ли тие воопшто неа, кога можат, по десетилетијата крвавења, опожарени села, раселувања пред вперена пушка, да продолжуваат да живеат врз вакви недоразбирања? Еден дел од нив дури да бидат горди на своето... родо отстапништво? Водечкиот. Зашто тие не се Бугари, а тоа јас, Алберт Лондр, не од сега, со обеа раце го тврдам. Можам само да замислувам колку е понеотстапен во тоа, не со мислата гола, туку со дамарот, мојот заумен пријател Ангелот, последниот демнач и закрилник (на што друго?) по беспаката на склештената врз крвави коленици во правта нивна исконска и славна земја. За кого инаку би се раскинувал толку години, еднорак и лут како рис, тој? Потребно ли е нешто и за тоа како се чувствува да го прашам, здогледувајќи, како она, над кое бдееше таму ноќ и ден, овде се распаѓа од главата, станувајќи си најбезмилосен предавник самото на себеси..?

Невозможно е, и најдолниот да не си го знае длабоко во себе тоа. Колкумина и мене ми рекле, дека, кога биле протерувани отаде, самите сметале дека си одат меѓу

своите; а сепак, станува ли навистина непоправлива нивната само прелага, сфаќајќи овде, меѓу самите Бугари, колку се нешто далеку од тоа, свое? Сфаќајќи, но и ниеднаш не признавајќи го ни пред своите водачи, ни пред домородецот тоа. Тогаш, навистина, што со себе?

Луѓе божји, што со вас..? Што би можел да ви советувам јас? Што најдлабоко ве докосна, за да кренете рака и врз својот род, никулец, споменот? Премаленоста од предолги страдања ли; или веќе и некоја фалинка во духот, што, осамени колена долги спроти сиот безмилосен свет околу вас, се до сосредоточи конечно во проклетство на загубена верба? дека воопшто некогаш сте биле? Сте..? Вие не видовте друго, освен зло, штом некој името на татковината ќе го спомне. А сепак, можно ли е да биде истиснат човекот, самиот од себе? Тоа е нешто далеку потаму и од... каменот преку рамо, како клетва за неповратност кон тоа, во кое и за кое, каков што си, си роден. Но, и кое што е; и од кое ти, како единка, бегаш. Неврат! Овде не класјето; овде нивата, маѓијата на животот, родот, каков што го создавале поколенија, го снемува. Со сопствен заб прегризана папочна врвка; со неа сѝ, што би се нарекло твој живот. Ослободување од себе. Веројатно дури и олеснување. Откривање на нерадосното, лажовното, сѝ од валкани хартиишта, што се лупат, прокуденичко небо, под кое цел живот потоа очите глочкаат чиниш се полни песок... Но, кој, човеку?! Кој? Пак ти! Невозможно е ти самиот да си друг...

Ќе бидат ли првите, кои што не Бог, туку подлоста, чунким е зарек спроти нив, на сиот човечки род, и тоа само заради својот егоизам, што веќе и ги пресоздал во трагично - смешен пример: до каде е можна пониженоста, прифатена како судбина? Мутанти без корен и без семе. Само кога ќе

помислиш дека ништо друго и не се перчи вечерва насекаде околу мене.

Се утешуваат, дека барем на овој дел од извечната татковина, што при касапењето се најде во границите на Бугарската држава, им успеа да го скотарат овој морничав сурогат од загубениот идеал... При што не туѓиот, туку сопствените водачи, пеејќи им ги старите песни и прикажувајќи им се и потаму како борци за самостојноста, преку ваквата кошмарна фатаморгана за протераниот од прадедовските огништа и прибран под државна стрела на соседот, народ, ја плаќаат со нив цената на овој сенишен карневал. И сопствената крвава заблуда дека и овде сѐ уште нешто значат. Што не им успеа на егзархиските попови и даскали таму, се довршува, со поганиот поблесок на камата, по заверенички суд, овде...

Доколку нив и на ова вжештено тркало не ги ставивме пак ние, си вели во еден миг Алберт Лондр. Со нашата вила во нивниот врат.

Мислите не знаат..? Оф, уште како сите тие сѐ знаат.
Европо, блуднице вавилонска...

Многупати ги терав тоа да ми го пеат. Си се одмаздував себе си. Знам и како го викате вие во Европа тоа. Но, не мислам ни дека е толку просто...

Само пцоста, ќе речете, безумен крик од крајниот раб на беспомошноста; збор. Се разбира, збор. Но, и збор кој вели дека тие исто така знаат, како што знаеме и ние, сѐ. Дека не Турчинот, дури ни Русија, туку тоа им го стори ним токму *напредната и цивилизирана Европа*, како што умеат и да ни се обраќаат, кога сакаат неопитно да ни се додворат.

Да, Апостол. Само колку беше тој човек и тогаш, и повеќепати потоа, прав. И не толку што тој знае, имаше

времиња кога сѝ со нив зависеше единствено од нас; и дури не толку, што и ние исто така тоа за нив и за нивното право го знаевме не полошо од него; туку со тоа, што - во присуство на целатоти на жртвата - тој го засведочи засекогаш тоа. *Неговото* писмо во мојов џеб, ако не и пишувано преку времињата и далечините еднаш до некого и од оваа стана, што за нас не сака само убавите работи да ги знае, да стаса. Колку повеќе размислувам врз неговите прости зборови, само е толку беспрекословно во она, што го кажува. Стои во сето нешто, кое и не вели, туку едноставно значи, дека и човекот, што ми го даде; и оние, што го зачувале; сосем исто како и човекот, што еднаш го напишал и што на некои им го испратил него; како што, воопшто не во некоја помала мера, и тие, што писмово го примија од него тогаш, знаеја, како и јас вечерва што знам, нивната вистина - *каде и кај кого е...*

Ми годи не од сега, кога се обидувам да го замислам. Осекогаш и сум мислел на него, како да е тука, крај мене. Како да му ја секавам миризбата на ноќ и на зелено. На зелена ноќ и на согорен барут.

Во илјада деветстотини и четвртата, по над десет години комитувања, од вистината за нив по беспогрешно *тој таму* ништо и не можеше да знае. Ни поцеловито. Беше тоа вистината и на *неговиот* живот. Истата, што беше го натерала ни дваесет годишен да го остави семејството и да се одметне по беспаката, летни како и зимни. Демнет од предавници и со потерата несмирена в петици, кога и таквите како *него* беа ретки. Бргу потоа беше само еден од сите, што го придружуваа во сѝ поголем број по шумите. Дури не настанаа силна востаничка војска, од која се подуплашија и Турците. Но, не се уплашија помалку на некој свој мошне љубопитен начин, и пријателите,

христијаните. Сите оние, на кои, како на пријатели, и им беше допуштено од големите да се глодаат меѓу себе во секој нивни дом и за секоја македонска душа. Тоа и беа грчката, бугарската и српската православни цркви во нивниот живот. За да бидеш македонски христијанини, според тоа, мораше да **И** припаѓаш на една, сеедно на која од трите несвои цркви. А, според законите на државата, турската власт и те запишуваше како Грк, Бугарин, Србин. Тогаш и повели достојувај на она што во себе си, кога ни поп ни учител не и те проповедаат друго, освен што те посвојуваат и со просвета и со вера, а зад нив стои законот. И, сега веќе незнајно ни од кое подземје во нив, еден ден земјата осамна со сопствена Македонска Револуционерна Организација; и освен што проникна до задната селска изба, нивниот определбен лозунг *Македонија на Македонците* ги обиколи светските престолнини.

За извесни од таквите натрапници и врз нивното ропство, за жал, со ни од мене недопроникната моќ на провокацијата, и да ги турнат во востание во најкритичниот миг, и уште со од ниеден под ова небо недосфатената девиза - дека тие не стануваат да ја победат Турција, туку да останат непобедени од неа. Се надеваа во замешувањето на Европа, а развеваа црвено знаме на социјалистичка република..! Се надеваа на ветената помош од двесте илјади штика од Бугарија; очекуваа поддршка од Србија; а никого не сакаа да го вовлечат во војна... Гинеа сами и неспремни; ја натопуваа земјата со својата горешта и горчлива крв; а крвта ниеднаш не се лее попусто... Со времето и отровната мамка на изневереното ветување се престори во волшебен камен на осознавањето. - Најнемоќен си кога си најповеќе сам; но, и сам може да биде само оној, што е меѓу сите други, еден.

Сепак, зошто? Веројатно да искрвават. Или барем докрај. Да не се осознаат, веќе и со приклевштена меѓу туѓите прсти сопствена Организација. За нивното востание од илјада деветстотини и третата, што туѓите им го наметнаа наспроти волјата и на нивниот член водач, кого и го жртвуваа, бидејќи го предвидувааше дури по пет години (не и без видовитост во бројката, како што се покажа во совпаѓањето со годината на младотурската револуција) - друго образложение нема.

Неполна година потоа беше напишано од *него* ова писмо. Него го пишувааше човек, препливан на отадниот брег од матежот и крвта, сплакнат од сопствената лековерност. Клан и опожарен; подмамен и оставен на средрека преку свои; врз сето страотно искуство од *касапницата*, како што имал обичај да рече, а јас само верно и од верни негови луѓе тоа да го знам, излегува како и да го напиша, мисли сега Алберт Лондр, за еднаш со него и да ме повика да му дојдам, за да ми биде клуч кон вистината за земјата и за народот по неа. Поразен, сотрен во својата лековерност *пред очите на Европа*, но тој Македонецот, и ниту еден на неговата земја, крвава од неговото востание, друг. Од дното на туѓата соблазна, на најбезизлезната стапалка од поразот, со крвави коленици, буден. Појден за својата Македонија; за нејзината *политичка слобода*. Сам и си најправин во поразот.

Недофатливсамиотсреде трските и шеварите на *Сребреното Езеро*, со опожарен, наличен на опстрелот од турските топови дом, со живот ветен на еден обичен земен сон: Зошто и *неговите* селани да ја немаат, како сите други, за себе земјата, татковинат, што им ја делил Бог, па и тие да направат од неа нешто, што и сите други народи од своите земји, со чесен пот и труд? Можеше ли на *цивилизирана*

Европа да ѝ понуди друго, освен нивната спремност да умрат?

А ќе признаеш дека таму, на македонскиот југ, тоа и ти исто така добро го знаеш- мисли не и без некој некоја носталгичност во приспомнувањето Алберт Лондр - може да биде тоа уште каков човеков дом. Во неговото Еницевардарско сега, на децата, што ќе искажеле по домашен навик и само еден македонски збор, Грците сега ги напивале рицинус. Тие ќе бидат единствените, знам, што не ќе ми допуштат ни да појдам таму и тоа да го видам...

Година-две потоа султанот му прати *нему* близок човек на преговори. Го повикуваше во Истамбул. Не појде; веројатно беше прав; макаршто јас би пошол, мислеше за тоа не првпат така Алберт Лондр. И јас секако би се плашел. Само што овојпат *тој* не се плашеше толку од султанот; независно што

сите го викаа *крвав*. Султанската војска од поодамна ги напаѓаше *неговите* езерски логори во најопасниот за него дослух, неретко и во заеднички формации, со грчките андартски чети. Главно Критјани, активни офицери на грчката армија, владата од Атина ги префрла со години тајно преку тогашната *турска* граница; да се борат против *турската* власт и војските на *турскиот* султатн, со оган и со меч погрчувајќи ја *турската* робинка, Македонија а султанот ги зема нив за сојузници против востанатиот македоиски народ. Најмалку можеше да има почит *тој* за таквите сојузници на султанот; но уште помалку спрема самиот него. Настрана што ни од кодошките лотки, со кои се обидуваа ноќе да му се прикрадат едните; ни пак од топовите на артилеријата, со кои една од најсилните светски армии го опстрелуваше со недели неговото божјо Сребрено Езеро, остануваше недопирлив. Излегуваше и се

враќаше кога ќе посакаше *самиот*. А ним им се смееше целиот свет...

Тој така и на пратеникот од султанот му кажа.

Во *неговата* поробена татковина Македонија какви сојузници можеа да му бидат овие натрапници нему..? Каков султан беше на својата држава тој..? А тој му прати на султанот и повеќе од писмата со фанатичните закани од овие ноќнички чети до селата, со услов или да се *погрчат*, со тоа што ќе појдат во Солун и ќе се запишат во патријаршиската црква... или сите до еден ќе бидат исклани, а селото запалено. Така по Македонија со ножот под грло беа создавани Грците; а тоа султанот не можеше да не го знае. Како што уште понесомнено знаеше тој, дека тоа не беа ни само зборови, туку најчесто, по дадениотрок, се престоруваа во крвожеднички полноќни колежи на мирни селски семејства од колачи неретко и во камилавки. Овие подмолни ноќници, на кои им се смееја самите аскери, дека бегаат три дни далеку пред појавата на најмало одделение турска војска, знаеја да остават по себе исклани цели села. На тој начин тие му ја крадеа Македонија најпрвин нему, на султанот. Како што во истовреме ни турската тајна полиција немаше поверни со трудници од паствата на владиката патријаршки во Костур Германос Каравангелис. Жртвите беа познати однапред...

Така и единственото нешто, за кое живееше и умираше *тој*, а со него и *секој Македонец*, кого - отвори ги ушите, Европо

- *ништо не е во состојба да го заплаши, бидејќи е тој спремен да умре... А има ли нешто, што може и спремниот да умре да го заплаши ..?* - и беше вистината за земјати за народот. Но, не беше ли и вербата, за кога и за

тоа ќе дојде ден, ни пет- вековниот поробувач, ни ноќниот подмолник, од неа ништо да не можат да скријат...

Си умре среќен во надешта. Само некоја година потоа Турција отстапуваше; но, за македонската вистина ни Европа, ни Русија, од свои причини секоја, не сакаа ни да чујат. Независно што и Европа и Русија и беа на Македонија, веќе и неколку кратно ветена, една автономија должни. Но, имаа тие, и не од сега, некои далеку поблиски и поповлезни за себе на Балканот, од Македонија и од нејзината вистина и правда.

Судбина, до пеколот беспримерна, мислеше длабоко осамен во полутемнина Алберт Лондр.

Предолго таква од туѓи.

Сега на попеколен и од сѝ досега начин - од свои.

2.

...Возачот, или валчестоликиот, прекрасниот сопственик на куќи, што луѓето постојано ги понадува бомбони и, како што рече самиот, го имитира пеењето на чучулиѓата - не само што не се загуби во ноќта, туку имаше мегдан тој и самата ноќ, и уште многу нешто од неа, во себеси да збере.

Но, најнапред мораше патем на некое најскришно место да стори нешто, за кое единственото разбирање, што си го имаше самиот, гласеше, дека неговата природа поинаку не може. И тој, веќе и шмугнат во најтемното катче, на кое наишол, беше зел, веројатно на најчудниот начин, да си плаче. Безгласно, грчејќи ги само усните, гледајќи со високо исправена глава кон зеленикавите свезди, без липот, само пуштајќи ги солзите да му се излеваат.

Можен ли беше еден ваков нлачко среде лутите македонски рисови..? - беше прашањето, што, веќе и со свикнат прекор, при вакви состојби сам себеси си го поставуваше. Вечерва и тоа го стори веројатно со најголема жестокост. И не зашто на предизвиците од Алберт Лондр немаше одговор.

Напротив, зашто го имаше можеби и највистинит, не од сега и токму за пред еден таков човек, кој му беше дојден како порачан, а сепак, не од страв, туку од некаков дури и свештен, клетвен зазор за нешто многу поопфатно од себе, не се решаваше да го каже.

Што се однесува до плачкото, таквиот, на местото што го заземаше, несомнено беше неможен. Но, што, кога и тој беше тука..? - како секогаш негде пред крајотод својот плач, олеснет и веќе божествено празен, си одговараше. - Мислите јас сакам..? - немајќи кого друг, тој сега чунким ги прашуваше свездите, додека се приспособираа од расплинатоста одново во остри и живи џишки по бледото зимно небо.

Него никој не го викаше по име; на некој негов начин тоа сѐ помалку му беше и нужно. По потекло од Драма, фамилијарното име уште *од дома*, како што велеше, го имаше заменето со *Драмски*; доколку и тоа не се употребуваше само при административните, или сличните на нив други потреби, обично во негово отсуство. Нему на самиот му годеше сега и во Организацијата да го викаат едноставно Шишко. Не беа ни оние некогашните конспирации, што заслужуваа да се заборава на себе. А тогаш, и ако се просолзеше, се правеше тоа од гнев, од наврапит напен бес заради одмазда, од сочувство кон од некого близок измолчената бол при допрашувањата в зан- дани.

Семеен, дури и многудетен, тој не беше никаков станодавец, како што му изгледаше не само на Алберт Лондр;

ни каков и да било вид рентиер, како што за него мислеа безмалу сите. Збор беше за еден од најпознатите авторитети во светот на купопродажбата на недвижните имоти, и не само во Софија. Од колено трговец, домаќин со врски, но и со најдобрите ориенталски карактеристики во водењето на овој вид занимање, кој не факаше на миг, на зделка, туку работеше со широк фат и на време, за него луѓето, што држеа до зборот, велеа *тој знае што прави*.

Оние, меѓутоа, што го знаеја од тие страни, не би биле во состојба ни насоне да си го претстават и во најневината организација, или здружение, макар и пчеларско. Според што уште и најмалку би поверувал некој од нив во врска со неговото место во Македонската Револуционерна Организација среде емиграцијата во Бугарија. Сепак, тој беше во неа. И оние, што го знаеја од оваа негова страна, го сметаа за еден од најпостојаните нејзини членови.

Несознаен ни сам по кои патишта и на кои сѐ начини, низ сите тајфуни и бури, низ кои поминуваше организациониот живот на македонските револуционери во Бугарија, вдоль по целата таа душегубна хроника, од која застануваше здивот, некои периферни текови него како и да го носеа секогаш по најмирното; но и одржувајќи го на еднирамништа, на кои, кога ќе се погледне отпоблиску, тој и беше единствено и потребен. Ни луѓето од Организација не беа во состојба да го замислат на некои и од помалу сериозните искушенија, на кои беа ставани тие самите. Беше човек од заветрините.

Невозможна беше, исто така, и полна изолација. Сето и од најприкриваниот можен вид на расколот одвај дека и можеше да минува без самите учесници по нешто пред него да исповедаат. Измолчувањето го одбра со некој длабоко всаден инстинкт во себе; слушаше и едни и други

и ни збор да каже не се обележуваваше. Амбарот во него ни еднаш не се преполнуваваше, сега веќе следејќи ја од својот прикрај и најслабата отскокната искра од пеколниот оган до нејзиното изгаснување. Го правеше тоа со гнев и со се потешко прикривана страст; при што не можеа ни да го оставаат незасегнат веќе и сѝ понамножуваните кржави ноќни пресметки, чии што траги осамнуваа по плочниците и го морничавеа широкиот свет со некоја сенишна рамнодушност во загатливоста.

Прикривано и пречувствителен, или со нерви што се тенчат, се најде еден ден веќе и незалечиво начнат од сиот тој крвав карневал, во кој најмалку имаше право да се чувствува безучесен.

Се најде приклевтен.

Бидејќи првото прашање, на кое одговорот беше безусловно одречен, гласеше: Можеше ли тој нешто во сето тука да мени? Додека одговорот на второто прашање, кое се граничеше и со некои реални, наоколу и мошне нагледни опасности сега веќе за самиотнегов живот, беше напуштањето. Макар- што таквото прашање кај него и не се постави во тој вид, бидејќи одвај дека би бил во состојба самиот да си го замисли животот, без да учествува - на таков начин очигледно и обврзуваа некои нешта од него самиот - така што, врз основа на крајно неедноставната смешаност на прифатената принуда, и на сознајната самоопределба, се затемелуваше смислата, идоло-поклоничка целата, на еднаш прифатеното *вјерују*, од кое мислата можеше да има излез единствено уште во овој молчелив плач под ѕвездите. А можеби беше и некоја тромост од еднаш сѝ од себе одвнатре да се пресоздава... Така што кај него не се постави ни прашањето за *клетвата*, која некој знаеше при вакви случаи добро да ја користи. Без и помисла на неа, Шишко

остануваше само и потаму спремен да го отвори кесето, со кое најчесто и беше во состојба да служи, а за ништо друго него никој и не го прашуваше. Ако целиот свет беше станат нивната вистина да не излезе на видело, тогаш и место во Драма Грк, можеше да се биде во Софија, каде што беше се нашол истеран од дома, Бугарин...

Што се однесуваше пак до изборот на која од ривалските страни ќе се учествува, таквиот кај него, реално, беше неможен. Останувањето во кругот, каде што сето тоа го затекна, ја претставуваше првата мерка на неговото притајување. Сите околу зборуваа едно, правеа друго; а во меѓувреме и не постоеше страна, која да нема на совеста стотини необразложливи со јасен човечки збор убиства.

Си, што од овие негови длабоко притајувани бури на крајот се добиваше, беше исто така само низ осамена матна пцоста признаваната промена во неговата појдовна прагматична максима: *Јас од моето не откажав, а вие правете како што знаете.* Сега таа гласеше: *Јас на моето достојав, а вие копайте си ги очите како што знаете и умеете.*

Сознаен дека не се поинакви ни состојбите, ни становиштата, во кои беше склештена сета постабилна македонска емиграција во Бугарија, спроти црните локви крви си врз свои од свои, и сето во нејзино име и главно врз нејзини пари, меѓу овој свој матичен свет од голото прашање - зошто? - не отиде и тој ни чекор подалеку. Се плашеше од вистината. Макаршто за пред себеси и тоа беше само една од неговите криенки. Одамна научен да бега од провалиите, за кои немаше одговор, еднаш мораше да си признае дека не малку и од тоа, од кое бега, го знае подобро и од самото што се знае.

Во прокуденоста од немило до недраго нивна, со стотини илјадните насилни откорнатици од нивниот живот, во жестокоста на нивните искушенија, врз сите погазени земни права, беше насобрана грамадна енергија на гневот. Органска рожба на неправдата, оваа сила мошне бргу почнуваше сама од себе да исфрла секавици на револт и бес. Пламнато еднаш, на тоа горење му нема крај, дури не се спеплоса сѝ од она, што го предизвикува; или додека не се истошти докрај неговиот носител, за да се подаде главата во јаремот на новите господари...

Црна и безмерна беше моќта, што се покренуваше во нив. И кој е тој, што нејзе ќе ѝ одрече право? Тие не беа што се откажаа од вера и од правдина; верата и правдината се откажаа од нив. Тогаш нека го имаат и нашиот одговор, болснуваше среде црвениот свештен пламен на одмаздата.

Но, притоа не помалку тешко му се бега на сознанието, независно колку и воопштено - дека нема на овој свет насобрана енергија, моќ, независно од кој вид - околу која не ќе се соберат веднаш спремните за нејзина употреба. За себе; или за некое општо добро. Државите; како и луѓето.

Некому и му беа жестоко неопходни во поразеното бугарско царство, потресувано од социјалните немири, таквите накрвавени и суетни *револуционери*. Зад себе со неприкосновеното право на отпор во името на одрчениот и раскасапен народ, независно што таквото право немаше ни кој да им го довери, како ни кој да им го оспори; тие се здобиваа мошне бргу со сите неопходни изговори и за потајната верна служба, што им се понудуваше. Потоа мошне бргу со за нив својствената дрскост, престорени веќе и во подземна сила, тие ги условуваат и своите работодавци; но затоа ни тајните ни јавните државни

служби на редот не го знаеја на оддалеку како нив занаетот при извршувањето на метежните ноќни задача на белиот терор...

Самите оружје во рацете на државата, која ги посвојуваше, а кон која и сами сѝ повеќе јавно се приопштуваа, во илјади пати помножена таква армија ги престоруваше овие водачи своите потчинети на Организацијата.

Службата беше одеднаш толку примамлива, така што мошне бргу се создаваа ривалства на кои не смееше да се заборави ни во сонот. Набргу токму на овој простор ќе се наднесат огнените и крвави бури, зад кои ќе се прикрива единствената вистина во сето - одродувањето на една добра половина од разнебитениот народ.

Сѝ почесто утрините затекнуваат паласки крви по плочниците на бугарските градови; сеништа одведуваат скорнати од постела луѓе по полноќни беспак; демначи не испуштаат од око знајни и уважувани личности; во олицетворение на сето се престоруваше општиот поим на Организацијата.

Над ноќите злокобно демне жедна месечина.

Ривалствата се во самата природа на времето.

Меѓусебното внатрешно одмаздништво се предизвикува самото од себе. Средствата ги определува пеколот.

Тие и како да беа само некаков остар балкански пролесок на она, што се случуваше по самата Европа, Русија, во луциден миг и веќе не толку ретко согледуваше овој човек, кој не спушташе можност и да прочита сѝ, што ќе му дојдеше дорака.

И тој, до осилото, до внатрешноста на змискиот заб, согледуваше и закономерности, од помислата на кои полазува јанса. Црната и секогаш преопната тетива со обата

краја на ривалските полови како сета своја страотна моќ да ја присобираше единствено спроти тоа силата на Организацијата да не премине ни на едната ни на другата страна во рацете на потајно во себе сѝ уште зачуваните македонски луѓе и патриоти. Тој согледуваше по овие патишта јасно, покрај формалната уште една, прекрстатена со неа, суштинска демаркациона линија на овој суден утробен костец, што ги сечеше посреде формалните формации, а според која и се определуваше вистинската смисла на жртвите и на извршителите. Со оваа врвна стратегија раководеа господарите; во неа и во врховните команданти на судрените страни беа пиони. Нив така, впрочем, и ги менуваа...

Што сѝ друго се провлекуваше по оваа провалија, што сѝ се тласкаше по црните душегубни витли во неа - од не доприкриениот дослук со светските агентури, до беспредрасудните ликвидации на задните преживевани именити дејци на македонското ослободително Дело - тешко можеше и да се следи. Едни паѓаа; други се креваа; трети веќе ги демнеа нив;

злото остануваше. Со узурпираната моќ на човековата пониженост и обезвереност - таа страотна сила на жртвата од крајниот раб на животот - во беспопштено располагање со неа низ се посомнителни зделки со режимот, највнимателно се привлекуваа патишта на... одродувањето. Во казанот на страшниот суд, како што си го замисувал од детството овој човек; од самозаборот спрема новата народност, освен со крв и со страв, претопувањето беше неможно.

Самоповикани и преки, под молкот и покосниот страв и беа единствено во состојба да го прокрадуваат големото, крвно предавство. Само оние што го немаат, и

можат единствено низ душегубни јанси да се надеваат да го пренебрегнуваат одговорот за жртвите по плочниците, по ѓубриштата и по крај- селските дериња. Камата и пиштолот станале дел од нечиј карактер; тие најлесно и се извлекуваат спрема оние што најтешко заборуваат кои се.

Многу немири за едни недолги ноќи.

Така овој човек, кој имаше насобрано во себе многу, а и го страдаше тоа како што знаеше и умееше молкум, во осамените размисли веќе беше и дотаму дојден, севкупната македонска народна борба, од едната, и сите нејзини водства, од другата страна, да ги гледа како два во коренот распатени и постојано склони на сѝ подалечни распатувања, основни чинители. Исклучоците беа и овде само да го потврдуваат правилото. Темницата беследно ги проголтуваше осамениците, пред уште да им успее својата вистина да ја кажат.

Аномалијата, колку и да не го радуваше таквото признание, ни тој не ја бараше кај луѓето од водствата. Поединци, можеа да бидат и несвои; па и сечии; образовани по туѓи училишта; со закрила далеку однапред преднамерена. Грешката беше во народот, велеа други; во некоја негова на прв поглед вродена некритична податливост кон челниот, без оглед кој и со каква цел таму беше и го донел. Проклета неувереност во себе и во сопствениот извор - според тоа и во сопствениот зговор - велеа овие. Така најлесно и го разрешуваа тие судбински клучното прашање на македонската борба, за еден народ, кому всушност ниеднаш не му било ни допуштено правото да одбира. Таквата *мудрост* и беше за овој човек толку попушта површност, колку што му беше појасно видлива во тоа отворената заложба и овој пат на водството, на која *И* подлегнуваа не само послабите...

Грешката не беше ни во способноста да се верува; во она што секогаш и секаде претставувало достоинство. Бидејќи токму овде, врз олтарот, беше однапред извршена подлоста. Зачувана со илјадалетија во најцрни робувања, одовде беше на најподмолен начин украдена климентовската икона; а место неа онаа другата беше на најподлиот начин поткладена. Не можеше да биде несамоуверен еден народ, кој знаеше и под водството на натрапниците до безумност саможртвено да гине со името на татковината.

На тој народ и сето време на неговите востанички напори, освен туѓите учители и попови, некој постојано му прокрадуваше и туѓи подофицери и офицери... За на крајот тие да му го прогласат и неговото востание; а потоа низ него и да го водат. Тие нему на друг јазик му ги пишуваа решенијата, заповедите, командите. Така тој и беше со предопределбата на безимена и склона да биде, како што некому ќе му текне, жртвувана домородна жива сила, што требаше и да останува колку што се може иомалку сознајна за што'. Мораше да се знае. Требаше да се живее за да се памети. На тоа требаше и должната жртва да му се дава.

Подлеци, мислеше поеднипати во себе овој поддржувач на чучулигите. Имаше и од тоа многу потаму, подлабоко, знаеше; но со зборовите не беше толку јак. Тогаш и му доаѓаше да се тргне понастрана од сѐ живо, и, во осама, безгласно, навидум дури и безучесно - да се исплаче. Да ги исфрли, како и секој друг физиолошки вишок, солзите, кои, како што назреваа во него, така сѐ понеиздржливо глочкаа. И да го стори тоа колку што може поедноставно и побезропотно.

Подлеци. Крвници. Лигуши. Неранимајковци. Лешпери. Гниди. Кучешки чеда. Ноќници. Мршари...- беше

само дел од редовниот арсенал погрди, што го истураше, не паоѓајќи го бездруго уште и несоздадениот збор, во кој сето што го чувствуваше, би можело да се збере. Единствено со ова мноштво и се подаваше нешто поосетно да се исфрли; при што и во составот на крштеваното мноштво, во кое замислуваше и конкретни физиономии, негде на дното се здогледуваше и себеси.

За најдлабоко притајуван грев пребирајќи ги овие нешта од себе, овој човек си го сметаше заскитувањето не само поеднипати на мислата, кон некои прашања, кои веќе и со тоа што во него беа, самиот го вцашуваа. Го додржаа ли, барем досега - гласеше едно од нив - овој мој народец сѐ уште жив - јунаците, комитите, апостолите; тие, што секогаш гинеа, и гинеа сите тие сила-сила до триесеттата и ... најчесто од свои... или единствените, што го додржаа него, без да гинат, дури единствено со тоа, што не гинеа, беа лигушите и никаквците? Што продолжуваат и потаму да се одзиваат на секое име. Доколку и тоа не беше можно единствено дома; па затоа нечестивиот измисли да нѝ изрине и отаде..?

Немаше одговор.

Ако не беше самиот најточниот можен одговор - не се поштедуваше ни од таквите, ни од уште поотровни поруги себеси.

...Инаку, љубопитниот човекво него имаше ноќва и лична погодност да се види одблизу со човекот, кај кого беше пратен. И нак на негов начин необична беше страната, од каде таквата љубопитност доаѓаше.

Тој беше мошне близок пријател, преодамнешен и длабоко семеен, со... господинот Велимир Молов. Од него тој првпат и ги чу зборовите на тешко образложливиот на негови години восхит во врска со неверојатниот млад човек, кој со

самата појава во неговиот живот, будеше, во вид на силен внатрешен проблесок повеќе всушност одблесок на некоја заборавена внатрешна полнота, можеби сатисфакција, меѓутоа и несомнен зрачок надеж за некое здраво и природно оправдување на животот. Неотсутни беа притоа и прозвучи на тешко образложлив оптимизам. *Маѓосно ! Надежно!* ги паметеше тој и зборовите, што ги изговори притоа стариот човек. *Наеднаш и најбезнадежниот миг од човековото постоење има длабоко скриена смисла. Вреди!* Стоеше само што недосегната со зборот, зад сето и некоја незаобиколлива надеж, во смисла дека не знаеме ниеден што е се во состојба допрва од безнадешта да се роди... Што може да носи сѐ уште во утробата, нашата маченица. На кое просветлување му се морничава жртва црните крви. Макар што од ова и ништо

поопределено на стариот не му успеваше да дофати со зборот.

Меѓутоа, токму со таа немоќ во зборовите и рече доста тој, за овој човек да се заинтересира отпоблиску кој беше Гоно Златков.

Најмалку му беше тешко да ги дознае, а и да ги осознае сите негови именувања: *Едноракиот, Одмаздникот, Ангелот*; како што тој и сообрази веднаш токму во кој миг и спроти кој пеколен настан од неговиот живот ја посетил Гоно Златков банката *Молов и Ко*. Повод човечен и потресен.

Така и што доживеал Гоно Златков во банката кај Молов знаеше овој човек многу подобро од раскажувачот. Макар и да немаше никаква желба да навлегува во тоа - што сѐ се имаше случено веќе следната ноќ во животот на непознатиот за него млад човек. Тој не можеше да не посакува, повеќе отколку да нагудува, дека оној таму беше останат чист.

Во сето нему, сепак, му беше значајно друго. Чувствуваше сродна душа. Еден од оние што гинат. Сочуван

на сув камен, како што велат нивните стари; ни со себе премолчување неогрешен, што можеше сѝ поретко да се сретне, ја чувствуваше и неа, душата, необично силна и пргава. Змија во запален грм. Во опасност исто толку, колку и самата опасна. Во себе сиот на негова страна; дури вознемирувачки таков во својот молк, се распознаваше себе си, каков што би бил, кога би го имал животот од оној таму. Прижелкуваше да почнат да си требаат еден на друг.

Инаку природата на овој човек беше само човечка природа. Молов отстоја како единствен банкар во Софија, кој не дозволи на неговата врата да тропнат изнудувачите на Организацијата. Некој многу поопитен ја вршеше за него таа работа. Поминуваше поефтино од другите; а неговите односи беа од таа страна секогаш чисти.

Се разбира дека ни од она, што од својата заветринка и за Гоно Златков проникна и сообрази, Шишко на стариот ништо не му кажа.

Освен љубопитството нив тројца, со него восреде, веќе ги поврзуваа и некои не малку скокоткави тајни. Инсистирањето на Французот само го потсилуваше уверувањето, дека, кога е збор за еден секавичен со знак, каков што беше *Едноракиот*, овие тајни можеа да стануваат поопасни и попредизвикувачки...

... Портата на Таинствениот беше таа , на која иотроиа.

Таинствениот, уште пред да го чуе, го прибра во кујната, во која гореше шпорет и мирисаше на манца. Имаше уште време да му рече: *А, Шишко! Седни*. И самиот излезе низ врата. На жена му и двете дечиња од соседната соба, ни вечерва, како и ниеднаш дотогаш, не им се чу глас.

Таинствениот живееше во приземјето на оваа нешто поголема од обична за градчето кука на кат. Катот горе го држеше Организацијата. Таинствениот беше овде во својство

на домаќин, на строго доверен стражар и придружник, курир, возач, демнач; а неговото семејство за извесни гости готвеше и поспремаше.

Така и вечерва, носејќи голем домашен леб, Таинствениот со брзи чекори се искачи на катот и влезе во една од собите.

Внатре, околу трпеза од масивно дрво, вечераа: Војводата, Јансата, Осата и Гоно Златков.

На Таинствениот му успеа да исече на парчиња една половина од донесениот леб и да го стави во табличка на средината од трпезата, да придонесе уште и чинија жолти пиперки од туршија, кога, дури ги насетиле стапките по скалите на вратата е веќе застанат Шкатров.

„Оп! ” - Малку е изненаден тој. Но, веднаш потоа е веќе и обид за шегата врз лик од циник: - „Е, па, назравје, мажишта..!”

„Сполај ти.”

„Здрав да си.”

„Повели.”

Му одговара на свој начин секој.

„Голем да растеш..!” - Дорекол со својата шеговита обноска Војводата. - „Не ти можам ништо, кога луѓето на мои години на луѓето на твои години така им враќаат на поздравот.”

„Само што вие тројца можевте и да си под излезете...” - На шегата само суво подрекол Шкатров.

„Не ви го знаеме планот,” - одговорил на ова Војводата.

„Со вас тројца планите прост.”

„Тогаш да појдевме, што велите..?” - Подрекол по извесно време Осата. - „Ќе се видиш со еден, со друг.”

„И полока мелничко, во меана, се разбира.”

„Не се знаеме од вчера!”

„Овде кај вас некој да не се покалуѓерил..?” - Со Осата и вечерва тешко се излегува накрај.

„Чудото..?” - Прашал Војводата.

„Овде сте. Ќе се видиме.” - Рекол на ова повеќе студено, отколку здржано, Шкатров.

Од тоа тројцата, двај и довечерни, излегле. Таинственот набрзина ја раскренал трпезата за, без збор и самиот да го снема.

Гоно Златков забележал некој мигновен немир во очите од Шкатров. Потем овој станал, ја подотворил вратата, сирнал и, откога затворил бесшумно, рекол:

„Толку е тих во чекорон, мислиш постојано е зад врата...” „Нешто се сомневате?”

„Чувството е непријатно,” - одмавнувајќи, вели сега Шкатров и веднаш потоа го сосредоточил погледот врз Гоно Златков. - „Војводава ... ништо не ти спомна?”

„Тој камен.?!” - Ова Гоно Златков го рекол како што посакал, загледан и самиот упорно во него.

„Не е ни важно,” - одново со премин, вели Шкатров. - „Друго е. Слушни сега добро.”

И тој толку се доближил, што му се чувствува миризбата на добар тутун од облеката. Откога се сосредоточил до некоја своја мерка, заредил збор по збор, веќе и не гледајќи во Гоно Златков, туку негде низ него:

„Фатен е човек, вметнат отаде.”- Вели. - „Клучен. Пари, сѝ жолти. Инаку жила. Од петицата од чевелот му го изглодавме овој лист, бланк. Документ, со кого секој, што ќе го има в џеб, може низ секоја нивна караула како на парада да си мине... Кај него уште еден ист таков, но тој со неговото име. Сѝ стокмено да не може подобро. Дури проникнат до коска, сѝ сам призна.”

„Значи, можност за дубара, никаква?”

„Знам дека *ги* знаеш подобро од сите нас,” - вели Шкатров на ова веќе и со сознаен прозвук на посвојување. - „Илјада насто е исклучена можноста за што и да било друго. Сега сам *сѝ* ќе видиш. Му се пикнавме во сонот. Задачата му е... не можеш и да претпоставиш.”

„Пеколна.”

„Ни помалку ни повеќе туку да го убие *Малечкиот*. Ванчо, разбираш? За според тоа веќе и да се замислува *сѝ* друго... за него!”

„Ум да ти штукне..!” - Гоно Златков почувствувал како и ова го рекол на вистинскиот начин.

„Го праќа лично шефот на нивната полиција Жуианиќ ... Еве го и неговиот потпис. Наеднаш си блед..!” - Со покренати веѓи и со збрчкано половина чело, вели Шкатров.

Малку е да се каже, дека се нашол жегнат од спомнувањето на ова име; вчудовиден што *сѝ* уште не успеал да го оддели од бездната бунила, во која само обнеживен тоне поруганиот родител. Во едно трепнување животот си го видел; негде недалеку на крајот пред себе само со оној таму. Човекот пред него, на кого до пред миг гледаше со подозривост, од која беше и наежавен, се знае за него. Знае нешто дури подобро од него; а тоа знаење е најмалку од нештата што минуваат. Некој му се доверуваше со живот, повикувајќи го на својот пат; тој пат беше и негов. Би останал уште долго зацарен во потписот, доколку во еден миг и човекот отаде не се загледал во неговиот молк.

„Тоа име,” - конечно, нема зошто би скрил. - „По цигер.” „Нешто лично..?” - Веќе и го прашува со остро сосредоточен поглед Шкатров.

„Сеедно.” - Тоа е и за него единствениот одговор, што го има. - „А потписот му го знам. Тој е.”

Но, нешто подолго потоа:

„А, сепак, како, кога и не го знае..?”

Прашалниот и веднаш свратен поглед од Гоно Златков го вратил Шкатров на за миг поднапуштената доверливост. Тој сега извадил од внатрешниот џеб две фотографии и му ги подава. Ликот на Иван Михајлов е на нив мошне релефен.

„Сй знаат.” - Вели Шкатров.

„Ова некој овде го сликал...”

„Знам и кога,” - вели Шкатров. - „Најслаби сме кога ќе се распилавиме. Менува ли тоа нешто кај тебе?”

„Ама не. Малку се чувствуваш... покраден. Макар што сй уште не знам кој сум во сето тоа?” - Прашал Гоно Златков, откако му ги вратил фотографиите.

„Кој си тука ти..? Не е ни толку сложено.” - Рекол исцело

поведен од неговото прашање Шкатров. - „Мислата е... ја насетуваш. Имаат австралијаиците оружје. Фрлено да убие, аконе му успее...”

„...се враќа по главата на фрлачот.”

„Како *негов* одбраник, кого тие на лице, значи, не мораат да го знаат, се враќаш кај шефот на полицијата Жупаниќ. Место *него*, ти.”

„Што не му успева *нему* овде, го правам таму јас.”

„Тоа. Само што недостасува главното. Затоа овде и ќе биде изигран извесен божем недостатно дискретен театар. А таму, таму е веќе и - античкиот херојски чин! Просто и величествено. На Европа в лице..!”

„До пеколот.” - Му се рекло на Гоно Златков само.

„За таму, се разбира, ти си тој што треба се до ситница да претпоставиш. Сѝ во тебе и сѝ со тебе ... Имаш доволно опит да сфатиш.” - Вели и самиот со бледи усни Шкатров . - „За ова знаеме *Р а д к о*, јас и сега ти. Изборот падна на тебе. Но, ти би имал, се разбира, и некој ден за да... одговориш.” „Не,” - рекол Гоно Златков по не толку кус миг згуснат молк меѓу погледите еден во друг до вртоглавост втонати. - „Не ми треба ниту час. На тоа одам.”

„Не велама дека не претпоставив уште кога чув за тебе...”

- Рекол Шкатров со некоја чујна воздишка разлабавување во пренапнатата телесност . - „И само уште ова. Со *Радко* ќе се видиш при првата можност, днине. Ред е да знаеш за кого посегнуваш во змијарникот. Тој со тебе и целиот план ќе го дозаврши. Го имаме во тие нешта неповторлив волшебник. И оназозмијарникот беа негови зборови... Важно, ти се нафакаш! Сметаш, можеш?”

„Сметам. А и со змијата знам.” - Рекол Гоно Златков веќе не и без некаква магла в глава.

„За кај *него*... Ќе наминам да те земам.”

„Кога би можел уште со тој *отаде* да се видам..?” „Него повеќе го нема,” - вели Шкатров на ова. - „Од тајните со нозе час поскоро...се ослободуваш.”

„Разбирливо.” - Одговорил како не првпат со такви нешта Да се бави.

„Е, па... Добра ти ноќ, Ангеле.” - Чиниш плашејќи се од повеќе зборови, Шкатров е станат и веќе се поздравува.

„Ваша подобра,” - рекол Гоно Златков.

И самиот е станат. Тие и се ракуваат, а не им е ни чудно, ни бесмислено.

„Можеш, ако сакаш, и овие твоите да си ги побараш,” - рекол уште Шкатров. - „Рано е.”

„Некој... веќе патува.” - Му одговорил на ова Гоно Златков.

„Тогаш, среќен му пат.”

И Шкатров едноставно излегол.

...Во пријатната полутемнина на предворјето од меаната, на масата од Алберт Лондр, тркалезен и во рамената, се вратил возачот. Седнал.

Наполно трезен, Алберт Лондр, само што довечеран, пие вино и го распалува лулето.

„Си ли е во ред?” - Прашува.

„Си,” - потврдил возачот и порачал две мастики.

„За мене кафе,” - вели Алберт Лондр. - „Доста ми е ова вино.”

Порачката е донесена. Молчат.

„Е, па..?”- Прашува Алберт Лондр.

„Обреченик. Како секој друг.” - Вели возачот.

„Што сакаш со тоа да кажеш..?”- Нерамнодушен, прашува Лондр.

„Си бил, велат, купен од Белград. Тоа.”

„Тоа не ти го рече тој.”

„Не.”

„Толку сакав да знам.”

„Ете знаеш.”

„Со такво минато и лик, тој е обреченик. Како сите, не.” „Според што судиш?”

„Тага и гнев, во едно, такви, до црн проблесок на дијамант, одамна не сретнав меѓу вас. Толку одамна, што се сомневам дека е воопшто ваш... Поточно, дека сте и потаму негови вие...”

- Вели сега со некаков широк и спокоен предизвик во погледот Алберт Лондр. - „Можештоа слободно секому да

му го кажеш. А нему... Нему дека во весникоти во мојата книга не ќе има за него збор.”

„Што не го оставрнл тогаш на мир..?”

„Ќе биде нејзииниот дух. На книгата. Желба, или заблуда; заедничка.”

„Почнуваш да бладаш, мусје.”

„Има едни тикви...”

„Одамна сум рамнодушен на мојот надворешен изглед. А гостинот кај нас самиот одбира колку ќе биде и навредлив, мусје...

„Немав ни таква намера, прости. Многу си љубезен дури; ти должам благодарност.” - Вели сега Лондр. - „Ако ти здодеав можеш да ме напуштиш. Ќе се снајдам сам.”

„Ми заличе само на некоја маѓија. Уште и заедничка, тхе!” - вели помирливо и возачот.

„А јас токму посакав да ти ја признаам мојата најголема, мојата животна тајна, шер ами...” - Рекол Алберт Лондр и замолкнал. Гледа негде преку своето луле. Гледа долго, пред да најде збор. - ”Ни чуени, ни видени, и нашата заедничка со него... тајна. Што се чудиш уште пред што и да е воопшто да знаеш..?”

„Има во животот и такви нешта, не велама...” - Вели возачот. - „Само сум љубопитен.”

„Тогаш, замисли си, ако можеше, кога, среде Париз, од некоја неземна жишка - епицентар - под сиот тој суетен и самозадоволен свет, ни Луцифер да не знае по кои патишта и заради што - се создал во тебе... лик. И кога не постои повеќе што не си сторил - да му се искрадеш, да те пушти... *тој* каде што најмалку му се надеваш, те чека. На столчето од случајно занокено бистро, како и во огледалото, пред кое наутро се бричиш...”

„Цврцкаш, значи, и таму, брат...” - вели возачот.

Алберт Лондр дури сега знае дека е навредата забора-
равена. Мило му е од тоа.

„Само обеспатен, пивнувам,”- вели. -”А еве, самиов
најмалку знам од каде и зошто токму мене..? Ти намавнува
веќе и од редакциското биро..! ”

„Земн.” - Махинално нуди бомбона возачот.

Конечно Алберт Лондр сфаќа, дека само кога е
вистински возбден, тој и го прави тоа.

„Ме поду.” - Вели; бомбоната сепак ја зел. -
„Станува навик, знај.”

„Се шегуваш.”

„А ти толку неусетно гребкаш..! Гребкај, сеедно ми
е.” „Ама ајде..! Јас?”

„Кога, одеднаш сфаќаш - та тоа ти сам си го имаш
создадено *него*. Лик е од земја, на која си *И* должен.
Осаменик, кому ниеднаш не би можел да му бидеш рамен.
Му довикнуваш - кој си? Што бараш? Јави се, да знам! Јас од
тебе не барам ништо, во полусон конечно изустил збор. Тоа
што сметаше твојата *блудница Вавилонска*, таа мене тоа веќе и
ми го даде и ми го наддаде... Знаам, за Европа е збор. И
мелодијата на песната ја помнам.”

„Како по телефон..!”- Возачоте восхитен.
„Фантастичен! ” - Вели сега сосем нерамнодушен и Ал-
берт Лондр. - „И уште негде во пот сознанието вграден. И воопшто
не смешен; што да ти кажам... Застрашувачки вис-
тинит. Всушност потресен... Договоривме најпосле средба во Софија.
И допатуван сум заради *него*, разбираш? Нема дупка во која
речиси месец, барајќи го, не пикнав нос. Градот утробата си ја
вади; а од *него*, со недели, ни сен! Од извесно време веќе и
чувствувааш, тука е. Што ти вреди? Во *си* е наоколу; без него
ништо не може какво што е да биде... него, нигде. Го
вообразувааш зад агол, во кола, отаде шанкот. Запираш на

улица луѓе. Само што ти се шмугнал во ноќен кат... Кога, пред некоја вечер, на една маса во *Македонија*- седи сам...! Тисфакашли, пријателе..?"

„Не е можно..!"

„Не е можно велам и јас - но, ете е!"

„Ти ме вчудовидуваш."

„Ајас..? Ме прашуваш мене..? Тука е пред тебе *тој*!

И уште гледаш, и *тој* е исто така само заради тебе кај што е! А и самиот не си верува... Ајдеде..! Што си знал..?"

„Да не си, извини, ама малку, ние велиме...одвејан." - Рекол со подвлечена деликатност возачот.

„Признавам. И тоа сум." - Вели воопшто незасегнат Алберт Лондр. - „Но, ти беше тој, што беше пред малку кај *него*. И му кажа *нему* дека сум овде. Така? Речи слободно."

„Бев. И му реков. А и сѝ, што рече за *него*, мислам и јас. Сепак, не знам."

„Знаш што ми се покажува... додека останувам во себе со секој ден само се посилно вџашен од сето тоа..?" - Вели Алберт Лондр. - „Дека уште никој без нешто такво, поблиско или подалечно, и не напиша книга..!"

„Тогаш што бараш од *него*, ако не она што цел живот го прави?"

„Нешто под сето здола."

„Ние го викаме *душа*. " - Рекол возачот.

„Го викаат различно, а сите мислат исто." - Вели Алберт Лондр.

„Пијачка..?" - Вели сега возачот. - „Ќе викнеме ли уште по една?"

„Чуј ги..!" - Вели сега Алберт Лондр. - „Како не ќе викнеш..!"

Подалеку, од неколку густо запоседнати маси сѝ од млади и подгорени изразни лица со темно болснати очи, од

сета притивната врева, небаре и од зачаденоста на полутемнината, тивка, се запотерала песна. Неусетно освојува; приоѓа сосем близу, а потем бега; ти по неа да појдеш, не по тебе таа. Дури не ѝ се препуштило конечно се наоколу, замолкнато и веќе поведено по единствената неа од сиот свет и живот:

*И мојта родна е таму
И таму има божји свет
Јас сакам таму да загинам
А ти, ти не жалеј за мен...*

Ликотна Алберт Лондр чиниш се мумифицирал. Лулето, стегнато меѓу неговите заби, гори трешти, не испушта чад. Темната, густо миризлива, приближена до допир, песна, извлекува од него до заден трепет од усет, што еден човек го има. Не останало на ликот ни трага од најпоследна помисла за збор. Исчезнал секаков израз. Во очите проискрил студ.

„Да се приберевме, господине Лондр,” - од незнаење друго, нерамнодушен и самиот, прошепнал возачот.

„Замисли, првпат ги разбираам зборовите...” - Вели одеднаш со некоја озареност на ликот Алберт Лондр.

„Реков да се приберевме...”

„Ова е миг, кога се плаче, мон шер ами.”

„Миг е, знам... Само, си реков...”

„А ти свиркаш, мон шер ами... Блазе си ти!”

А онаму песната извира, проблеснувајќи темно од својот грамаден, плавен и смртно смирен врукот:

*Не плачи мила моја мајко
И вие верни другари мој
Ако Христо Узунов падна*

На враг тој жив не се даде...

„Можам ли нешто да те прашам, мон ами..?“

„Повелете, мусје Лондр.“

„Тоа беше оној, што со целата чета во селската кука си се убија еден со друг..?“

„Тоа беше тој.“

„Зошто го сторија тоа, мон шер ами...? Од што посакаа ли само да умрат..?“

„Не сакаа Турчинот да го изгори селото, мусје Лондр.“ „Плачеш, а се криеш..“- Со тивок прекор прословил сега Алберт Лондр. - „Ех, ти! Плачи слободно, не гледаш и јас плачам..?“

Песната уште долго си оди од нив, сѝ по недофатлива во далечините.

„Ако сум од нешто пијан, ѓавол да ве земе, пијан сум од вас..“ - Вели еднаш и со некој крајно разлабавен гнев, Алберт Лондр.

Станале и пошле.

„Не кажа што ти рече *тој*..?“ - Прашал негде подалеку по ноќниот град Алберт Лондр.

„По мене ќе ти зарача... кога ќе знае што.“ - Тивко подрекол возачот, валкајќи се на својот чекор. - „Колку нас останува во нашиов македонски крај.“

„Ние утре каде?“

„Ќе ја пропатуваме Пиринска Македонија.“ - Вели сега јадриот возач, подзастанувајќи. - „Вие го побаравте тоа, нели?“ „Да. Секако.“ - Рекол Алберт Лондр. - „Знаете, овде се доживувањата густы. Помислив веќе сѝ знам.“

„Можеме ноќеска за Софија?“ - Спокојно рекол валчестиот човек со зачудувачки пргави движења. - „Ноќва е за возење чудесна.“

„А, не! Никако..!“ - Се побунил Алберт Лондр. - „Најмалку сум за Софија овде.“

„Ве водам кај мој добар иријател; настојуваше кај него да се спие. Директор е на овдешното училиште. Нешто дури и за вас знае.“

„Ќе ми биде прпјатно.“

Низ разговор и се изгубиле по мирната малоградска ноќ.

3.

Појдоа со колата во рано претпладне на ведор и студен зимен ден.

Вози Таинствениот. Шкатров е на седиштето крај возачот. Гоно Златков е на задното седиште сам и се му е некако познато. Особено кога на излезот од градчето Таинствениот застанал и излегол од колата, а потоа ја отворил вратата за задното седиште со некаква темна крпа в рака.

„Ќе простиш...“ - вели Шкатров, обспнат на седиштето. - „Редотеред.“

„А, не. Напротив.“ - Рекол Гоно Златков, правејќи му место на Таинствениот, со крпата веќе и оптегната меѓу двете раце.

И тој се подместува; а Таинствениот опитно му ја врзува крпата преку очите. Чиста е и има мек допир.

Колата продолжила.

Со исчезнато учество на просторот- единствената смисла на секое движење - повремено отскокнувајќи, оттука натаму колата упорно и незапирливо сѐ подлабоко негде тоне. Шкатров во неколку наврати се обидел да зафрли разговор; не оди. Положбата е ненадоместиво нерамноправна.

Молчат. Имавме време да стасаме и до центарот на земјата, од поодамна помислил Гоно Златков. Колата, како сопнат коњ, удира де со предните де со задните нозе и е секогаш сѝ подолу кон длабочините. Веројатно мораме да ја понижеме Целата и да излеземе отаде, ја продолжува невеселата шега во себе. Повремено жалејќи ја упорната машина, што со таква неуморност ги меле подземјата, а и рикањето И е такво, што се ребри секој миг да не се распадне. Така му е и најлесно на сѝ

останато во врска со својата положба да одбегнува да мисли.

Лишен од доживувањата на просторот, загубил чувство и за време. Зад него е маглива плоха безвреме, кога, по една по една вечност конечно застанале.

Карпестата плешка на планината - првото, што, одврзан и веќе изведен од колата, го видел згора - и прилега на некаков туѓ свет.

„Секој новодоведен првин таму погледнува,” - се обидува да се пошегува Таинствениот.

„Наваму,” - рекол, меѓутоа, уште веднаш Шкартов.

И тој веќе ги повел по патеката надолу меѓу повисочки бадници со светлокафеави на зимното сонце неиспаѓани лисја. Го сторил тоа така, што, откако префрлиле направо преку обрасната ричка, веднаш под нив, со карактеристичните кубести покриви од плочи, се распослал во сиот раскош, манастир.

Не стојат воопшто пред задниот влез во високата камена ограда; тие и не потропале, а тесната врата, во која одвај би се разминале двајца, е веќе отворена. Висок и млад црнобрад монах ги пропушта со одвај промрморени поздрави; потоа тие го почекуваат додека тој внимателно затвора.

Зачекориле по добро поплочениот манастирски двор.

Монахот ги вовел во просторна манастирска трпезарија и исчезнал. Погледот го зграпчиле веднаш чиниш со слободно змавнување расфрланите со исклучителен усет за простор библиски фрагменти по белината на сидовите. Чекорејќи под резбарениот таван, крај бесконечно долгата трпеза од масивно домашио дрво, стасуваат во дното на просторијата, каде ги пречекал висок, атлетски развиен маж, кој се поздравува сердечно со Шкатров и со Таинствениот.

„Тоа е нашиот Величко,” - Шкатров му го претставува на Гоно Златков. - „Бдее над животот на нашиот водач.”

„Јас сум Ангел.” - Рекол Гоно Златков и тие се ракувале.

„Ве очекуваме,” - подрекол Величко со некоја вродена срдечност само за кон одбраните.

Тогаш, од нанавиден страничен внатрешен влез, се појавил човек младолик и русокос; основниот впечаток, што го остава е некаква власна самодоволност; таму тој и застанал за миг чиниш од тоа нешто да врамнотежи во себе. И уште отаде може да се види, дека претежниот дел од вниманието му е свртено навнатре кон себе. Облечен е забележително добро, со внимателно измазнета речиси жолта коса; со не толку брз, колку подвлечено здржан чекор, на што очигледно посебно внимава, тој веќе се приближува накај нив. Како да е свикнат да прави сѐ со погледите на сите околу врз себе.

Гоно Златков, не само според моментната сепнатост, и не само по малку наместената потштрекнатост со пренагласена отвореност кон таа страна кај луѓето околу,

сфатил, дека пред себе го има и својот водач Ивана Михајлов.

И уште нешто во самиот него, и не толку решеноста од задните дни - нештата да ги гледа колку што се може со помалку магла, пуштајќи ги самите да говорат за себе - колку јасното чувство за некаква пречекореност погоре во чистотата иа голите согледувања - го доведува во овие најпрви мигови ако не и до одговорот, тогаш до недвојбено јасно поставеното несложено прашање: Заради него ли..?

Пргавоста и некоја спретнатост, со која им пришол и веќе се поздравува со нив овој не и без од самосознајноста пренагласено обајание младолик така рече нежен и, барем во овој круг, срдечен човек, се губи сосем од неговиот поглед, крај сувиот стисок на неговата рака, кога е застанат спроти Гоно Златков. Меѓутоа, не е воопшто тешко да се погодува, а тој и не го крие тоа, дека, освен сознанието оти ваквото прашање постои, стои и јасен намек на одговорот на него; во смисла: Еве сум. Ова сум јас, што пред тебе сега сум. Конечно, тој што требаше да ме *исчисти* мене, јас веќе го *исчистив* него. Така што не станува ни збор дека е *тоа* воопшто заради мене. Заради сите вас е, заради нашата сила. Дури е заради тебе самиот, за тоа што во еден миг светов цел ќе живее со твоето име...

Но, и Гоно Златков од најпрвиот сретнат поглед сфатил, Дека, заедно и со овој човек што сè уште му ја држи раката, како и со овој манастир, со фреските по ѕидот, со луѓето, што го доведоа, како и со колата надвор, со градчето од онаа страна на просврдлената земјина топка, со замисленото царство и со сите каскетари и шеширџии по него, дека со сета таа од нив замислена реалност, што навидум чипо, но и мошне пргаво се Држи на стрмнината, што тие повеќе не ја забележуваат, врз зарекот, чиј што

јазел сега го имаше в дланка, одовде па сѝ до самиот крај, овој свет и тој ќе се лажат на најпеколниот начин, што постои.

Тој ќе го прави тоа тетеравејќи се де на едната де на другата страна, зачекорен по најостриот раб, високо над бездната на сомневањата. Тие си беа едноставно дома, што го правеше него и од што беше уште повеќе сам и слаб. Одамна му го снемало волшебното самочувство, кога беше еден од дружината, во која веруваше; кога таа верба од секого во сите беше честопати посилен и од вербата во себе. Во еден миг толку го заболел овој недостиг, што има потреба едноставно да се подзагуби. И знајно лажни, неможеше да им се опира на овие близини. Во него многу јазли веќе се разлабавиле. Можеше тој сето тоа околу да го боготвори, како и да го мрази; да нема никаква верба и да се плаши; мораше да го признава. Конечно и тој, крај сите свои отпори и осами, ниеднаш не бил надвор од него. Дури отсекогаш и знаел, дека овдешните луѓе еднаш ќе мораат да го имаат меѓу себе. Не живееше за тоа, секако; но, живеше ли и против тоа..?

Немаше одговор.

А сепак, за него од животна важност беше, што беше тука. И што беше со нив многу повеќе заради себе, отколку заради сите пив. При што и самите овие луѓе не правеа ништо посебно ни заради сознајноста, што исто така никој не ја прикриваше, дека го претставуваат диригирачкиот сосредоток на големиот зарек, од којка далеку се зрачеше црната сила, што околу животот се чувствуваеше како сид. Овие луѓе ништо и не правеа од тоа нешто да прикријат. Во еден миг тој им притреба и тие го повикаа. Ни тие ни тој во тоа не можеа сами. Мораше според тоа секоја од овие две

страни да биде дорасната за својот дел од подлоста. Па и онаа меѓусебната...

Ако и постоеше поткупност, таа се состоеше во тоа, што никој не покажуваше, дека е некој во сето тоа придојден. Тоа и ја имаше спрема него неочекуваната моќ од еден миг потаму и самиот на тоа да заборави. Ниеднаш не помислил дека тоа толку лесно ќе го обземе; некој од него самиот беше го повел по некакви новооткривани површности, така што се изнаоѓа бргу препуштен докрај на некоја лежерна угодност, од која возвраќаше за среќа згоразгорно, на тоа што беше изненадувачки добро препознаван и сѐ поочигледно средишно прифаќан. Ископнеале задна скептичност и сомневање, кога му се присторува како некои свои зборови да начул...

Штрекнала до крик крвавата криенка со животот од докторот Богданов. Кој сум, ваков, и каде сум јас..? Одвај прикриено сморничавен, сфатил, дека и нема покровко за најподло осквернување, од соблазнетата кремена самота. Не очекувал, сепак, дека некогаш ќе се осознае толку слаб. Се осознава и вкештен во црниот тупот на крвниот долг, кому не постоеше мерка што не би му жртвувал; само не овде... Тоа е и единственото, на кое ќе ми треба време да си дадам одговор, во еден миг дури и помислил. А таков можеби и не ќе си дадам ниеднаш, зашто се работи за учеството во сѐ од овој вид со мене на еден голем и сѐ уште недозагубен во неговото тонење кон провалијата на вечноста.

Потоа ги прибрал и ги сосредоточил сите свои усети. И се насочил исцело кон сѐ, што носат миг по миг околу.

„Овде е најудобно.“

Иван Михајлов веќе и ги поведува до големата кружна софра со неколку ниски столчиња, послани со топли домашни тенички околу, на едното од кои тој бес

церемонијално седнал. На софрата пред него се и некакви хартии, оставени очигледно бргу пред тоа. Првин Шкатров, потоа и Гоно Златков седнале од обете негови страни. Величко и Таинствениот поостанале, а потоа неусетно и се пооддалечиле; по извесно време Величко се вратил сам и седнал на долгиот миндер на поголемо растојание встрана од нив.

„Ние за нашиов *Ангел* веќе и зборувавме, претседателе...” - рекол, откако се сместиле, Шкатров.

„По ликот си ми иознат... Од каде?!” - Одеднаш остро го свртел кон него погледот речиси под здружени руси веѓи Иван Михајлов.

„Да раскажам..?” - Гоно Златков и ова го подрекол како на шега; дури потоа се дрпнал.

„Чекај... Чекај... Нешто беше ми се чини со Тодора. Ќе биде интересно.” - Сега е и некое признавање во погледот од Ивана Михајлов; очекување помоше, свртен кон него.

„Дојдовте во четата од Шарениот заедно. Ве придруживме до Гевгелиско. А во тамошната чета да ти има притаен подлец. Да чека, додека не начека, но некого од главатарите да... скине.”

„Такви бумбари ним ниеднаш не им ги напуштаат главите.” - Рекол на нешто веќе и намекнувајќи Иван Михајлов и, во свртување спрема Шкатров, додал: - „Слушни потаму..?” „Како ќе се погоди, војводата да го определи за ноќта токму него на стража кај шаторите од... водачите, тоа веројатно ни Господ озгора. Додека нас тројца Шарениот не назначи одвај нешто понадалеку околу.”

„А токму се покрена, помнам, збор, како ќе го познаеш човека верен ли ти е... Тодор вели, дај им на луѓето доверба. А ти, бдеј. Ризикот е голем. Но, човекот

можеш да го видиш дури кога судбината си ја одбира самиот.”

„И, посегна..?” - прашува Шкатров.

„Не само што посегна...Дури да трепнешќе беше готово.”

- вели Гоно Златков со глас крајно здржан. - „Токму што бев застанал, гледам, а тој е веќе пред самиот шатор од војводите. Сам не знам побргу ли нешто сфатив, или бев стасан... Му ја свив раката, а во неа и пиштолот. Посегнат...”

Но, и ниеднаш не ќе сфати зошто Иван Михајлов побарал сето тоа да го дораскаже; откако самиот призна дека на сѐ си припомнал.

„Тодор те испофали, помнам, како ниеден дотогаш. Утрото оној сѐ сам си кажа.” - Изрекол и со некоја првпат просенета отрова во насмевката, Иван Михајлов. - „Совпаѓање, а..? Наеднаш ми е мило што си токму ти. Доколу годините...” И тој останува подолго загледан во Гоно Златков, што нему му носи уште несетено чувство за безизлез меѓу веднувањето, кое не си го сака, и попустото талкање со погледот нигде-никаде. Посебно му е мачна студената проникливост на овој поглед, што не крие ни некое џамбаско проценување. Излезот го наоѓа во тоа, што самиот се чиктисал спроти сивиот јастреб, кој, не и без демнеж, протарашкува до задна завет-ринка во него.

Ни таков, опрен, сепроникнувачкиот демнач отаде не го оставил веднаш.

„Среќа и овојпат,” - рекол на ова Шкатров.

„За тоа ние двајца, стари познати, малу насамо.”- Веројатно токму овие мигови и решавајќи така, рекол кон него Иван Михајлов суво.

Тоа им е доста, првин на Величко, а потем и на Шкатров, тивко да се повлечат.

... Сам, очи в очи со човекот, кому што му го познава досегот, најчесто раскрвавувачки, не според еднаш и двапати и кон себе замавнатата секавичност.

Сега е тој, Гоно Златков, впиен со целото внимание кон него; додека тој, надвиснат над софрата, очигледно само уште еднаш преминува со поглед по листот, што и Гоно Златков веќе го знае. Тоа е бланкот, најден кај веќе и непостоечкиот ветрогонец, што му го покажа Шкатров. Иван Михајлов повеќе и не чита; погледот му е замрежен, нешто интензивно сообразува. За набргу дури опрениот прст под текстот на документот да изјасии, дека и Гоно Златков сето време го размислувал истото.

„Е..?“ - Вели Иван Михајлов, сега веќе и исправен и одново загледан во средиштето меѓу очите на Гоно Златков.

„Токму тоа,“ - му одговара Гоно Златков, без трошка сомневање дека на вистинското место им се сретнати мислите.

„Вака е сосем неуверливо, согласен..? Мора да постои некој помеѓу, што сето ќе го потврди. Инаку...”

„Инаку, ќе биде напразно,“ - вели Гоно Златков. - „Најмалку што може е да не поверува.”

„Нема.” - Согласен е сосем со него Иван Михајлов. - „Имаш размислувано во вистинската насока.”

„Шкатров ми го иокажа овој бланк. Првиот миг ми се стори уверлив; но, размислувајќи потоа, видов - не е. За да те прими, за да посака да разговара со тебе, еден стар волк, каков што е *тој човек таму*, не смее најпрвин да изнајде ни раска, во која ќе се посомнева. Дури потоа љубопитен, восхитен од себе, како сакате...”

„Да. Без првото тешко може да се смета на второто...” - вели Иван Михайлов сѝ пониско наднесувајќи се врз сообразувањата и заклучоците на Гоно Златков. - „Ти нешто, се гледа, имаш и смислено. Спокоен си.”

„Се обидов штогоде, онака...” - подрекол сепак на ова Гоно Златков. - „Крај мојата гола решеност во таа да појдам, сѝ друго и се состои во таа крајно непроста претходна подготовка. Затоа и би сакал да знам со што располагаме.”

„На пример?” - Прашал Иван Михајлов. - „Во кој вид?” „Да го знаевте од меѓу нивните дипломати барем оној, што тие работи овде ги води. За кога, веќе и навлезен во тој свет, на таквиот со овој бланк, знаејќи го сигурно барем тоа уште нешто и налучкувајќи одоколу, биму пришол... Тогаш, можеби.”

„И тој, или самиот, или некој друг, што би го посочил тој, а што биможел да биде само вистинскиот, така? ...кога тој би го потврдил со својот потпис тоа..?” - Иван Михајлов првин сосем лесно му ја проследил патем мислата; за дури потоа да праша: . - „Но, ти спомна навлегување во *тој свет*. Како го замислуваш тоа? По кои патишта? Со кои средства? Колку долго? Со помошта на кои луѓе?”

„Токму тоа, господине Михайлов,” - првпат, и не мислејќи, му се обраќа со дистанца што ја чувствува, а и до која држи Гоно Златков на докрај заинтригираниот во играта на нагудувањата водач. - „Што се однесува до средствата, најпрвин мене нема да ми требаат за тоа никакви средства. Уште помалку би можеле да ми бидат полезни, ќе признаете, некои макар само еднаш појавени во

тие кругови ваши... луѓе.” „Зошто *ваши*, кога се тие *наши*...?”

Гоно Златков знаеше добро што посакува со секој збор во овој разговор; овој миг беше само отаде границата, преку која Иван Михайлов не беше во состојба да се здржи. И тоа беше за Гоно Златков несомнен знак, дека е прв, што на овој човек спроти себе, на овој свој водач, му гребнал по ова дно. Само по себе тоа му беше најмалку важно. Му значеше неспоредливо повеќе, што беше во сето тоа една од страните; посебно што имаше во себе веќе и готов план за она, што беа започнале овие луѓе, кои го повикуваа него тоа да го заврши. Планот бешевозможен само со докрајна согласност на сѐ свое со нив; што и ги правеше две рамноправни страни; а тој сакаше само тоа и да се знае.

„Во ред,” - ја прифатил со некое пренебрегнување забелешката Гоно Златков. - „Мислев само на оние, што ги користите во тој свет. Најбитно е, ништо, што, освен самиов мене, би било повод за сомневање. А јас сам веќе ги имам во себе и со себе сите работи, што притоа ќе ми се најдат. За некои од нив веројатно сами знаете.”

Мислиш, со самото тоа, што ирвии и помисливме на тебе..?”

„Секако.” - Вели на ова Гоно Златков, при што веќе и му го подал до безостаток својот мумифициран во непроникливоста лик на не многу спокојниот поглед од човекот спроти себе.

„Сега знам дека не само што не сме погрешиле, - вели на ова со полн глас Иван Михайлов, очигледно веќе и докупувајќи. - „Туку дека, барем според тоа какви ти се овие размисли, не ќе имавме ни човек за... *ова*.”

„Благодарам,” - суво и од некакво од немајкаде одговорил Гоно Златков.

Макар што и не скрил дека сосем добро го почувствувал тоа, Иван Михајлов ништо не возразил.

„Тоа сето не е малу, само што е едната страна,” - вели сега Иван Михайлов, и со извесен предизвик прашално загледан во Гоно Златков. - „Мене ме копка другото, сето. Влегувањето во тој свет; како го замислуваш?”

„Ќе морате сѝ да оставите на мене,” - вели сега, внимавајќи будно на секоја просенка по ликот од човекот сироти себе, а според тоа добро одмерувајќи и секој збор, Гоно Златков. - „Ќе ми кажете сѝ, што за секого од нивните овде знаете; ќе ми го дадете тој лист и... ќе чекате. Додека не ви дадам глас, ништо не ќе преземате. Ќе бегаме едни од други најдалеку што можеме. Штом го видам тој потпис, по можност и некаков печат, еве овде, истиот миг ќе знаете. И ќе можете да почнувате.”

„На друго се потаму си спремен? Сѝ за тоа... знаеш?”
„Не знам сѝ. Дури ни себе си. Но... нема да изневерам. „А сега слушни. Штом од тебе дојде тој знак, по Софија, отпрвин подмолно и од најнеочекувани страни, ќе прокружи глас: - Минатата или поминатата ноќ е сигурно пукано во некој највисок наш човек. Потем овде-онде ќе биде прошепнато и името... Моето. Дури да се свртиш, за тоа се зборува веќе и в кафеана, в црква, на пазар. Се разбира, со шепот. А една утрина и во некој весник, може и во нашиот, излегла малку збркана, не сосем јасна, но и неодречна вест. Тоа дека е пукано тој и тој Ден по полноќ врз Ивана Михајлов на улица *Пиротска* веќе е јавна тајна; само што учинокот е една гребнатинка. Нешто поосетно е закачен Велнчко. Тој од тоа и раката ја носи обесена на градите. Труповите на посегнувачите се најдени на некои познати затоа места. Стои..?”

„Секако.” - Вели Гоно Златков, а погледот му е и потапу очекувачки. - „Чувствувам би било добро весниците со тоа да бидат повеќе...”

„Ќе бидат. Но, заради секоја сигурност нашиот го добиваш дома. Потоа веќе сѐ... претпоставуваш. Уште вечерта поаѓаш. Со воз, со автобус, ја фаќаш најсеверната караула. Утречерта во неа и се предаваш. Тие отаде веројатно веќе и те очекуваат. Носиш весници, го носиш пиштолот, со кој си пукал, ја носиш сликичката. Овој потпишан, па и непременно и потпечатен, добро велиш, лист. Тврдиш дека со седум прецизно истрелани куршуми и не може да биде друго, освен... Илјада насто си сигурен дека... не сум повеќе жив. Оттука потапу, на твојата среќа. Но, однекаде верувам, дека оној, што сам го испратил човекот да го стори тоа, ќе посака некои работи и сам од него да ги чуе... Господ и ти. Имињата се овие.”

Иван Михајлов сега му подава лист, на кој пред тоа ги напишал двете имиња, во кои Гоно златков гледа некое време. Кога е сигурен дека ги има врежано длабоко во паметувањето го вратил листот. Иван Михајлов веднаш го запалили врз големиот бакарен пепелник на софрата. Дури кога го сронил црниот остаток од изгорената хартија, прашално се загледал во Гоно Златков.

„Ние двајцата со тебе се чини добро се разбравме.”

„Да. Јас сега сѐ знам. И сѐ имам.” - Вели по извесен молк Гоно Златков.

Тоа е она, што ниеднаш не би го рекол.

Но, и за тоа знае дури размислувајќи потоа. А сепак вели; и вели не без причина. Вели така, што човекот спроти него се нашол со некаква бледа, речиси жолта, веројатно од жолчта во неа, длабоко докослива од тоа што покажува, но и од тоа што не покажува, змијолика, сепак насмевка. Што

не е во состојба макар за последан пат и да не замавне со врвот од опашот:

„Ве видов секакви... Ниеднаш не вели дека си во тие нешта докрај сигурен.”

Му ја знае, сепак, Гоно Златков и на тоа цената.

„Сето тоа не е против Бога.” - Му вели на овој човек тој. . „Некој е, што само крваво се огрешил кон народот наш таму. И... кон мене. Таквиот треба и да добие што заслужил. Малку отповеќе можеби го... присвоив. Поинаку и не се може.”

„Да, секако,” - одеднаш како и од сопствените стеги разлабавен, рекол Иван Михайлов. - „Ти на тоа впрочем имаш полно право. А јас и не очекував дека ќе ти бидат потребни и тебе некои зборови. За народните копнежи, за доблеста и за честа, за сите убавини и светлини... На оној што страда е правото и да врати.”

„Има, сепак, една цена, а неа можам само јас, дури ни самиов докрај, да ја знам. Ја имам. Името ќе ѝ го зачувам. Во највисокиот можен степен сознајно - прифаќам. И јас тоа, чувствувам. ќе го сторам.”

„За вакви нешта не сме без пари. Треба да земеш.”
„Не,” - вели. - „Тоа најмалку.”

Како да простругал кремен меѓу нивните опрени погледи. „Тогаш во ред. Друго..?”

„Да ја остават на мир Малинка. Да го расне мојот син...”

- Сепак си го чул, макар и одвај, растреперен гласот. И на дното од пеколот, негово ќе е правото на овој мигновен трепет.

- „И уште Војводата. Тој ми е мене побратим.”

„Во многу нешта не те разбираам. Тоа не ми пречи да ти се восхитувам...” - Рекол во еден миг исто така не многу рамнодушно Иван Михайлов. - „Бараш малу. Самиов за тоа ќе се zaloжам.”

„За мене сѝ е така единствено логично.”

„Тогаш... Од овие мигови невидливите механизми на замислата влегуваат во движење...” - Со некоја самонаметната енергичност прословил, одеднаш станат Иван Михайлов. Тој му подал на Гоно Златков и рака. Се ракуваат; а тој вели: - „Те поздравувам. И ти посакувам цврста рака.”

Гоно Златков, го позел ковертот со бланкот од документот и со една од двете мали фотографии.

Иван Михайлов го повел под рака до недалечна помала просторија, сета во добро обработено дрво, каде што е некој вид мала прирачна трпезарија. Шкатров, Величко и Таинствениот веќе се мезат пред ручекот. Шкатров станал и е веднаш крај нив.

„За сѝ, што би се иојавило непредвидео,” - вели Иван Михайлов сосем тивко за меѓу тројцата. - „Врската е тој.”

„Да не се појави,” - рекол на ова Гоно Златков, потоа најмалку сфаќајќи се себе си со своите интимности.

„Сега јас морам...” - со некаква снисходливост во одвај поднасмевнатиот поглед, рекол Иван Михајлов. - „Вие овде нешто, како што е ред, ќе прекаснете... Што друго, освен уште еднаш - среќно!”

И тие со Гоно Златков уште еднаш се ракувале.

Потоа Иван Михайлов со брз чекор се изгубил во оној таинствен влез, што без тропнување се отворил пред него.

...Манастирот го напуштаат во добро затемнети кечерини. За назад и одовде Таинствениот и Шкатров заборавиле да му ги подврзат очите.

Отпуштен на задното седиште, Гоно Златков е со некое крајно поедноставено чувство за себе. Како да станува збор за некој друг; токму така и нема прашање, на кое одговорот не е тука веднаш. Поеднипати го обзема студеника, како да збор за исполнување на некакво пророштво, ветеност на некој подвиг, за кој длабоко во себе отсекогаш се знаело. Лесно му успева да бега од секаква помисла за сѝ *пред тоа*, како и за сѝ *потоа*, чиниш самиот таму едноставно го нема. Му е жал за нешто многу, и *ваму*, и *таму*, но тоа не му навева ни помисла дека од ова *неговото* нешто би посакал да мени. Чувствува, сепак, како од тие страни демнат стоглави искушенија.

Во најневреме, Таинствениот прашал:

„За оној Французот се разбравте ?”

„Кај ни го натрапија токму сега..!” - Рекол со нетрпелив глас Шкатров.

„Ќе го пуштите, божем случајно, ноќта, кај што ќе бидеме со Војводата по задача...” - Се вмешал дури по подолго време во разговорот Гоно Златков.

„Не ти се чини отповеќе..?” - Гласот на Шкатров е сега и лут.

„Сакал долакти - нека го има дораменици.” - Вели, приоѓајќи Ы на работата од сосем спротивни страни, Гоно Златков со помирувачки спокој.

„Зборови на Ратко...” - Подрекол на ова Таинствениот.

Поднасмевнат цинично, Шкатров, дури и се обсрнал на седиштето, кога прашува:

„Не те оптоварува, жити леб..?”

„Некои работи со него морам овде да ги расчистам. Во Софија таквите можат да не ти дадат мир...” - На прашањето од Шкатров му одговорил со сета сериозност.

„Имаш право,” - рекол сега Шкатров со лесно обезгрнжено повлекување. - „Таквите туку-така и не те пуштаат... Душа вадат.”

„Инаку, можат и 'добро да послужат.”

„Сфатив.” - Смирено рекол Шкатров. - „Ќе го имаш.” Колата и овојпат се пробива низ темнина; меѓутоа воопшто не прилега дека загната во една точка нура по глобочините.

4.

Бугарска Македонија!

Шестотини илјади жители. Седум центри: Горна Џумаја, Ќустендил, Банско, Неврокоп, Мелник, Петрич, Све- тиврач. Патишта лоши. Полиња со тутун и полиња со афион. Река Струма. Планина Пирин. Сето подрачје на комитациите.

Земјата на „ Слобода или смрт ”.

Тука живеат учителите на тероризмот: старите, сосем окапаните, имладите, полни со жар. Околу нив жеварат нивните понизни, внимателни и вредни ученици. Додека сето останато население работи за нив, да ги прехрани!

Чудото, во кое си попаднал уште при првиот допир со овие луѓе, останува долго потоа. Можеш да си претставиш некаква циркусијада, или некоја сомнителна уличка во големиот град, или престојувалиште на прогонетите, меѓутоа цела една земја... Зарем би можело началниците, учителите, пореските чиновници, поповите,

полициските чиновници, сите тие столбови на редот и на поредокот, да се наоѓаат надвор од законот? Зарем му се навистина сите тие потчинети на господинот Ванче, Големият маестро на убиствата?

Во Софија, среде градот, една разбојничка пештера; во Бугарија, целата оваа провинција, а обете поврзани со пат, по кој јурат моторизираниите тркала на автомобилите на теророт како побеснети демони! Величествено! Не знаеш на која страна побргу да погледнеш. Би сакал сѝ да здогледаш одеднаш. Тоа е таа ајдучка пештера на Балканот.

Сите овие села ги држи за гуша кралот на брдата. Неговите поручници брзаат од еден до друг, разнесувајќи ги неговите заповеди. Тука се селаните натерани однадеж да ги оставаат своите села и да се зафатат за оружјето, бидејќи Михајлов се уплашил дека одново ќе пламне придушениот оган на приврзаниците на Протогеров. Таму, во Петрич, издемпиле еден граѓанин токму додека читал забранет весник, па го извеле надвор од градот и го изнапале. Два дена потоа во истото место бил фатен еден старец, кој и премногу отворено зборувал, па бил натепан на плоштадот. Во Делчево врзале петмина, најмладиот од нив имал педесет, а најстариот седумдесет и пет години, па ги одвлекале во Хотово и таму ги убиле, да им го дотераат умот како се држат сомнителни состаноци и договори. Во Кромидово еден граѓанин побарал дозвола да отпатува. Сакал човекот да се исели; нели е тоа доказ дека има нешто на душата? Дозвола му била дадена. Комитациите, меѓутоа, го издемпнуваат на излезот од селото, него го убиваат и го оставаат таму на патот, жената и детето ги водат назад. Тоа дете токму овој миг си игра со мал дрвен анцир во бакалницата!

Кметот во Скалава повикал кај себе четворица селани. Беа ги изврзале како четири големи шпаргли. Преку ноќта овој сноп од луѓе го затвориле во една училница. Изутрината биле одврзани и поведени кон смртта, како што е овде ред. Веќе биле ископани четири Гроба. Меѓутоа, во заден час, овие биле помилувани. За овојпат тоа им било само опомена. Потоа биле пуштени да си одат дома. И тие читале „лоши“ работи! Внимавајте, тука, во полето недалеку Цигура, двајца големи неранимајковци се осмелиле дотаму, што секој ден, садејќи го својот тутун, повторувале дека ова лисје нема да биде за комитаџиите. Една банда од четириесет души брадаллии на чело со Страхила Разигоров го обиколува полето, ги фаќа виновниците, ги врзува еден за друг и, влечкајќи ги за јажето, ги покажува по сите села на Светиврачката околија. Кога се заврши оваа „прошетка“, бандата ги спотерала горе на бесилката, а самите се качуваат кај нив, секој со цигара во устата. Пушеле како оџаци околу овие двајца несреќни садачи на тутун, за да им покажат дека тие имаат и други добри тутуни! Во Пlosка порескиот секретар и неговиот писар се осмелиле на оданочуваните да им ги простат процентите, определени за терор. Биле обесени со нозете за Греда во една штала, за да можат да го вдишуваат мирисот, достоен на нивните „расипани“ души. Во Митиново дваесетидве млади момчиња не сакаа да одат војска. Беа изнатеани, а кога полицискиот чиновник се осмели да протестира, беше протеран во Софија без панталони и без гаќи, да му се пожали на министерот за внатрешни работи. Едната страна од задникот му била бојадисана црвено, а другата зелено. Додека на една жена И беше забрането да ги продаде своите овци, бидејќи нејзиниот човек пребегнал во

друга подобра држава. Во Самоков двајца „дезертери“, што И се искрале на својата банда, беа убиени од пушија со анонимна италијанска автоматска пушка. Во Горна Џумаја - зошто ли трча оваа жена од една кука до друга и бара дваесет и пет илјади лева? За да го прекине измачувањето и тортурата, на која е ставен веќе три дена нејзиниот маж во онаа кука со убави мали жолти капаци на прозорците. Додека пак овде, кај попов, од каде му се нему оние кржави дамки? Од петтемина гласни незадоволници, што се убиени, како што доликува, тоест поткрепени со црковни моливи, а попот пред смртта му одржал таква подделно секому од нив; па така тој и беше поштркан со крв...

Во Петрич, во Брезница, во...

*

*   *

Во Горна Џумаја, наутро, токму додека ми ги чистеа чевлите, на главниот плоштад се појави Шкатров, еден од водачите на Теророт. Ниеден театарски писател не ќе се осмели да напише таков приказ. Нему целиот народ му се потргнуваше од патот. Дуќанчиите го поздравуваа од праговите на своите дуќани, целото општинско собрание пристигна, трчајќи. Чистачот токму ми го светнуваше деснот, чевел, па така стоев само на една нога, што беше доказ дека не сум сонувал. Ете го терористот како ја прима утринската аудиенција и почитта од своите поданици. Но, нему му се брза. Неговиот автомобил веќе пристигнал. Тој му приоѓа, а народот се растргнува. Тој си оди, а по него се

накрева облак прав, што во далечината станува сѝ повеќе сличен на вистински облак.

Да поминеме преку настаните во Кустендил од 1922 година, кога комитациите, незадоволни од владата, Го зазедоа градот и службено ја презедоа управата во свои раце. Свидетелите можеа тогаш да видат како воениот министер од Софија, на чело на регуларен полк, ги поздравува со тржествен говор ајдуците. Не беше неинтересен тој приказ, но тој веќе спаѓа меѓу одамнешните настани. Денес се работи поинаку. Годинава во Кустендил беше подигнат на универзитетско рамниште центарот по тероризам. Најдобрите професори по атентаторското дело ги пренесоа таму своите катедри. Тука посебно се подготвуваат нападите врз Ориент- Експресот. Токму во оваа кафеана моментно се збрани сите наставници по експлозивот. Само колку се елегантни! Сите тие се станати да ме пречекаат. Чувствувам, дека, кога би смееле, тие и би ми дошепнале на уво: „ Ви советуваме да не патувате по оваа европска пруга во август и во септември. ” Мене, во текот на разговорот, и ми серече: „ Мислам идниот месец да се вратам во Париз. Поволен ли е месецот? ” Најстариот во оваа банда малку се подзамисли и одговори: „ Тоа е навистина добар месец. ” Во своите мемоари ова ќе го обработам во поглавјето: „ Користа од фаќањето добри врски. ”

Погледнете ги овие четворица старци, што седат на клупата пред влезот во гробиштата - ние сме во Банско. Нели се тоа граѓани, што му се насладуваат на заслужениот мир? Меѓутоа, ова не се никакви стари службеници, што живеат од државна пензија, туку се четворица пензионирани шефови на банди.

„Зарем има посебен пензиски фонд и за терористите?”

„ Се разбира, господине. ”

Мелник е, без сомнение, последното место на светов, кое патничките агенции би можеле да им го препорачаат на љубителите на трагичната возвишеност на развојот, па сѝ до неговото паѓање. Под византиска управа Мелник бил место за казнетите чиновници и за изнудуваните. Во планината има една величествена провалија која е и вистински драматична; по неа тече горски поток - а тоа е и единствениот пат; додека по стрмните падини се подигнати гнили дрвени колиби. Единствениот жител е тука јатакот на комитите. До кај него мораа да ме водат, бидејќи е полесно да се дојава до него на коза, отколку на коњ. Во таквата пустелија, за која нема споредба, го гледав овој јатак, стариот самјак, на неговите стрмнини, како наслушнува ноќ и ден со своето волнесто уво не ќе се начујат ли од негде криковите на неговите диви пријатели.

За Петрич би можеле да бидат раскажани големи нешта. На првиот звук на трубата тука ќе се соберат две илјади души, кои што ги сочинуваат елитните чети на револуционерниот комитет. Но, јас ќе ви раскажам само за шишињата во Петрич. Во стакларницата им дале форма на револвер, и тоа на голем револвер, какви што носат на појасот ловците на големи ѕверови. Кога сиромашкиот турист ќе ожедне, тогаш гостилничарот го понудува со пијалак, поднесувајќи му го под носот стаклениот револвер. Тоа за балканското прашање зборува повеќе од секоја стручна комсија.

Моите другари и јас вечерва го прекинавме нашето патување во Свети врач. Свети врач значи свет лекар, но вие немојте да мислите дека сме се резболеле, па затоа сме се запреле тука. Околиската терористичка управа нѝ прими исто како што нѝ пречекуваа и месните команди во сите

други околии. Околу осумте часот, веќе по темна ноќ, бидејќи овие села се неосветлени и се се уште сосем како во турско, нашата група пристигна во некаков локал, што овде се вика рестаурација.

Има на земјата многу места, што ви се чинат како да сте стасале на крајот на светот. Мојата задача е извршена: Бидејќи, токму тоа и сакав да го видам. Страотни се гостите, што јадеа, што пиеја и што пушеа овде.

На сидот три портрета: во средината, со реденици преку стомакот, со шубара на главаа, Тодор Александров, Големиош ајдук; десно од него Борис, царот; а лево една млада девојка, со коси спуштени по рамениците - мила пансионетка

со поглед небесен. Очиве ми се запреа врз тоа ангелче.

Возможно ли е, сепак, овој толку сладок лик да претседава на ручеците на шефовите на бандите, на атентаторите, на платените тепачи и убијци?

Беше тоа младата царица, кога имала шеснаесет години.

Величество, кога би го знаел тоа вашиот татко, Виктор Емануел Трети!

5.

Проклета ноќ.

Триклето село во подножје.

Стоклети петмина, што волчешки потајно му се ближат.

Но, има ли клетва и за пеколниот чин, што на животот овдешен тие му го носат..?

Напред чекори непознат месен човек; по него Војводата, Јансата, Осата.

Најодзаден Гоно Златков, со ронливо чувство на ноќник.

Дури откако Таинствениот кажа дека ноќва некаков Француз тука ќе минел, а тој требало да го пречека, Војводата се согласи да го поведе. Како да претчувствуваше дека работата овде ќе испадне уште недоживеана *смола*, му зеде збор дека нема ни да се обиде да се меша во *нивната мајсторија*, туку само ќе стои подалеку и ќе го чека Французинот.

Најмалку на Гоно Златков тоа му беше сеедно; од не-мајкаде, меѓутоа, мораше да го вети. За него, како ни за нив, не постоеше трошка сомневање, дека кај него се наоѓаше темната причина, заради која беа казнувани со ова тројцата блиски луѓе. Тие тоа го прифаќаа, молчеливи камен; при што тој не забележа од ниеден ни напоречки поглед в тил.

Но, Гоно Златков беше веќе длабоко во своето тегаво чувствување, посебно кога беше во прашање Војводата, за да не го сфати неговиот напор да го зачува од нештото, на кое не беше обврзан. Не беше тоа чувство кај него ни само спрема Војводата; беше спрема сѐ од белиот свет; од самиот живот. Кон Војводата тоа чувство ги имаше во себе само сите потен кости, што го прават почетокот на големото човеково проштевање.

Не си дозволи ни сомнително отскитан поглед, од кој Војводата би насетил макар и тошка од сето она, што се случуваше со него во деновите на нивниот престој во Горна Цумаја ; ни пред да ги одделат; ни откога ги одделија. А го сторија и тоа веднаш утредента по нивното пристигнување; Гоно Златков го оставија во домот на Таинствениот, додека нив тројца ги префрлија во еден познат хотел, каде, при секое негово спомнување, блажникава, продолжуваше да се шири миризбата на пресна зелка со овчо, што се вари. Таква некоја за него нагорчливо-блуткава опомена...

Ништо, и по толку денови, не потпраша Војводата. Нити иак чека тој нешто од него да чуе. Можеби и не сака. Сепак, тој и онака се знае. Како да е во тоа понапред и од самиот Гоно Златков во неговите проштевања, според кои и за неговите знаења може да се суди. Бездруго и овој - кај него сѐ уште тих и далечен просвон на чудесните камбани - кај Војводата беше веќе зрел, надалеку чуен свон, што го исполнува. Како што и Гоно Златков може во тоа да биде наполно сигурен, а збор и сам да не рече. Било разбирање меѓу луѓе; вакво никаде. До едно време им се среќаваа погледите; последниве дни Гоно Златков попусто го бара погледот од Војводата; тој е секогаш избеган.

И сега чекорат, темни. Чекоратпо загубената ноќ, волчешки скришни и бесшумни. Како што чекори единствено уште таа по ноќите. По ноќите како оваа, знаат, со нив, и со иста преднамера...

Пред влезот в село, под грамадно некое дрво, на полјанка, непознатиот запрел.

Сите се позастанати.

„Таа таму е куќата од Спиридона,” - им вели непознатиот, покажувајќи со рака некаква куќа, сосем

осамена, што одвај се гледа, но добро се насетува, на петстотини метра лево од патот.

„Ангел останува овде. Ти...” - откако уште еднаш се вгледал секој во нешто потемната грмада во и без тоа темната зимна ноќ, полегната над полето и над планината, Војводата му се обраќа на непознатиот месен човек. - „...ти в село по луѓе. Ние тројца одиме таму, само што без вас не почнуваме. Колку што разбрав, вие го имате накрвено и тој нема лесно да ни се даде.”

„Дури вие да се приближите, со нашите ќе бидам таму,”

- вели месниот човек, пречекорен да појде. - „Вие само сардисајте и вардете да не ве насети. Не е ни толку грозен, колку што е... ганав.”

Исчезнал во ноќта, ако и не потрчал.

„Одиме.” - По некое глуво постојување рекол Војводата.

Нога за нога тројцата заминале.

На папокот од најпостошното дно на ноќта. Сам.

Некое време оваа самота и како да годи; прикрива таа и од него самиот дел од неговиот немир. Сѐ дури, откако ги сообразил јамките, што околу веќе демнат, не се почувствувал стресен. Побарал нешто да има крај себе; го нашол веднаш. Грамадно стебло на крајпатно, длабоко задремано зимно дрво. Чекорот му е по полјанката мек. Темелна е оваа сраснатост со тлото, чунким самото тло се пресегнало во обидот да се подисфрли. Таков е и сплетот раштркани голи гранки и гранчиња, вчипчени за магличаво просветленото најповеќе од намовнат студ, ноќно небо.

Студен е и остер допирот истрештеност на корубата. Најсилно е, сепак, чувството на некого страотно мал. Како што нема од него надалеку по сета ноќ ни поосамен, ни

постуден, ни со покорава од неговиот допир. Седнал во коренот. Да се притаи ли; или од потреба од скут? Потпрен врз оваа темелност, му ја насетил миризбата. Одзив.

...Војводата, Јансата и Осата не спомнаа ни меѓу себе казна. Сеедно тие ли беа оние вистинските; сеедно кој колку и од самите нив воопшто знаеше нешто, или не знаеше ништо; зарек е да се трпи. И најглуво токму пред себе да се молчи. Поинаку, секој од нив сѐ знае... Доколку само уште таквите нешта не му даваат некоја смисла на самиот живот...

Скршнале, а чекорот им е веќе прикрадувачки. Чувството волчо.

Не почнале уште ни да се приближуваат кон куќата, што во темнината прилега на распливнат и слегнат стог, ги залајал пес. Го чувствуваат по гласот, јадро, парталаво овчарскокучиште, со скинато уво. Војводата напред, Јансата по него, сосем не очекувајќи волку оддалеку ништо такво, што би ги открило. Осата просто ги оттурнал и веднаш исчезнал во посока спрема разлајаниот пес. Отаде иде веќе и крцкот со заби, освен сѐ позбеснуваното лаење.

„Шаро, на...”- пригушен глас стрпливо повабува во темнината.

Кога се блиску до него, го виделе како замавнал, потфрлајќи нешто спрема лаењето, што се посмирило. Свирка опитно сето време; некое двоумење е онаму.

Конечно песот молкнал. Има луѓе што со кучињата знаат, одвај помислил Војводата, а веќе пришуморел неверен песји чекор подалечку скрајум. Одвај поткрчнувајќи, го снемало. Дури негде од многу далеку не се начул повеќе кучешки пискот, отколку квичење. Повремен и се повеќе оддалечувањ, кликтежот се носи по полегнатите рамнини, трвожејќи И ја утробата на ноќта.

Но, ова го дослушуваат само Војводата и Јансата.

За тоа време Осата е крај самата кука.

„Што ли се утите таму, мајката..?“- Им вели Осата кога се добрале до него. - „Ќе ни се шмугне; што научивме..? Оди барај го до мајчина му!“

„Ние со тебе ептен сме се одвикнале.“- Му вели Војводата на Јансата.

За тоа време Осата веќе се пуштил спрема отадниот кош од кука̀та и некому таму гласно свикал:

„Бамити семката бамити...Ќе бегаш, а? Не си го нашол мајсторот, бамите, разбра.!?“

„Што е бре..?“ - Прашува, дотрчан и заздишан, Војводата.

„За малу од раце...што е...“ - рекол Осата. - „Се потисна назад, дома.“

Застанале. Војводата предкука̀, Осата и Јансата на обете задни ко̀шиња.

Не минало многу, прострелкале првин два-тројца; потем уште петмина од селото.

„Отвори, Спиридоне...“ - подвикнува по малу новодојден постар селанец со шубара. - „Јас сум Витан, комшијата. Баго мајката, излези.“

Селанецот до премалување ги повторува со едноличен глас зборовите. Дури кога примолкнал, се јавил одвнатре глас на жена.

„Кој ќе ти отвори, така чумата те опасла, да те опасе, ова време, ниедновременно..?“

„Жено! Спиридон нека излезе... Поарно сам да си излезе ... Ние нему ништо не му правиме...“ - Зборува сега оној постар човек во самата порта.

„Спиридон не е дома, небуднику...” - вели одвнатре жената. - „Спиридон сега пред малу ви избега... Пред очи ви ја спрашти. Одете, сенката бркајте му ја...”

„Ама не ми треба мене тој, женска главо. Чуму ми е? Само, имаше нешто да ми дава. Тука ќе биде, рече, пред врата... Де отвори, подај го, жити сѝ најмило. Чекаат луѓе в село да си го земат...”

„Ама како ќе сум ти отворела, да би ти се неотворило, сама жена со шес дечиња... Неврат оттука! Дојди дење, земи што имаш за земање...” - Сега веќе и реди жената одвнатре со глас од прокобите.

„Тука ќе биде, рече Спиридон, ти, кобничиште чумаво... Во врејинка е пред врата. Што ќе ти се стори ако ми го подадеш..? Отвори, сам ќе го земам. Ме чекаат лоши луѓе; без него одовде не мрдам. Имам мака... Ти и самата знаеш. Тука е...” - моли сѝ низ лутина постариот селанец.

„Крши вратот, зарем те попарив, жива да не сум... Кучиште погано... Се идело злодоба по аманет... Кој те научил? Ут, таму, поруганијо една, поругана!” - А гласот на жената е сѝ поблизок. И не толку ни клетвен.

„Ама зад вратата е, еве овде,” - веќе сосем кротко ѝ зборува човекот. - „Подај го... Само колку ракава да ја протнам. Ама подотвори де. После бегај си. Криј се по мутлите...”

„Ти мене умов сакаш да ми го земеш... Те знам јас...” - вели сега жената сосем одблиску до вратата одвнатре. - „Повти нешто, секирава ми е в рака, да си знаеш... Во врејинка е, рече, и тешко, тоа што го бараш..?”

„Во врејинка. И така тешкикао...”

„Ама тешкикао... Ова не се крева, небиднику небидосан, да би не бил... Ова не се покрева, ноќнику..!”

Во еден миг портата е,сепак, подотворена.

Не се знае кога, а петмина се веќе внатре во одвај од некакво исчадено фенерче подосветлениот трем.

Некој приофкал; вреснала жената; списокотеле дечиња.

„Спиридоне, путко... Што не излезеш овде сам што си дробел да сркаш... Туку ме пушташ со жени и со дечиња да се расправам. Да тиbam клетвата погана да ти..!” - Свикал непознат силен селанец.

Ревнал од врвот на скалите, истрел.

Селанецот се стропоштал, дошто е околу поштркувајќи со крв.

Војводата и Јансата дошле до портата; Осата е веќе внатре.

По скалите горе прострелкала сенката од Спиридона; припукале селаните.

„Вардете да не ви се протне, душа погана..!” - Вреска еден од двајцата, што го изнесуваат погодениот.

Како му се мрцка главата, не е ни жив.

Еден од селаните, збеснет, карајќи живо и мртво, го позема фенерчето од рацете на седумосумгодишно девојченце и го фрла во сламата, што исполнува дел од тремот.

Не остана миг што и да било да се каже, се вдал оган.

Кон портата се втурнуваат крави, кози, магаре; одвај му успева на Јансата да го отвори и другото крило. Истрчуваат дечиња, кое од каде. Жената снове деугоре-деудолу по скалите. Црка:

„Трајанке..! Фроске..! Спасе..! Јана... Каде е Јана... Спасе, одзви се, ут..!”

Престанала дури откако го испратила низ врата последното.

Прфнале на слепо по дворот кокошки.

Како квачка на дожд, стои подалеку жената. Сите шест се крај неа. На понекои од нејзината раскриленост одвај главата им сирка. Во очите, на сите, исто студено, им се одразуваат сѝ погустите јазици на веќе добро вдуманетиот бакарен пламен, што со сѝ посилна бучава се подаваат низ прозорците и низ портата; нем крик е на страв и на беспомошност.

„Тате..!“ - со секојдневно гласче подрекло девојченце. Покажува со прсте на покривот. Таму навистина се подава сѝ погоре низ бацата, дури не се измолкнал колку што е долг, висок и сув, пргав, Спиридон.

„Спиридоне црн... Ти велев немој со секакви, а ти... Каде сега, домаќине, кажи..?“ - тивко пропеала жената.

Потоа веднаш сврескала колку што ја глас држи:

„Спридонеее! Што правам без тебе со овие шест околу мене..? Спиридоне!“

Околу неа, кога ќе молкне таа, сврескуваат секое по нешто, сите шест.

И молкнуваат како што почнале, заедно.

Војводата и Јансата се погледнуваат. Немоќни се што и да било да сторат. Се оддалечуваат понастрана; застануваат; гледаат. Им се приближил Осата.

„Оваа стана голема,” - вели.

„Стана голема,” - позема Јансата. - „Вината си е нивна.”

„Не требаше да ги пуштиме нив.” - вели Војводата.

„Ако не ги пуштем, ќе бевме јас или ти, оној таму...” - вели Осата.

„Бреј! Глас не пушти.”

„Гледај..! Гледај!”

...Гориселска кука.

Само една горка судбина меѓу црното поле и уште по црното небо, гори. Свеќа? Кому уште му е потребна таа..?

Чиниш за појасно да не види од Гоно Златков ниеден се што стануваше таму; и колку жестоко тоа во неговата севкупност и без непотребните подробности, гори. Без посебен глас, што само попусто самата тревога би ја тревожел; гори.

Чисто п светло, гори домот на мачни селски домаќин и домаќинка; закрилата, постелата, сонот на здушените дециња... Гори. Гори душата. Магијата. Под прагот змијата.

Гоно Златков го гледа како на дланка човекот, што отпрвин ја подаде само главата, а потем веќе се протнува низ бацата дури не се доизвлече горе целиот. Висок и пргав, според тоа како се искачи одеднаш и се исправи одеднаш на средината од сѝ уште неприкосновениот, осветлен како арена покрив, тој таму ништо не насетуваше. Таквата заблудна утеха со недосежноста на ова убежиште и дека повеќе никој не му може овде ништо, беше веројатна причина и за неколкуте негови, повеќе напукувачки, отколку заканувачки, крикови. Неговата сигурност беше таква, за секој што го гледа да му поверува.

Но, и таква самопрелага, која оној таму само по некој мигпочнал веќе сам за себе да си ја открива..! До најодзадниот миг да не ја признава; а од неа да има се помалку каде. Нели и некоја надеж, сепак: та зарем е пред очите на светот дозволено.. сѝ ?

Пламените јазицитогаш, првин од предната страна, почнуваа да стасуваат со вршковите догоре, до самиот раб од покривот; како што сосем бргу зеле тие веќе и да ја надраснуваат стреата, лазејќи отпрвин како крвци црвени повитки по покривот.

Но, тоа е само од едната, и нешто малку од соседната до неа страна. На човекот сѝ уште му припаѓа половината од покривот. Тој пак испуштил некаков глас; сега е тоа крик негде насреде меѓу страв и чиста закана... Најмалку тој озгора

можеше да види за колку кусо е предопределена неговата сигурност. Само додека не почнал од двете отадни страни на куќата пламенот да наизлегува, отпрвин низ прозорците, а потем веќе и одвнатре, низ самото душеме, пробивајќи се сѝ повисоко, божем во некој натпревар од која страна побргу и посилен ќе се вивне...

Така и од овие две страни, само со некоја позабрзаност, почнало да се повторува истото, што само пред малу беше на страните отспротива. Догоре, надвишувајќи го слемето, стасуваат сепак побргу вршковите од првите две страни со нивните сѝ уште недооформени ни во пламен повитки, слична на избрстените фиданки од дрвјата, пред да успеал да доразвие листот.

За одеднаш пламенот и од овие две страни да застане висок како сид, затворајќи го кругот на огнената стапица. Потаму, во стремезот да се соедини, пред да полета, пламената стихија, колку што се исфрла погоре, само сѝ повеќе се стеснува, обидувајќи се да покрене глава кон оловно-сивите небеса и да искукурига.

Човекот е сега на самиот врв на покривот, крај оцакот. Оцакот стои, човекот не може исправен, дури и кога за него се држи. Се счучурил на самата вршка од слемете...

Вниманието на Гоно Златков му го одвлекла за миг некоја друга светлина; некоја друга бучава се чула. Тука е, на некој чекор крај него, моторот на колата, што работи уште некое време, стоејќи; звукот и светлината згаснале одеднаш.

Истрчала отаде, со некаква крилесто размавната темнина околу и со нешто најцрно во грамадна распосланост згора, фигура.

Уште ништо не рекол. Само стои до допир близу. Гледа.

Раздувувано, труе лулето.

А токму овие мигови, овие пеколни мигови, недалеку, на покривот од една некогаш осамена селска кука, целата во пламен, на самото нејзино врше, таму кај што застанува баш мајсторот, кога го пее својот благослов, сега се исправа во сета нејзина височина претенката и предолга сподоба на човек - значи, и таква, сѐ уште е жива - и таа сега почнува да се извишува, да се извишува. Дали е само згорештениот воздух, што неа за толкупати ја издолжува, соодветно колку што ја истенчува, сѐ дури, во некое испредување меѓу судрените пламени заплисоци од сите четири страни, не се покренала по пламените платна во откинување и сама спрема вишините, лебдејќи миг-два, чунким е привидението се повисоко на галабот спроти Водици? За само нешто потоа ова привидение со иста маглевинка со синкави преливи како што се замислува во детствата... сето во секавичен миг да се најде разложено напалу. Едната половина од кое се виши се повисоко; а другата, онаа наеднаш неочекувано црната, веќе и се стропоштала врз оцакот. Незабавно се востановила отаде и веќе се запрела сребрена некоја струјка по средиштетето на здружениот нагорен тек на пламењата. Се кончи оваа кривка нишка и ниеднаш не се прекинува; порабува таа секое ново пламено змавнување со својот вез; токму е таква послушна таа во нејзиното лелеаво отстојување меѓу бучавата на пламените зплисоци, што се чини најповеќе како скришем со себе да доискрадува сѐ преостанато од онаа грешна страна - долу, што било за нагоре. Патува оваа нежна повитка високо, највисоко. Патува се чини погоре и од платната откинати пламења, што едиоподруго одлетуваат и веднаш се губат. Таа ни одлетува, ни пак се губи; туку само кади и се виши пругоре во невидливото...

Сјансувачки безучесно, постои ли воопшто небо?
Од намовнатоста мошори полноќен скреж.

Одвај понекогаш видливо, во средиштето на слејаните четири страни пламени текови, нешто како катранова дамка. Се црнее и е сѝ помало, на врвот до оцакот. Немоќниот јазик пламен, допрен до него, го посребрува, а самиот отскокнува, како оново да се преродува.

Дури не се изедначило во некаков општ усвит сето. Потем само се стропоштало, втонало самото во себе, всреде.

„И за Африка тешко замисливо...” - не можел да најде ни проклето помалку што, ни со поинаку опустошен глас, најмалку во кој миг, веќе прословил Алберт Лондр.

Сепак е глас. Човеков. И сѝ е во него само сува, не-сакана, но и сосем небезучесна, туѓа бол. А и сама е потаму од најпотресниот можен липтеж.

Гоно Златков, дури откако го почувствувал сето, го погледал. Останал со погледот во неговото лице, нем.

Дури отаде не се подала, до усвит болна, шурката гнев. Далгата бес. Соспата крик.

„Би требало ти да се смееш, господине Лондр...” - рекол низ надве препукнато грло, Гоно Златков. - „Би требало да скокаш наоколу и да поткрикнуваш од радост. Пред тебе е делото на твојата *цивилизирана Европа*... Делото *нејзино* со народот мој. Но, тој и потаму овие два збора не ќе ги изговара еден без друг.”

„Ги има и што молчат. А и такви што сѝ кажуваат ги има...” - Вели на ова Алберт Лондр.

„Толку полшо за неа. Што има од тоа проклетникот... тој? Не ќе му го врати ниеден неговиот бог. Патот. Сонот.”

„Ти си прав...А јас не можам повеќе.”

„Обиди се уште да си го замислиш, она таму. Какво е, кога е од самиот себе. Твојот народ, на местото од мојот... Себе си, на местото од оној горе; или од оние долу... Или барем ова, што сум сега овде јас... Сето време со ликот од татка ми крај мојот пламнат дом... Можеш?”

„Пријателе, ти ми кажа сѐ.”

„Збор.”

„Ти не си за со нив...” - Се осмелил најнакрај Алберт Лондр. - „Дојди со нас.”

„И во кош со змии. Само Одовде...”

Онаму се стропоштал и втонал целиот покрив со горниот кат.

Сноп искри се вивнал в небо. Немоќен пред темнината, бргу и сѐ побргу гасне. Само понекоја, ретка, се извива змијолико, мачејќи се да дотрае.

И успева да си умре сама.

Долу сѐ се свело само на еден усвитен квадрат меѓу четирите камени зида на приземјето.

Жива жар зимното утро ќе затекне одвај всреде.

Белата пепел како и миризбите, се развева бргу...

Горчлива помисла пред горчливата вистина за едно лажовно бекство.

Гоно Златковсе вовлекол во колата.

...Патуваатпредолго . Предолго чемерно молчат.

„Земи бомбонче,” - се пресегнал со едната рака кон него на задното седиште валчестолик, возачот.

„Ништо повеќе од вас..!” - Горчливо се опсекнал Гоно Златков.

Уште кога би било вистина, си подрекол со уште полута злоба веднаш потоа. Голо е чувството за некаква грамадна обезбоженост и кон самиот себе.

6.

„...Боже, знаеш ли барем ти колкумина *ни* има восекого од нас, *нас..?*” - сето ова одеднаш го искажала Малинка на самиот почеток од деновите, што допрва за вакви прашања им надоаѓаа.

За тоа и да се престори во прашање не со кое што ќе живее оттогаш Гоно Златков во затворениот круг од својот необичен самозаборав; туку е *си* повеќе врашки предизвик кон себеси - спроти беспределите за себе превозмогнувања.

Има нешто маѓепсувачко во оваа заблудност. Откинатост - независно дури ни колку сознајно преправена, како артистичка ролја, но и најмалку тоа - заедно со *си* друго, што те создавало, и од самите животни тежини. Татковини - туѓини. Вери-изневери. Обречености-отстапништва. Клетви. Горчини. Крвни долгови... Сето тоа е соблечено од себе и веќе е расфрлано на сите страни; а ти си истрчан далеку од себе, лесен и гол. Божествена препуштеност на олеснетоста и на безгрижноста. На привлечноста зачудувачка на најповршните инстинкти, на кои ни самиот не им бараш оправдание. - Зарем би постоеле, ако не се исто така предели од човековите соништа? Доколку, притаена всреде - во молкот будност - во будноста молк - не бode неподзагасната, предавничката жишка на смислата и на сета бесмисла, што и до полн раскош го обраснала животот, чекајќи го својот миг. Тогаш и нека чека.

А од зеницата на таа средишност - се искри неосознајлива жестоката конечност... веќе и прифатена обврска. Малечка смисла на сите вселенски бесмисли; крајот. Врзан в крпче и оставен на сосема определено место. Дотогаш...

Најверно довејан од некаков друг свет, од некакво можно постоење, а сепак негов, нивен со Малинка, живот.

Игра што постојано мами кон докраен самозаборав; живот отаде работ од она што си бил во твоето со ни една подробност незаборавено јаве; само што и живот од надворешната страна на таа поттурната и само одложена вистинска тежина; сон, кога тој мисли веќе те има. Ти си тој, што ни еднаш го немаш.

А како да си и излегол на судбината, чекорејќи со неа, на несонувана горска чистина. Лиснина и ведрини, за кои си исто така роден; кога би го немало оној гомарен грамаден долг, оставен да го измируваш со себе.

*
*   *

Имам сѐ уште само дваесет и седум години, ќе помисли поеднипати бегло.

Малинка тукушто ја префрлила дваесеттата.

За, здогледувајќи ја како му доаѓа на закажано место со нејзиниот знаен како длабоко всадена мелодија, здржан чекор, веќе е потрчан кон неа, отпрвин кинејќи синцири околу секое од своите движења... но, со секој нов ден и секој нов чекор сѐ полесно и посамоуверено. Толку полесно и посамоуверено, што ја гледаш како и таа веќе му потрчала во пресрет, а нејзе Ы е тоа помалку лесно...

Се држат за раце. Се гледаат, смеејќи се. Се радуваат еден на друг. Но, само така, само двајцата фатенираказарака и загледани со отворен поглед еден во друг можат да го имаат тоа. Да живеат, или да се залажуваат, сеедно; убаво им е...

И Софија е град, кој исто така има многу нешта да им покаже. Многу нешта и да им подари. Да ги стави во искушение со своите можности за едноставни попатни игри и да ги приближи. Да им дошепне многу што и да ги опомене.

Да ги натажи, за да ги разведри; да ги осами, за да ги изградува, најдени; неусетно да ги збогати.

Живеат.

Распостила градот пред нивните нозе скржаво прикривани сокровишта; околината несонувани предели. Малинка е неуморна во присвоената ролја на водич, изнајдувајќи за него

- но и за себе - очигледно само по слушање знајни, а сега и пред неа првпат разгрнувани дипли од времиња и од животи, со прикриена смисла на знаменија. Но, и најцврсто зачерупените школки се раствораат пред нејзиниот сигурен усет, од детството бран; не се случи ниеднаш однатре да не проблесне бисер.

...Најдоцна десеттиот ден е по неговото враќање.

Минуваат крај ненаметлив, предизвикувачки излог; го повела за рака до него.

„Овде имам стојано до трнење нозе.” - Му вели. - „Отпрвин со другачките, на враќање од училиште, потоа и секогаш, кога ќе се најдев близу, сама.”

Во излогот, по целата височина, се белее воздушеста невестинска облека.

„Ги менуваат секоја недела,” - му вели, ни сама не знаејќи зошто со притивнат глас. - „Девојките по целиот град за секоја од нив разговараат скришум.”

Ја воведува за рака во внатрешноста на чуениот салон за венчални облеку во Софија. Стојат крај моделите можеби за година наназад; за секој од нив има што да му раскаже. Молчи единствено за оној, што го присвоила во себе.

„Кажи, Малинка.” - Ја открил.

„Во овој се сонувал.”

„И не си можела во друг.”

„Ние сме венчани, знаете...” - Ѓ објаснува, кога им пришла, на раскошната постара дама Гоно Златков. - „А сепак, госпожа, мојата сопруга би сакала во оваа облека макар да се фотографира.”

„Тоа ви е дури чудесно, господине,” - со пријатен кадифен глас му одговара поднасмевната оваа љубезна госпожа. - „Би можела да ви го повикам најдобриот фотограф во градов. Сепак, ќе се осмелам... Како би изгледала вашата убавица ем на венчална фотографија, ем сама..?”

На ова тие сите тројца се присмеале.

„Па добро, секако и јас негде нешто ќе најдам...” - Вели Гоно Златков и не само по малку збунет.

„Вие нигде ништо не морате да барате, господине,” - сега без шега, но сѝ уште со остатокот од насмевката околу своите очи, му вели, веќе водејќи ги кон спротивната страна од салонот, оваа госпожа. - „Вашата сопруга, чиј што вкус сум должна високо да го ценам, нешто тука и за вас ќе пронајде.”

Не поминува час, а тие, ако не во најраскошните, тогаш сигурно во со најбеспогрешен вкус одбраните за себе и според себе венчални облеку, позираат во ателјето, според многу нешта околу навистина на најдобриот фотограф во градот.

Утредента, меѓутоа, одбраните венчални облеку ги донесла со пајтон во нивниот дом истата раскошна госпожа од салонот, сакајќи, сепак, да се распраша не станува ли збор, во врска со уплатата, што ја добиле, за некоја грешка. Не е, се разбира, грешка. Облеките ги платил, преку банката *Молов и Ко*, Гоно Златков. А само по недела, во излогот од најдобрата фотографска работилница, во средината меѓу останатите фотографии, стои нивната венчална.

Навидум и не забележувајќи, сѝ почесто во вечерите во нивната куќичка се прибираат подоцна. Со пајтон, или со такси, си одат по завршувањето на биоскопските и на театарските претстави, или по другите вечеринки.

Ни куќичката не останува настрана од таквите неустени коренити промени. Како направена - така неподновена, отпрвин соседите повеќепати го забележуваат Гоно Златков, како, шеткајќи покошула наоколу по дворот, со рацете в џеб, нешто се подзагледува. Дури не надошле една понеделничка утрина тајфа мајстори со сета нивна врева, како и со нивните скелиња, варови, песоци, греди, керамиди, мотики, лопати, копанки, скали, мистрии, чекичи, тесли, пили, висаци; поедни- пати и со нивната песна и благослов...

Не минало месец, а една ранопролетна утрина, осамнал дом, сосем нов, што ги радува оддалеку очите и кон кого обично се брза.

...Катагодишен пролетен бал е во дипломатскиот клуб, во кој се последните месеци во достатна мера забележани гости, за да не им треба труд да ја добијат и својата покана.

Сомневањето, во какво што во последно време знае сѝ почесто да се престорува она, што од поодамна се разраснуваше во неа привидно како љубопитство, веќе и ја наведува Малинка поеднипати подолго да се позагледува во него - не толку со сериозен прашален израз, колку со мигновена празнина непознавање во очите, што со најголемо задоволство би ја пренебрегнала, да не ја растури маѓијата... -Токму тоа и ја одбра оваа ноќ да се отвори.

Останати на масата сами, додека другите нивни пријателски двојки танцуваат, Малинка, најверојатно при случаен навев во настроенијата, сепак прашала:

„Од подолго лебдам на некое деветто небо... А еве ништо не разбирам. Кои сме ние овде... лудо?“

„Нам ни е добро?”

И Гоно Златков веќе ја повел во лесен разлелејан валс, на кој повеќемина околу му се љубуваат. Кога е крај, од некој агол им приоѓа Алберт Лондр. Церемонијално отвора за нив шише шампањ.

„Лудо, само во кој свет ме доведе...”

„Судено, чудесна моја. Ти веруваш во судбина. Конечно, сите те имаат многу поблиска; ти нив ги маѓепсуваш... А мене тоа само ме радува.”

Дома се одвезле, испратени од три бучни пајтона, во кои е и песна, и армоника, и прегласна другарска смеа.

Спалната им е раскошна. Изборот и порачките се на Малинка.

Лежат во широко бело снежно легло. Како еднаш, им се донираат врвовите од прстите на средината.

„Ти недостасува?” - ја прашува,откога се подолго обајцата загледапи на местото кај што беше еднаш сликата на една убава жена.

„Не. Засега... Сѝ уште не.”

„Има ли илјада години... оттогаш?”

„Кои сме ние? Тие..? Или овие..? Ти еднаш сепак ќе ми кажеш.” - Му вели, наднесена со лицето над неговото.

„Утрее Цветници. Одимевцрковина *тој* кај тебе му одбираме име. Така..?”

„Ако е така ред.”

„Веднаш потоа нешто важно ќе ти покажам.”

„Зошто не сега?”

„За сѝ си постои час.”

„Ветуваш?”

„Ветувам.”

„Тогаш добра ни, на сите тројца, и лесна ноќ.”

...Празничноста не е во ништо одделно; таа не е толку ни во достоинствениот сеопфат на камбанениот звон; ни во на променетоста на групите луѓе, упатени со некоја смиреност кон црквата. За погледот што ја бара, проблеснува таа и во ранопролетно свежиот некако и свонлив воздух на огрејсонцето; се сребри низ мрената маглевинка, што лебди негде скрајум, а кога ќе ја побараш ја нема.

Во предверјето на соборната црква Гоно Златков и Малинка се пред да е надојден најбројниот народ, но и кога меѓу згуснуваното мноштво сѐ поминува незабележано. Можеби само за извесно кусо време сите нешта се се уште со незагубена целовитост од своето значење.

Почувствувале во еден миг обајцата како им ги радуваат непознатите погледи на еден повозрасен, еснафски, домаќински свет. Од меѓу овие групи, најнеочекувано, на по некој женски лик ќе проблесне препознавање. Се слуша тивко: „Малинка...“; или дури „Нашата Малинка...“, погласно, со предизвик и за поздрав. Малинка на тоа најмалку сака да се оглуши. Се свртела уште на најпрвиот шепот и веќе се поздравува со една, со втора, со деветта постари жени, што околу неа се збрале.

Ги знае сите ио име; им го претставува *момчето*; и се минува со некоја воздишка, со чудесна здржаности тивка празнична тржественост.

„Сите се тие нашинци,“ - му вели потаму Малинка. - „Со понекои од нив моите заедно и пребегнувале. Многу се имаа во годините на детството...”

„Братучеди по прокуда.“ - Рекол Гоно Златков.

Гласот му е таков, што, како да чула нешто веќе и добро подзаборавено. Тоа ја предизвикува внимателно да го погледне.

Горчливоста му е одвај во аглите од усните.

Запалиле снопче свеќи по свешталниците; обајцата се веднале и запалиле *за душа* на неживите.

Стојат, со чувство за некаква чудесна сплакнатост, пред раскошниот иконстас, додека трае свечената литургија. Заскитани со сеќавањата низ ангелските предели на детствата, се мајат на самиот раб од самозаборот. Рајот и е рај, кога е загубен.

„Шепни ми го,” - и подрекол по една вечност, тивко.

„Јас ли..?” - со очи полни молба шепнала Малинка.

„Ти, како јас. Биди храбра.”

„Ако биде девојче Темјанушка.”

„А сега *нег* о... ”

„И *него* јас..?”

„ *Тој* е кај тебе. Чека.”

„Ако биде машко... Свездан.”

„Си ми сирнала во сонот. Нека му е честито името.”

На излегување, во црковниот двор, Малинка во еден миг застанала пред него; рекла:

„Тоа е името на брат ми. Многу се сакавме.”

„А она беше името на мама... Така?”

„Беше. Можеби јас...”

„Таа и потаму не е способна ништо да скрие. Ја слушаш ли, Свездане?”

Пошле, водејќи се за рака, до пајтонот со два бели коња. Влегле во него.

„Таа има душа за сето свездено небо... Од него и твојата ти ја подарува. Уважувај ја, Свездане.”

А пајтонот веќе одминува, отпечатувајќи ги стапките на коњскиот раван по улицата на добро разгрнатото сончево претпладне.

„Добро ли ве возам, господине..?” - Прашал едно време пајтонџијата.

„Довде одлично. А одовде до *Банката Молов и Компанија*.”

„Разбирам, господине. Тоа е една видна банка.”

„Видна.”

„Малку е далечку...”

„Ќе имаш време да се вратиш уште еднаш.”

„Денес празник... Тоа би ми било најдобро.”

Пајтонт застанал пред огреаната од ранопролетното сонце двокатна кука, со распоредени со висок усет барокни елементи по фасадата, на *Банката Молов и Ко*.

Им отворил познатиот на Гоно Златков портир, кој и ги вовел во антрето. Поради неработниот ден, на влезот во банката е решеткаста железна преграда; затоа пак од десната страна се отвора со нивното влегување тешка дрвена врата, на која одвај матово просенува спитомувачка резба. Од зад неа веќе се појавил, висок и со лавовски распуштена коса, господинот Молов. Од фамилијарниот изразна неговиот лик не доископнеал изразот на некаков восхит, што кај него го буди секоја нова средба со Гоно Златков; но, неговото воодушевување нема крај, додека ја запознава Малинка, подрака со која тој веќе и исчекорил во влезот на големиот сенчест салон, коментирајќи го прегласно своето доживување. Тој таму веќе и ги претставува, најпрвин Малинка, а потоа и Гоно Златков, на својата кротколика и во вистинската смисла на тој збор благородна на лик госпоѓа Молова.

По вообичаените, меѓутоа воопшто не и конвенционални љубезности на една подготвена средба, преднамерена за зближување, поседнале Гоно Златков и Малинка врз тежок канабе со темнокафена обвивка, а господинот и госпожата Молови на фотелјите спроти нив. Сериозна прислужничка послужува со вообичаените за овој свет понади. Кога се овие редови готови, тогаш неприкриено

наклонетиот Молов станал и донесол некаква папка, која, откако ја оставил пред Малинка, ја отворил, посочувајќи и кон неколку подредени документи врз неа.

„Повелете и добро погледајте, госпожа Златкова. Тука е сѐ спремио и го очекува единствено вашиот ценет потпис за согласност...” - Вели тој. - „Но, пред тоа јас се чувствувам навистина должен да ви признаам, дека овие мигови и повеќе од што треба го сфаќам вашиот сопруг. Уште штом беше известен за наследството, знаете, господинот Златков побара тоа да биде заведено како заедничка семејна сопственост. Тој ги остави и вашите податоци; и уште со тоа документот беше валиден. Меѓутоа, заради карактерот на постапката, се подразбира и ваш потпис. Вашиот сопруг вам веројатно веќе ви кажал сѐ во врска со тоа... Но, зошто ме гледате така со вашите беспомошни очи на срна..?”

„Затоа, господине, што јас до овој миг немам чуено за тоа ниту еден единствен збор..!” - Вели Малинка со најискрена возбуда во својот глас, од која дури и се привцрвенила. - „Верувајте, јас и овој миг се уште мислам дека вие со мене само пријателски се шегувате. Какво е тоа наследство..!”

А очите и се искрат, спремни тој миг да се облејат во солзи.

„Тогаш извинете, дете мое,” - рекол на ова господинот Молов, не многу спокоен и самиот. - „Тој мислеше најдобро. Знаете, ние мажите имаме обичај да бидеме најнемилосрдни во споделувањето на она најдоброто...”

„Лудо..!” - Му рекла, со очи полни немир и возбуда, Малинка.

„Прости,” - Ы вели сега Гоно Златков, погалувајќи ја по образот. - „Не мислев дека вака ќе го доживееш... Но, ни поинаку не можев. Ти само прочитај за што станува збор; а потоа ќе потпишеш.”

„Сега и ќе ве оставиме малку сама. Имам јас нешто само машко таму, да си наздравиме...” - Рекол господинот Молов и го повел Гоно Златков под рака до недалечното бифе.

„А еве, и јас ќе бидам тука, крај вас. Ако можам со нешто да помогнам,”- и госпоѓата Молова, не без прекор погледнувајќи во мажите, приседнала веднаш до Малинка. Тие две дури и рацете си ги позеле. А Гоно Златков знае, дека ниеден подобро од оваа жена не ќе Ы го раскаже на Малинка неговото доживување со *Банката Молов и Ко*.

„Јас сум виновен,”- рекол крај бифето господинот Молов, полнејќи две кристални чашки од темно карактеристично шише со некаков бадемest пијалак. - „Избрав.”

„Не е ништо,” - вели Гоно Златков. - „Таа само не можеше да претпостави што ќе биде тоа, што денес и ветив дека ќе Ы го признаам. Станува пречувствителна, знаете...”

„Со среќа да е, млад господине Гоно Златков.”

„Со среќа и наздравје единствен во добродетелта, господине Молов.”

Се напиле со тивка топлина во очите.

„Јас обично застанувам на една.” - Вели сега господинот Молов. - „Но, овојпат би го прекршил тој ред... Сакате?”

„Со задоволство.”

Се напиле.

Откога се изнаразговарале добро на оној канабе, госпоѓата Молова се оддалечила со прислужничката, што тивко им пришла веројатно нешто да се допраша.

Останата сама, Малинка му дала знак на Гоно Златков да појде кај неа.

„Лудо мое... Зошто не ми кажа..?“ - Го прашува со очи, во кои само што не бликнале некакви само нејзини солзи од пријутености од близина. - „Таа сѝ ми раскажа. Па ова е потресно со твојот чичко...“

„Денес беше ден за тоа, Малинка.“

„Само овде ли да потпишам..?“

Пришол господинот Молов.

„Само тука. На трите примероци. Другото оставете го на мене.“ - Рекол тој.

Малинка потпишала. Господинот Молов ги прибрал папките.

„Ги доведов, мила моја, ти да им се пољубуваш,“ - Ѓ рекол господинот Молов на својата сопруга, сретнати во дното на салонот.

„Јас сум ти навистина благодарна. Таа е волшебна.“

„Си замислував дека е; не волку.“ - Вели тој.

„Таа и не е... сама. Благословена е. Забележуваш..?“

„Тој нешто такво и како да ми наспомна. Или сам си вообразив... Не бевсигурен.“

„Можеш да бидеш, сосем.“

Господинот Молов се сместил во својата фотелја и го побарал погледот од Малинка.

„Парите се за мене сиво секојдневје, драга госпоѓо Златкова. Занает. Но, преку вашиот сопруг, преку вас сега, почнувам одново да си го засакувам. Има во тоа нешто од младоста, ме разбирате. Ви благодарам за тоа, навистина... Посебно вам.“

„Што е со мене? Сите вие денес како да сакате да ме разгалите...” - Малинка се обидува да се пошегува, а тоа во вистинска смисла го засмејува домаќинот.

Нешто потоа приоѓа госпожата Молова и, не без недоприкриена пријатна вознемиреност, ги поканува:

„А сега ќе ми направите големо задоволство, ако повелите... Ние се обидовме овде нешто малу да подготвиме.”

И таа веќе ја повела Малинка под рака спрема поставената трпезариска маса, на која е сервирана богатата закуска. Разнежени се на некој притаено срдечен начин сите четворица, додека се гоштеваат и едно со друго со задоволство си угодуваат.

...Незпирливо се ронат бројаните дни; независно минат ли тие низ велигденските ноќни црковни бдеења; низ прошетките по многуљудните паркови во претпладнињата; во посети и средби, или на неколку излети со *веселниците*, како што се шегуваат меѓу себе со уште седум-осумте врнички брачни двојки од меѓу гостите на клубовите и редовните посетители на театарските ложи. Капнуваат, еден зад друг, согорувајќи до краен безозтаток и оставајќи по себе само уште по една жед и по една неискажлива бол. Кај Гоно Златков се престорило во навик да мине преку секој таков изминат ден само уште еднаш со мислата, пред да го пушти да одлебди во заборавот.

„Какви денови...” - Не ѝ останало незабележано на Малинка нешто од тоа во него, на некој неуловлив посреден начин. Како што не помалку строго ја учи и некој инстинкт од неа ништо во врскасо таквите свои насетувања, освен што ќе им се препушта, доживувајќи ги, да не покаже. Дури и самата да се здржи да оди од тоа потаму.

Стојат на блага вишњика иа зајдисонце; пред нив во низината благо тече река; одблесокот ја прекосува од едниот

до другиот брег со жестокост на замавнат сребрен меч, околу кој сета вода трепери во огненоцрвени пламнувања; а таа тоа веќе и го рекла.

„Помни ги.”

Што би ѝ возвратил друго?

„И ова..?”

„Сето. Од најпрвиот миг.”

„Го има за повеќе животи.” - Рекла сега сосем неслучајно

таа.

„Го имаме, Малинка. Ретки сме со тоа.”

„Ти, сепак, првпат...”

„Што е, Малинка?”

„Колкаво ли е тоа, што го немеш овојпат..?”

„Даживееме како даго нема, Малинка.”

„Тоа само ти, лудо...”

„Само со тебе, Малинка.”

Минуваат прегрнати по алеја на убав парк.

На далечна полјанка од дното на алејата пред нив им намавнуваат и им довикнуваат секакви шеги најнестрпливите од нивните *веселници*.

Таму се огласила веќе и гитара. Пеат некоја од модерните француски шансони.

...Како домаќини на закажаната вечера во дипломатскиот клуб Гоно Златков и Малинка отишле нешто порано.

Назрева постапно вечерната празнична атмосфера; а нив шефот на салонот одвреме навреме по нешто ги консултира, приоѓајќи на ангажираната маса за четворица.

Од дискретен агол, забележан, со театрален гест со обете раце, се поздравил Алберт Лондр.

Уште самата појава на влезот на господинот и на госпоѓата Молови, меѓутоа, разбудила општо љубопитство. Тричветорица ним веќе им пришле; додека шефот на салонот, во својот елемент, пренебрегнувајќи се од тој вид, ги приведува Ценетите гости до масата, кај што ги очекуваат Малинка и Гоно Златков и, не оддалечувајќи се, бдее над нив, дури не ги сместил како што смета тој. За, конечно, дури по здржано срдечните меѓусебни поздравувања, со сите нови приоѓања до нивната маса барем уште на седуммина од гостите, што се почувствувале обврзани да им се јават на високопочитуваниот господин Молов и неговата сопруга, шефот да реши дека е слободен да ги остави сами во нивниот куг, во кој е веројатно засекогаш веќе и востановен само нивниот тивок и срдечен однос.

„Само како убаво изгледате, Малинка.” - Вели со некоја трогнувачка искреност госпоѓата Молова. - „Блазеси ви...” „Една девојка и една млада дама уште долго нема да ја забораваат луѓето во еден крајморски град...” - Рекол на ова господинот Молов и во богатството на неговата насмевка е нешто повеќе отколку што е сиот тој. - „Не знам, ви кажа ли вашиов ценетсопруг, драга Малинка, но ние сме Солунчани.” „Да, ние сме Солунчани...” - прифатила само мигум со носталгична насмевка госпоѓата Молова. - „Но, ние исто така одамна сме заборавиле дека воопшто постои излегување. Животов ни го подмладивте, тоа да го знаете...”

Прислужници со количка сервираат пред јадења, аперитиви.

Наздравувањата им се тивки и полушеговити.

Миг е, кога од сета одбрана многуљудност наоколу останал само пријатниот мек брмтеж на разговорите; кога се чини дека сите луѓе наоколу се токму со оние, со кои

единствено сакаат да бидат, кога се мернала лесноумна и помислата: - Оној што тоа не е, виновен е самиот...

Токму при една таква и пред себе притајувана разнежнетост, стрелнал пред погледот од Гоно Златков и веќе спржел, понижувајќи до крајна жижка на сознанието, од поодамна со јанса очекуван поглед. Проникиувајќи го, маѓепсал божем случајно мернатиот меѓу останатите околу влезот лик; сосем исто воомјазено загледан спрема него миг - два. Тоа е, без сомневање, тој; иако само еднаш во попатна ноќна средба го видел. Понезнаен од секој друг незнаен и го препознал по тоа. А очигледно и она што му го носи, е тоа, што една ваква прекрасна вечност го чека.

Се обидува да го опише. Може да му затреба. Висок е и снажен триесетипетгодишен маж. Косо подгорено чело; црна и права коса, црни веѓи и мустаќи, безмалу на смуртен тип.

Сепак, најмалку е само во тоа посебната препознајност на овој лик, кој ќе остане врежан во сеќавањето најповеќе според мртвечката морничка, што мигнувањето во неговите грамадни очи ја носи. Ретко големи очи; ова морав да го знам, си рекол. На Гоно Златков, без некој да забележи што и да е, таквиот приод му помогнал успешно да ја дораскаже и најновата анегдота. Дури потоа ја почувствувал предавничката морничка по рбетот.

Чунким некој отаде му климнал, се извинил; станал.

Застанал со шефот на салата и тука со него прават некаков план. Тоа е, бездруго, доста, за да биде оставен и од најсомничавиот поглед.

Во антрето нема никого.

Во тоалетот пред огледалото повисокиот господин со снажен мустаќест лик држи в рака темножолт коверт.

Го подзел, пред да рекле збор.

„Тука ти е сй.“

Го сместил во внатрешниот џеб.

Погледот на овој одвај знаен силен лик се мачи да биде студен. Не му успева до крај. Црните како ноќ зеници врз грамадните белки, во кои е сиот студ, ги чепнало некое стоплување. Тој и крајот го претчувствува, без да знае што и да е.

Секавично се врамнотежило сето и Гоно Златков е од тие страни веќе железно - студено мерен. Му подал рака.

„Инсистираат поскоро.“

„Лисицата ви е позната...“

„Оди. И многу среќа.“

Гоно Златков е веќе на излезот, со уште еден посвоен поглед во тилот.

На поминување одвајосетно си климнале со шефот на салонот и Гоно Златков е веќе на својата маса.

„А јас се обложувам, дека вие со него нам некое големо изненадување ни подготвувате ...“ - му дошепнал дискретно господинот Молов

„Спрема гостите, на кои од срце им е наменето, сепак е нешто скромно...“ - Му одговара Гоно Златков на овој волшебник на севкупната околна блискост.

Ако некој забележал нешто, тоа може да биде само оној Црнобрад лисец со неговата лула, помислил Гоно Златков, фаќајќи

му го погледот на Алберт Лондр, со кој го проследил патот на смуртениот црнокос човек до една од подалечните маси, на која го чека незнаен другар.

Затоа е посебно задоволен, здогледувајќи како кон нивната маса, со широко потсвртување по празниот простор за танцување, зел да се приближи шефот на салата, носејќи на едната рака, над рамото, раскошен сребрен послужавник, на кој е миризлива печена моруна по целата

негова должина. Оваа парада во неочекувана мера го разбудува општото љубопитство; погледите од поголемиот број маси веќе ја следат.

„Моруна!“ - Одвај здржувајќи се да не плесне со рацете од восхит, рекла госпоѓата Молова, додека шефот на салата со елегантен гест го симнува послужавникот и го спушта врз подготвеното постолје до нивната маса. - „Само од каде ја добивте, скапи мои..?“

„За нашите ретки и уважувани гости, госпоѓо... во секое време сѐ!“ - Вели на ова со само на негов начин подвлечена важност шефот на салата. - „Можеме да сервираме веднаш; или малку ќе и се пољубувате..?“

„Понекои и едното...и другото.“ - Промрморел на ова господинот Молов

Тоа Малинка, но и госпоѓата Молова убаво ги насмеало.

И самиот дел од оваа атмосфера, шефот на салата со двајцата прислужници придонесле уште многу придружни потреби за една таква вечера; дури конечно не пристапил кон сервирањето. И тоа е една навидум лесна игра, а во суштината виртуозна, што жените подобро ја разбираат и без здив ја следат. За тоа време господинот Молов и Гоно Златков го допиваат својот втор аперитив, довршувајќи некаков деликатен разговор кусозборно и со тивка согласност.

Изборот на виното, се разбира, му го препуштаат на стариот Солунчанец.

„Си забележал ли, мил мој...“ - вели госпоѓата Молова, со осетно растреперен глас, кога сите првпат си наздравуваат, кон својот сопруг. - „Си забележал ли од колку одамна не сме си посакале нешто да ни потрае?“

... Од клу бот излегуваат меѓу последните гости.

Се возат со осамен ноќен пајтон по безљудните улици.

Мирисаат багреми.

„Од кога не цутеле нашите багремн..?“ - прословила госпоѓа Молова со сосем притивната копнежливост.

Пајтонот конечно застанал пред зградата *Молов и Ко*.

Долго се поздравуваат.

Продолжиле дури откако Молови им мавнале од влезот.

Пајтонот трпеливо ги довел до портичката од нивниот двор. Чекорат, водејќи се за рака, меѓу двете леички нивни цвеќиња што веќе убаво потерале.

„Свездане, или Темјанушко мои... Никогаш не заборавајте дека имате татко чудотворец.“ - Тивко рекла Малинка.

Се прибрале во својот дом.

7.

...Од ноќ до ноќ - а според полазувањето на едни веќе и сѐ подобро чувствуани јанси при секоја помисла на тоа, знае, такви само нивни не ќе ги имаат упгте многу - се доизјаснува и привсенување.

Ако е нешто, независно што од негде веќе знајно, не-обично во сето, тоа е најпрвин што самиот себеси се гледа. Но, како со тоа да им се одзема моќта на другите, и кога е пред нив, да остануваат за него без вид.

Гоно Златков и таму овојпат, меѓутоа, знае, дека тоа со нив не е никакво чудо. Во прашање се само два света, меѓусебно невидливи, еден покрај друг.

Полноќен час е на пустошната улица *Пиротска*. Дека е. тоа името на улицата, тој со свои очи и осветлената

табла ја видел. Веројатно дури потоа ова негово сознание ќе ја придобие својата сенишност; во неговите полу соништа засега тоа е најпростото нешто.

Прострелкува ,бесшумен, како ветров повеј.

На неколку места лесно открил по еден по двајца притаени демначи, повеќемина се со каскети, само двајца со шешири. На тричетворица се и нивните кожени елечи; незапалена, во левиот агол од устата неизбежната цигара.

Забележал и овој негов лебдечки дух под дрворедот в мрак паркиран автомобил. Возачот внатре е со шешир; жарчето на неговата цигара црвено.

Токму кога е тука, двајца и оддалеку распознајии луѓе, невисоки, суви и лесни, и самите со шешири, само црни, зачекориле нечујно по голата улица во посока на притаената кола. Следејќи ги отподалеку в чекор, поттрчнува детаму- деваму, силен и атлетски развиен, Величко. Големо е неговото сомневање, штом и пиштолот му е в рака.

Одвај просенил зад стеблото; а оние се наеднаш сосем близу. Веќе препознал и кој е кој; неговиот е за чекор понапред, лево.

И веќе се истрели - еден, два, три... Како да се од некој

Друг.

Оној таму е веќе паднат. Готов е илјада насто, знае.

За миг се нашол тука, атлетски развиен, Величко.

Во него и во другиот, сѐ уште исправен - четири, пет, шест, седум...

И овој силниот е долу. Несигурен. Сеедно, не е ни толку важен.

Третиот успеал да се потисне в кола.

За миг се тука веќе и сите околу; пукат од сите страни. Но, тој нема воопшто време за нив. Гледа уште како го креваат паднатиот в кола; гледа како го прибираат и другиот потаму, кој е во состојба и да чекори. Навистина е силен, овој Величко, помислил, не успевајќи да види ни колкумина се напотискале во колата. Но, дека таа ја спраштила веднаш како луда; а тие, што останале, само по едно обсрнување лево-десно, како да потонале в земја; и дека наоколу повеќе нема ниедно, кога на сите околни неосветлени прозорци се наредиле и, чиниш се некакви молчеливи црни птици, висат по една-по две налакчени прилики, тој единствен можел да види.

Во тоа е секоја од преостанатите ноќи.

Дури, вратени од возбудлива театарска претстава, уште со отклучувањето на влезната врата во нивниот дом, избрзаи пред Малинка, што, како при секое од нивните враќања, се подзадржала околу сѐ побујато распутуваните цвеќиња по алеите, не го здогледал, пикнат под вратата, весникот. Датата на него е утрешна. А на третата страница, со одвај помрсни букви, насловот: *Атен т а т в р з И в а н М и х а ј л о в*. И токму на улицата *Пиротска*, во една од минатите ноќи, е пукано...

...Заден полногласен одзив на неизмерливите чудесности на животот; завршен акорд на низата неповторливи празнувања на зрелата пролет на нивниот живот - врвен. Макар и веќе од злата коб во него добро прекрстатен, бездруго токму затоа и со најдлабоко потресен проник, е овој тивок домашен миг на миризливата пролетна ноќ. Тогаш Малинка, од пред извесно време чунким без здив молчелива и со неведомо каде подотскитано внимание, му ја дрпнала одненадеш дланката и си ја ставила на стомакот.

„Се покрена, сега најсилно. Го сети ли..? Тој е тука, во мене, жив. Ете го пак...”

Одвај досежно со усет, од некои вселенски глобочини, со таква неземна плавност се јавило од беспределите на препроникливоста ова покревање; и тој тоа со некое и свое незнајно чуло го сетил. Се покренал од непретпоставувано во него дно, океан. Земјината утроба се помрднала од место. Такво допрело, а такво и се сретнало со некој безгласен одзив од него, ова поместување под неговата душа. Дури не дошол мигот, кога на оној таму не сака повеќе ништо да му знае. Се чуле; си кажале, што имале да си кажат; а сега секој по своето... Мислата сама од оној таму бега. Се плаши од себе за него; ова чувство, што прв пат го има, надвладеало се друго.

„Посака барем така да се прости...” - Изустил конечно нешто што исто така се подало бесповратно од неговиот нурум за признание. Ги изговорил зборовите по извесно подолго немеење, откога во себе ги има; а притоа и првпат се почувствувал слаб да не го стори тоа ниеденаш. Но, тоа и е токму тој час; конечно веќе тука.

Веднаш знае се погледот на Малинка.

„Лудо мое... Зарем?”

Молкот и нема моќ што и да е од овој миг да скрие. Ни него, ни сè што самиот во својот поглед има. Признал. За сè друго и без тоа не постои збор.

Во нејзините очи е веќе стија. Не само со мисла; ни само низ предолгите насетувања тајум; нејзините очи со некоја утробност сето меѓу тројцата нив го поимаат. Можеби би било највистинско, мисли, кога се сам би и кажал. Вината е целата моја, мисли. Ја сакам повеќе и од што самиов знам оваа моја единствена за сите животи жена. Ги сакам многу повеќе двајцата нив во неа една, отколку што и да било друго што сум можел кога и да е...

„Јас само малку ќе отидам. А вие сте сега двајца. Силни сте... вие двајцата, знам.”

„Што е со тебе крај нас, мажу мој..? Татко наш..? Која беше таа црна душа... таа бездушна сила... што реши на еден ваков празник од меѓу нас да те земе..?”

Зборови се отаде солзите. На одблесокот од сечилото крик омелушен од немоќта од премаленоста тивка.

„Најважно е сега ти да бидеш сосем, сосем мирна. И тивка. Јас еднаш ти кажав, дека само еден твој и пред самата себеси, збор, може стомина да снема... Само донекаде ќе појдам. Не е ни преку земја.”

Стои, подлипната. Воомјазена, стои. Сета е со погледот во него; а тој и е нејзе згрчен и крвав, кога се нема збор, кога се отнал и најмал напен за липнеж, кога крикот чиниш со сета силина се всекол назад и таму по душата кине.

Веќе зел и да се облекува; како и да се состои сето во тоа колку побргу ќе се почувствува спремен. Набргу ја има на себе лесната спортска облека, што пролетните месеци таа постојано со по нешто му ја надополнуваше. Го прави и тоа заради неа; најмногу од што му годи кога му помага самата. А сепак, уште долго откако е на полно стокмен, таа не нашла збор. Го почувствувала и како се брза; уште со погледот го моли за некој миг.

„Тукушто нб создаде... проклет и сам. Сѝ мислев ти оставија некој ден да ни се порадуваш..? Оф, зарем само довде, довде, довде... ти сакан човеку мој. Кременов човеку мој. Ти, што веќе те немам... Само уште стапките по тебе да ги чувам... Кажи ми нешто, те молам...”

„Мене без тоа ме нема, Малинка. Откога се знам сум во него. Така исамото не испушта. Ветен...”

„Што ќе сме без тебе, ние... ?” - Одвај искамчила солза. „Ќе бидете со мене. Ќе бидете овде дури трае здив... И потаму... До вечноста.”

„Така ниеднаш не си зборувал.”

„Знам.”

„И одиш сам..?”

„Одам, Малинка. Сам одам.”

„Тогаш, прости. Тогаш навистина прости. Што и да сториш, ќе бидеш прав... Отсега само тоа ќе го знам. Јас до тоа ниеднаш не дораснав. Но... тебе ти го ветив.”

„Верувај. Знам малку е тоа. Друго немам.” „Ние ќе бидеме секогаш. И ќе веруваме, до крај.”

Ќ се оддрпнал и исчекорил во ноќта.

Ќ ја чувствува душата како го следи.

Крик низ стегнато грло на самотник волк.

8.

...Денува меѓу стеблата од борова корија на вишинка; од неа е во состојба најдалеку околу секое движење да следи.

Ден. И во најтивкиот ветров здив напластен мирис на само што покосено сено.

Сино небо. Бели облаци. Ветре бранува плавно класано ’ржје по неколку планински ниви на странките; а тој толку пати помислил на Пере Косачот.

По истрештените коруби на црвеникавите стебла, сребрено бели, се искрат груткички кристализирана смола; успокојува нејзиниот лит повремен здив.

Миг по миг, со дофатлив усет за полнота, го живее одминувањето.

Ги има со себе сите весници, што можеше да ги купи на неколкуте железнички и на една автобуска станица довде. Повеќепати прочитал секој ред. Во врска со а т е н т а т о т има куси соопштенија уште во два; додека во некакво трето весниче пишува: Како што известува еден наги анонимен читател, во дворот на една позната вила во околината на Софија е забележан *телохранителот на Иван Михајлов со преврска на десната рака до рамото...*

Колку што клони попладнето, во крикот на кукавиците, што постојано долетуваат и одлетуваат, се чувствува помалку гнев; нивната прокоба придобива мекота на трогателна уверливост на одгатната судбина.

До бугарската караула, според сѝ што знае, од километар и пол повеќе нема. По недалеchnата коњска патека отспротива поминаа дента три неголеми војнички групи. Не беа многу разговорливи, но и беа доста, за според звуците од нивното движење по шумата нагоре точно и посоката да ја знае. Последните двајца беа со два поттоварни коња. Југословенската е, како што е со повреме известен, нешто подесно на спротивната странка. Има со себе карти и фотографии од обете.

Сѝ друго, за што овие мигови сака да знае, е законот од себе за себе, создаван е низ целиот изминат живот и свет. Во ништо од овој вид, што самиот на себе го зел, а со тоа веќе и го посвоил, сомневање да нема. Дека го имаме посвоено овој таму, крај сета грамадност и тежина на црна раскрилена сенка, се со крвави лузни од едниот до другиот крај на нивниот дел од нашата земја; дека го имаме дел од нас, со сета недопирливост, тоа можевме да го знаеме не од сега. Ама не, какво сомневање; каков страв... Ова и може да се мисли само јасно, каков што е јасен овој господов ден, си вели во еден миг, а му ја знае, чувствува, голата

вистинитост на тоа. Како да сме знаеле, мисли, пред уште мама името да му го спомне. Најмалку го чуди увереноста, со која го мисли ова. А тоа и му значи, за ниеднаш повеќе на истото да не се враќа.

Ја заслужува ли, сепак, од нас таа цена...? - сега се обидува од зад грб, од неочекувани страни, оној другиот во него, и тоа воопшто не му е првпат денес; впрочем, како толкупати и пред да е појден, сето време. Сѝ знаеме обајцава добро, вели. И за ништо друго, вели, не станува збор. Освен токму тоа и единственото тоа: Заслужува ли, да речеме, и ако ти се вдаде, како што се надеваш, да му пријдеш сосем, сосем близу и сам, без ниеден околу? А потоа веќе и да почнеш да го правиш сето, што следува, најпрвин со него. Што е во ред, и јас за сѝ доведе слободно сметај, молчам. За дури потоа да почнеш да го правиш, и да го сториш, да не можеш да не го сториш, да не смееш да не го сториш, да не си во состојба веќе ни да излезеш, без да го сториш она... другото. За тоа како ќе се почувствувааш во тој безизлез, среде таа безповратност, само тоа. Бидејќи, ако не го сториш ти, ќе го стори друг. Дури најлошо ако воопшто не го стори никој... Јас и те прашувам, значи, само за тоа, другото, сето. Вреди ли..?

Има мигови по веќе изминатата поголема половина ден, кога е чувството за овој вид празнини, за оваа бестежинска состојба, посилено од секое друго. Најпрвин од секој обид за спротивставување. Кога е, низ семојните мени на настро-енијата, слични на мените на пролетниот ден во планините, отсекогаш само појасно согледливо ова внатрешно суштество од него во миговите на најбезизлезни искушенија. Мигови, кога е самиот од себе притеран среде крајниот јазел. Кога, останат без одговор, чувствува со стегнато грло и со песочен усет в очи, колку е прав, а нема збор. Оној

вистинскиот му го снемало. Тогаш е и најмалку доста, што е во состојба да наброи со ијладници непорекливи одговори на секое и од најбезмилосно предизвикувачките прашања на воопшто не помалку подмолниот соблазнител, со тоа што е од самиот себе.

Мигови се кога оветвеле под дофатот, без и да почувствува кога, многу имиња, заклучоци клетви... Кога е мртов најголемиот дел од межничките зареци, што некогаш ги имал. Зборови, си рекол дури во еден миг.

А сѝ со него неусетно и како да се свело на некаков отпочнатвеќе и да се пренапнува лак, во кој се појасно си ја гледа севкупната смисла на неговиот живот. Зошто токму неговиот? - почнува и се со непосредни удари да начекува од зад секој агол, оној. Затоа, му вели зашто за невозможното и постојат невозможните, обидувајќи се и сам со зборови, во кое не е без недоприкриен обид за шег. Само ме чуди, му вели, тие да сфатат, ти да не можеш. Човеку, му вели, зарем не сфати дека за сѝ поинакво тие го имаат Коло Црниот...

Конечно, си вели, ова и нема којзнае каква врска со нив. Мое е целото, наше... Тоа го почувствуваа на единствениот за нив начин, тие самите. Тој. Така, ни кога му го реков в очи она за *нивните*, според тоа и за некои што не се мои, тој се побуни, но не се повлече. Напротив. Сам рече дека за ова не би имале друг. Потоа сѝ и оставија на мене. Сето време, додека јас, чекајќи го неопходното за да се појде, веројатно и на најпротивниот за нив начин, го освојував високиот свет на Софија, тие не дадоа глас. Додека, на мојот најпрв скоро и непостоечки миг, тие го сторија своето. Не можам да речам Дека не го сторија тоа подобро и од што очекував. Послушни. Го слушав сам како се шири, со сите негови и вакви и онакви толкувања,

шепотот... што, а градот од свои причини стрпливо го разнесуваше. Најтешко беше во него да не се поверува.

Едно е што мислиш сам за животот; сосем е друго како го живееш. Кон каде одиш во него. Има година откако како кон ништо друго да не сум одел. Некој во мене како ништо поинакво и да не замислувал. Така, кога тие го побараа ова, тоа ми дојде и со оној не многу овосветски усет за исполнето самопророчство. Тоа дури подоцна, според тебе, придоби нешто и од самопрокоба. Нешто како неискажливата со збор загатка со оној заумен Француз. Кого што јас толкупати и го навредив, а тој ми беше поблизок, место да ми се налутуи...

Имав ли, впрочем, што и да било друго, што потајно би го посакувал - од достоиниот за еден живот секавичен миг, што сѐ во едно пламнување ќе однесе - од најпрвиот миг кога сериозно помислив да ги оставам моите ридишта? Нешто, не толку во замена, колку во надеж, во посакување за што јас би ги оставил нив? Дотаму се загуби смислата на горчливите осами, што се согласив да се пикнам и под каскетот на нивната отровна ништожност. Не бев роден да се загубам ни во крвавата безличност. Ме препознаа сами; ме ставија пред најподлото искушение, што можеа да го смислат. Докторот не го убедив; можеше тоа со него да биде едно големо од тргнување од меѓу нивните нокти. Поучно за нив. Макар и како побуна на честа и на совеста. За нив..? Сеедно, си вели сега. Сторив се; спремен бев да му дадам пат; самиов да се спружам на неговиов праг. Толку опитен во нештата меѓу бидувањето и небидувањето; за себе не сфати. За мене не сфати. Уште нокта би го префрлил. Не сакало да биде. А за себе... Да те прашам, би сакал ли да останеш на тие рамништа? Да те задржат на нив, и да имаш по една-по две такви нокни средби во годината. Да ги имаш со луѓе, кои тебе ништо не ти значат... а да пукаш во нив. Да пукаш

можеби зашто ти се многу повеќе слични тебе; затоа од нив и осудени... Утредента да им одиш на погреб. Не повеќе, проклети! Да не знам ни по која цена. Овојпат и вие ја начекавте највисоката, од мојов живот воопшто можна. Најсаканото. Само што не вам. На нашата проклетница. Нејзе. Онаа со вас и најподло обесчестената. Сѝ, што е, во сето ова со мене дниве, и сѝ што ќе биде, сето е и ќе биде меѓу мене и неа. Вие нити имате, нити пак ќе имате ништо со тоа. Што се однесува до цената, јас и не можам поинаку. Нека ја имаат. Имајте ја, проклети. Проклето и закитете се со неа. Тие што треба и без тоа ќе зиаат. Како што и јас знам за сите слични на мене, што прифатија да го сторат тоа. И го сторија, но не за вас. Го сторија за честа и за правдината. За народот и за земјата.

Ова е задното, што ни преостана, му вели сега на оној од себе. Можеби уште да пукавме во него, таму, во манастирската трпезарија. Тогаш ќе го немавме ова, си вели. Сепак, не помисливме на тоа како што заслужува, си вели. Ни дојде наеднаш. Злото во името од овој токму така и нѝ маѓапса, мисли едно време, некои нешта дури и споредувајќи.

Секако, човеку, му вели на оној во себе. Крај сѝ што знаеме, освен каскетот, двај и би можеле да очекуваме друго. Во најсрекен случај чмаењето, секогаш на работ, од Војводата. Неколките допири до нив горе ти беа и тебе доста. Не како претпоставка, туку точно да здогледаш се, што има и подлабоко, наместа и до дното, меѓу нив. Беше почнал сам од себе да се криеш; а тие добро те препознаа за да не те испуштат од пред очи. Бргу сфатија, дека не си ни стока за чување... Впрочем, како секогаш, на или-или сѝ и беше поставено со тебе. Или ќе се трошиш; или... Не е најмал бројот на оние и по плочниците, за тоа Косачот

знаеше доста, што, разбудени одвнатре, некој чекор пред да напуштат, паѓаа под истрелите од своите. Митка Ведата... Косачот беше сигурен во она, во кое ти не сакаше да поверуваш, си вели. Макар што и прекорот од Црниот потоа да не беше без намек... Секој од нив така и беше задолжен со секого. Некој спомна дури и за повлекување, меѓу нив погоре. Има поголем пекол - од да споделиш сѝ што имаат зад себе, и што им е уште за допрва в глава?

Ако е потребно за под каскетот да се служи и да се биде жив за тоа да си роден; ако е - да се удри одземи сѝ и да се отиде, тројцата со Косачот и со Митка Ведата, на крај свет и негде таму да се загуби дира - за нив некој излез ; ако и тоа за тебе значело исто, што и да се напушти сопствениот живот, тогаш дај, имаш уште нешто друго?

Ништо без она, што ти го доверила, а за кое п те окучала... таа пеколната. Волчата. Бидејќи и сѝ поединствено е само уште со вас ожесточените, со вас за живи непризнатите, спржените в душа и од најблиското најлуто изневерените и осамените... и самата довде жива. Независно, еден овде, друг којзнае и под кој вршник, каде... Независно дури ни заради чија површна умисла... Доста е да бидете препознаени, секој од вас и за секого од вас, макар и само во мигот кога сте излезени на тој мегдан. Последниве години ништо друго и не знаете, вие, себе одречените. Како што во ништо друго и не верувате, вие, од самите себе доосамените. Освен во маѓијата на таа единствена секавичност во дослух едни со други што како морница го полазува со нашата вистина светот...

Еве ја како и со мене само продолжува да се пробива низ пеколните подземја кон денот на осуштествувањето, таа. Единствената. За секого од осамениве нас единствено и

неопходната. Како првиот ден сѝ уште кристално чиста. Неоставената да биде оскверната. *Вербата од изворот.*

Ми станува сѝ повеќе мака, признавам, дека не е верно и она, што го пишува во весниците. Што во едни сенишни соништа веќе го сторив. Тогаш мамката ќе беше вистинска, помислил. Затоа паки како мамка неможна... Мене ми се падиа овој дел. И тоа јас како да знам ќе го сторам. Знаам за колкумина од мојот изложен на сотрувачка народ, за колкумина безнадежни по земјинава топка, тоа ќе претставува трепнеж на незагубеноста. Кристална искричка надеж. Јас неа ним им ја должам. Така од овој миг потаму и ќе живееме единствено со тоа - *како?* Сите други прашања и одговори се веќе зад нас.

...Боли и трмее една жена.

Едно покревање под дланката е тука, живо.

Најмалку сака на тоа од себе да му бега. Ја суши душата со својата бол; го прави ветрушка; саможртвеник лековерен; најпроклетниот можен подлец го прави спрема нив. Го прави пеколен вегрогонец, спроти кого е Црниот велечесен патријарх; а тој нема спроти тоа збор.

Но, што ако е и тоа заради нив?

Заради најубавите мигови од нејзиниот живот; заради пролетта на овоплотените соништа за младоста, што, можеби не мислејќи, самата толку ревниво ги вткајуваше во сето тоа. Инаку, зарем можевме и да си ги замислиме секој за себе оние двајца таму? Такви лесноумни и прегласни, крај сѝ што и самите имаат пострададо..? Крај тројцата од нејзиното прокуденичко семејство; крај увиснатиот над бездната родител мој... Но, зарем не крај земјата, крај народот наш..? Добро знам колку таа самата му ја претпоставуваше скриената смисла на сето, и дека тоа

за неа мораше таква да ја има. Неколкупати со сосем исто веднати глави ги одбегнувавме погледите и на оние, што нѝ презираа. Сепак, најмалку само заради тоа. Заради големината и тржественоста на моево чувство за неа; заради предизвикот да ѝ се биде достоин на неговата искреност и чистота; заради тоа што, крај сѝ, што наоколу ни се случува, ние двајцава сосем исто од среќата наша се срамеваме. Заради она од туѓите; но и заради сето од своите; заради неверните времиња - сѝ и такво со мене е потаму неможно...

Заради чувството од кое не се бега, кога еднаш го имаш, сакана моја. Она, што вели, дека, ако и е некој во сето тоа и заради сето тоа нешто должен, сум должен јас. Должен како знам една голема црна душа отаде да ја снема. Огнена одмазда сум должен, дека е збор за неправда поголема од секоја друга. Овде е поруган и е доведен до работ на себеодречувањето; со јамката околу вратот во бездната - еден народ. Ти зборував многупати за тоа мое право, жестоко копнеана моја. Независно кој, можеше и самиот натемаго, но некој преку судбината мене ми го посочи; и јас се препознав за него. Во тоа право, за кое се живее, должен си најпрвин својот дел од нештата да биде сторен. Тоа ниеден праведен нема да го одрече. Некој, независно кој, ми овозможи пат, веројатно дури и сакајќи да ме предизвика, та и мене да ме снема од неговиот пат. Оттурнав сѝ такво, негово и сечие; го зедев мојот дел. Не сум роден пред себе од нашата животна среќа да се срамам.

Ти кажав ли нешто..? Обиди се, сфати ме, единствена дарувана моја. Но, мене ме нема без чувството на неповратно обврзан. На неповратно должен мојата трошка од сето да ја сторам. За тие, што по нас ќе дојдат, да немаат за ништо од себе да се срамат. Заради него, сакана,

што онака плавно се покрена во тебе. Да знае тој дека најмалку, што во животот можев, беше да не го прифатам мојот дел спрема неговиот живот. Ати ќе знаеш како тоа да му го кажеш...

9.

...Надоаѓаат квечерини, до неусетност меко; чунким погледот се нурнал и плови меѓу боите и сенките на дента покосено сено.

Со главата меѓу колената зад првата грмушка на работ од коријата, не почувствувал ни кога му се скусил видот. Препуштен е сосем на кадифестата миризливост и на нискиот трепет на забрмчената низ летот на мајските бумбари мелодија на горската вечерна тивкост.

Килибарно-жолто се огласил со низа еднолични кликтежи, кос. Налетал горски јастреб, демнејќи по чистинките илен; повеј на тревожно замавнато крило. Во далечините кевка лисица; гората ги придобива своите ноќни звуци...

Толку е и поопорито чувството на осама среде надојдената ноќ. Се присобрал до најтенка размисла и насетување - во себе, згрчен.

Дури не пригрнала конечно добрата и спокојна планинска ноќ, со сочен трепет на свезди и со сите веќе присвоени звуци на нејзиното потајно живеење.

Не му треба многу да ја почувствува и како најудобна облека околу својата притаеност. Бргу потоа во овој усет му е веќе присмирена снагата. Со неа единствена и најскришната тајна си ја знаат.

Дури кога отаде негде го насетил мигот, станал и пошол.

Има спокој на секое движење да му ја провлече нај-тенката и најнеусетна нишка. Не пропуштил најлесен шумор, што не го чул прв.

Патува по најгустиот тек, по самата матица на горската ноќна тивкост, далеку и отаде допирот на слухот околу.

Така и открил, а така и сообразил сѐ .

Така веќе и пришол до самиот раб од она, што во одбраниот час ќе биде потребно да го стори.

...Поблиску до мугрите, отколку подоцна по полноќ, околу вторите петли, за кои само во себе знае, се шмугнал бесшумен крај самата зградичка на караулата. Решен да не ѝ даде можностна случајна патрола, пред да се разбрале, да му ја види работата, самиот е тој што ќе пријде.

Сега е пред најодзадниот, решавачки чекор.

На ноќното ветре над него тивко потплуснува знаме. По дворот од караулата чекорат двајца од тукушто вра-тената патрола; по нивните шумови е и дојден доведе. Новата внатре веројатно уште се спрема.

Недалеку пред него стои, или повремено чекори, стражар. „Чуваш ли краљевину, Милутине..?“ - Подвикнал кон стражарот едниот од патролата, пред да влезе во вратата од караулата.

„Мани, Светозаре. Цркох од зубобоље..!“

„Вала, добијеш нове. Млечњаци ти испадају.“

„Где су ти пси... јебо им ти матер..?“ - прашува другиот од патролата.

„Одведе их Вукобрат да их нахрани... Ашто..?“

„Ајмо, бре... Не гњави човека..!“ - Рекол таму Светозар и овие двајца се прибрале во влезот од караулата.

Гоно Златков без напор му се прибрал зад грбот на Милутина и го заграпчил одзади со десната рака. Во левата пред очите на овој потеперува ножот.

„Не плаши се и немој да викаш...” - му вели сега, држејќи го за блузата под грло. - „Дојден сум само да се предадам.” „*Орао?* Јел тако..?” - Со ококоравен поглед, тивко, наоѓа присебност да праша Милутин.

„Тој”

„Извади ме из коже, човече..! Баш ниси морао... Ми би њему и дочек, а он... Па ипак, ја сам тај! Ајмо.”

На влезот во караулата на Милутина му се придружува и неговиот Светозар, кој веднаш отишол да го буди *капетанот*.

За тоа време Милутин го одвел Гоно Златков во просторија со долга маса, со два грубо исковани дрвени стола барем за по десетмина од обете страни и уште многу работи, што зборуваат за трпезарија.

Бргу пристигнал црномурест сонлив маж со очила со Дебели црни рамки, кој дури на вратата ја дооблекол и не ја ни запетлал блузата со еполети на капетан. Отпрвин цркнал Милутин, со шушлив од отечениот образ глас:

„Господине капетане, имам част да известим да сам на свом стражарском месту ухватио цивила, који каже да је *Орао* и који...”

„И који ти се, дедер бар једном право кажи, у ствари, сам предао...” - Го прекинува капетанот не толку со нестрплив, колку со фамилијарно шеговит густ баритон. - „Јел тако, Милутине? Или ти је, можда, дао неки отпор? Реци све одмах, јер ја то морам у извештају до длаке да наведем.”

Милутин сега го погледал капетанот, го погледал Гоно Златков, па рекол:

„Ако је по праву, отпор сам пружио ја, господине капетане...”

„Онда је све у реду, Милутине. Слободан си; нека те замене док те не прође зуб... Иди.”

Милутин излегол. Капетанот го повел Гоно Златков во соседната просторија, очигледно негова канцеларија, со работна маса, неколку стола, фотографии на кралот Александар Караѓорѓевиќ и на двајца генерали.

Прониклив и самоуверен, но не и ненаклонет, без сомнеж прикриено и радостен е неговиот поглед. Седнат зад масата, со грбот крај самиот сид, капетанот дури откога го изгледал добро, му покажал на столот спроти себе:

„Ево ту, седи.”

Откога Гоно Златков седнал и откога се изгледале еден со друг извесно време, со истиот учителски разложен, не и без некое разбирање глас, а веќе и со неподатлив да се прикрие потсмев во аглите од устата, капетанот му вели:

„Значи, ти кажеш да си *Орао*. У реду. Ја немам никаквог разлога да ти не верујем. Напротив. Ја желим да си баш тај, можда исто као и ти. Па ипак, дедер ми сада кажи који су твоји докази, који ќе да увере у то све оне врло неповерљиве и строге људе од мене па навише у овој армији и... краљевини..?” На ова Гоно Златков почнал да ги вади од различни места на својата облека најпрвин весниците, што ги има; фотографијата и, на крајот, од најскришпиот џеб на градите, оној еднаш бланк-документ, на кој сега стои потпис и печат од дипломатското претставништво во Софија, и ги остава на масата. Во врска со последниов документ, подавајќи му го на капетанот в рака, вели:

„Овој лист, особено овој потпис и печатот на него, треба да останат во најстога тајна. Ги добив под обврска да не

дозволам жив, освен во вашите, документов да попадне во ничија друга туѓа рака. Тука е сѝ, што имам.”

Очилата со дебели црни рамови, што и му го придаваат на лицето од капетанот строгиот, но и невојнички изглед, наднесени отпрвин над документот и над фотографијата, а потоа и над секој од весниците, фрлаат одблесочи од светлината на петролејската ламба, нешто новисоко над главата од капетанот. Тој изнаоѓа бргу сѝ, што го интересира. Откога го подредил сето по некој свој ред пред себе, тој одново му се враќа на секој лист. Предолго гледа и прегледува; чита и препрочитува; грепка. Споредува, зад подзбувнатото кај веѓите чело тој веројатно и сообразува. Претресол до ливче, од ова што пред себе го има. Како Гоно Златков воопшто да не е тука, неколкупати и станал, поминал лево-десно, постојал крај единствениот прозорец, низ кој не се догледува ништо во ноќта, за да се врати пак и пак да проверува.

На Гоно Златков и му требаше при најпрвиот чекор еден ваков внимателен, разбран човек; не за да го доприбере во неговата решеност, туку да го предупреди со што по неверните патишта пред него ќе си има работа. Радувај му се на најдушегубното искушение, кога е на почетокот, си повторува, со недоприкриен немир подзаборавено животното правило.

Капетанот најнакрај извадил од својата маса некаков коверт; тој него потоа долго и внимателно го отпечатува, следејќи првпат со некоја студена повлеченост во погледот се, што се случува на ликот од Гоно Златков. Најпосле неговите прсти, од кои едниот со нокот исчаден до боја на лешник, извлекле одвнатре три фотографии. Капетанот сега нив на својот темелит начин една по друга ги гледа. Кога ги оставил пред себе, за да ги извади очилата и да ги протрие

очите, му успеало и на Гоно Златков да си го сирне на нив својот лик од клупските денови.

„Тај си, брате. Нема ту шта...” - Конечно, откако уште некое време му погледал в лице, рекол капетанот, не прикривајќи ги веќе ни фотографиите од неговиот поглед. - „Шта ја ту могу? Осим, да ти од срца, вероватно први честитам. Радује ме посебно што си набасао баш на мене. Ево ти руку. Добро нам дошао.”

И тие станале и навистина се ракувале.

„Веројатно их ниси ни осетио, кад су те сликали,” - вели капетанот, сѐ уште со фотографиите в рака. - „Океш да видиш каквог су те претставили дуж читаве границе они наши из софиске амбасаде..? Ево, погледај. Ту си и ту сам; а ту си ваљда са твојом женом.”

И тој му ги дал на Гоно Златков да ги погледа трите незнајни фотографии. Си ги доживува како украдено врашко сведоштво; овојпат целото во негов прилог. Добро е во ова да го имаме на наша страна и рогатиот, се шегува во себе. Овој незнаен податок, колку што станува сознаен за него, само толку повеќе го ослободува од чувството на потполна неизвесност и му придава трошка некаква сигуриост. Поцврсто тлобарем за едната нога...

„Јели бре, а што си се ту накострешии...? Чим је све ово како треба, и чим си ти тамо заиста ти, онда је ствар с тобом потпуно у реду! Оди са мном.”

И капетанот сега го одведува до некакво легло во сосем мала просторија, веднаш зад трпезаријата.

„Ево ту лези. Можеш и да се мало раскомотиш. Ја одох да објавим читавоме свету да је *Орао* слетео... Куд баш код мене, јели..? Цркнуке од муке... неки од мојих, Е па и нека им буде! Шта кажеш..? Прво сместа послати

курира! Што је сигурно, сигурно. Затим и телефоном... Уморан си, видим. Па и није шала, да знаш. Имаш времена, док их ја назовем, и још докони стигну, чак и да мало отспаваш... Одох.”

Тивко ја затворил вратата зад себе.

Гоно Златков навистина и прилегнал; допирот на војничкото ќебе, со кое се покрил, е груб, но грее. Токму помислил дремката го преборува, се штрекнал. Станал.

Преопнат е снопот струни на сѝ, што во истовреме му е в глава, за да може да остане на едно место.

Се вратил во трпезаријата, гледа. Српската круна и грбот на централно место на сидот. Целото кралско семејство, четири ликови на генерали и еден на врвен црковен високо- достојник го набљудуваат од хиерархиски подредените фотографии.

Звук на мачително вртење на рачката од полски телефон, тревожно и неумоливо, приспивно кога подолго се слуша.

„Ало! Јел то Куманово, побогу.!?” – Триумфира најпосле густиот баритон на капетанот, чиниш повлечен под севкупната ноќ, отаде вратата, чујно и за најдалечната патрола. - „Ало! Команданта гарнизона, молим. Јављам се из карауле... Поноќ..? Ма јеби поноќ, буди га сместа кад ти ја кажем! Чујеш ли.!? Е неќеш тимени... Ууу, мајку му! Затвори..! Ало..!”

Жестоко тресната слгушалка.

Молк. Изгубеност. Бесконечна.

Одново мачително завнвање на вртежотна телефонска рачка, што се мрази.

Одново изморен, папсан молк.

Тих, троен прозвон. Кревок.

„Ало! Ало... Добро јутро, господине пуковниче. Капетан Ѓорѓевиќ, са карауле. Имамо, господине пуковниче...

Ночас је код нас слетео *Орао!* Јесте..! Ама будите потпуно сигурни, господиие... Проверио сам га до испод ноката... Апсолутно сам уверен! Ту је, код мене. Дао сам му да мало предахне... Јесте. На моју одговорност... Шалјите..."

Гоно Златков се вратил на леглото.

Постои и извесно време на исчезнатост; на отскитаност во некакви магливи празнлиши; буден. Токму му успеало да се поразлабави, на војската *И* е време за станување.

Во собичката влегол капетаноти, безмалу од некого скришум, му оставил на леглото војничка граничарска униформа; му рекол да ја облече, а самиот одново исчезнал. Гоно Златков е, веќе пресоблечен, загледан во испловувањето на планинскиот предел на црвеникавите провиделувања отаде прозорецот. Осамнува денот на шеговата судбина. Со секоја жиличка од себе посакува да *И* биде дораснат...

Капетанот се вратил нешто заздишан. Тој веднаш го изведува низ некаков спореден излез право во мутрите, а се прилега како да го прокрадува. Додека се спуштаат по стрмната ледина под караулата, обрасната во смреки и со кревок млад папрад, сребрено сиии од росата, тие така и потрчуваат по разодената патека кон: некакво плато долу. Отаде *си* поблизок брмчи моторот на теренски автомобил, кој токму пред тие да дослезат, веќе и се појавил оздола меѓу шумата.

Се доспуштаат со капетанот Горѓевиќ до автомобилот, веќе застанат на долниот крај од платото. Додека возачот, војник, го свртува автомобилот, двајцата офицери, што излегле од него, набрзина се ракуваат со капетанот Горѓевиќ. Тројцата се веќе збрани глава до глава на некој чекор од Гоно Златков во кус и негласен разговор. Гоно Златков и му се посмева во себе на тоа, како, погледнувајќи подоко во него, двајцата дојденци со шепот му објаснуваат нешто на

неговиот капетан, отколку што му даваат можност што има тој да им каже. Потоа овие двајца го поведуваат Гоно Златков со себе во автомобилот и, пггом го сместиле таму, му рекле на возачот да потера. Гоно Златков го видел капетанот Горѓевиќ, нескриено осамен на сивиот искреж на првиот сончев зрак, а потстокмен и самиот да појде.

*
*   *

И додека теренското возило, кревајќи облаци црвеникав прав, се пробива најпрвин од караулата до главниот пат, кој претставува турско цаде; а потоа и по него, само што сега со грамадна опашка од бела прав, се приближува до Крива Паланка, каде што се наоѓа командата на граничното подрачје, за тоа време и без тоа скудната мрежа од јужносрбијанските телефонски врски над Вардарска Македонија е во состојба на буквален хаос.

...Ало..! Овде командант Гарнизона у Куманову... Господина министра, молим. Није устао.. ? Јавите му сместа чим се пробуди... Сместа, кажем! Можете га чак и пробудити... Да је Орао слетео на једној мојој караули... Слетео, да! Само то. Врло је хитно и строго... Јесте!

Ало..! Овде велик жупану Штипу. Скопљанско Гажупана молим. Са министарством у Београду..!? Ама шта има ту он..? Министарство унутражњих дела..! И врховнога шефа полиције..! Ууу мајку му..! Он је заиста луд!

Ало..! Јесу ли вас пробудили, господине министре... Да. Ја сам. Тек што сам јавио, разуме се, пре свих вама...

Јесте. Јесте. Они су веќе на путу за Криву Паланку... Кажете права... Јесте, да. Добро би било. Али је ова ипак Крива, господине министре..! Чиними част, Господине министре... Хвала...

Хало... Овде врховни шеф полиције! Клањам се Вашем Величанству... И извињавам се, свакако, али... Ваше је Величанство тражило да вас сместа известим, чим... Орао је ноќе слетео, Ваше Величанство! Одмах после поноћи... Да. Веќе су на путу, Ваше Величанство. Обезбеђење..? Свакако, свакако. Потпуно! Да..! Патујемо лично са господином министром првим возом. ..! Учинићу све како ви извољевате казати, Ваше Величанство... Молим Вас, будите без бриге... Захвањујем вам... За мене је то највеќе част..!"

...Во Командата на пограничното подрачје во Крива Паланка во текот на новата темелна проверка на севкупната документација во врска со него, што прилега и на проверка на кусиот извештај од капетанот Горѓевиќ, и самиот Гоно Златков од мајорот чу, дека подобра заштита за него за време на патувањето побарал лично Неговото Величество Кралот.

Овдешната команда тоа го сфати така, што најнапред му облекоа на Гоно Златков нова и сè уште полна со миризба на нафталин зимна подофицерска облека, со парадна офицерска капа со кокарда; потем го седнаа во некој вид оклопно возило, со по еден офицер од секоја страна. Кога појдоа, тој виде, дека пред нив се движи камион полн војска; а кога беа изглежени од градчето откри дека по нив доаѓаат уште два.

Конвојот патува истоштувачки тремо.

Гоно Златков се чувствува како исушена и испразнета афионова шашлупка што ја носи пресилен ветер. Дури не почнал токму од ваквата заштита во себе да се плаши. Секој

осамен овчар на брег; селанец што плеви в нива, или коси меѓа; секој подотворен прозорец кога низ селата минат, ребрат.

По сокаците на Куманово трне јанса од зад секој агол.

Колоната застанува пред жандармериската управа на градот.

Невидлив отстрана, офицерите го привеле Гоно Златков меѓу себе до влезот.

„Што је са вама, људи.! ? Што не поведосте и блех-музику, јели!? Читав свет само по вама све зна..! Сместа повлачи војску! Ствар у руке узимам ја...” - пренебрегнувајќи го и присуството на Гоно Златков, им црка на офицерите жандармерискиот полковник, што, црвен како рак, ги пречекал на влезот.

Четворица жандари веќе го одвеле Гоно Златков - под будниот поглед на овој полковник - по скалите на погорниот кат. Го внесле во собата за дежурни, каде што има и легло. Му рекле да се поодмори; едниот седнал, со пушката меѓу колената, на столот спроти него; останатите излегле. Не му треба многу со студен потсмев да знае, дека двајцата се останати пред вратата; додека третиот, според севкупноста на состојбите, е во дворот под неговиот прозорец.

Гоно Златков прилегнал со скочанет поглед, како што побарале од него овие луѓе. Нив првпат и тој од оваа страна ги гледа.

Потсветнува лента леплива хартија во несочувана докрај спирала под самата средина на таванот; поголемиот дел од мрсната поврвнина е црна од излепени муви. На Гоно Златков не му успева, сепак, да ја доследи новата жртва по нејзиниот пат до примамливиот смртоносен блесок.

Вратата се отворила; на неа е полковникот.

„Поѓите са многу.“ - Му рекол тивко како на веќе посвоен штитеник и веднаш излегол.

„Сигурно сте се веќе угушили у тој чоји..?“ - Го прашува Гоно Златков со посмирен глас, штотуку влезени во неговата канцеларија. - „Дајте да уредимо прво то. Овамо.“

Зад неколку врати е прирачен магазин.

„Одабери човеку нешто лакше и прикладније. Обичније, разумеш..?“ - Му вели тој на магационерот. - „Кад будете готови, код мене.“

Гоно Златков се определува за обична поносена добро испрана летна униформа; таа му е најпогодна да ги прибере и двата пиштола да не паѓаат веднаш в очи.

„Тако, брате. Обичан редов. Да те меѓу тројцом нико не препозна... Асада седимало ту.“

Жандармерискиот полковник е човек полничок и налеган со некоја жестока сила; тоа стои во неговите полни раменици, но особено се зрачи од подгорената здрава боја на неговиот лик. Додека е со упорност, на која И се чувствува физичката тежина, загледан во неговите очи, Гоно Златков најповеќе и одбегнува сѐ што би заприлегало на податливост, во својот израз. И самиот е без каков и да е однос зрнат во ликот на човекот, кому му се појавуваат, за потоа да исчезнат, тенките и сосем бели рецки од внатрешноста на необично правилно распоредените чести брчки по добро испупченото високо чело.

Кога здогледал сѐ од неговиот лик, што веројатно таму негде му треба, полковникот се веднал да ги претресе хартиите пред себе. Најпосле слободен, погледот од Гоно Златков подизбегал по канцеларијата. Од средината на таванот и овде матово блескавата спирала; само што на неа помалку муви.

Грбот и фотографиите на високодостојниците се исти; нов е портретот на проќелав полн лик на воопшто не стар маж, чиј прониклив поглед неприкриено власно демне од под изразито месјато чело.

„Прпа, а.!?” - Неочекувано рекол полковникот од зад своето биро. - „Није ни шала, шта кажеш..? Баш тај, што га тако дуго гледаш, јер га, види се, уопште и незаш... Е па баш тај, шеф полиције наше Краљевине, биће за који час и само због тебе, главом овде. Разумеш ли ти то..? Још и министар унутрашњих дела, са њим!. Па ипак, ти се немаш чега бојати, брајко. Зато се мало и опусти. Ти учини поштено оно своје... Ваљда су и они људи, да могу разумети и твоју зебњу. На твоје месту ево и ја, пуковник, не би се другачије осекао. То ти ја кажем.”

„Ви благодарам. Сето ова е за мене... сфаќате...” - вели Гоно Златков со напукнат глас.

„Без бриге. Ја сам ту.”

...Возот со министерот за внатрешни работи и со шефот на полицијата на кралството се приближува кон Куманово во рано попладне.

По пролетно разбудениот предел, како што одминува возот, отаде прозорецот на службениот вагон, на добро припеченото сонце, слетуваат туку-така групи расцветани булки. Додека ги откриваат овие најпрви, заедно со сиот простор подвижни јата по далечините, на двајцата патници тие им ги радуваат погледите, разбивајќи ја едноличноста. Но, кога нивните бранови зеле со несфатлива упорност да ги преплавуваат далечините недогледни на неожнеаните посеви, одеднаш обајцата имаат впечаток - првин, дека сето тоа црвено море се излева направо од нивните погледи; потоа, дека е занескриен напук ним...

Од овие жестоки цветови е црвен и гори целиот простор на кумановската железничка станица; а тие се веќе помирени со својот пораз. Може само да се замислува до која мерка тоа на високите кралски чиновници им го загорчува пристигнувањето.

Железничките службеници и ретките патници и пречекувачи на перонот на оддалечената од градот железничка станица, како и дел од патниците во возот, ова пристигнување ќе го запомнат според двојниот кордон од жандари, што се формира зачудувачки бргу, меѓу кој незабавно потоа, од излезот од службениот вагон до луксузната црна лимузина пред самиот излез, двајцата сериозни господа поминуваат како кога заплиснува пороен дожд, а минувачот сака да остане сув.

Штом се нашле во колата и ги тропнале со автоматски дофат вратите обајцата одеднаш, колата пошла.

Нив не ги изненадуваат ни честите жандарски двојки, ни групите војници, што божем случајно се шлаат од едната или од другата страна на патот до градот.

Нив не ги изненадува ни посекадешната прашливост и црвоточноста, што ни боите на бујатата пролет не се во состојба поосетно да ги позатскријат; ни општото чмаење, што, заедно со зашеметените муви, се потиска од сите четири страни в очи. Како што не допира до нивната веќе и прифатена апатичност ни единственоста на изгледот на новата зграда на полициската управа, не само за ова градче, туку и подалеку, од каде што се започнува нивната Јужна Србија.

Ни поздравите и рапортите на чудесниот, полничок, а така подвижен, неуморно иницијативен и само по некое време веќе и претерано сервилен полковник не ги изненадуваат нив; како ни неговите кажувања, што во

изваштаите од југот се веќе со години исти. Само што се обајцата, и секој од свои лични причини, во некоја недоумица - овој ли беше човекот, што пред некоја година го назначуваа овој град...

Обајцата, меѓутоа, стојат затекнати, а така и недоприкриено штрекнати и со вцашувачки недостатиг од моќ за проникнување и за доосознавање; стојат вчудвидено воомјазени, спроти скаменетиот во докрајната можност за исправање, пренапнат во подаденоста на нивните погледи, самиот бес- чувствен се чини дури ни за нив, достатен единствено самиот на себе си, лик на човекот, заради кого и се тие обајцата тука. Во еден миг со таков маѓепсан израз овие двајца луѓе меѓусебно и се погледнале.

„Значи, ти си тај..?“ - Совладувајќи многу нешта во себе, конечно прозборил со глас одвај налик на себе, шефот на полицијата. - „А што си се укротио, ту побогу..? Уморан, јели?“

„Лакше му је било, каже, оно тамо; него све ово ту. Доведоше га под пуним конвојем, као да је заробљени тенк. Војска... А овде су и документа, ако је по вољи.“ - Полковникот е неуморен.

„Како те изабра *онај први*, ко да си му брат... Јели, а од њега нигласа... да?“ - Потпрашал веќе и нешто поприбрано шефот на полицијата.

„Има полно работи за *него*, господине. И за сѐ друго, што ви го должам само вам...“ - Рекол исто така деловно и со изморен глас кон овој човек Гоно Златков, погледнувајќи го сега и самиот в очи.

„Јел ти је кажао своје име... Немој да се наљутиш, али то ми је најважније...“ - сега шефот на полицијата му е речиси наднесен в лице.

„Ми рече само ти си *Орао*. А јас, значи тој, *Крагуј*... “

„Ќут! Ништа ми више од тебе и не треба..! Жив био..!“
- сега е преширока насмевката на докрајна ослободеност на ликот од шефот на полицијата. - „Пуковниче! Јесте ли дали овом човеку нешто да поједе, побогу.!?

„То још нисмо, господине...“ - со некоја подвлечености во признавањето на грешката, се вознемирил полковникот. Излегувајќи низ вратата, дорекол, пргав: - „Сад ку ја! ?

Полковникот се вратил бргу.

„Могу ли ја да га поведем, господине министре... господине шефе..?“ - Прашал тој.

„Можеш. И сместите га нек се негде мало отспава. Вечерас патује са нама у Београд.“

10.

...Патува ноќен воз.

Низ безживотната иолутемнина од третите класи, др-масти дрецкаво, костоболно, тврдо.

Селани. По некој војник. Жеварат Ѓупци. Одсекој поглед демне некоја стрвност.

Не занесувај се, можеш и без пантолони да останеш, рекол на поминување селанец. Како рекол така одминал; и тој; и оној на кој му рекол.

Гоно Златков е веројатно единствениот, што нема потреба во сето да се замеша ни со поглед. Се гагалат негде со прекумерно срамни зборови, Ѓупки.

Бати ѓупската свадба... - потпевнувајќи вели муновач, пијан.

Крчат со отворени усти позаспани група косачи; тие и слегуваат на загубена ноќна станица со по тивко изговорени збор - два.

Има што да молчи за сто ноќни возови, како овој.

Негови се, обајцата. Знае.

За Шефот немој да бидеш толку сигурен. Нешто во него сѝ уште отстојува. Се буни. Сомневањето гризе каде што не ќе помислиш. А тој се сомнева. И... занает. Најмалку тој без постојано и кон се будно неверување може.

Тоа и во Куманово, пред само тргнување, уште еднаш кај тебе го врати. Го доведе со себе и министерот. Освен што се сомнева, што претчувствува, тоа значи со нешто во себе не е начисто. Тие за тоа таму разговарале; можеби и спореле; веројатно не прават ни ноќва ништо друго. Голема е сета оваа меѓу нив; поинаку не може.

Лесно најдоа начин да го отстранат оној полковник, таму; очигледно се помалку го поднесува. Дури останати насамо тројцата во неговата канцеларија, Гоно Златков осозна, колку е далеку за сѝ меѓу него и шефот на полицијата да биде чисто.

Тоа нему не само што најповеќе му одговараше, туку имаше впечаток како некој да беше и премногу послушен кон неговите притаени замисли. Но, само дотука. Бидејќи оттука оној таму почнуваше против тоа несознајно да се буни. Независно што ја одржуваше пренапнатоста, а во него остануваше намовната провалијата страв, сѝ што правеше до сега оној таму водеше кон нивната долга средба насамо днине.

Тоа посакување на несаканото оној таму најповеќе и го изморуваше. Го столчуваше со неподносливоста. Гоно Златков уште ниеднаш не се почувствувал како да е обичен, ставен на проверка со просто начепкување, безчувствен физички предмет, како во тие не повеќе од десетина минути во канцеларијата од полковникот. Имаше нешто во тоа како му беше наднесен напосто внатре во

неговиот поглед, овој човек; таму е нешто поубиствено и од докрајно пренебрегнување на негов вид. Токму на моќта и самиот притоа да гледа; на способноста да осознава; дури на усетот дека е и тој тука жив. Дека нешто доживува, може, знае. Крие. Тој и се труди да влезе меѓу тоа од него и него...

Гоно Златков беше на работ да се побуни; сеедно и спроти сознанието дека е во овој судир тој единствен што губи.

Застанат пред овој поглед, скаменетво него, Гоно Златков е конечно доведен до состојба на се потешко совладлив предавнички трепет, најпрвин во аглите на усните, но кој почнува да му го обзема целиот лик; до змиски усет по 'рбетот; до топузи што печат по подмишките; до неподвижно адамово јаболко без влага.

Наполно сеедно од какво спротивставување, покрената рака, или стон, пцоста, од што и се започнува потоа секако внатрешно ронење, го спасува пак тој. Совладан токму од увереноста дека на располагање против него има сѐ, овој човек не е во состојба да не посегне по зборот.

„Па добро, мајку му, ко си онда ти? Можеш ми одговорити бар на то? И...зашто?“

„Емигрант, господине. Од толку стотини илјади, еден.“
- Го вели ова, а во гласот му е некое и премногу мачно здржувањето на сето, што би имал за тоа на овој човек да му каже.

„Рекох зашто?“

„Зошто? Сѐ што имав свое; сѐ што почитував; сѐ во што верував и се надевав, тој... истреби. Вистинско чудо е како и потаму бев оставан јас. Можете да го замислите ребрењето, очекувајќи ги секоја ноќ да дојдат. Можеби ме заборавија. Можеби очекуваа да паднам сам... Не знам. Но, некој и тоа го знаел; барем како е со мене. Тој и му кажа за мене на

вашиот човек, без јас воопшто за него да знам. При третата средба вашиот човек ми рече дека тој се вика *Крагуј*, а јас *Орао*. Ми кажа сѝ ; целиот план. Ми даде и малку пари, да се потргнам од градот. Злато. На четвртата не дојде. Фотографијата, другите пари и документот ги најдов на местото, што го имавме договорено. Бев почнал веќе и да живеам со она, на што бевме се зарекле со тој силен човек; без тоа бев како и без причина и потаму да живеам... Се зареков, ќе продолжам сам. Има од тоа многу работи да ви кажувам; но најпрвин ми требаше потврда, дека не сме ни тоа ни јас плод на мојот од омрази помрачен ум. Се вратив во мојот свет; тука и го сретнав човекот, во кој најискрено поверував. Кога му раскажав, ризикувајќи живот, сѝ што знаев, рече само дека има резон. Документот, оформен, ми го врати по извесно не кусо време. Разбирливо ми беше, дека и самиот ме проверува. Најпосле, сепак, имав сѝ в раце. И појдов. Имав и среќа, на неговото доаѓање во Софија не чекав долго. Тоа не се случува често. Сам не знам како би издржал недели, месеци...”

„Слушај, мајковиќу! Што миту причаш бајке..! Ко да ми годинама не даје мираи сан баш то, да се ништа о њему никад тачно не зна. Да то где се када налази никад више од двојцие његових највернијих не зна... Како одједном, ти..? Откуд, ти..? Не чини ли те се да се ту, ипак, нешто велико скрива..?”

„Погледнете, господине,” - се покажува дека во единствениот воопшто за тоа постоечки миг, Гоно Златков ја извадил од надворешниот џеб на војничката блуза за нешто вакво крајно и оставената на дофат фотографија. - „Ова е ТодорАлександров. А ова сум јас.”

Тој му ја подал на шефот на полицијата фотографијата, за која и помислата дека постои би вцатила секого, што на неа би се препознал.

Беше за посегане голорак во змијарникот, миг.

И тој беше ја пуштил раката, дораменици гола.

„Види, богати... То је заиста он!”

Шефот на полицијата сега му ја подал фотографијата на министерот. А овој, со некаква бледа насмевка на лицето, уште со првиот поглед се согласил:

„Да, то је он. У то нема сумње.”

„Јас ова нема да го објаснувам потаму...” - Рекол при ова со преднамерена немоќ во гласот Гоно Златков. - „Сакав само добро и од сите страни да се знае, она, што вие го рековте самите. На човекот, кого што пред некоја вечер на ноќната *Пиротска улица* во Софија го убив, за сето време на неговото владеење, вон од кругот на неговите најблиски, јас единствен и можев да му проникнам... не само дека е во градот, туку каде ќе биде точно барем во еден полноќен час.”

„Ма разуме се, човече! Тако кажи...” - Одново е гласот на шефот на полицијата широк. - „Зашто би се и онај наш доверил баш теби... Уколиво не би знао што ти сам можеш...?”

Гоно Златков по вторпат за неколку часа ја гледа кај овој човек и наклонетоста кон восхитување, зад која постои многу и од себе восхитување.

„С тиме, што то све више значи, да би ти имао још пуно тога да у четири ока испричаш.”

„Нити сум мислел, господине, што сѐ знам,” - вели на ова Гоно Златков. - „Прашајте што сметате дека ви е важно; немам повеќе зошто и најскришното да го кријам.”

„Чуј ме сада.” - Вели шефот, веќе станат. - „Ево ти нешто нашег новца; а ево ти и моје посетнице. За сваки случај написаќу на полеѓини да путујеш са многу, да те успут нико не узнемирава.”

„Благодарам, господине,” - колку што можел поскупо и поедноставно, поземајќи ги парите и посетницата, вели Гоно Златков.

„Путујемо посебно. Ти идеш треком, јер треком иду војници. А тако је и безбедније. Ти си и за нас, али понајвише за себе, упамти то, једна путујуќа паклена машина, како о томе кажу ти твоји тамо. Разумеш, свакако.”

„По нешто, господине.”

„Обичан војник иде на отсуство. Због тебе самога не сме нико ни да слути ко си и што си. На станици у Београду дочекују те моји људи. Оние те или још сутра, преко силе прекосутра, доводе к мени у кабинет. Дотле, никога не познајеш, није те о ничему брига. Ќутиш.”

...Тоа беше пред самото поаѓање.

Имаше оттогаш и осама и време да поминува недоброј пати преку секој збор, преку можната скриена смисла и на најнезбележлива подробност, по неговиот пат доведе. Многу што од сето можеше да биде и иначин на оној во тие нешта незамисливо опитен човек; како што беше можно тие и нешто сомнително да знаат и сега само да го подмамуваат кон спротивности, за наеднаш и да го начекат. Но, можеше ли нешто и да го заплаши, човекот спремен да умре..? - му дошло приспонување во вистински час. Можеа да бидат обиди таква противречност самите да си создадат Тие и од Куманово го пуштија до станицата сам, ставајќи го во искушение до неког да се

добере. Или, некој да го свитка... Да се почувствува грешен, да им избега... Само тие да не му избегаат нему. Би трчал по нив бос. Но, токму тие во тоа не треба да бидат сигурни...

Досега ги има, сепак според нешто знае, длабоко во својата магија. Ги знаеше инаку добро слабостите на својата положба; но, не помалку верно знае, дека во нив и се состои сета силина на неговата загатка. Заслепени од страотниот предизвик во веста, со која им доаѓаше, добнаа сѝ по погрешни насоки. Тие него дури и не го претресоа; не го ни прашаа за оружје. Бараа нешто, што не постоеше; заборавајќи притоа на најпрвото, на кое обично се сопнуваа. На себе. Нему од нив не му требаше друго. Само некоја минутка насамо со оној, кого самиот и не го одбираше. Една загубена полноќ далеку назад, една колку планина голема жена, среде до усет за гола коска изребрените остатоци од родителски закрили, осквернети до болното значење на срамниот збор, името му го спомна. Не се наоѓаше ли таму вистинската осуда?

Сега е само ноќ. Можеби последна.

И само еден валкан воз; секако последен.

И бербатно е до срцевината сѝ, за и парчето чистинка негде таму да боли како најневозможната солза.

Некаков огнен межник е сѝ поблиску напред. Голем е, но му го фаќа око. Го надвишува со отровата, што од него во себе ја носи. Има изглед на грамадна огнена арка, на која, колку што Ы е поблиску, само е толку понесомнена неповратноста на неговата насоченост. Трчаат и сега, како преодамна во некој друг живот, кон божилак, разопнат над

целото поле, деца. Трчаат и мислат веќе се под него; а не се. Како што трчаат тие, така тој им бега. Им треба уште чекор да навлезат во некој друг свет отаде, во некој друг живот; секогаш побргу божилакот ќе го снема...

Толкупати го сонувал овој сон; а првпат и со мислите го допрел.

Овојпат ќе го стаса, знае. Предопределено е тоа далеку пред и најпрвиот божилак да го видел.

На железничката станица во Белград веќе е ден.

Излегол последен од својот вагон.

Не поодел, ни десеттина чекори, осамен и до невидливост обезличенвојник, со торбичката преку рамо, а двајца шеговито настроени млади и високи момци во секојдневна градска облека веќе чекорат од обете негови страни.

„Без бриге...”- му подрекол едниот и му се насмевнал.

Го внесуваат во една од ретките лесни коли, што чекаат пред станицата; речиси бесшумно се возат низ сенчестите улици на градот, пред да им чуе збор.

„Бикемо мало заједно, док шеф не оде у свој кабинет,” - вели другиот, кога се, горе на *Теразије*, веќе излезени од колата. Со чекор на шетачи, патем, го сместуваат во недалечен хотел; го почекуваат додека да го сплакне со грст-два пајажинестиот усет на неспаната ноќ и на возот; нешто подолу по улицата го внеле на појадок во добар *гурмански* ресторан, како што пишува на фирмата.

Појадуваат тројцата свињски нозе во сафт, со многу лук. Сито. Неговите двајца придружници шеговитоста ниєднаш не гинапуштила.

Пијат кафе.

Негде длабоко во внатрешноста повонил телефон; дошол отаде човек и рекол едниот од младите луѓе да се јави.

„Стигао?”

„Очекује нас.”

Колата ги довезува до пред самиот влез на Полициското началство на кралството, како што пишува на влезот.

Поминуваат крај стражарницата само со кусо климнување; потоа се искачуваат по скалите на солидна зграда на високо државно надлештво. На вратата, пред која се нашле не веднаш на катот горе, стои голем натпис: *Шеф полиције краљевине Југославије.*

Откога се пошегувал за едно за друго со двајцата млади луѓе, секретарот влегол во кабинетот. Отаде истиот миг се појавил самиот шеф, преоблечен, и со светнато чело.

„Ви сте веќе ту!” - Рекол и се загледал за миг во Гоно Златков. - „Како сте путовали, умало не казах *војниче..?*”

„Така.”

Влегол чиновник, му подава на шефот парче телеграфска лента.

„А, ево га! У прави час...” - Рекол шефот на полицијата, читајќи ја лентата. - „И наша агенција *А в а л а* јавља да је онај тамо засигурно...готов.”

„Још није у новинама,” - вели на ова секретарот. - „Све сам јутрошње проверио.”

„Ко је за кафу, изволите са мојим секретаром.” - На шефот на полицијата веднаш потоа веќе и му се брза. - „Ја ќе да пројаскам мало са нашим уваженим гостом. Нестрплив сам, знате. Обавезе...”

И во пошироката војничка униформа Гоно Златков е барем двојно потенок од шефот на полицијата, додека чекорат по кабинетот.

Кога се конечно сами, шефот веројатно нешто би се пошегувал. Такво му е самочувството. Не наоѓа со што.

Место сѐ од тој вид, тој се наведнал и извадил од долниот дел на бирото шише некаков пијалак.

„Може по јед..?“

Останал воомјазен.

Спроти него, со пиштолот во покренатата рака, стои овој човек, овој војник, кому што тој не му знае ни име. Уште не видел, меѓутоа, по незнајна и по безизлезна бездна... од малиот одвај светкаво обрабен круг на дулото, од кој е маѓепсан.

Рацете му се покренале самите; тој е спремен нешто и да каже. Но, човекот спроти него, освен што работата добро ја знае, нема ни многу време.

„Јас сум само раката на Македонија.“ - Вели тој. - „Нејзината одмазда е најмалку за оној, што вие посакавте да го убијам. Заедендруг голем човеке... и за нашиот народ.“

И Гоно Златков веќе пука. Тој пука во главата на шефот на полицијата на Кралството.

Шефот се стропоштува зад бирото.

Гоно Златков испукува уште трипати во неговото тело.

А потоа, кога се отворила едната врата, а по неа и некоја друга, макаршто сѐ уште никој не е застанат на нив, туку се само некакви прострелкувања отаде, Гоно Златков си ја допрел цевката до слепоочницата.

На обата влеза, воомјазени, стојат повеќе лица.

Едноставно, божем се напил вода, дури и без очекуваниот инстинктивен грч на лицето, на кое е скаменет изразот на докрајна вовлеченост во себе, Гоно Златков повлекол. Наедно со тапиот безодзивен истрел, телото му е на подот.

Крик.

Метеж.

Како по секој крај...

*

*

*

На закопот На софиските гробишта, неговата жена стави во ковчегот венчален костум и фотографија. На чело на погребната поворка, не со многу народ, Малинка ја придржуваше високата вдовица на докторот Богданов со двете девојченца, сите во црнина.

...Постара, но сѐ уште не и наведната селанка, одвај со нешто позабавени движења, донесе на селските гробишта на Духовден голема стомна вино, тепсија месено, а на главата табла со други дарови на вредните женски раце и на плодородието. На дрвениот и веќе обезбоен едноставен крст со името *Страхил Златков*, таа, со мастилаво моливче, што го накvasува на јазикот, неопитно нанесува малечко крсче, криво.

...Претпладнето пакна еден од истите тие ведри сончеви дни од крајот на пролетта, на железничката станица во Белград пристигна *Ориент-Експрес*.

Застанат на отворениотпрозорец, Алберт Лондр го повикал продавачот на весници и зел од него се дневно и неделно, што излегува во Белград.

Во купето е сам.

И без овие новите, што преку прозорецот веќе ги позел, седиштата зад него се покриени со отворени и расфрлани весници на повеќе јазици. Но, тоа не ја намалува очигледно многу повеќе страста, отколку љубопитството, со која, и додека возот стои, Алберт Лодр се нафрлил врз новопридобиењите. Тоа трае кај него толку, а и е од таков вид, што, кога покренал глава од задната страница на последниот лист, се нашол во воз што веќе наголемо ја извива низата вагони по беспределните рамнини со добро зажелтеани посеви целите во плавен вртеж.

Станал и се наднесол на прозорецот.

Ова кај него сега не е ни внатрешен монолог. Тој зборовите ги изговара на глас:

„Пријателе мој, ” - вели. - „Тебе повеќе те нема. Но, иако го прочитав тоа на повеќе јазици, како меѓу нас ништо да не се изменило. Со својот живот, дури и со неговиот крај, толку работи ми кажа, за уште долго да не те носам во моите размисли, несмирен и жив. Спроти отстапниците најтешко Ы е на висината. Тие немаат бог. Грехот, направен спрема твојот народ, дури со нив станува неповратен. Среќа е што имаат по себе сѐ помалку луѓе...

Што се однесува до мене, како токму преку нишитојноста да ми се просветлува едно сознание. И Европа, како и вашите мили балкански соседи, само се залажуваат дека еднаш засекогаш расчистиле со вас. Тие не сакаат да знаат за вишата вистина, која вели, дека ниеден не ќе го поништи вистински сознанието, ако сака и на атоми да горадели.

Многу работи од тоа јас веќе им кажав. Ќе им го кажам и она, што уште не стасав. Ако треба и илјадапати ќе им повторам, дека сонот на комитите во 1893 беше слободна и независна татковина. И дека најмалку за Бугарија,

за Грција, за Србија страдаа тие. Тие страдаа за Македонија. Двете војни го изнакажаа нивниот сон. Сепак, тоа не е крај....

Над Балканот, според мене, лебди идеално решение - конфедерација на сите Јужни Славјани. Од Јадранското до Црното Море, конфедерација, што би ги опфатила Словенците, Хрватите, Србите, Бугарите и Македонците... Поинаку е невозможно да биде потопено ова буре барут.

Таквиот политички чин би бил мудар чин.

Но, зарем судбината на човекот е да биде мудар..?

Скопје-Охрид, 1995